

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Романчук Вікторія Олегівна

УДК 070 : 325.8](477) «Універсум» 1993/2023»

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЖУРНАЛ «УНІВЕРСУМ» У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ДИСКУРСИ,
ПРОГНОСТИКА (1993–2023 рр.)**

061 – Журналістика
06 – Журналістика

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
В. О. Романчук

Науковий керівник: **Кость Степан Андрійович**, кандидат філологічних наук,
професор

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Романчук В. О. Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення: концептуальні засади, дискурси, прогностика (1993-2023 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 061 «Журналістика» з галузі знань 06 «Журналістика». – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024.

У дисертаційному дослідженні з'ясовано місце «Універсуму» в інформаційному просторі та медіасфері України. Упродовж тридцятирічного існування журнал утвердився як серйозне й відповідальне аналітичне видання, як платформа для глибоких і безкомпромісних дискусій з приводу актуальних і гострих проблем України після відновлення державності. Журнал почав функціонувати через два роки після проголошення Україною незалежності. Цей час був періодом сподівань, перших успіхів, розчарувань та невдач. Відтоді публікації на сторінках журналу почали засвідчувати прагнення редакції згуртувати таких авторів, які спроможні концептуально, критично, відповідально осмислювати проблеми українського державотворення, що узгоджувалося з позицією незалежного від жодних політичних та фінансових груп журналу.

У праці встановлено, що дослідженню діяльності видань журнального типу науковці належної уваги не приділяють, хоча є окремі дослідження, які враховано. Йдеться про дослідження сучасних медіа і періодичні видання минулого. Наголошено, що «Універсум» – єдине друковане видання журнального типу, яке втрималося в інформаційному просторі України упродовж трьох десятиліть, попри складні економічні й політичні умови. У цьому теж полягає феномен видання.

У дослідженні використано доволі широкий діапазон загальнонаукових методів і підходів, що дало змогу сформулювати адекватну методологічну основу дисертації. Йдеться про те, що журналістика була, є й залишиться важливим

соціальним інститутом і професією в добу сучасних інформаційних технологій, що лише аналітика врятує традиційну журналістику від занепаду й деградації, що незалежна журналістика – це ознака й елемент демократичного громадянського суспільства, що державницька позиція – неодмінна засада функціонування будь-якого видання. Державницька позиція, національна ідея визначають творче обличчя журналу «Універсум».

Журнал «Універсум» використовував різні жанри, продуману систему рубрик, порушував теми, що стосувалися найважливіших сфер життєдіяльності держави – політики, військової та безпекової тематики, економіки, історії та історичної пам'яті, культури. Це забезпечувало повноту національного буття й адекватне відображення проблем та проблемних ситуацій у найважливіших сферах нашого життя.

З'ясовано, що журнал «Універсум» ефективно реалізував актуальне завдання журналістики – аналізувати, прогнозувати, конструктивно розв'язувати складні новітні проблеми суспільного розвитку, виховувати в аудиторії вміння самостійно мислити, екстраполювати досвід минулого на сучасне та майбутнє життя. Діяльність «Універсуму» підтверджує думку науковців: єдине, що може врятувати людину, – це поява аналітично-інформаційних систем, що їх створюватимуть спеціалісти з масово-інформаційної діяльності (журналісти) на засадах чіткої спеціалізації. Закономірним висновком про ефективність функціонування журналу є його тридцятирічна діяльність і те, що аналітика – це спосіб подолання інформаційного хаосу, як і конструктивного розв'язання проблем.

У праці доведено, що аналітичність, системність, проблемність, прогностичність, публіцистичність – це головні риси й ознаки стилю функціонування «Універсуму», який зумовлює й диктує нинішній період української історії. Досвід журналу переконує, що ідеальна формула журналістики (якщо не брати до уваги економічний чи фінансовий аспект діяльності) – це аналітичний текст, в якому аргументованість поєднується зі світоглядом автора, висновки збігаються з історичними імперативами події та її

цінностями, вміння логічно мислити поєднується з психологічними аргументами, а все це трансформується в публіцистичний виклад матеріалу, в якому автори (журналісти, публіцисти, вчені, фахівці) використовують різні методи пізнання дійсності й форми відображення. Автори журналу «Універсум» упродовж усього періоду його функціонування висловлювали думку з приводу актуальних проблем з державницьких позицій і системно захищали національні смисли й цінності. Саме системний підхід сприяв конструктивності пропозицій тих чи інших авторів у ставленні до аналізу складних проблем.

У дослідженні показано, що «Універсум» від часу заснування позиціонував себе не лише як журнал політології, економіки, науки й культури, а й футурології. Це можна пояснити зростанням попиту на знання про майбутнє у суспільстві. Проте передбачення майбутнього (йдеться про певну історичну перспективу) поєднується з прогностичністю, яка стосується вже актуальних проблем і сучасних процесів. З'ясовано, що авторитетні автори журналу аналізували ті чи інші проблеми і не лише вказували на причини, можливі способи й шляхи їхнього розв'язання, а й прогнозували появу небезпечних ризиків, напрями негативного розвитку проблемних ситуацій. Це доволі помітно в публікаціях на військову, економічну, політичну тематику. З'ясовано і те, що футурологічні передбачення реалізувалися на сторінках журналу не лише у сфері науки, а й на політичному та публіцистичному майданчиках. У праці проілюстровано, що прогностичні риси, ознаки, тенденції притаманні тим публікаціям, які виходили друком перед кризовими ситуаціями чи знаковими подіями у сучасній історії України (йдеться про рух «Україна без Кучми» на початку тисячоліття, Помаранчевий Майдан, Революцію Гідності, російсько-українську війну).

Незважаючи на різний соціальний статус авторів (учених, підприємців, митців, спеціалістів з різних сфер життєдіяльності, а не лише журналістів і публіцистів), публікаціям журналу притаманна й така риса, як публіцистичність. Редакція насамперед розуміла цю особливість як поєднання

самостійної, авторської думки із актуальністю й проблемністю питання, яке автор аналізує.

На підставі кількісного аналізу контенту «Універсуму» з'ясовано, що в журналі вибудовано продуману систему рубрик, що адекватно відображає актуальні проблеми суспільного життя. Рубрикація сприяє концептуально цілісній структурі кожного номера журналу й проблемно-тематичній та ідейно-змістовій наповненості.

У дисертаційному дослідженні з'ясовано, що контент «Універсуму» – це теми і проблеми у сфері військовій, політичній, економічній, культурній, а також пов'язаній із історичною свідомістю й пам'яттю. Національна єдність держави – одна з ключових тем видання.

Упродовж 1993–2023 рр. на сторінках «Універсуму» під різними рубриками опубліковано 2 770 матеріалів. Визначено кількість публікацій, які за своїм змістом відповідають тому чи іншому проблемно-тематичному напрямку: тематика культури – 521 публікація (18,8 %), війська й безпеки – 523 публікації (19,2 %), економічна проблематика – 56 публікацій (2 %), російсько-український дискурс – 96 публікацій (3,5 %), історична тематика – 233 публікації (8,4 %).

У праці з'ясовано, що реалізація кожного із перелічених проблемно-тематичних напрямів спирається на чітко окреслену концептуальну основу, осередком якої були ідея державності, національні смисли й цінності, європейська орієнтація, як і загальнолюдські цінності, продумана система рубрик. Журнал відзначався різножанровістю, однак провідне місце належало статті. Редакція виважено добирала авторів, завдяки чому навіть під час обговорення гострих, дражливих, але актуальних проблем дискусії відбувалися в межах цивілізованого дискурсу. Винятком до певної міри була «російська тема», оскільки у деяких публікаціях можна зауважити ознаки «мови ворожнечі» (якщо підходити до питання суто з формальних міркувань). Редакція та її автори вважають, що в умовах війни з Росією як з ворогом, який сповідує «рашизм» як антилюдяну, шовіністську, ксенофобну, брутальну,

жорстоку ідеологію, з ворогом, який регулярно скоює воєнні злочини і вдається до злочинів геноциду, який нав'язує «руський мір» з такими ж цінностями, використання «мови ворожнечі» можна пояснити.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано публікації «Універсуму» 1993-2023 років як друкованого видання, проте журнал має й інтернет-версію.

Ключові слова: культура, мова, національна ідея, Голодомор, держава, публіцистика, ЗМІ, журналістика, історія, система, пропаганда, інформація, війна, контент, інформаційне суспільство.

ABSTRACT

Romanchuk V. O. «Universum» magazine in the context of Ukrainian state formation: conceptual foundations, discourses, prognosis (1993–2023). – Scientific qualification manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 061 – Journalism. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv, 2024.

The dissertation research examines the place of the magazine “Universum” in the information space and media sphere of Ukraine. Over the course of its thirty-year existence, the journal has established itself as a serious and responsible analytical publication, as a platform for in-depth and uncompromising discussions on the pressing and acute problems of Ukraine after the restoration of statehood. The magazine was launched two years after Ukraine was restored as an independent state. It was a period of hope and the first disappointments and failures. Since then, the journal began to publish publications that demonstrated the editorial staff's desire to bring together authors who were able to conceptually, critically, and responsibly comprehend the problems of Ukrainian state-building, which was consistent with the position of the journal, which was independent of any political or financial groups. The paper establishes that scholars do not pay attention to the study of the activities of magazine-type publications, although there are some studies that are taken into

account in the paper, both studies of modern media and periodicals of the past. The author also notes that «Universum» is the only magazine-type publication that has survived in the information space despite the difficult economic and political conditions, which is also the phenomenon of the publication. The work uses a fairly wide range of general scientific methods and approaches, which made it possible to form an adequate methodological basis for the dissertation. It is about the fact that journalism has been and remains an important social institution and profession in the age of modern information technologies, that only analytics will save traditional journalism from decline and degradation, that independent journalism is a sign and element of a democratic civil society, that a state position should be an indispensable basis for the functioning of any publication. The state position and national idea define the creative face of “Universum” magazine. The “Universum” magazine used various genres, a well-thought-out system of headings, and raised topics related to the most important spheres of state life: politics, military and security issues, economics, history and historical memory, and culture. This ensured both the completeness of national life and an adequate reflection of problems and problematic situations in the most important spheres of our life. It is found that the magazine «Universum» effectively realized the actual task of journalism – to analyze, predict, constructively solve complex contemporary problems of social development, to educate its audience to think independently, to extrapolate the experience of the past to modern and future life. The activities of «Universum» confirm the opinion of scholars that the only thing that can save a person is the emergence of analytical and information systems created by mass media specialists (journalists) on the basis of clear specialization. A natural conclusion about the effectiveness of the magazine's functioning is its thirty-year existence and the fact that analytics is a way to overcome information chaos, as well as a constructive solution to problems.

The paper proves that analytical, systematic, problematic, predictive, and journalistic are the main features and characteristics of the «Universum's» style of functioning, a style that is determined and dictated by the current period of Ukrainian

history. The experience of the magazine convinces us that the ideal formula for journalism (if we do not take into account the economic or financial aspect of the activity) is an analytical text in which reasoning is combined with the author's worldview, and the conclusions coincide with the historical imperatives of the event and its values, the ability to think logically is combined with psychological arguments, and all this is transformed into a journalistic presentation of the material, in which the authors (journalists, publicists, scientists, specialists) use different methods of cognition of reality and forms of reflection. Throughout the entire period of the journal's existence, the authors of «Universum» have expressed their opinions on current issues from a state perspective and systematically defended national meanings and values. It was the systematic approach that contributed to the constructiveness of the proposals of a particular author in analyzing complex problems.

The paper shows that from the very beginning the «Universum» positioned itself not only as a journal of political science, economics, science and culture, but also of futurology. This can be explained by the fact that there is a growing demand in society for knowledge about the future. However, prediction of the future (i.e., a certain historical perspective) is combined with prognostication, which concerns already existing problems and modern processes. It was found that the authoritative authors of the journal, analyzing certain problems, pointed not only to their causes, possible ways and means of solving them, but also predicted the emergence of dangerous risks and directions of negative development of problem situations. This is especially noticeable in publications on military, economic, and political topics. It has also been found that futurological predictions were realized on the pages of the journal not only in the field of science, but also in the political and journalistic spheres. The paper shows that prognostic features, signs, and trends are inherent in those publications that appeared before crises or significant events in the modern history of Ukraine (the «Ukraine without Kuchma» movement at the beginning of the millennium, the Orange Maidan, the Revolution of Dignity, and the Russian-Ukrainian war).

It is shown that despite the different social status of the authors (scientists, entrepreneurs, artists, specialists in various fields of life, not just journalists and publicists), the journal's publications are also characterized by such a feature as journalism. The editors understood this feature, first of all, as a combination of independent, authorial opinion with the relevance and problematic nature of the issue that the author analyzes.

Based on the quantitative analysis of the content of «Universum», it was found that the magazine has a well-thought-out system of headings that adequately reflects the current problems of public life. The rubric contributes to the conceptually integral structure of each issue of the magazine and to the problematic, thematic and ideological content.

The paper finds that the content of «Universum» includes topics and issues in the military, political, economic, cultural, and historical consciousness and memory spheres.

Between 1993 and 2023, 2 770 materials were published on the pages of «Universum» under various headings. It has been established that the number of publications that correspond to a particular problematic and thematic area in terms of their content was distributed as follows: culture – 521 publications (18.8 %), military and security – 523 publications (19.2 %), economic issues – 56 publications (2 %), Russian-Ukrainian discourse – 96 publications (3.5 %), historical topics – 233 publications (8.4 %).

The paper finds that the implementation of each of these problematic and thematic areas is based on a clearly defined conceptual framework, which was centered on the idea of statehood, national meanings and values, European orientation, as well as universal human values, and a well-thought-out system of headings. The editorial staff used various genres, but the article was dominant. The editors carefully selected the authors, and therefore, even when discussing acute, sensitive, but relevant issues, the discussions were held within the framework of civilized discourse. To some extent, the «Russian topic» was an exception, as some of the publications showed signs of «hate speech» (if we approach the issue purely

from formal considerations). The editorial board and its authors believe that in the context of the war with Russia as an enemy that professes «rashism» as an anti-human, chauvinistic, xenophobic, brutal, cruel ideology, an enemy that regularly commits war crimes and resorts to genocide, and that imposes the «Russian world» with the same values, the use of «hate speech» can be explained.

This dissertation analyzes the publications of «Universum» from 1993 till 2023 as a print edition, but the journal also has an online version too.

Keywords: culture, language, national idea, Famine, state, publicism, mass media, journalism, history, system, propaganda, information, war, content, information society.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Романчук В. О. Українська військова тематика на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник Львівського університету*. 2018. Серія: Журналістика. Вип. 44. С. 38–57.
2. Романчук В. О. Публіцистика журналу «Універсум» (1993–2018) як дієвий чинник утвердження української державності. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2019. Вип. 45. С. 157–165.
3. Романчук В. О. Економічна проблематика в умовах українського державотворення на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2020. Вип. 47. С. 18–34.
4. Романчук В. О. Українська культурна парадигма на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник книжкової палати*. 2020. № 3. С.35–43.
5. Романчук В. О. Висвітлення особливостей гібридної війни Росії проти України на сторінках журналу «Універсум» (1993–2020). *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2020. № 4. С. 26–34.
6. Романчук В. О. Польська проблематика на сторінках журналу «Універсум»: історична пам'ять, культура, політика. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2020. Вип. 13. С. 343–357.
7. Романчук В. О. Історична публіцистика як публічна історія на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Обрії друкарства*. 2021. № 1 (9). С. 143–160.
8. Romanchuk V. O., Romanchuk O. K. Environmental Threats and National Security of Ukraine. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2023. Вип. 52–53. С. 75–90. Задум статті належить О. Романчукові, а концепція, збір матеріалу, опрацювання, написання тексту англійською мовою належить В. Романчук.

Статті у виданнях,

внесених до міжнародних наукометричних баз даних

9. Romanchuk O. K., Romanchuk V. O. Artificial intelligence: «experimental philosophy» or a requirement of reality? *The Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2021. Vol. 12. № 4. P. 146–153. (Web of Science). Задум статті належить О. Романчукові, а концепція, збір матеріалу, опрацювання, написання тексту англійською мовою належить В. Романчук.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Романчук В. О. Культура і мораль як визначальні чинники державотворення. *Філософсько-психологічні аспекти духовності: довіра як основа зміни в економіці та суспільстві* : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Львів, 16 лютого 2016 р.). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 264–266.

11. Романчук В. О. Журнал «Універсум»: чверть століття в інформаційному просторі. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25 жовтня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 275–284.

12. Романчук В. О. Чверть століття в інформаційному просторі. *Крізь роки і долі. Львівська журналістика у фактах, коментарях, світлинах*. Львів : ПАІС, 2019. С. 92–100.

13. Романчук В. О. Історична публіцистика як публічна історія на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 11 грудня 2020 р.))*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. С.198-200.

14. Романчук В. О. Системність і міждисциплінарність у дослідженні журналістики XXI століття. *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (Львів, 18–19 жовт. 2022 р.). Львів : Простір-М, 2022. С. 218–220

15. Романчук В. О. Російсько-українська війна як дискурс сучасних західних ЗМІ. *Українські та закордонні медіа перед викликами сучасності* : збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2022 рік (секція «Журналістика»). Львів : Простір-М, 2023. С. 52–54.

16. Романчук В. О. У пошуках національного універсуму. *Альманах Українського Народного Союзу – Almanac of the Ukrainian National Association*. Parsippany, New Jersey (USA). 2023. С. 215–221.

17. Романчук В. О. Рашизм у дії: підступ, обман, лицемірство. *Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури*. 2023. № 5–6. С. 32–34.

18. Romanchuk V. «Rashism» in Action: Trickery, Deception & Hypocrisy. *The Ukrainian Quarterly*. 2023. № 3. P. 65–70.

19. Romanchuk V.O. A SEMISYNTHETIC COMPOUND FROM THE ALKALOIDS OF CHELIDONIUM MAJUS L. AND THIOPHOSPHORIC ACID TRIAZIRIDIDE NSC631570 AND ITS INFLUENCE ON CHILDREN (A REVIEW OF CASE REPORTS). *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of Modern Science*. 2021. № 21. S. 33–36. Index Copernicus

20. Romanchuk V. O. COVID-19: HOW TO TREAT SAFELY AND EFFECTIVELY? // *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft*. 2021. № 17. S. 26–29. Index Copernicus

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	22
1.1. Соціальний і культурний феномен двомісячника «Універсум». Історіографія питання та джерельна база дослідження. Пілотне число видання.....	22
1.2. Методологічна основа, методи й особливості предмета дослідження	30
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. «УНІВЕРСУМ» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	45
2.1. Суспільно-політичне значення «Універсуму» як аналітичного видання нового типу. Тематика і жанрова палітра двомісячника	45
2.2. Аналітичність, системність, прогностичність, публіцистичність	64
2.3. Система рубрик як передумова змістовності	77
2.4. Українська культура як ціннісний контекст і тема функціонування журналу	92
Висновки до розділу 2	102
РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНИЦЬКА СУТНІСТЬ І АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИДАННЯ	107
3.1. Військова та безпекова тематика як домінантні чинники утвердження української державності	107
3.2. Російсько-український дискурс на шпальтах двомісячника. Висвітлення особливостей гібридної війни Росії проти України	130
3.3. Відновлення історичної пам'яті українського народу. Історична публіцистика як публічна історія в інтерпретації часопису	161
3.4. Державотвірний аспект економічної проблематики	173

Висновки до розділу 3	188
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ.....	232
Додаток А. Список опублікованих праць за темою дисертації.....	232
Додаток Б. Таблиці, схеми, графіки.....	235
Додаток В. Переклади матеріалів іноземної преси.....	245
Додаток Г. Публікація архівних документів.....	253
Додаток Д. Знакові постаті – «обличчя» журналу.....	261
Додаток Е. Звернення, заяви.....	265
Додаток Ж . Відгуки про журнал.....	270

ВСТУП

Актуальність й обґрунтованість вибору теми дослідження. Із постанням на політичній карті світу України як незалежної держави виникла потреба в національно орієнтованій журналістиці. Частина періодичних видань на початку 90-х років ХХ століття ще потерпала від згубного впливу комуністичної ідеології, від цензурних утисків, залежності від владних і приватних структур. Проте політичний і моральний дух часу змінювався. Суспільство в умовах відновленої державності вимагало від журналістики такої інформації й аналітики, які допомагали б осмислювати різноманітні проблеми й розв'язувати їх. І засоби масової інформації потребували часопису, який міг би аргументовано й переконливо відповісти на виклики часу, активізувати нові й позитивні тенденції в суспільних процесах, відображати з державницьких позицій багатогранну життєдіяльність України, задовольняти інтелектуальні запити суспільства. Таким був контекст закономірної появи журналу «Універсум». Цей період став досягненням історичного імперативу – відновлення державності, часом успіхів і невдач, сподівань і розчарувань, хоча, безперечно, в суспільних настроях оптимізм переважав.

Перший номер «Універсуму» вийшов 1993 року. У «Слові редакційному» редакція обґрунтувала програму журналу. Зазначимо, зокрема, що публікації «Універсуму», за задумом засновників, мали б відображати кризові моменти сучасності, консолідувати зусилля інтелігенції у державотвірних процесах, сприяти виробленню ефективної системи заходів, які допомогли б цивілізованому входженню України в третє тисячоліття.

Обґрунтування вибору теми дослідження, актуальність цієї наукової проблеми зумовлена кількома моментами. По-перше, «Універсум» упродовж тридцятирічної діяльності відображав важливі дискурсивні поля багатьох проблем національного розвитку України, отож конструктивне вивчення цих проблем має всеукраїнське значення – наукове й практичне. По-друге,

дослідження діяльності журналу доповнить історіографію української преси ХХ – початку ХХІ ст. По-третє, вивчення досвіду видання, незалежного від політичних чи фінансових груп, має як наукове, так і практичне значення.

Фундаментальні дослідження щодо діяльності суспільно-політичних аналітичних видань («Універсуму» та інших) відсутні, хоча можна використати досвід науковців (Г. Бітковської, Б. Бердиховської, Л. Василик, О. Іванової, К. Дзюби, А. Желіховської, К. Олійникової, І. Старовойт), які досліджували художній та публіцистичний дискурс сучасної літературної парадигми, а також результати дисертацій О. Ільченко, Ю. Мірошниченко, Т. Сошук. Історіографію питання можна доповнити працями істориків української преси (О.Богуславського, Т. Бурдеги-Слотюк, З. Величко, В. Ганзюка, С. Квіта, С.Костя, І. Крупського, І. Павлюка, М. Романюка, Н. Сидоренко, Г. Синичич-Яценко, Л.Снісарчук та ін.), а також працями науковців, які досліджували різноманітні аспекти сучасного журналістикознавства і гуманітарного дискурсу (Ю. Бідзілі, О. Макарчук, О. Мітчук, О. Холода, В. Різуна, В.Корнеєва, Т. Приступенко, Н. Поплавської).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної розвідки досліджена в межах наукової теми кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка «Історичний і сучасний контекст функціонування української преси» (Держ. реєстр. №0120U101796, термін виконання – 01. 2020–12. 2024 рр., науковий керівник проф. Кость С. А.).

Мета й завдання дослідження. Мета роботи полягає в дослідженні ідейно-концептуальних засад функціонування журналу, тематичних і жанрових особливостей діяльності двомісячника як своєрідного суспільно-політичного й культурного феномену.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

- вивчити історіографію видання;
- з'ясувати суть журналу «Універсум» як соціального й культурного феномену;

– з’ясувати головні теоретико-методологічні засади діяльності журналу «Універсум»;

– визначити особливості функціонування журналу;

– систематизувати публікації журналу за проблемно-тематичними ознаками.

Об’єкт дослідження – публікації журналу «Універсум» за 1993–2023 роки.

Предмет дослідження – функціонування журналу «Універсум» як аналітичного видання в інформаційному просторі, тематично-змістові й жанрові особливості публікацій (1993–2023 роки).

Джерельна база дослідження – 2 770 дописів, що вийшли друком у 362 номерах двомісячника «Універсум». Окрім цього, джерельну базу дослідження доповнюють праці українських учених з різних галузей наук (розвідки, які стосуються теми дослідження), деякі архівні документи тощо.

Хронологічні межі дослідження – 1993–2023 роки. Нижня межа зумовлена початком появи журналу «Універсум» у масмедійному просторі. Верхня межа зумовлена тим, що об’єктом дослідження були публікації, датовані й 2023 роком.

Методи дослідження. У дисертації використано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція й дедукція, абстрагування, ідеалізація, порівняння. На різних етапах роботи застосовано бібліографічно-описовий проблемно-тематичний, діахронний, системний, історичний, структурно-функціональний методи, дискурс-аналіз. Продуктивним було й використання таких підходів, як соціально-комунікаційний, термінологічний тощо. Ефективне використання згаданих методів дало змогу сформулювати методологічну основу дослідження, описати її базові положення:

– журналістика залишається важливим і необхідним соціальним інститутом та професією і в добу сучасних цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій, і з появою різних видів громадської журналістики та значної кількості новинних інтернет-ресурсів;

– лише аналітика в умовах інформаційного хаосу врятують традиційну журналістику;

– незалежне видання є ознакою та умовою демократичного громадянського суспільства;

– державницька позиція є неодмінною вимогою та засадою функціонування будь-якого незалежного видання.

Водночас ці тези відображають і концепцію журналу «Універсум» і чітко окреслюють наукову проблематику дослідження.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі

вперше:

– введено в науковий і практичний обіг близько 200 статей знакових постатей українського політичного, наукового й культурно життя;

– з'ясовано ідейно-концептуальні засади й характерні особливості, що сприяють ефективному функціонуванню аналітичного видання в епоху цифрової журналістики;

– досліджено основні тематично-змістові особливості журналу «Універсум»;

– з'ясовано суспільно-політичну зумовленість проблем національного буття України на зламі ХХ – ХХІ ст., що їх порушував журнал;

удосконалено:

– розуміння значення незалежного аналітичного видання у складних умовах державної розбудови та протистояння з Росією, зокрема й війни, що триває з 2014 р. до сьогодні;

– розуміння суспільної ваги тих публікацій, що мають прогностичний, аналітичний, системний характер і стосуються важливих аспектів суспільного буття;

набули подальшого розвитку:

– ключові поняття політичної та духовної концептосфери («державність», «національна ідентичність», «національна ідея»);

– ключові поняття, що стосуються сучасної медіасфери («аналітична журналістика», «аналітичне видання», «цифрова доба», «інформаційно-комунікаційні технології», «цифрова журналістика», «інформаційна війна»).

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що

1) дисертація поглиблює знання про сучасну журналістику й аналітичні видання журнального типу; 2) результати дослідження можна використати у лекціях і на практичних заняттях таких курсів, як «Теорія та методика журналістської творчості», «Сучасна журналістська публіцистика», а також спецкурсів «Аналітична журналістика», «Медіа та культура», «Стратегічні комунікації», «Інформаційна війна»; «Україна на сторінках світової преси»; 3) вивчення досвіду журналу «Універсум» має повчальне й практичне значення як для друкованих, так і інтернет-видань.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження, монографія, публікації, в яких викладено основні положення наукової роботи, здобувач виконав самостійно.

Апробація результатів дослідження. Про основні положення та результати дослідження авторка доповідала і їх обговорювали на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях:

1. «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку», м. Вінниця, 2018 (заочна участь).
2. «Засоби масової інформації в умовах інформаційно-психологічної і військової агресії РФ проти України», м. Львів, 2019 (очна участь).
3. «Традиційні та нові медіа перед викликами сучасного суспільства», м. Львів, 2020 (очна участь).
4. «Сучасна політична наука: нові виклики та контексти» (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка), м. Львів, 2020 (очна участь)
5. «Кіберпростір та інформаційна війна 2021 року. Контекст Центральної та Східної Європи», м. Львів, 2021(очна участь).
6. «Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку», м. Львів, 2022 (очна участь).

7. «Українські та закордонні медіа перед викликами сучасності», м.Львів, 2023 (очна участь).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображені в монографії, 20-ти публікаціях, з яких 8 статей надруковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз даних; 11 публікацій мають апробаційний характер.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг наукової праці з додатками становить 275 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 199-ти сторінках друкованого тексту. Дисертаційне дослідження містить 7 додатків обсягом 44 сторінки. Список використаних джерел налічує 247 позицій.

У Додатку А перелічено опубліковані праці здобувача за темою дисертації. Додаток Б містить ілюстративний матеріал (таблиці, графіки, схеми). У Додатку В подано інформацію про переклади здобувачем матеріалів іноземної преси. Додаток Г містить приклади публікацій архівних документів. Додаток Д подає зразки зовнішнього оформлення часопису. У додатку Е наведено копії звернень до політичного керівництва держав. Додаток Ж містить приклади відгуків читачів на видання.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Соціальний і культурний феномен двомісячника «Універсум». **Історіографія питання та джерельна база дослідження. Пілотне число видання**

Громадсько-політична преса доволі точно відображає сутність соціально-політичних процесів, виконуючи роль своєрідного індикатора / термометра стану держави. Такі масмедіа відчутно впливають на свідомість громадян, формують суспільну думку, підвищують рівень самоусвідомлення населення. Саме суспільна потреба стала підставою для створення в Україні на початку 1990-х громадсько-політичного журналу, який своїм доробком і стилем викладу матеріалів, незвичним дизайном радикально відрізнявся би від советської періодики.

«Універсум» – перше суспільно-політичне українське видання журнального формату, яке 1993 року стало трибуною вільного публічного слова, незалежної політичної думки, яке послідовно виховувало в людях державницьке мислення, притаманне вільній особистості, що керується ідеалами громадянського суспільства. В журналі успішно поєднались глибока публіцистична аналітика, актуальна проблематика, державницька політична думка, прогностичність. Концептуальні політологічні підходи часопису, його теоретичні засади повністю підтвердили подальша суспільна практика та цивілізовані методи боротьби за будівництво демократичної і правової Української держави. Часопис наполегливо і послідовно дотримувався курсу на консолідацію громадянства, долаючи його інертність та патерналізм. В «Універсумі» постійно присутня Україна як тема і текст.

Три десятиліття в інформаційному просторі – це значний термін для друкованого громадсько-політичного видання в умовах економічної та

політичної нестабільності й невизначеності в державі. Упродовж цього часового відтинку «Універсум» здобув заслужений авторитет передусім у середовищі патріотично налаштованої інтелігенції. Журнал не просто відображає процес самоідентифікації народу, а й безпосередньо бере участь у державотворенні. Глибока публіцистична аналітика поступово перетворювалась на фактор пробудження соціального усвідомлення. Симпатії «Універсуму» завжди були на боці правових, демократичних засад життя суспільства та в нерозривному зв'язку з найактуальнішими явищами, подіями, фактами.

Варто зазначити виваженість у подачі матеріалів, які спонукають до аналізу, роздумів, до утвердження національної ідентичності, заохочують до ознайомлення з кращими досягненнями в культурі, науці різних країн і народів, доносять успішні зразки політичної думки, демонструють вдалі й повчальні приклади державного будівництва.

Двомісячник «Універсум» – це справді небуденне явище в українській журналістиці, приклад якісного громадсько-політичного видання, що яскраво, оригінально та об'єктивно подає актуальну інформацію, виважено та критично оцінюючи події і факти, здійснює фаховий аналіз подій та проблем у різноманітних сферах: політичній, економічній, науковій, військовій, безпековій, національної політики. Автори видання прагнуть знайти (і знаходять) відповіді на виклики часу. Публікації «Універсуму» суголосні соціальним, політичним подіям як в Україні, так і за її межами.

Водночас історіографія питання дослідження цього часопису та інших українських журнальних суспільно-політичних видань у контексті соціальних комунікацій усе ще перебуває на етапі становлення, хоча після проголошення незалежності України предметом уваги журналістикознавців, істориків, політологів, соціологів та інших учених стали окремі аспекти теми соціально-політичного, культурологічного, історичного, наукового контенту ЗМІ. Як слушно зауважує Галина Бітківська, «в останні десятиліття художній і публіцистичний дискурс сучасної літературної періодики («Авжеж»,

“Вітчизна”, “Всесвіт”, “Дзвін”, “Дніпро”, “Київ”, “Київська Русь”, “Кур’єр Кривбасу”, “Сучасність”, “Світовид”, “Четвер” тощо) досліджується дедалі частіше (Б. Бердиховська, Л. Василик, К. Дзюба, Н. Желіховська, О. Іванова, К. Олійникова, І. Старовойт та ін.)» [1]. Проте у світлі новітніх методологій соціальних комунікацій бракує комплексних розвідок сучасного українського суспільно-політичного журналу як одного з державотвірних і пізнавальних феноменів, оскільки саме такий часопис є важливою складовою інформаційного простору в його різноманітних проявах у сфері політики, економіки, культури, історії, науки тощо. Таке видання не лише доволі точно віддзеркалює соціально-політичний процес у державі, але й формує дискурс цілісної картини буття.

Розмірковуючи про загальні риси видань, розрахованих на найбільш інтелектуальну частину суспільства, В. Здорова констатував, що для них характерні «компетентність, добра поінформованість, критичність погляду, полемічність, прогностичність, вплив на громадську позицію еліти, а головне – прагнення відстоювати незалежну конструктивну думку» [2].

Ці висновки можна екстраполювати і на двомісячник «Універсум». Зазначимо, що суспільно-політичні журнали в Україні не мають усталених традицій, довготривалої історії. У грудні 1993 року «Універсум» став першим в Україні часописом у форматі двомісячного інформаційного журналу. Нічого подібного історія української періодики не знала. Це не був релонч (ребрендинг, перезапуск бренду) західного часопису на українському медіаринку. Це було незвичне для постсовєтської читацької аудиторії видання, в дечому навіть унікальне. Європейський дизайн, цікава верстка матеріалів, оригінальне художнє оформлення – усі ці чинники, попри низьку якість паперу, привертали увагу.

Наприкінці 90-х заявив про себе тижневик «ПіК» («Політика і Культура») у форматі щотижневого інформаційного журналу. Раптова смерть творця і керівника проєкту Зиновія Кулика стала причиною закриття часопису, який не проіснував навіть п’ять років (1999–2004). У квітні 2013 року команда «ПіКу»

на чолі з головним редактором Ігорем Юрченком відродили видання у вигляді інтернет-журналу «Новий ПіК» (<https://www.pic.com.ua/>).

У грудні 2006 року побачило світ перше число суспільно-політичного українськомовного друкованого журналу «Главред». Після 2010 року видання існує лише у вигляді новинного вебсайту «Главред» за адресою <http://glavred.info/>. Сайт публікує матеріали про політику, суспільство, бізнес, науку і техніку, здоров'я, спорт, освіту, культуру та дозвілля.

Упродовж 2007–2008 рр. на українському медіаринку був інформаційно-аналітичний тижневик «Новинар», який видавав Джед Санден (Jed Sunden) — український медіамагнат американського походження. Видавництво KP Media припинило друк журналу через труднощі з його поширенням. Деякий час існував сайт povnar.com.ua, який з 2012 року перестав оновлюватися і 2013-го взагалі зник.

З 2009 року в Україні видається тижневик «Країна» – про Україну та світ, про людей, культуру, політику, гроші, моду, спорт. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 2011 року отримав «Український тиждень» – щотижневий ілюстрований суспільно-політичний українськомовний часопис. А ще з 2002 року почав виходити російськомовний суспільно-політичний тижневик «Корреспондент», як новий бізнес-проект Джеда Сандена (<https://korrespondent.net/>). Однак після переходу холдингу під контроль бізнесмена Сергія Курченка в листопаді 2013 року з видання звільнилися понад 20 працівників, зокрема головний редактор друкованої версії журналу Віталій Сич та головний редактор сайту Юлія Мак-Гаффі.

У квітні 2014 року в інформаційному просторі України з'явився російськомовний тижневий громадсько-політичний журнал та інформаційно-новинний інтернет-ресурс «Новое время» (повна назва «Новое время страны»), створений командою журналістів, які впродовж 10 років працювали в «Корреспонденте». Інвестором нового проекту став чеський бізнесмен Томаш Фіала, очільник інвестиційної компанії Dragon Capital і президент Європейської бізнес-асоціації. У червні 2014 року сайт «nv.ua» запущений у двох мовних

версіях – українській та російській. А 1 серпня 2016 року видання представило нову електронну версію, в якій розміщені всі числа журналу двома мовами – українською та російською. З 12 серпня 2021 року журнал видають українською мовою.

Одним із найвпливовіших суспільно-політичних видань в Україні є інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна». Однак варто зазначити, що це не журнал, а газета, заснована 1994 року в Києві як російськомовне видання («Зеркало недели»), яке з 2002-го виходило російською та українською мовами, а з 2020-го функціонує лише як інтернет-видання. Тож «Універсум» залишається найдавнішим українським суспільно-політичним часописом новітньої доби Незалежності, який відіграв та досі відіграє важливу роль у становленні національної самосвідомості українців. Цей журнал – одна з унікальних сторінок історії української преси. Журнал упродовж майже трьох десятиліть новітньої історії звертав увагу читачів на численні проблеми в державному будівництві. Передусім ідеться про корупцію, безпеку держави, проблеми функціонування української мови, військо, економіку, науку тощо. «Універсум» неодноразово попереджав про різноманітні загрози, які тяжіють над державою, застерігав від непередуманих кроків її керівництво.

Пілотне число «Універсуму» визначило програмні завдання часопису на майбутнє. Так, у першому номері журналу, що побачив світ у грудні 1993 року, редакція задекларувала свій намір створити аналітичне видання, яке функціонуватиме, неупереджено оцінюючи ситуації в різноманітних сферах його життя, ставлячи перед громадськістю і владою чіткі завдання для усунення недоліків і перешкод на шляху державного будівництва.

Поставлено непросте, але засадничо важливе завдання: аналіз і пропагування шляхів та методів утвердження пріоритетів Української державності, просвітництво, а не комерціалізація видавничого підприємства, що суперечило б утвердженню ідеалів українства та пропагуванню вітчизняної історії та культури, науки й економіки тощо.

Оформлення теоретичної моделі двомісячника в реальний інформаційний продукт, цікавий не лише Україні, а й світові, почалося 1993 р. Аналіз першого числа двомісячника, крім його уже сформульованої державницької позиції, засвідчує універсалізм часопису в сенсі розмаїття порушуваних тем, а також у розумінні і пропагуванні «універсумності» як засади світобудови.

«Слово редакційне» з промовистою назвою «Під знаком Універсуму» стало початком подальшого втілення проєкту. У цій статті розставлено акценти, задекларовано завдання і принципи, чітко окреслено мету модерного видання. Цитуємо: *«Відсутність повнокровного комунікаційного процесу обертається несвободою, приреченістю на ізоляцію, замкненістю, обмеженістю, ксенофобією, комплексом меншовартості. <...> Процес становлення громадянського суспільства в нашій країні вимагає створення на демократичних засадах ефективно функціонуючої системи засобів масової інформації, в якій, сподіваємося, знайде своє місце і всеукраїнський журнал «Універсум» з його наміром консолідувати зусилля інтелігенції і стимулювати мислення читачів не як провінціалів, а як членів, принаймні, європейського співтовариства».*

Співзвучно з цією сміливою декларацією прозвучала наступна стаття Володимира Кузьменка і Олега Романчука «Право на прогноз». У ній автори змалювали кризу, в якій опинилося людство як система – кризу внутрішньої й зовнішньої несумісності. Автори вважають, що людство ще може запобігти різноманітним катастрофам (екологічним, внутрішньополітичної організації держав), «якщо у нього вистачить сил відмовитись від застарілої форми державного устрою і перейти до іншої форми організації, що виключає насильство» [3, с. 2].

Знаний фізик-теоретик, академік НАН України, політик, громадський діяч Ігор Юхновський, чиє фото надруковано на обкладинці часопису, у статті «Термодинаміка і стійкість політичної системи» [4, с. 3–5] переконливо демонструє, як результати досліджень у царині теоретичної фізики можна застосувати для пояснення закономірностей розвитку людства, для

прогнозування шляхів поступу цивілізації. Наочним підтвердженням міркувань ученого став розпад СРСР як штучно ізольованої системи.

У програмовій статті «Українська ідея, або Імператив особистості» О. Романчук [5, с. 6–10] звертає увагу на завдання, які постали перед Українською державою після проголошення незалежності, акцентує увагу на потребі їхнього нагального вирішення.

У цьому ж числі «Універсуму» пролунали тривожні думки Юрія Покальчука, відомого письменника, перекладача, мандрівника, кандидата філологічних наук, який у статті «Реальність загрози» [6, с. 10–11] умотивовано (його думки й сьогодні не втратили актуальності) звернув увагу на численні небезпеки, що постали перед Україною після проголошення незалежності.

Публікацією статті Віктора Приходька «До повної нації» [7, с. 24–27], яка вперше побачила світ 1928 року, редакція журналу відзначила безперечну актуальність думок видатного українського громадського і культурного діяча, за фахом правника, міністра юстиції в уряді Директорії, товариша міністра УНР упродовж 1922–1923 рр. Думки Віктора Приходька і сьогодні застерігають українців від необачних кроків у царині економіки і водночас закликають заповзятливо братися до діла.

Важливі проблеми порушували й інші автори пілотного номера «Універсуму»: С. Злупко [8, с. 22–23], Я. Грицак [9, с. 12–14], Л. Колодинська [10, с. 15–16], Іван Драч [11, с. 8], П'єр де Вільмарест [12, с. 18–20], А. Росінський [13, с. 20–22], Г. Бачинський [14, с. 28], В. Кузьменко [15, с. 29], М. Деркач [16, с. 31–32], А. Свідзинський [17, с. 30]. Детальніше про ці публікації описано в монографії «Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення: концептуальні засади, дискурси, прогностика (1993–2023 рр.)».

Після виходу у світ пілотного числа на журнал «Універсум» чекав не лише творчий пошук, а й непрості організаційні питання, які потребували чималих зусиль редакції для їхнього розв'язання, щоб журнал вчасно надійшов до читача. І так упродовж трьох десятиліть.

Соціально-культурний феномен двомісячника «Універсум» полягає в тому, що він був серед перших журнальних видань у незалежній Україні, які суттєво відрізнялися від совєтської періодики не лише ідейно-концептуальними засадами, а й добором авторів, аналітичним стилем викладу, принципово іншим дизайном, громадянською відвагою в аналізі гострих проблем незалежної України. Поява журналу відображала насущну потребу суспільства у журнальному виданні, яке мало стати трибуною вільного публічного слова, що виховує у читачів державницьке мислення і сповідує ідеали громадянського суспільства.

Джерельна база дослідження охоплює великий корпус публікацій у часописі, а також спогади, періодичну пресу, щоденники, архівні матеріали, наукові статті. Важливою складовою джерельної бази дослідження стали класичні публіцистичні праці М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського, М. Міхновського, С. Петлюри, Є. Маланюка, Ю. Шевельова, публіцистика учасників дисидентського руху (В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Дзюби, В.Мороза, М. Мариновича), а також сучасних авторів (С. Грабовського, І.Лосєва, В. Портникова, О. Пахльовської, М. Рябчука, Л. Капелюшного, О.Романчука, О. Забужко, Ю. Щербака та багатьох інших). А ще праці відомих учених, які на сторінках «Універсуму» репрезентували різноманітні сфери гуманітарних наук – політичних, історичних, економічних, соціологічних, філологічних. Передусім це Я. Дашкевич, М. Жулинський, Г. Перепелиця, Ю.Саєнко, О. Мороз, Г. Бачинський, І. Дзюба, Ю. Щербак, В. Войтенко, В.Сергійчук, Л. Масенко, Т. Марусик, В. Радчук та інші. Серед авторів журналу відомі фізики й хіміки – І. Юхновський, К. Товстюк, Я. Яцків, Л. Шульман, О.Ксенжек, А. Свідзинський, М. Стріха та інші. Їхній науковий, науково-популярний і публіцистичний доробок допоміг краще і глибше опанувати масив публікацій двомісячника та максимально логічно скомпонувати й увиразнити структуру дослідження.

Попередньо підсумовуючи зазначимо, що в історіографії практично відсутні дослідження сучасних суспільно-політичних видань журнального типу,

хоча джерельна база для подібних досліджень є. Одне із джерел – журнал «Універсум», який існує в українському і міжнародному інформаційному просторі вже тридцять років. Феномен цього видання полягає не лише в цьому. Журнал «Універсум» – аналітичне видання, яке відзначається вимогливим добром авторів та участю знакових постатей України, громадянською відвагою, аналізом гострих та актуальних проблем, прогностичністю.

1.2. Методологічна основа, методи й особливості предмета дослідження

Якісні інструменти допомагають створювати якісну продукцію. Винахідник неспроможний реалізувати найгеніальнішу ідею чи теорію без якісних засобів. Аналогічно й у світі науки. Якщо не приділяти належної уваги методам досліджень, то вчені не втілять у життя свої проєкти. Опанування дослідницьких методів є важливою складовою журналістикознавства і теорії масової комунікації. Один із сучасних дослідників українських масмедіа, С.Кость, слушно вважає, що дослідження журналістики як специфічного суспільного інституту теж спирається на певну методологію, на певну систему ідей і засад, що в узагальненому сенсі визначають характер і напрям дослідження [18, с. 35].

До найпоширеніших визначень поняття методології належать такі: «певна сукупність філософських методів пізнання»; «система базових принципів і понять, які визначають загальні правила дослідження»; «вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності»; «концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища» [19]. На думку С. Костя, методологічна основа дослідження і концептуальна основа – не пов'язані, але тотожні поняття, оскільки концепція як вужче поняття пов'язана з проблематикою конкретного наукового дослідження. Концепція – це авторське розуміння проблеми. За однаково або

приблизно однаково визначеної методологічної основи концепції різних дослідників можуть відрізнятися [20, с. 62]. Цікаві міркування про методологічну основу дослідження знаходимо в монографії Т. Слотюк «Преса москвофільського руху у Східній Галичині: ідейно-концептуальні засади, структура, еволюція» (2019). Авторка зазначає, що «розвиток методології – це один з аспектів, один із напрямів розвитку пізнання, оскільки її завданням є дослідження пізнавальної діяльності в різних галузях науки, з'ясування закономірностей розвитку наукової думки. Методологічний аспект будь-якого дослідження полягає в з'ясуванні того, які основні принципи, вихідні положення, ідеї лежать в основі наукового дослідження, в обґрунтуванні вибору методів, в концептуальному осмисленні предмета дослідження» [21, с.19]. Тож основою методології є мислення та світогляд. У контексті системи методів пізнання ідеальною є теорія, яка охоплює широкий спектр комунікацій і вичерпно пояснює природу людського спілкування.

Австрійсько-американський соціальний філософ Карл Поппер описав теорію як сітку, яку ми закидаємо, щоб зловити світ, раціоналізувати, пояснити його і панувати над ним [22]. Щодо спілкування, то, як зауважує чеська дослідниця Рената Седлакова, це одна з найважливіших сфер повсякденного життя не лише на індивідуальному, а й на інституційному, суспільному та культурному рівнях [23]. Нік Санчез із цього приводу зазначає: «Спілкування найкраще можна описати як передачу повідомлення від відправника до одержувача у зрозумілій формі. Ефективна бізнес-комунікація має вирішальне значення для успішної роботи сучасного підприємства. Ефективна комунікація є найважливішим компонентом загального управління якістю» [24].

Загалом чимало дослідників у галузі комунікації сприймає спілкування як передачу інформації від однієї людини до іншої, використовуючи при цьому своєрідну формулу аналізу комунікаційного процесу видатного американського політолога Гарольда Лассвелла. Ця формула водночас є розгорнутим планом власне комунікативної дії: хто кому що говорить, з яким наміром, у якій ситуації і з якими ресурсами, яку стратегію використовує при цьому і з яким

результатом здійснює вплив на аудиторію [25, с. 15]. Комунікацію як складний процес, що має свої соціальні функції, внутрішню структуру і загальну спрямованість, розглядав Г. Лассвелл. Як будь-який процес комунікацію можна розглядати з погляду структури і функції, іншими словами – з позиції структурного та функціонального аналізу [26]. Модель комунікації Г. Лассвела отримала широке визнання як одна з провідних парадигм теоретичного осмислення комунікації. Явище комунікації є об'єктом вивчення багатьох наук – філології, соціології, психології, філософії, політології та ін. [27, с. 19]. Дослідники масової комунікації часто більше зацікавлені в комунікації як соціальному досягненні, ніж у ЗМІ як системах масового поширення [28, с. 118–121].

Дослідження італійського філософа і семіолога Умберто Еко (Umberto Eco) «Відкрита робота» («The open work») привнесло в різні дисципліни більше усвідомлення природи та масштабу процесів комунікації, заохочуючи міждисциплінарний рух ідей і методів. Автор вважає, що при вивченні масових комунікацій можна і треба, спираючись на міждисциплінарні зв'язки, вдаватися до різноманітних методів дослідження. Схожої думки дотримується й Аму Shirong Lu зі Школи журналістики і масової комунікації Університету Північної Кароліни: «Сфера журналістики та масової комунікації завжди була *міждисциплінарною* (курсив наш. – *В. Р.*), оскільки запозичила теорію та методи з інших суміжних галузей, таких як соціологія, психологія та політологія. Зазвичай соціологію вважають основоположником журналістики та масової інформації. Саме *міждисциплінарний* (курсив наш. – *В. Р.*) характер журналістики та масової комунікації дозволяє використовувати різноманітні дослідницькі методи. Так, W. James Potter, Roger Cooper, and Michel Dupagne описали три парадигми дослідження засобів масової інформації: соціальні науки, інтерпретаційні та критичні дослідження» [29].

На міждисциплінарності дослідження сучасної журналістики наголошує й О. Романчук [30, с. 10–11]. Подібні міркування наводить і Р. Седлакова: «Більшість питань, що стосуються комунікації та медіа, належним чином

розглядаються шляхом поєднання (тріангуляції) методів дослідження та підходів. Це не еkleктика, а *міждисциплінарність* (курсив наш. – В. Р.)» [31].

У науковій літературі дослідження засобів масової інформації витлумачено як вивчення їхнього впливу на різноманітні аспекти соціального, фізичного та психологічного життя людей за допомогою певних інструментів та різних методів аналізу [32]. Степан Кость зазначає: «Що означає використання аналізу як методу дослідження якоїсь наукової проблеми? Дослідник повинен розкласти наукову проблему як щось ціле, як систему на стільки частин (елементів, зв'язків, тез, фактів, явищ, процесів), наскільки це можливо, щоб отримати результат – встановити найважливіші структурні елементи, зв'язки між ними, з'ясувати суть явищ і процесів, значення кожної із частин, що їх вивчає дослідник, які виникли після розчленування чи які є стабільними елементами цілого (якоїсь наукової проблеми). Ефективність аналізу злежить від цілеспрямованості наукового пошуку, від того, наскільки реальною є гіпотеза, а можливо концепція дослідження» [33, с. 120–121]. Він же нагадує, що в літературі виокремлюють такі види аналізу: простий аналіз; структурний аналіз; функціональний аналіз; причинно-наслідковий аналіз (дослідник встановлює причинно-наслідкові зв'язки між окремими елементами, причини виникнення і наслідки певних елементів); логічний аналіз; термінологічний аналіз; порівняльний аналіз; математичний аналіз; кількісний аналіз; якісний аналіз; аналіз кількісно-якісний; системний аналіз; аналіз генетичний [34, с. 48].

Ці види аналізу стосуються і дослідження масової комунікації, яка формує соціальний характер людини як активного учасника суспільного дискурсу. Новітні засоби масової комунікації породжують нову реальність, яка по-новому визначає стосунки між людьми та зв'язки між подіями. Людям потрібні медіа для доступу до знань про себе та світ. Сьогодні дискурси формують громадську свідомість через нові платформи масової комунікації – Facebook, Twitter, Vine, Snapchat, Instagram. Так, з початком повномасштабної російсько-української війни найпопулярнішим джерелом інформації для

українців стали соціальні мережі. Це підтверджують, зокрема, результати дослідження (11 травня – 12 червня 2023 р.) щодо медіаспоживання українців, проведеного на замовлення Громадянської мережі ОПОРА. З'ясувалось, що найпопулярнішим джерелом інформації для українців досі є соціальні мережі – 77,9 % опитаних. На другому місці – телебачення (62,5 %) на третьому – інтернет (без урахування соціальних мереж – 57,7 %) [35].

Словосполучення «соціальні комунікації» стало широковживаним у науковому лексиконі. Кабінет Міністрів України Постановою від 13 грудня 2006 року цілком закономірно визнав соціальні комунікації галуззю суспільного спілкування, відповідно й вивчення їх як окремого наукового напрямку. Соціально-комунікаційні методи дослідження описав В. Різун [36, с.18]. Анализуючи інформаційне суспільство, учений вказує, що суттю нового для науки соціальнокомунікаційного підходу є «фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних у системі понять *соціальнокомунікаційного інжинірингу* (курсив наш. – В. Р.), а точніше, з погляду того, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [37]. Як наголошує В. Різун, «соціальні комунікації – це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо <...> Соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу – Human engineering» [38, с. 20–21].

Посилаючись на К. Поппера, К. Ковальчук зазначає: «Варто зауважити, що концепт соціальної інженерії як методу Карл Поппер переносить із методології точних наук у методологію соціальних, у цьому випадку таке перенесення є обґрунтованим і цілком доцільним, оскільки саме в контексті контролю та налаштування роботи соціальних інституцій ця об'єктивізація й тотальна раціоналізація є цілком виправданими, адже в цьому аспекті суспільство розглядатиметься не як атомарна субстанція, а виключно як загальна цілісність» [39].

На думку В. Різуна, соціальнокомунікаційний підхід до тематики видань передбачає не просто опис змісту цієї тематики, а дослідження її в контексті продукування цієї тематики соціальнокомунікаційними інститутами та функціонування її в соціумі, впливу на соціум, вивчення відгуків соціуму на тематику [40, с. 17–18]. Отож він зазначає, що «будь-який вид соціальної комунікації в цілому може підлягати дослідженню з погляду становлення цього виду (історичний підхід для вивчення становлення виду соціальної комунікації); з'ясування суспільної природи та форм існування соціальної комунікації й кожного її виду залежно від суспільно-політичних умов тощо (онтологічний підхід); дослідження функціонування компонентів, елементів, складників кожного виду соціальної комунікації та взаємозв'язків між ними (системний підхід); дослідження вияву того чи іншого виду соціальних комунікацій залежно від вибору конкретних суспільно-політичних умов серед наявних альтернативних умов, чинників (інформаційний підхід)» [41, с. 24].

Трактування інформації з погляду журналіста знаходимо в І. Михайлина: «У сучасному розумінні інформація – це будь-які відомості чи знання, які мають можливість сприйматися» [42, с. 27–28].

На цю обставину звертає увагу й відомий соціолог, доктор економічних наук Юрій Саєнко: «ЗМІ утворюють систему – загальнонаціональну мережу інформування про події, яка впливає на свідоме та несвідоме індивідуальної та суспільної психіки соціуму. <...> Тому справжньому журналістові не обійтися без канонів системного мислення, аби усвідомити свою відповідальність за те: кому адресована інформація, ким вона спродукована, в який момент подана та які матиме наслідки. <...> Рівень системності ЗМІ залежить і від структури матеріалів про минуле – сучасне – майбутнє» [43].

Свого часу В. Здоровега цілком слушно зазначав, що практично-аналітичний метод у журналістиці значною мірою збігається зі сучасними методами науки і не випадково, мабуть, кращі аналітичні матеріали сучасної періодики належать перу науковців, і не тільки гуманітаріїв [44, с. 208]. Він наводить думку доктора фізико-математичних наук Анатолія Свідзинського,

який погоджуючись з тим, що фахові знання в певній галузі і досвід роботи в ній є важливими чинниками успіху, наголошує: «Однак, більше важить володіння принципами методології сучасного наукового дослідження, які є спільними для всіх наук, але, безумовно, найглибше розвинені в галузі точних наук, передусім у фізиці» [45, с. 47–48]. Тому **методологічна основа нашого дослідження** ґрунтується на досягненнях світової наукової думки з використанням методологічних принципів дослідницької діяльності українських учених, які аналізували українські ЗМІ, використовуючи елементи спеціальних підходів і методів: системного, структурного, функціонального, логічного, історико-правового, методу прогнозування і моделювання. Дослідження ґрунтується на відомих загальнонаукових підходах – системному, історичному, функціональному, термінологічному та моделюванні. Використано і класичні методи дослідження: узагальнення, синтезу, індукції, дедукції. Також застосовано соціально-комунікаційний підхід.

Науково-теоретичну базу праці становлять наукові розробки проблем *засобів масової комунікації* (ЗМК) українських і зарубіжних учених, аналітичні дослідження сучасних політологів та істориків, їхні висновки, які безпосередньо чи опосередковано стосуються теми.

Характеризуючи головні методологічні засади і принципи дослідження ЗМІ, О. Холод зауважує, що «розроблення методології не може не звертатися до системного підходу, в основі якого лежить процес дослідження об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи» [46, с. 48]. Автор зазначає, що системний підхід для дослідника, який формує методологію наукового пошуку, ґрунтується на таких чотирьох припущеннях: у світі існують системи; системний опис істинний; системи взаємодіють одна з одною, отож усе в цьому світі взаємопов'язано; отже, світ – це також система [47, с. 50]. На думку О. Білецького, системний підхід як методологічний напрям у науці виходить з того, що весь навколишній світ – матеріальний та ідеальний, і будь-який зі

суших у ньому об'єктів (процесів) є цілісним утворенням – системою. Вчений нагадує, що під системою зазвичай розуміють відносно відокремлену множину взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів (елементів і частин) [48, с. 10].

Олег Романчук вважає, що використання системного підходу в аналізі процесів і явищ в українському суспільстві (посттоталітарному, постгеноцидному і постколоніальному) є вкрай потрібним для кращого розуміння соціально-економічних і політичних реформ у країні, усвідомлення причин складних, а подекуди і драматичних процесів становлення політичної нації, творення українського інформаційного простору, вітчизняної науки, національної освіти, культури; системний аналіз дає змогу побачити істинні витоки кризових ситуацій у сучасному українському суспільстві [49, с. 7].

Саме системний підхід, на наше переконання, є найефективнішим для такого багатопланового, різножанрового видання, як «Універсум». Зазначимо, що Юрій Саєнко характеризує часопис саме в системному контексті. На його думку, двомісячник – *«унікальне явище в українському медіапросторі, своєрідна арена системного мислення (курсив наш. – В. Р.)»*. «Журнал “Універсум” я би ризикнув назвати *своєрідною інтелектуальною системою... Часопису притаманний синергетично-кібернетичний підхід до всіх сфер соціуму (курсив наш. – В. Р.)»*, – зазначає він [50, с. 1]. Своєрідним підтвердженням цих слів є висновок О. Холода: *«Системно-комунікаційний аспект (курсив наш. – В. Р.) системного підходу ґрунтується на необхідності виявлення зовнішніх зв'язків такої системи з іншими, тобто її зв'язків з навколишнім середовищем. Системно-історичний аспект (курсив наш. – В. Р.) системного підходу передбачає з'ясування умов у часі, які вплинули на виникнення досліджуваної системи, пройдені нею етапи, сучасний стан, а також можливі перспективи розвитку»* [51, с. 51].

У різних галузях знань, теоріях, концепціях та емпіричних дослідженнях як загальнонауковий метод застосовують моделювання. Тому, як зазначає М. Лепський, цей метод має доволі широке предметне поле в теорії наукового пізнання [52, с. 18].

Застосування системного методу та моделювання уможливило дослідження причинно-наслідкових зв'язків у багатьох суспільно-політичних процесах, зокрема воєнних. Зокрема, у час нинішньої російсько-української війни актуальним є висновок американського економіста доктора Осипа Мороза, багатолітнього члена редакційної колегії «Універсуму». Вчений наголошував: «Війна сама собою є основною соціальною системою, з якою інші форми соціальних організацій перебувають у конфлікті або змові. Це система, що керувала більшістю людських спільнот, відомих історії. <...> Соціологічні мотиви системи війни не менш важливі, ніж економічні, оскільки вони становлять у цілості одну систему. Ця система належить до надзвичайно складних імовірнісних систем. В основному система війни навіть стимулювала підставову мотивацію для соціальної орієнтації і соціальної структури суспільства» [53, с. 66–68].

За допомогою системного аналізу вдається якнайповніше зрозуміти, наскільки питання моральності, екології, економіки, науки, культури і політики пов'язані між собою. «Комплексне розкриття цих зв'язків, наприклад, засвідчує: ті сторони нашого життя, що досі розглядалися як явища, насправді є закономірними процесами, які розвиваються внаслідок допущених помилок» [54, с. 9].

Тож послідовно приділяючи увагу системному аналізу та осмисленню різноманітних зв'язків у сфері науки, культури, економіки, політики, простежуючи їхню тяглість на різних відтинках історичного поступу, «Універсум» неодноразово екстраполював результати систематизованих воедино оригінальних аналітичних матеріалів, прагнучи передбачити перспективи розвитку людства, Української держави зокрема.

Визначальне місце в методологічній основі дослідження посідає ідея державності та соборності, оскільки пояснює історичний процес як закономірну еволюцію соціуму. Саме ця ідея спонукає дослідника до істинності та об'єктивності, адже, на думку П. Гай-Нижника, «адекватна оцінка власного минулого є першою ознакою самодостатнього суспільства і здорової історичної

пам'яті народу, що відбувся та позбувся постколоніальних травм і комплексів» [55]. Ця думка доктора історичних наук Павла Гай-Нижника суголосна позиції директора Інституту всесвітньої історії НАН України, доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України Андрія Кудряченка: «Для України, яка відносно недавно відновила державну незалежність, нагальними завданнями постали подолання історичних схем, міфів та концептуальних підходів щодо нашої країни націй, які ще й сьогодні побутують у багатьох зарубіжних державах. Надто важливе й вироблення свого бачення всесвітньої історії та місця України в ній» [56]. І саме системний аналіз виявився ефективним методом боротьби з історичними та політичними міфами. Водночас «брак системного підходу до аналізу історичних фактів неодноразово призводив до помилкової (свідомої чи несвідомої) їх інтерпретації, що своєю чергою спотворювало загальну картину минулого, не давало можливості визначити правильні орієнтири на майбутнє» [57, с. 10].

У рамках історичного підходу в дослідженні застосовано порівняльно-історичний метод, у межах системного – системно-генетичний і структурно-функціональний методи, у межах термінологічного – термінологічний метод. Використано і метод концептуального моделювання, синергетичний підхід і порівняно новий загальнонауковий інформаційний підхід, а також такі традиційні для істориків преси методи дослідження, як бібліографічно-описовий, порівняльно-аналітичний, класифікаційно-типологічний, проблемно-тематичний. Поєднання різноманітних методів дослідження дало змогу розкрити тему і зробити відповідні висновки.

Повертаючись до характеристики системного підходу, відзначимо слушність думки О. Холода, який зазначає, що «системний підхід ґрунтується на декількох ключових категоріях і поняттях, серед них: система, структура, процес, функція, стан, системний ефект, структурна оптимізація... Необхідно орієнтуватися на систему як на сукупність елементів і зв'язків між ними» [58, с.49]. Іншими словами, складні системи досліджують комплексно, в єдності всіх елементів, компонентів, підсистем. Саме тому «Універсум» розглядаємо не

як автономну масмедійну структуру, а як елемент системи українського державотворення.

Щодо структурно-функціонального методу зазначимо, що його застосування у праці дало змогу з'ясувати історичну, політичну, функціональну сутність різноманітних структурних елементів (преси, політичних партій, організацій тощо). Завдяки ж системно-генетичному методу простежено за розвитком та перетворенням журналу «Універсум» як певної системи, зокрема, висвітлено принципові моменти його еволюції. Онтологічний підхід сприяв розумінню природи «Універсуму» як виразника соціальної комунікації, його ролі в сучасних суспільно-політичних обставинах, а за допомогою термінологічного з'ясовано, зокрема, зміст поняття «рашизм». Інформаційний підхід націлював на розгляд і вивчення елементів навколишнього світу як носіїв певної інформації (у контексті конкретного видання) – широкого загалу авторів, які уособлювали наукові школи, партії, засоби соціальної комунікації, громадські організації. Соціально-комунікаційний підхід уможливив максимально ефективно застосувати системний аналіз у дослідженні, що допомогло глибше й виразніше розпізнати журнал як специфічне соціально-державницьке явище, ґрунтовно осмислити роль видання в широкому суспільно-політичному контексті.

Джерельну базу дослідження сформульовано за допомогою бібліографічно-описового методу: зібрано значний масив оригінальних текстів, який відображав майже тридцятилітню багатовимірну жанрову палітру «Універсуму», що своєю чергою потребувало визначити головні напрями і проблеми комунікаційного процесу видання.

Завдяки проблемно-тематичному методу вдалося узагальнити й осмислити великий корпус різноманітних публікацій, з'ясувати базові змістовно-концептуальні моделі. Порівняльно-аналітичний метод дав змогу виокремити головні ідеї та концепти часопису.

Попередньо підсумовуючи, зазначимо, що верифікація, згідно з найпоширенішим визначенням, – це методологічне поняття, що визначає

процес встановлення істинності наукових положень у результаті їхньої емпіричної перевірки. Як методологічне поняття верифікація є логіко-методологічною процедурою встановлення істинності гіпотези, твердження, вона визначає процес встановлення істинності тих чи інших положень і тверджень, які можна перевірити емпірично, практикою. Результати нашого дослідження неодноразово підтверджено – висновки багатьох аналітичних і публіцистичних текстів доводили слушність авторських концепцій, екстраполяцій, висновків, застережень і передбачень. Наочним прикладом аргументованості висновків авторів багатьох публікацій видання, які стосувались військової та безпекової тематики, стали драматичні і трагічні події 2014–2023 рр.

Зазначимо, що підтримуємо тих дослідників журналістики як специфічного суспільного інституту, які вважають, що вивчення журналістського процесу має спиратися на певну методологію, на певну систему ідей і засад, що зумовлюють характер і напрям дослідження. Методологічний аспект вказує на головні принципи й засади, якими керується дослідник, а серед них передусім треба вказати на ідею державності. «Ідея державності повинна бути аксіомою, «альфою і омегою», як у дослідженнях сучасного журналістського процесу, так і в практичній журналістській діяльності. І тоді не буде закликів сприймати окупанта і агресора як «іншу сторону», стати «понад боротьбою», бути нейтральним у російсько-українській війні за свободу і незалежність. Критика влади та її політики, критика наших багатьох недоліків – це звична річ для відповідальної журналістики. Проте в основі всієї журналістської діяльності повинен бути державницький підхід. Це не суперечить журналістським стандартам, як і патріотизм не суперечить правдивості і чесності у виконанні журналістських обов'язків» [59, с. 132–133]. Тобто саме ідея державності є функціональною теоретично-методологічною засадою з'ясування будь-якого аспекту функціонування того чи іншого періодичного видання у конкретних історичних чи суспільно-політичних умовах.

Узагальнюючи використання методів дослідження й коротко підсумовуючи, зазначимо, що базові положення методологічної основи такі: а) журналістика залишається важливим соціальним інститутом і професією в сучасному суспільстві; б) лише аналітика збереже традиційну журналістику соціальної відповідальності; в) незалежне аналітичне видання є умовою й ознакою демократичного й громадянського суспільства; г) державницька позиція є і повинна бути неодмінною вимогою та засадою функціонування будь-якого українського видання.

Висновки до розділу 1

З'ясовано, що журнал «Універсум», попри тривалий період функціонування, ще не був об'єктом дослідження. Це можна пояснити тим, що методологія й методика дослідження видань журнального типу цифрової доби й сучасних інформаційно-комунікаційних технологій перебуває на етапі становлення. Щоправда, Г. Бітківська слушно зауважує, що упродовж останнього десятиліття художній і публіцистичний дискурс сучасної літературної періодики («Авжеж», «Вітчизна», «Всесвіт», Дзвін», «Дніпро», «Київ», «Київська Русь», «Кур'єр Кривбасу», «Сучасність», «Світовид», «Четвер» тощо) досліджують щораз частіше. Йдеться про праці Б. Бердиховської, Л. Василик, К. Дзюби, А. Желіховської, О. Іванової, К. Олійникової, І. Старовойт, чий досвід ми врахували у дослідженні функціонування журналу «Універсум», як і результати дисертацій О. Ільченко, Ю. Мірошниченко, Т. Соцук. Історіографію наукової проблеми, порушеної в цьому дослідженні, вважаємо за доцільне доповнити й тими працями істориків української преси, які досліджували журнальні видання минулих періодів історії України (О. Богуславського, Т. Бурдеги-Слотюк, З. Величко, В. Гандзюка, С. Костя, І. Крупського, С. Квіта, Л. Сніцарчук, Н. Сидоренко, М. Романюка, Г. Синичич-Яценко, І. Павлюка та ін.). Важливе значення мають праці тих науковців, чий дослідження стосуються різних аспектів сучасного

журалістикознавства й гуманітарного дискурсу (О. Багана, М. Бутиріної, П.Іванишина, С. Кравченко, Г. Перепелиці, Н. Поплавської, В. Сергійчука, Р.Сіромського, В. Радчука, М. Рудик, М. Тимошика та ін.).

Соціально-культурний феномен журналу «Універсум» полягає в тому, що це одне з перших журнальних видань, які суттєво відрізнялися від советської періодики не лише ідейно-концептуальними засадами, а й іншим – дизайном, добром авторів, громадянською відвагою, аналізом гострих і актуальних проблем, які постали перед незалежною Україною. Усе це засвідчило появу якісного аналітичного видання.

«Універсуму» притаманні своєрідні комунікативні компетентності – журнал упродовж трьох десятиліть підтримує активні контакти з читацькою аудиторією, здійснює важливу суспільно-політичну комунікацію з суспільством.

Теоретично-методологічний аспект дисертації полягає в тому, що в ній використано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція й дедукція, абстрагування, ідеалізація, порівняння. На різних етапах застосовано бібліографічно-описовий метод, проблемно-тематичний, діахронний, системний, історичний, структурно-функціональний, дискурс-аналіз. Продуктивним було використання таких підходів, як соціально-комунікаційний, термінологічний. Ефективне використання перелічених методів дало змогу сформулювати методологічну основу дослідження. Її базові положення такі:

- журналістика залишається важливим соціальним інститутом і професією і в добу нових медійних та сучасних цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, і з появою різних видів громадської журналістики та величезної кількості новинних інтернет-ресурсів;

- лише аналітика в умовах інформаційного хаосу та наявності різного виду новинних сайтів й інтернет-ресурсів збереже традиційну журналістику соціальної відповідальності;

- незалежне аналітичне видання є умовою й ознакою демократичного та

громадського суспільства;

– державницька позиція покликана стати неодмінною вимогою та засадою функціонування будь-якого незалежного українського видання.

Державність і національна ідея – це головні чинники, які визначали обличчя журналу «Універсум» упродовж трьох десятиліть від його заснування. Часопис став знаковою трибуною вільного публічного слова для українських і зарубіжних інтелектуалів, виразником незалежної думки. Публікації журналу фокусували ідеї, спроможні надати українському суспільству цивілізованої спрямованості, усвідомлення національних прагнень, допомогти сформуванню енергетику оптимізму для подолання постійних проблем. Тематика журналу – це адекватне відображення проблем національного буття в усіх сферах життя і діяльності. Цьому сприяла й продумана система рубрикації.

РОЗДІЛ 2

«УНІВЕРСУМ» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

2.1. Суспільно-політичне значення «Універсуму» як аналітичного видання нового типу. Тематика і жанрова палітра двомісячника

Державність і національна ідея – головні чинники, які визначали обличчя журналу впродовж трьох десятиліть від часу його заснування. Життя вимагало адекватного відтворення дійсності на тлі формування політичної нації. Потрібен був часопис, орієнтований на ідеї якісної освіти, науки, інформації на державному та світовому рівнях. Редакція «Універсуму» добре розуміла складнощі завоювання новими ідеями й сенсами постсовєтського інформаційного простору в Україні, отож обрала шлях модерного просвітництва, а не комерціалізації. Заслуга часопису полягає в тому, що у ньому зуміли чітко визначити інформаційні пріоритети, поєднані з високими вимогами політизованої громадськості до слова правди. Читачеві, який вимагав ретельного аналізу реалій, відображення життя в усіх його проявах – у культурі, економіці, науці, війську тощо, запропонували оригінальне наукове і художньо-публіцистичне бачення України.

Тридцять років тому «Універсум» поставив собі за мету не лише аналізувати суспільні проблеми, а й пропонувати шляхи розв'язання складних державотворчих завдань, при цьому залишаючись гранично відвертим з читачем. Від самого початку своєї появи в інформаційному просторі двомісячник виходив з постулату універсумності знань, світосприймання та світопізнання всіма формами науково-дослідницької діяльності – від абстрактно-логічного мислення до мистецького образотворення. Зазначимо, що це поєднання доволі складне з огляду на специфічні українські умови.

Аналізуючи науково-популярну журналістику як метод комунікації у

соціокультурному просторі, дослідниця Марина Варич 2014 року визнала: «Ринок українських мас-медіа переповнений періодикою розважального, громадсько-політичного, рекламного змісту. Вони виконують функції інформаційні, розважальні, рекламні та змагаються за увагу читача, працюючи в замкненому колі – якомога більше ексклюзивних новин, які сьогодні цікавлять усіх, а завтра всі з легкістю про них забувають, споживаючи порцію свіжих новин» [60, с. 8].

На початку 1990-х «Універсум» став знаковою трибуною вільного публічного слова для вітчизняних та іноземних інтелектуалів, виразником незалежної політичної думки, послідовно виховував у людях таку ж потребу у самостійному мисленні, властивому вільній особистості, що керується ідеалами громадянського суспільства, вибудовуючи моделі раціонального співіснування традиційно суперечливої тріади: індивідуум – суспільство – влада. Концептуальні політологічні підходи і теоретичні засади двомісячника згодом підтвердились на прикладі будівництва Української держави.

Тексти видання незмінно привертали увагу читачів до складних проблем сучасності, до класичного європейського досвіду, до кращих набутків світової цивілізації, історичних закономірностей розвитку людства, спонукаючи аудиторію до глибшого осмислення історико-культурного надбання українства, усвідомлення важливості загальнолюдських цінностей, розуміння значущості наукового поступу. Чітко визначені суспільний пульс часу і потреби народу в самоусвідомленні себе цілістю завдяки спільності долі сприяли поступовому перетворенню публіцистичного слова у чинник переродження соціальних реакцій суспільства.

Долаючи пасивність буденної свідомості громадянства, «Універсуму» вдалося дотримуватись моральних принципів, служити консолідації українства. Часопис – одна з унікальних, ще не досліджених сьогодні сторінок української преси. Він унікальний не лише за періодом своєї діяльності (1993–2023), а й за впливом на суспільну свідомість українців, на творення їхньої патріотичної ідеології.

Активно реагуючи на соціальні процеси практично в усіх сферах життя, «Універсум» поступово розширював проблематику, запрошуючи нових авторів, що підносило освітній і культурний рівень громадянства.

Двомісячник вибудував сучасну модель українського журналу, який осягав не лише справи суто національні, а й явища і події, що відбувалися у світі, на Європейському континенті зокрема. Редакційна політика часопису по суті моделєбудівна: вимальовуючи перспективу майбутнього країни та суспільства, журналові неодноразово вдавалося відобразити розвиток подій у доволі широкому часовому і структурному діапазоні – політичному, воєнному, культурному.

Завдяки креативним творчим підходам реалізується місія «Універсуму» як державотворчого чинника, зростання національної свідомості українців, для яких ідеали свободи та їхня цінність феноменальні, враховуючи драматичну і трагічну історію народу, а ще – плекання патріотизму, пошуку відповідей на запитання «хто ми, українці?», подальшого утвердження ідентичності, формування політичної нації. Журнал є чудовим прикладом якісного контенту завдяки тематичному і жанровому розмаїттю, блискучим авторам, вдалому пошуку оригінальних матеріалів.

Часопису притаманний публіцистичний і науково-публіцистичний стиль викладу, оригінальний, нестандартний погляд на події. Часопис дає моральну та громадську оцінку висвітленим подіям і його учасникам. Журнал прагне (і це йому здебільшого вдається) доносити до читача державотворчі аксіоми, формулювати першочергові завдання, які постають перед суспільством. «Універсум» інформує читачів передусім про справи українські, також аналізує глобальні проблеми, які стосуються України. Видання сповідує принципи об'єктивності, позапартійності й незаангажованості.

Тематична палітра часопису широка і різноманітна – політологія, футурологія, економіка, наука, культура. Причому йдеться не про універсалізм – віру в те, що моральні цінності завжди і всюди однакові, і не про методологічний принцип, що абсолютизує поширеність і загальну значущість

певних ідей, норм, цінностей, практик, а про власне українську універсумність – передусім державотворчий і націєтворчий напрям у царині політики, культури, науки, економіки (детальніше проблематику журналу як чинник відображення повноти національного життя ми аналізуємо у третьому розділі).

Автори журналу з державницьких позицій аналізують та інтерпретують різноманітні події в українському суспільстві, у світовому контексті, фахово досліджують політичні процеси в Українській державі й за кордоном, влучно прогножуючи події, акцентуючи увагу на потребі розв'язання тих чи інших конкретних суспільних проблем (соціальних, політичних, історичних, наукових, освітніх, стратегічних), украй важливих для успішного вирішення завдань державотворення. Здебільшого матеріалам притаманне системне й аналітичне бачення та розуміння проблем у поєднанні з публіцистичною гостротою викладу. Головні принципи добору матеріалів «Універсуму» – актуальність порушуваних проблем, сила аргументації, компетентність і авторитет авторів, їхня неупередженість до широкого загалу. Найактивнішими авторами від часу заснування журналу були: Олег Романчук (255 публікацій), Володимир Вітковський (64), Леонід Сотник (32), Олег Баган (32), Петро Костюк (26), Вікторія Романчук (20), Леонід Капелюшний (13), Григорій Перепелиця (12), Петро Іванишин (12), Василь Лаптічук (10), Юрій Щербак (7).

Важливою складовою успіху видання є ексклюзивні інтерв'ю з визначними діячами науки, культури, політики, з військовими, які стали уособленням втілення національних ідеалів, знаковими виразниками цінностей українського народу, його ідентичності, втіленням його мрій, вподобань і сподівань. Серед героїв оригінальних матеріалів, чії портрети упродовж 1993–2000 рр. увиразнювали першу сторінку обкладинки видання, були Ігор Юхновський, Костянтин Морозов, Євген Сверстюк, Богдан Гаврилишин, Ярослав Дашкевич, Корній Товстюк, Іван Драч, Юрій Щербак, Роман Іваничук, Михайло Сирота, Юрій Покальчук, Степан Хмара, Мирослав Попович, Петро Яцик, Оксана Білозір, Богдан Ступка, Осип Мороз, Роман Беряк, Юрій Саєнко,

Андрій Бокотей, Григорій Омельченко, Микола Томенко, Микола Жулинський, Сергій Головатий, Олександр Скіпальський, Віктор Ющенко, Євген Марчук, Анатолій Матвієнко, Леонід Кравчук та інші яскраві особистості.

Упродовж 2001–2023 рр. героями рубрики «Ексклюзив» стали Михайло Павловський, Володимир Войтенко, Леонід Рудницький, Іван Дзюба, Юрій Іллєнко, Василь Шкляр, Іван Марчук, Патріарх Філарет, Євген Безніско, Михайло Слабошпицький, Володимир Огрязко, Дмитро Штогрин, В'ячеслав Брюховецький, Мирослав Маринович, Ірина Фаріон, Соломія Івахів, Люцина Хворост, Ігор Павлюк, Марія Пришляк, Віктор Шишкін. Їхні портрети також прикрашали палітурку часопису.

З 2000 року редакція дещо змінила стиль і принцип оформлення обкладинки видання, віддаючи перевагу оригінальним колажним формам. Однак з 2014 року в оформленні «Універсуму» відчутно зросла військова тематика. З початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року на обкладинці журналу з'явилися фото генералів ЗСУ – Ігоря Гордійчука, Валерія Залужного, Героя України Дмитра «Да Вінчі» Коцюбайла, відомого військового аналітика полковника Петра Черника.

Знакові, традиційні інтерв'ю з відомими українськими та зарубіжними політиками, науковцями, письменниками і журналістами продовжували з'являтися у рубриці «Наші інтерв'ю». Серед них глибоко пізнавальні розмови: з Василем Баркою, А. Глюксманом, П. де Вільмарестом, Лесем Танюком, Іваном Драчем, Миколою Жулинським, Юрком Покальчуком, Ларисою Скорик, Єжи Гедройцем, Оленою Отт-Скоропадською та ін.

Якісна журналістика неможлива без фахової аналітики, глибоких наукових досліджень. Ставка на високий інтелектуальний рівень читача згуртувала навколо журналу поважний актив відомих в Україні політиків, громадсько-політичних діячів, які стали обличчям часопису. Можемо говорити про феномен видання, навколо якого об'єдналася українська інтелектуальна еліта. Серед авторів «Універсуму» в різний час були академіки НАНУ – Ігор Юхновський, Ярослав Яцків, Михайло Павловський, Микола Жулинський, Іван

Дзюба, член-кореспондент НАН України Корній Товстюк, член-кореспондент Академії медичних наук Любомир Пиріг, доктори фізико-математичних наук Анатолій Свідзинський і Леонід Шульман, доктор філологічних наук, соціолог Юрій Саєнко, доктор географічних наук Георгій Бачинський, доктор хімічних наук Октавіан Ксенжик, доктор медичних наук Володимир Войтенко, доктор політичних наук Григорій Перепелиця, доктор філософських наук Анатолій Карась, доктор філологічних наук Петро Іванишин, доктор біологічних наук Мирон Деркач та ін.

Своїм ідейним і тематичним змістом журнал сповідував принципи піднесення рівня культури, моралі, прищеплення потягу до знань як важливих чинників утвердження модерної Української держави.

Чільне місце у публікаціях «Універсуму» посідають проблеми науки. Журнал акцентує, що наука – це частина загальної культури, а не окрема галузь. Отож деградація гуманітарної культури неминуче спричинить деградацію галузевих наук і технологій. Скоротивши фінансовий сегмент для науки, держава позбавила себе нових розробок і досліджень, втратила значну частку видатних науковців, які у пошуках кращого життя виїхали за кордон і працюють на благо чужої країни.

Автори журналу не лише наголошували на проблемах української науки та освіти, а й пропонували шляхи їхнього розв'язання. «Універсум» своїми публікаціями постійно привертав увагу читачів до складної ситуації в українській науці: наголошував, що фундаментальні дослідження живлять світ, а прикладні – країну; акцентував увагу на потребі змін у структурі управління закладами вищої освіти, на потребі інноваційного розвитку держави.

Хоча російська агресія 2014 р. підтвердила, що головними чинниками безпеки держави є наука, освіта, озброєння, проте і 2015 р. видатки держбюджету на наукові дослідження не перевищували 0,25 % ВВП, а 2016 р. скоротилися до 0,2 % ВВП. У бюджеті 2017 р. фінансування наукових розробок урізали до рекордно низького рівня – 0,16 % ВВП. Для порівняння (за даними, зібраними Світовим банком): найбільше витрачають на наукові дослідження і

розробки в Південній Кореї та Ізраїлі (понад 4 % ВВП), Швеція виділяє 3,2 %, США – 2,7 %, Китай – 2% ВВП; не вважають пріоритетною науку в Індії (0,8 % ВВП) і Колумбії (0,2 %) [61].

Українська наука виживала і досі виживає насамперед завдяки ентузіазму вчених, адже для них наукова праця не втратила своєї наратив, а розумовий потенціал подвижників науки виявився стійкішим і витривалішим, ніж фізичний у багатьох громадян України. Відомо, що за фінансування науки менше 0,7 % ВВП відбувається її деградація.

На сторінках двомісячника постійно висвітлювали проблеми фаховості українського шкільництва. Автор журналу, шкільний учитель Михайло Мартинів, переконливо, системно аналізує проблеми шкільної освіти. Висновки його невтішні: своєї ролі щодо освіти держава не виконує, вчитель перестав бути рушійним фактором освіти і виконує роль пасивну, перебуваючи між жорнами держави і суспільства, учень витіснений з системи освіти [62, с. 40–43].

Директор Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України, член-кореспондент АПН України Ярослав Камінецький зазначив, що у нашій державі недооцінюють людський фактор на виробництві, ігнорують роль трудових ресурсів, не усвідомлюють важливості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, формування нової виробничої культури, орієнтованої на людину та максимальне залучення персоналу до всіх справ на виробництві, вкладання коштів у всебічний розвиток особистості та її мотивацію до професійного саморозвитку, майстерності, потреби навчатися впродовж усього життя [63, с.38–42].

Неприпустиму ситуацію в науці й освіті значною мірою пояснюють недолугою кадровою політикою керівництва держави. Не випадково з приводу призначення на посаду міністра освіти і науки Дмитра Табачника гостро зреагувала громадськість Львівщини у відкритому зверненні до Президента України, народних депутатів України.

Журнал також оприлюднив звернення Дирекції й членів Української вільної академії наук (УВАН) у Канаді до академіків, педагогів і освітніх діячів демократичних країн «на надужиття національних і культурних прав українського населення в Україні, де, від так званих освітніх «реформ» і «реорганізацій» Міністерства освіти, районів влади переходять до чорносотенного переслідування й усування з посад невідповідних владі, виключно українських культурних діячів» [64, с. 49].

З відродженням України по-новому постали проблеми культурного і духовного життя. Мовно-культурні напрями діяльності видання знайшли своє віддзеркалення в матеріалах, які прищеплювали любов до рідної музики, мистецтва, в обстоюванні права української церкви на самостійність.

Мовне питання як одну з передумов поступального розвитку нації ставив «Універсум» у контексті усвідомлення фундаментальних засад призначення і напрямку всієї діяльності часопису. Глибоко розуміючи, що мова є основою самоусвідомлення нації, «Універсум» безкомпромісно приділяв особливу увагу цій за давньої проблемі, ґрунтовно і безкомпромісно відстоював патріотичні погляди на українську історію.

Упродовж трьох десятиліть у рубриці «Мова про мову» побачило світ 69 публікацій, присвячених боротьбі за утвердження державного статусу української мови. В рубриці «Мова і держава» 2015 року надруковано 11 статей. Тема державності української мови неодноразово з'являлася в рубриці «Культура».

Тему державності української мови досліджено і в контексті безпеки держави. Їй присвячено 26 матеріалів. Серед них: «Україна проти імперії: другий фронт – гуманітарний» [2021. № 3–4]; «Закон про мову об'єднає Україну»; «Чому закон про українську мову – це тест для Зеленського»; «Мова – це основоположний базис для країни за наявності агресивного сусіда» [2019. № 5–6]; «Мова про мову» [2017. № 9–10]; «Російська мова – інструмент гібридної війни проти України»; «Павло Гриценко: «Русифікація в час українізації» [2017. № 5–6]; «Нові мовні законопроекти: тест для української

еліти»; «Державна мова: досвід Фінляндії та Ізраїлю» [2017. № 3–4]; «Українська мова і приціл Путіна».

«Універсум» у своїх публікаціях постійно наголошує, що національна мова виконує надзвичайно важливу роль і функцію у державному будівництві. У посттоталітарних умовах українська державна мова потребує державного захисту. Вона є гарантом майбутнього Української держави. Влада має чітко зрозуміти, що державна мова як комунікаційний механізм об'єднує народ у єдине ціле, робить державу міцною. У межах наукового пошуку часопис досліджував проблеми української мови як одного з ефективних державотворчих інструментів.

Ці проблеми впродовж трьох десятиліть на сторінках часопису неодноразово порушували відомі вчені, політики, письменники, журналісти Лариса Масенко, Євген Сверстюк, Микола Жулинський, Любомир Пиріг, Віталій Радчук, Ірина Фаріон, Тарас Марусик, Ірина Магрицька, Юрій Шевчук, Василь Лизанчук, Галина Левицька, Олег Романчук та інші.

Особливого значення у публікаціях журналу набуло об'єктивне висвітлення історичних подій, які неналежно досліджені й потрактовані. Часопис не просто віддзеркалює факти історії, а відіграє роль своєрідного літописця суспільних подій. У своїх наукових і науково-популярних розвідках автори видання (серед них – визнані історики Ярослав Дашкевич, Ярослав Ісаєвич, Володимир Сергійчук, Богдан Гудь та інші) наполегливо реанімують історію, аргументовано спростовують задовнені стереотипи розуміння минулого, прискіпливо очищують штучно створені історичні кліше від темних плям російського імперіалізму, тоталітаризму на кшталт радянського.

Автори журналу цілісно висвітлюють проблеми Збройних сил України, пропонують шляхи їхнього усунення. Часопис постійно апелює до здорового глузду, до логіки. І саме цим здобуває постійних читачів і прихильників видання.

Редакція «Універсуму» усвідомлює, що без ґрунтовного аналізу подій у державі неможливе успішне проведення успішних соціально-економічних і

політичних реформ, становлення політичної нації, творення вітчизняного інформаційного простору, націоцентричної науки, національної освіти, культури. «Універсум» порушує питання національної єдності, ідентичності, добре розуміючи, що без самоідентифікації народу, творення його провідної верстви – еліти, як надзвичайно важливого елемента самоорганізації суспільства, існування незалежної держави неможливе. Журнал ретельно аналізує складну ситуацію в державі внаслідок застарілої системи керування, ще неподоланого советського стилю мислення, наявності в Україні значного прошарку колаборантів серед високопосадовців і багатьох громадян, які продовжують асоціювати себе з советською людиною, сповідуючи принципи «руського міра».

Часопис досліджував роль і місце України на геополітичній карті світу, регулярно аналізував надзвичайно важливі питання, пов'язані з розбудовою збройних сил, розуміючи, що без надійної мілітарної бази, держава може стати розмінною монетою на світовій арені.

«Універсум» постійно наголошує, що лише після утвердження в свідомості суспільства нової системи ціннісних орієнтацій, духовним осердям якої стане українська національна ідея, українська культура зможе посісти новий щабель світового розвитку. Лише «косметичного ремонту» законодавства чи ідеологічного перефарбування культурної політики недостатньо.

Роль «Універсуму» в царині політики та економіки насправду опінієтворча. Головне в часописі – державотворчий напрям і внутрішній зміст. Отож важливою складовою «Універсуму» є питання розвитку культури України. Журнал наголошує, що всі процеси, які відбуваються у культурному просторі України, потребують рішучих і чітких реформ, які відповідатимуть законним вимогам суспільства на рівні світових стандартів. «Універсум» акцентує увагу на тому, що велетенський інтелектуальний потенціал, яким володіє Україна, не використовують належним чином, що правильний і єдиноможливий шлях – це всебічна інтелектуалізація всього українськомовного

та українізація усього інтелектуального. Саме тому на шпальтах видання регулярно з'являються матеріали, присвячені ситуації щодо книговидавництва, кіно, театру, музики. У двомісячнику також друкують літературні твори сучасних авторів, публікують маловідомі широкому загалові оригінальні спомини свідків минулих подій.

Здебільшого матеріали періоду 1993–2023 років відзначаються націєстверджувальним спрямуванням, що засвідчує високу мету, якої намагається досягти редакція: допомогти читачеві самоідентифікуватися та об'єднатися у єдину націю для створення справді міцної, процвітаючої незалежної України.

Система українського державотворення недосконала. Вона потребує радикального перегляду і переосмислення практично всіх складових: правових, політичних, економічних, наукових, освітніх, мілітарних. Автори журналу це добре розуміють, свідченням чому є важлива тематика публікацій «Універсуму».

Вирішення проблеми інформаційної безпеки держави, реорганізації і вдосконалення ЗСУ «Універсум» вважав першочерговим суспільним завданням. Журнал зацікавлено висвітлював перспективу вступу України до НАТО.

Двомісячник ґрунтовно і безкомпромісно відстоював державницькі погляди на історію України. У часописі вперше оприлюднено низку матеріалів, пов'язаних з діяльністю УКП, з процесами українізації 20-х років минулого століття, з обставинами підписання Берестейського миру 1918 року, а також опубліковано архівні документи у справі сотника УНР Василя Оксюка, спомини генерал-хорунжого Армії УНР Юрка Тютюнника.

Діапазон публіцистичних засобів ознайомлення читачів з рідною історією журнал розширював шляхом звертання до літературно-мистецьких матеріалів відповідного змісту, їхнього теоретико-критичного погляду, пошуків варіантів впливу на сучасну людину, громадянина, представника нації.

У публіцистиці «Універсуму» простежується позитивна тенденція щодо тлумачення ідейних і суспільних поглядів, передусім спрямованих на розвиток Української держави, не з вузьких національних концепцій, а з урахуванням особливостей розвитку світової цивілізації. Двомісячник обґрунтовано доводив, що жодна політична кон'юнктура не може стати на перешкоді українському державотворенню.

На сторінках «Універсуму» знаходили відображення стратегічно-концептуальні зусилля керівництва держави з налагодження життя за демократично-правовими принципами.

«Універсум» з набутим професіоналізмом прагнув охопити аналітикою всі найважливіші сфери життя. Часопис не претендував на вичерпність наукового аналізу, проте, безперечно, вбачав власну інформаційно-виховну функцію у тому, щоб з максимальною точністю наблизитись до джерельного матеріалу.

З 2010 року журнал регулярно вміщує передруки найцікавіших матеріалів з вітчизняних часописів (передусім з газет «Дзеркало тижня», «День», інтернет-видань «Українська правда», «Радіо Свобода», «Главком»), а також власні переклади та опрацьовані статті з іноземних видань.

Біографія сучасної Української держави означена стрімкими поворотами у суспільно-політичному та громадсько-культурному житті. Свою діяльність «Універсум» розглядав як частку новітньої історії України. Оскільки стан невизначеності в державі після початку російської агресії загострився, це спонукало видання уважніше стежити за розвитком подій і процесів у державі та ретельніше їх аналізувати.

Заслугою «Універсуму» є неухильне прагнення до просвітництва, а не до комерціалізації. Часопис розширював горизонти відтворення життя, сфери свого впливу, з оптимізмом вірив в успіх розпочатої ним справи – вказувати суспільні ідеали та шляхи їхнього досягнення.

Журнал хвилювали фундаментальні науково обґрунтовані питання генезису української нації, об'єктивних і суб'єктивних зв'язків і залежностей

від конкретних історико-політичних реалій. Видання жваво цікавилось науково-технічним прогресом, роллю масмедіа у світі, розуміючи інформаційну функцію преси.

Історико-порівняльне відображення суспільних процесів відбувалося у нерозривному зв'язку з найактуальнішими явищами, подіями, фактами.

«Універсум» фокусував ідеї, здатні додати українському суспільству оптимізму, цивілізованої спрямованості і внутрішньої енергії, піднести до усвідомлення власного призначення прагнення і бажання коригувати реальні дії. «У пошуках Універсуму», «Перезаснування України», «Де взяти енергію для України?» – назви лише деяких статей цієї тематики.

Журнал дедалі чіткіше розставляв акценти концептуальної колізії «церква – держава – закон – політика».

Часопис не уникає висвітлення гострих проблем. Зокрема, порушує тему боротьби з корупцією: «Корупція і суспільство» [65, с. 1–3]; «Як ви можете говорити про те, що зараз в Україні корупція?» [66, с. 17]; «Як здолати корупцію в Україні» [67, с. 11–13].

Часопис постійно перебуває у пошуках українського універсуму, своєрідного алгоритму, матриці, яку можна назвати національною ідеєю. Саме тому в системі філософсько-естетичних публікацій «Універсуму» важливе місце займають статті науковця-архітектора з Канади Романа Кассіяна. Ставлячи актуальне для українців запитання: «Чому Європа та Захід так важливі для нас?», дослідник дає на нього чітку відповідь: «Тому, що це єдина цивілізація, яка себе обсервує, аналізує, яка відносно об'єктивно записує те, що сталося, шукає розуміння того, що сталося, й робить з цього висновки, яка з'ясовує причини подій і намагається вчитися з досвіду. Це закладено в її історичних коренях... Державність дає змогу, вперше в історії від довгих віків, налагодити безпосередні відносини із західним світом та брати активну участь у шуканні розв'язок пекучих питань людського життя» [68, с. 11–15].

«Універсум» з моменту заснування усвідомлював історичний борг перед українською діаспорою. Унаслідок драматичних і трагічних історичних

обставин та подій на Заході опинилось чимало українців, яких комуністичний режим Советського Союзу вважав «ворогами народу» або «зрадниками батьківщини». З проголошенням незалежності України діаспора стала її невід'ємною частиною і сподівалася налагоджувати й розвивати взаємовигідні відносини в різних сферах життя держави – передусім у культурі, освіті, науці, літературі, мистецтві, економіці, політиці тощо.

Для багатьох зарубіжних українців їхня батьківщина за народженням власним і предків була і залишається джерелом життєдайних сил. Підсвідомий контакт з рідною землею упродовж століть і десятиліть надавав життєвої наснаги не одному поколінню емігрантів. Серед них всесвітньо відомі вчені та митці: скульптор Олександр Артеменко, співак Павло Плішка, спеціаліст у галузі ядерного синтезу Юрій Кістяківський, математик Степан Тимошенко, тюрколог та історик Омелян Прицак, біохімік Іван Горбачевський, архітектор Радослав Жук, диригент Олександр Кошиць, хореограф Василь Авраменко, художник Василь Курилик. Сьогодні українська діаспора – доволі помітна інтелектуальна і політична сила. Це відомі вчені-філологи Леонід Рудницький, Віра Боднарук, політолог Олександр Мотиль, федеральний суддя Богдан Футей, історики Тарас Гунчак, Френк Сисин та багато інших. Серед діаспори було і є чимало меценатів: Володимир Джус, Юджин Мельник, Петро Яцик, Омелян Антонович, Іван Яремко, Борис Вжесневський, Костянтин Темертей та ін.

«Універсум» постійно приділяв увагу висвітленню культурно-просвітницької діяльності української діаспори як невід'ємної частини національного та духовного відродження української нації. Досі не втратили актуальності думки члена редколегії журналу доктора Осипа Мороза, знаного американського економіста, члена Всесвітньої асоціації футурологів. Ці думки неодноразово оприлюднювали на сторінках журналу. Згодом побачили світ у книжкових виданнях «Універсуму» – «Україна: шляхи вдосконалення держави», «Українське селянство першої половини ХХ століття: трагедія і героїзм», «Модерна нація: українець у часі і просторі».

«Фундація імені Івана Багряного: 35 років активної громадянської позиції

та жертвовної праці на благо України» [2010. № 5–6] – редакційна стаття, присвячена 35-річчю діяльності Фундації імені Івана Багряного (США), створеної на сьомому з'їзді *Української революційно-демократичної партії* (УРДП) наприкінці травня 1975 року в канадському місті Торонто. Коштом Фундації в Україні побачили світ «Кобзар» і збірка «Три літа» Тараса Шевченка, видання «Розстріляне відродження» Юрія Лавріненка (Дивнича), «Сталінізм в Україні», «Другий зимовий похід» Юрія Тютюнника, «Велика Вітчизняна війна» Федора Пігідо, «Страта голодом» Семена Старіва, «Українське життя в Америці» Левка Хмельковського, «В боях за волю України: матеріали конференції на Кіровоградщині», «1937 – книга-допит про репресії комуністичної влади на Черкащині», «Альбом О. Заливахи», «Притча про хату, або сорок святих» О. Шугая, «Нащадки прадідів» Антоненка-Давидовича та «Сподвижник духу» – документи з життя Бориса Антоненка-Давидовича (матеріали до обох книг зібрав, прокоментував і підготував до друку Леонід Бойко), «Біла книга про злочини Москви», «Масовий терор як засіб державного управління СРСР» Сергія Білоконя, «Ізгой» Олександра Галкіна, «Монастирі на Рівненщині» і «Світ далекий, світ гостинний» Сергія Козака, «Нестор Городовенко» Григорія Шибанова та ін.

Спільно з Українським історичним товариством Фундація видала англійською мовою книгу «The Tragedy of Vinnytsia» про масові розстріли українців у Вінниці, вчинені катями з НКВД на початку війни. Продовженням теми стало видання іншої книги – «Вінниця: злочин без кари» із залученням фотодокументів, списків розстріляних [69, с. 32].

«Універсум» не міг оминати трагічної сторінки новітньої історії України – Голодомору. У рубриці «Пам'ять» побачили світ 62 матеріали на цю тему. Журнал подає розлоге інтерв'ю з англійським журналістом Малкольмом Маггеріджем – тим самим новинарем, який одночасно із Гарретом Джонсом у березні 1933-го оприлюднив у британській пресі інформацію про Голодомор в Україні – записане Богданом Нагайлом 1983 року [70, с. 46–47].

Доктор історичних наук Руслан Сіромський пише, що, згідно з Загальною

декларацією прав людини 1948 р., кожна людина наділена правом на свободу переконань, яке включає можливість шукати, одержувати й поширювати інформацію будь-якими засобами незалежно від державних кордонів. Однак, вивчення теми Голодомору 1932–1933 рр. в Україні було в СРСР по суті табуйоване. І хоч сьогодні тема Голодомору перебуває в епіцентрі наукового дискурсу, залишаються невивченими деякі аспекти проблеми щодо поширення інформації про Голодомор у країнах Заходу [71, с. 201].

«Універсум» подає конспект лекції Енн Епплбаум – відомої письменниці, журналістки, дослідниці, лауреатки Пулітцерівської премії про свою нову книгу «Червоний голод: війна Сталіна проти України» [72, с. 38–42]. Раніше такого висновку дійшов Джеймс Мейс: він першим серед західних дослідників охарактеризував Великий голод 1932–1933 років в Україні як акт геноциду [73, с. 9–19].

Важливим критерієм суспільно-політичних оцінок слугувало загострене відчуття і водночас розуміння національних інтересів українців. Часопис уважно стежить за літературним, культурним та мистецьким процесами в Україні та діаспорі. Як справжній політичний барометр «Універсум» визначав стан і співвідношення національних, культурних, просвітніх, літературних, мистецьких інституцій. Журнал не стояв осторонь книговидавничої справи: з моменту свого заснування почав друкувати твори для дітей та юнацтва.

Часопис поступово набував досвіду у створенні власної книжкової бібліотеки, надаючи журнальну площу для публікації художніх творів. «Універсум» сприяв появі близько двох десятків книжок художньої та мемуарної літератури. На сторінках журналу в рубриках «Наші рецензії» і «Наші видання» з'являлись відгуки переважно на книжкові видання «Універсуму» (30 публікацій упродовж 1998–2021 рр.).

«Універсум» фокусував ідеї, здатні надати українському суспільству цивілізованої спрямованості, внутрішньої енергії оптимізму, піднести до усвідомлення власного призначення його прагнення, бажання і коригувати реальні дії.

Через п'ять років з моменту появи першого числа «Універсуму» журналу вдалося ознайомити зі своїм доробком науково-культурну громадськість Австрії під час виїзного засідання редколегії видання у Відні. Успішною була презентація часопису в Українському вільному університеті у грудні 2002 року і березні 2017-го (доповідь шеф-редактора журналу «Перезаснування України в умовах гібридної війни»). У березні 1999 року відбулася велелюдна зустріч львів'ян з героями ексклюзивів часопису у приміщенні Театру імені Марії Заньковецької. Доробок журналу представили на міжнародних конференціях української проблематики в Іллінойському університеті США (м. Урбана-Шампейн, 1995, 2003 і 2008 рр.), на II Європейському конгресі діалогу та універсалізму (Варшавський університет, 1999), на X Міжнародній польсько-українській зустрічі під девізом «Польсько-українські стосунки: вчора, сьогодні, завтра» (Варшава, 1999) на тему «Сучасні українсько-польські стосунки в українських засобах масової інформації», на Міжнародній науковій конференції «Засоби масової інформації та становлення державності в Україні» (Ужгород, 2000), на Міжнародній конференції «Євроатлантична інтеграція України: регіональний вимір» (Львів, 2003). «Універсум» 2011 року став ініціатором проведення круглого столу «Інформаційні і книжкові війни проти України. Чи є можливість протидії» в рамках XIX Форуму видавців у Львові 2011 року. Журнал неодноразово вигравав гранти Посольств США і Канади для втілення в життя своїх інформаційних проєктів.

Ми зробили загальний огляд проблемно-тематичного контенту журналу «Універсум». Огляд спонукає до позитивної оцінки суспільно-політичного значення видання та ефективності його впливу.

По-перше, редакція «Універсуму» порушувала не лише «вічні» теми української публіцистики (державність як найвищий історичний імператив і найвища національна цінність, національна ідентичність, мова, ідея боротьби тощо), так і гострі актуальні проблеми, що стосуються усіх сфер життєдіяльності – економіки, розбудови Збройних сил, культури, науки й освіти, зв'язків із діаспорою тощо).

По-друге, інтелектуальний і конструктивний рівень публікацій на будь-яку тему зумовлюється добром авторитетних авторів (Додаток Б. Таблиця № 9). Зокрема, серед дописувачів «Універсуму» є дев'ять академіків НАН України – П. Гриценко, І. Дзюба, М. Долішній, М. Жулинській, Я. Ісаєвич, З. Назарчук, М. Павловський, І. Юхновський, Я. Яцків; шість членів-кореспондентів НАНУ – Д. Гродзинський, Я. Дашкевич, Л. Пиріг, М. Попович, О. Романів, К. Товстюк; 110 учених, десять військових, письменники і публіцисти.

По-третє, про значення «Універсуму» й ефективність його впливу на аудиторію засвідчують відгуки (Додаток Ж) відомих постатей, що представляють різні сфери нашого життя (це своєрідна фокус-група).

По-четверте, «Універсум» у пошуках тем і проблем завжди керувався тим, що вони повинні бути не лише актуальними, а й вагомими, суспільно значущими; окрім цього, характерною ознакою пошуку тем і їхньої реалізації на сторінках видання є те, що редакція орієнтується на загальнолюдські смисли й цінності. Легка, невибаглива, розважальна, випадкова тема не притаманна «Універсуму». Вважаємо, що редакції упродовж тридцятирічної діяльності вдавалося узгоджувати свою тематичну політику із запитамі суспільства, з тими тенденціями, які визначають життя й напрям розвитку України після відновлення державності (детальніший аналіз основних і визначальних проблемно-тематичних напрямів ми робимо в третьому розділі).

Журнальна періодика вимагає оригінальної жанрової палітри. Спочатку зазначимо, що в історії журналу «Універсуму» можна виокремити кілька періодів, зумовлених суспільно-політичним життям держави: 1) період 90-х років; 2) період до Помаранчевої революції; 3) період між Помаранчевою революцією і Революцією гідності; 4) період з 2014 р. – до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року; 5) нинішній період війни. Можна уточнювати окремі періоди чи й визначати як окремі періоди ті чи інші важливі етапи («період Кравчука» і «період Кучми» в 90-х роках, рух «Україна без Кучми» на початку 2000-х років). Проте є ще один чинник – технологічний. Йдеться про появу інтернету й інформаційно-комунікаційних технологій. Саме цей чинник

вплинув на зміну жанрів аналогової журналістики. Як зазначив С. Кость у монографії «Журналістика і творчість», поява інтернету й цифрових технологій поступово змінили і жанрову «свідомість» журналістів та зумовили нове тлумачення жанру в теорії й використання жанру на практиці.

Аналіз жанрової палітри часопису засвідчує, що редакція «Універсуму» як якісного аналітичного видання орієнтується на використання аналітичних жанрів. Розподіл публікацій за жанрами такий (Додаток Б. Таблиця № 5): стаття – 2 291 (82,7 %); нарис – 113 (4,1 %); інтерв'ю – 110 (4 %); огляд ЗМІ – 80 (2,9%). Як бачимо, у жанровій палітрі журналу домінує саме стаття. Це зовсім не означає, що редакція журналу залишається вірною схематичній традиційній аналогової журналістики. У публікаціях, які належать до групи інформаційних (інтерв'ю, репортаж), теж помітні аналітичні моменти, що засвідчує певну гібридизацію жанрових ознак. Показовий приклад – інтерв'ю з Героєм України, начальником Київського військового ліцею імені Івана Богуна, генерал-майором ЗСУ Ігорем Гордійчуком та військовим експертом, полковником Петром Черником. У двох матеріалах органічно поєдналися аналітика і репортаж, прогноз та екскурс в історію.

Окрім цього, редакція журналу прагне до візуалізації аналітичного тексту. Її засоби різноманітні – малюнки, шаржі, карикатури, фотографії, інфографіка, колажі. Це стосується і обкладинок «Універсуму» (Додаток Д).

Візуалізація аналітичного тексту відіграє допоміжну роль, вона полегшує сприймання тексту, увиразнює певні концептуальні моменти, підсилює аргументацію основних тез. Водночас ми не заперечуємо, що інфографіка може існувати і як самостійний жанр.

Використання сучасних інформаційних технологій у журналі проявилось і в тому, що 1999 року започатковано вебсторінку «Універсуму». На ній міститься відкритий доступ до матеріалів журналу, до його інтернет-рубрик: «Наші новини», «Інформаційні війни», «Відеоінтерв'ю», «Наші видання».

2.2. Аналітичність, системність, прогностичність, публіцистичність

Аналіз будь-якого суспільно-політичного видання журнального типу зобов'язує з'ясувати найважливіші риси, особливості, характеристики, притаманні цьому виданню й такі, що визначають оригінальність творчого обличчя, інтелектуальний рівень видання, потенційну можливість глибини та складності у відображенні дійсності й впливу на аудиторію.

Попередньо зазначимо, що теза, яку ми захищаємо на підставі дослідження й вивчення досвіду «Універсуму», така: журналу «Універсум» притаманні такі найважливіші риси: аналітичність, системність, прогностичність, публіцистичність. Вони не існують ізольовано, поза контекстом і зв'язками з іншими. Лише комплексний підхід до їх з'ясування дає змогу дійти висновку про своєрідний (суспільний та інтелектуальний) феномен журналу.

В умовах надлишку інформації, дуже часто необ'єктивної, неправдивої, яка, по суті, вже перетворилась на планетарний ентропійний «шум», жертвою стає суспільство. Індивід цілком безпорадний в океані повідомлень – сьогодні їх будь-хто може виготовляти й безконтрольно поширювати через мережу «Фейсбук», сайт «Ютуб» тощо для величезної аудиторії слухачів і глядачів. Опинившись віч-на-віч з безміром інформації, індивід самостійно має зробити свій вибір. Отож сьогодні найактуальніше завдання ЗМК – **аналізувати і прогнозувати** новітні процеси суспільного розвитку, вміти екстраполювати визначальні явища минулого і сьогодення у майбутнє, привчати читача самостійно мислити. Як зазначає О. Романчук: «Цікаві чи невідомі факти журналіст-аналітик має поставити у контекст сучасного розвитку суспільства, відтак *прогнозувати* (курсив наш. – В. Р.) можливі варіанти майбутнього. У цьому він повинен спиратись на досягнення науки, а можливо, в дечому й випереджати її. При створенні *аналітичного тексту* (курсив наш. – В. Р.) приходить почуття відповідальності перед аудиторією за кожне написане слово, за кожну думку» [74, с. 229]. Історія журналістики це підтверджує.

На думку І. Михайлина, єдине, що може врятувати людину, – це поява аналітичних інформаційних систем, які створюватимуть спеціалісти з масово-інформаційної діяльності (журналісти) на засадах чіткої спеціалізації, із залученням відомих у своїй галузі фахівців [75, с. 46]. Він вважає, що аналітика є способом подолання інформаційного хаосу [76, с. 42]. З розширенням інформаційного потоку учений пов'язує зростання ролі аналітиків у журналістиці [77, с. 43]. З цим можна погодитись – професор А. Свідзинський доходить висновку, що дивовижний процес самоорганізування світу призвів до витворення людини з її унікальним мозком, когнітивні можливості якого пов'язані не з тим, що він начебто «відбиває світ», а з його здатністю до стиснення інформації. Така здатність мозку веде до розвитку абстрактних понять, а на їхній основі – математичної мови як інструменту абстрактного мислення [78, с. 142].

Саме абстрактне, логічне, аналітичне мислення може протидіяти неконтрольованому зростанню інформаційного цунамі. У безпартійному суспільстві, на думку І. Михайлина, аналітична журналістика служитиме пропаганді правдивої, адекватної картини світу, захищатиме суспільну мораль, стоятиме на сторожі людської спільноти загалом [79, с. 47].

Без аналітичної журналістики Україна не зможе захистити свою національну ідентичність від її ліквідаторів, як і виконати свою історичну місію – створити «на своїй, незавойованій землі» державу українського народу. Українська аналітична журналістика – таким є головне гасло ХХІ ст. у нашому інформаційному просторі.

Наведемо ще один аргумент на захист аналітичної журналістики: вона покликана відіграти провідну роль у поборенні низького рівня маскультури, у з'єднанні масової й елітарної культур, у піднесенні освітнього та культурного рівня кожного індивіда [80, с. 50].

У минулому наука про журналістику багато уваги приділяла фактам, їхній систематизації, зв'язку з іншими фактами, з певними логічними законами, теоретичними положеннями чи наявною системою знань. Подібна теза назагал

слушна, проте вона втрачає сенс, якщо факт чи факти не розглядати: 1) у контексті певної ситуації і тенденції; 2) поза аналітичною журналістською, яка тільки й може врятувати журналістику як соціальний інститут та професію (звісно, у поєднанні з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями). Олег Романчук зазначає, що аналітична журналістика – це не лише здатність зафіксувати подію, а й уміння побачити зв'язки (часто невидимі) між явищами та подіями, встановити причини їхньої появи та правильно спрогнозувати подальший розвиток цих подій та явищ [81, с. 226].

У журналістиці аналітика є формою специфічного впливу, яка дає змогу громадянам зрозуміти, що ж насправді відбувається у державі, у суспільстві. Аналітика – це зброя проти маніпуляцій. Саме тому серйозну аналітику потребують не лише високі державні структури – законодавчі та виконавчі, а й різноманітні дослідницькі установи, політичні, економічні, військові, освітні структури. Отож аналітика потрібна для пояснення актуальних подій, для логічної відповіді на резонансні явища, зокрема відповіді на інформаційні операції, для вибору пріоритетів, вирішення особливих питань. Іншими словами, аналітика потрібна, щоб з'ясувати, що ж насправді відбувається у суспільстві. Читачеві/глядачеві/слухачеві журналіст-аналітик не лише пропонує власний погляд на ситуацію чи проблему, а й показує, звідки цей погляд виник, як сформувався. Зазначимо, що при цьому фахівець-аналітик застосовує критичний метод аналізу – всебічно вивчає/розглядає різні сторони/аспекти явища/предмета. Потім робить висновок. За необхідності може спрогнозувати її (ситуації/проблеми) розвиток. Головним для журналіста-аналітика стає його «звертання до різноманітних глибинних проблем вибору ефективних шляхів руху суспільства, а також виявлення причин, умов, тенденцій розвитку подій і ситуацій, вивчення основ, мотивів, намірів, дій різних соціальних сил, виявлення суперечностей, що між ними виникають, оцінка значимості того чи іншого феномена і т. ін.» [82]. Саме публікації аналітичних жанрів формують обличчя якісної преси. Степан Кость зазначає, що в українському медійному просторі залишилося зовсім мало друкованих видань, на сторінках яких можна

прочитати ті публікації, що належать до журналістської аналітики. Ще донедавна це був тижневик «Дзеркало тижня», газети «День», «Україна молода», журнали «І», «Універсум», «Країна», «Український тиждень» [83, с.259]. На його думку, зникнення аналітичної журналістики означає деградацію громадянського суспільства; цей процес притаманний лише тоталітарним режимам. Адже вся історія журналістики засвідчує, що не новинна журналістика формувала громадську думку, а саме аналітична журналістика пояснювала, коментувала, переконувала, виховувала, порушувала дразливі проблеми, скеровувала і т. д. Ми погоджуємось з висновком С. Костя, що ідеальна формула аналітичної журналістики – це текст, в якому аргументованість поєднується із політичними поглядами і світоглядом журналіста, висновки автора збігаються з історичними імперативами нації (і не суперечать загальнолюдським цінностям), вміння логічно мислити поєднується з психологічними й емоційними аргументами, а все це органічно трансформується у публіцистичний виклад матеріалу, в якому журналіст вдається до аналізу та інших методів пізнання дійсності, висловлюючи свою думку з приводу певної ситуації в державі, фактів, подій, явищ, з приводу іншої людини, захищає з державницьких позицій національні смисли й цінності. Учений наголошує, що важливою теоретичною передумовою аналітичної журналістики є логічна культура журналіста; логіка викладу в аналітичній журналістиці має особливе значення, оскільки пов'язана з пізнанням, осмисленням того факту, події, явища тощо, про які новинна журналістика лише повідомляє. На цю проблему звертає увагу О. Романчук: «За браком знань, через невміння належним чином опрацьовувати і систематизувати інформацію сучасні українські масмедійники-новинарі не вміють створювати цілісну картину події. <...> Знання дозволяє говорити правду, навчає, як її захищати. Щоб навчитися думати й аналізувати, потрібні знання» [84, с. 405].

«Універсум» знання дає. Привчає системно мислити. Це вкрай важливо для членів суспільства, яке є надскладною системою, що невпинно змінюється та ускладнюється, «ЗМК також є системою, – зазначає О. Романчук, –

величезною мережею засобів інформування про події, які впливають на свідоме та несвідоме індивідуальної та суспільної психіки соціуму. Без ґрунтовного системного аналізу процесів, що відбуваються в суспільстві, неможливе розуміння причин і наслідків соціально-економічних і політичних явищ, усвідомлення існування різноманітних джерел викликів і завдань, які раз у раз постають перед освітою, наукою, культурою, інформаційним простором тощо».

У методичному посібнику «Системний аналіз» М. Дивак наголошує, що системний аналіз застосовують для розв'язання складних проблем, пов'язаних з діяльністю людей, основне в СА – знайти шлях, яким можна перетворити складну проблему в простішу [85, с. 11–12].

Як зазначає О. Романчук, у неживій природі самоорганізовувальні процеси вивчають представники точних наук. Проте системи, які їх цікавлять, не мають когнітивного і духовного рівнів, а саме цей бік проблеми дедалі більше привертає увагу суспільствознавців, істориків і філологів, журналістів, які щораз частіше застосовують системний (синергетичний) підхід до аналізу соціальних систем [86, с. 10–11].

З цією думкою погоджується В. Здоровега: «Практично-аналітичний метод у журналістиці значною мірою збігається з сучасними методами науки. Не випадково, мабуть, кращі аналітичні матеріали сучасної періодики належать перу науковців, і не тільки гуманітаріїв» [87, с. 208]. Учений продовжує: «Цікаві висновки можна зробити щодо застосування наукових методів у журналістиці на підставі збірки «Монологи в універсумі» (*йдеться про збірку статей авторів «Універсуму» – «Монологи в універсумі: актуальні проблеми сучасної України». (Львів : Універсум, 2000. 200 с.), які оприлюднено на шпальтах двомісячника упродовж 1994–2000 рр. – В. Р.*).

О. Романчук справедливо зазначає, що «журналістові-аналітику вкрай потрібні не лише навички володіння системним мисленням, а й глибоке розуміння самої суті основних принципів системного підходу до ефективного аналізу подій та явищ у суспільних процесах» [88, с. 12].

Ми погоджуємось з думкою Галини Матвієвої, що саме на основі системного аналізу суспільства, причинно-наслідкових зв'язків його розвитку, знання і врахування законів і закономірностей соціального життя можна все-таки уникнути соціальних вибухів і небажаних тенденцій у розбудові Української держави [89, с. 200].

Розмірковуючи про методологію досліджень соціальних комунікацій О. Холод наголошує, що системний підхід ґрунтується на декількох ключових категоріях і поняттях, серед них: система, структура, процес, функція, стан, системний ефект, структурна оптимізація... Необхідно орієнтуватися на систему як на сукупність елементів і зв'язків між ними [90, с. 49].

Ілюстративний матеріал для підтвердження цих тез – це численні публікації (у жанрі статті) авторів «Універсуму» (Додаток Б. Таблиці № 5 і № 8). Зазначимо ще раз, що поняття «аналітичність» не треба розуміти вузько, однобоко, адже автори «Універсуму» не лише аналізують (розчленовують на окремі елементи, складники), а й поєднують це зі сприйманням явища, події, проблеми як цілісності. Тобто ми маємо підстави стверджувати, що це поєднання аналізу й синтезу, а також і системного підходу. Таке поєднання зумовлює конструктивність авторського підходу до проблеми, коли автор пропонує не лише загальне розуміння чогось, а й спосіб, засіб, шлях розв'язання конкретної та актуальної проблеми. Наочний приклад – яскраві публікації Володимира Вітковського, Володимира Войтенка, Леоніда Капелюшного, Петра Костюка, Октавіана Ксенжика, Володимира Кузьменка, Василя Лаптіїчука, Олега Романчука, Юрія Саєнка, Леоніда Сотника, Михайла Павловського, Леоніда Шульмана, Юрія Щербака та інших. Важливою є системність підходу до проблеми не лише авторів, але й редакції «Універсуму».

Оскільки у суспільстві зростає попит на знання про майбутнє, зростає прагнення з'ясувати і зрозуміти причини суперечностей, конфліктів і криз цивілізаційного розвитку людства – наукових, технічних, політичних, суспільних, мілітарних, «Універсум» позиціонує себе не лише як журнал політології, економіки, науки і культури, а й як журнал футурології.

Пам'ятаючи про класичне правило Паретто, часопис передусім апелює до читачів, які вміють аналізувати, співставляти факти, самостійно думати. Саме тому на сторінках двомісячника запроваджені рубрики «Футурологія», «Прогноз», «Аналіз». «Універсум» – це добірна аналітика, футурологія, прогноз розраховані на ту аудиторію, яка звикла думати.

Відколи світ побачив перше число журналу, футурологія набула багатьох ознак наукової дисципліни. Футурологія – галузь наукових досліджень, що охоплює перспективи соціальних процесів; наукове прогнозування майбутнього [91, с. 709].

Уже з пілотного числа «Універсуму» почалася публікація футурологічного дослідження В. Кузьменка і О. Романчука «На порозі Надцивілізації». У розлогій аналітично-публіцистичній статті зі шпальт «Універсуму» 1996 року доктор географічних наук Г. Бачинський повідомив, що математичне моделювання глобальної соціоекосистеми, проведене американськими вченими Римського клубу – Форрестером, Медовзом, Месаровичем, Пестелем та іншими засвідчило, що коли у найближчий час не будуть докорінно змінені базові принципи господарської діяльності, то в 2030-му плюс-мінус 5 років почнеться масове вимирання людей на нашій планеті внаслідок катастрофічного погіршення якості життєвого середовища [92, с. 18]. Член редакційної колегії журналу доктор Осип Мороз (State University of New York), член Світового товариства футурологів (World Future Society) зробив огляд футурологічних видань. На прикладі Японії вчений аналізує перспективи цієї острівної країни у XXI столітті: її населення становить лише два відсотки населення планети, а продукує десять відсотків світового експорту [93, с. 32–33]. Богдан Гаврилишин, доктор економіки, член Римського клубу, поділився думками щодо перспектив розвитку України. Вчений негативно оцінив її економічний стан, відзначив поганий політичний лад і вкрай незадовільний стан з виконавчою владою: «Я б розігнав апарат Кабінет міністрів: є багато речей, які він або саботує, або робить не дуже компетентно» [94, с. 6]. Журнал надрукував текст доповіді академіка НАН України Ігоря Юхновського, члена

редколегії «Універсуму», виголошеної на II Європейському конгресі діалогу та універсалізму у Варшаві 20–25 вересня 1999 року, в якій учений, зокрема, обґрунтовує найреальніші причини інтересу Європейського Союзу до України через її можливості в сільському господарстві й харчовій промисловості [95, с.4–7]. Двомісячник ознайомив читачів з перекладом статті всесвітньо відомого польського письменника і футуролога Станіслава Лема, який прогнозує майбутнє людства, озброєного новітніми нанотехнологіями, сенсорною технікою, сконструйованою за зразками природи, нейроінформатикою та штучним інтелектом тощо [96, с. 13–15]. Цікавий факт: на шпальтах «Універсуму» задовго до COVID-19 кандидат медичних наук Володимир Кузьменко і лікар-епідеміолог Юрій Кузьменко звернули увагу на можливість планетарної катастрофи в результаті глобального забруднення середовища існування продуктами промисловості й інших видів діяльності людини. Автори стверджують, що причини катастрофи закладені в самій структурі біосфери, і нині настання катаклізмів у природі вже не залежить від людства, хоча умови для виникнення катастрофи створені самою людиною. Висновки медиків песимістичні [97, с. 14–15].

Прикладом наочного використання аналітичних методів дослідження у публікаціях «Універсуму» можуть слугувати матеріали, вміщені в рубриках «Футурологія» і «Прогноз». Журналіст Володимир Коваленко 1996 року на сторінках «Універсуму» дослідженні «Сусід з каменем за пазухою. У яких випадках національна меншина стає п'ятою колоною?» зробив аргументовані прогнози й висновки, які повністю підтвердилися в лютому–березні 2014 року з початком російської агресії в Криму, в Луганській і Донецькій областях і знайшли продовження через вісім років [98, с. 20–30].

Зазначимо, що футурологічні передбачення авторів двомісячника часто реалізуються не в рамках науки, а на політичному, публіцистичному і навіть художньому майданчиках. Наприклад, Андрій Куліш 2004 року в бойовику «Сафарі на двох» передбачив драматичні й трагічні події на Майдані 2013 року, наступну війну з Росією тощо. «Універсум» 2014 року навів знакові цитати з

цього твору. Нагадаємо, що для передбачення майбутнього існує наука – прогностика, один із сучасних методів дослідження. Прогностика визначається як наука про передбачення закономірностей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві [99, с. 776].

Характерним прикладом передбачення ймовірного розвитку подій в Українській державі стало ініційоване «Універсумом» звернення до громадян України під час роботи круглого столу «Українське суспільство: перед новим президентом», організованого редакцією журналу 20–21 березня 1999 року.

Аналітика й публіцистика виконують різні завдання. На них покладені різні функції. Водночас аналітичні тексти таких відомих журналістів-аналітиків, як Віталій Портников, Ігор Лосєв, Сергій Грабовський, Василь Лаптіччук, авторів «Універсуму», виразно публіцистичні. І це доволі добре помітно в їхніх текстах, адже вони пропонують читачам не лише самим сконструювати розуміння ситуації, а й усвідомити авторське бачення аналізованої події. Такі моральні категорії, як добре/погано, подобається/не подобається не притаманні якісній аналітиці та публіцистиці. Хоча авторське «я», реальні життєві історії криз власне сприйняття для публіцистики цілком прийнятні як ілюстративний, наочний матеріал.

За своєю природою засоби масової комунікації завжди покликані бути трибуною громадської думки. У статті «Сучасна журнальна періодика: загальна характеристика, типологія, основні функції та принципи» Г. Дзюбенко зазначає: «Вона з особливою силою проявилася після проголошення незалежності України, коли на сторінках газет і журналів розгорнулося масове обговорення питань громадянських свобод, соціальної справедливості, впровадження ринкових відносин, проблем національного відродження, входження України у Європейський дім, налагодження її зовнішніх зв'язків на міжнародній арені» [100].

З появою на політичній арені світу суверенної України одним із дієвих засобів творення державності стала публіцистика, приваблюючи читачів логікою, переконливою аргументацією, історичними екскурсами, фаховим

аналізом, залученням до діалогу авторитетних фахівців, використанням багатючих можливостей мови. В історії людства саме публіцистика часто опинялася в епіцентрі уваги всіх прошарків населення. Наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття саме публіцистичні твори письменників, журналістів, економістів, політиків перевершили всі рекорди популярності серед читачів на теренах СРСР. Ігор Павлюк зазначає: «Українська сучасна публіцистика є консолідуючим інформативно-пропагандистським ферментом, активним співтворцем ідеологічних матриць з урахуванням збереження національної ідентичності й особливостей сучасної світової медіакультури: її мультимедійності, інтерактивності, реалізації в електронних мас-медіа, що суттєво збільшує можливості впливу публіциста на вибір та розвиток, реальним та потенційним реципієнтом певної моделі соціально-політичної реальності» [101, с. 92–94]. Таке визначення Ігоря Павлюка, доктора наук із соціальних комунікацій, безпосередньо стосується «Універсуму» – видання з виразно публіцистичним контекстом.

У публіцистиці «Універсуму» простежується позитивна тенденція тлумачити ідейні та суспільні погляди на розвиток не з вузькорегіональних проєкцій і концепцій на життя, а з погляду їхньої першородної оригінальності й конструктивності для державницьких устремлінь до побудови Української держави. Діапазон публіцистичних засобів ознайомлення читачів з історією України журнал розширював шляхом звернення до літературно-мистецьких матеріалів відповідного змісту, їхнього теоретико-критичного погляду, пошуків варіантів впливу на сучасну людину, громадянина, представника нації. Публіцистика журналу «Універсум» присвячена різноманітним проблемам утвердження і побудови української державності, на сторінках видання відомі журналісти, вчені, військові аналітично, у яскравій публіцистичній формі ретельно досліджували соціальну дійсність України, суспільно-політичні аспекти різноманітних явищ життя. Ми стверджуємо, що публіцистика «Універсуму» – це своєрідний сплав науки, журналістики і красного письменства, який дає змогу всебічно осмислити ту чи іншу порушену

проблему, надати зважену оцінку тому чи іншому факту. Водночас цей різновид творчості дає змогу глибоко й об'єктивно відчутити та зрозуміти ставлення суспільства до справедливості, до творення громадського ідеалу.

Публіцистика «Універсуму» – це, без перебільшення, своєрідна духовна скарбниця, в якій упродовж тридцяти років активної творчої праці редакції та авторського колективу зібрані надзвичайно цінні думки, гіпотези, оригінальні погляди на складні суспільні явища, оприлюднені ексклюзивні результати досліджень соціальних, економічних і політичних процесів, в яких чітко простежується прагнення знайти оптимальні способи розв'язання назрілих проблем та отримати відповіді на запитання, котрі постають у процесі побудови Української держави.

Відомі публіцисти Леонід Сотник, Леонід Капелюшний, Віталій Карпенко, Володимир Вітковський, Олег Романчук та інші ефективно використовували різноманітні способи впливу на аудиторію. Будівельний матеріал їхніх текстів підібраний уміло і поданий майстрами слова об'єктивно. Приклади блискучої політичної, економічної, наукової, військової публіцистики неодноразово демонстрували доктори економічних наук Юрій Саєнко, Степан Вовканич і Віктор Борщевський, доктори фізико-математичних наук Леонід Шульман і Анатолій Свідзинський, доктор хімічних наук Октавіан Ксенжик, доктори медичних наук Юрій Щербак і Володимир Войтенко, доктори філологічних наук Микола Жулинський і Петро Іванишин, військовий аналітик Петро Костюк та інші.

Автори журналу з державницьких позицій аналізують та інтерпретують різноманітні події в українському суспільстві та у світовому контексті, фахово досліджують політичні процеси в державі й за кордоном, роблять влучні прогнози, акцентують увагу на потребі розв'язання тих чи інших конкретних суспільних проблем (соціальних, політичних, історичних, наукових, освітніх, стратегічних), у край важливих для успішного вирішення завдань державотворення. Більшості матеріалів притаманне системне й аналітичне бачення та розуміння проблем у поєднанні з публіцистичною гостротою

викладу.

Чільне місце на сторінках часопису посідає публіцистика найрізноманітнішої тематики: економічної, соціальної, політичної, мілітарної. У публіцистиці «Універсуму» вирізняється тенденція щодо тлумачення ідейних та суспільних поглядів насамперед для утвердження державницьких устремлінь народу з метою побудови модерної України.

Державна стратегія вимагає зорієнтованості сучасної освіти на формуванні національно свідомої і духовно багатой особистості, зумовлює потребу вивчення сучасної публіцистики як могутнього джерела морального, національного, патріотичного виховання молоді. Журнал «Універсум» по суті є тим виданням, що робить вагомий внесок у розвиток української якісної аналітичної журналістики. Суспільно-політична проблематика журналу 1991–2023 років не втратила актуальності. Ґрунтовним публіцистичним дослідженням багатьох тем притаманні аналітична глибина, прогностичний характер, індивідуальність та унікальність поглядів і думок, насиченість фактологічним матеріалом, а також яскравість і доступність стилю. Творчий доробок публіцистів «Універсуму» – це важливий внесок у вивчення тридцятилітньої історії сучасної Української держави. Тож часопис бере участь у вихованні активних творців нового життя в Україні, сприяючи словом публіциста, аналітика, прогнозиста, науковця й історика формуванню та утвердженню національної самосвідомості і політичної культури молодого покоління. Сьогодні нашій країні відчутно бракує справжніх провідників, здатних на вчинок в ім'я нації та держави, спроможних вказати орієнтири – шлях народові. Саме життя диктує потребу сильного розуму. Щоб уникнути нових загроз та усунути старі, державі потрібні політично грамотні громадяни з чіткою громадянською позицією, вмінням думати та аналізувати. На жаль, владна еліта здебільшого демонструє неспроможність дати адекватні відповіді на виклики і загрози. Часто цю місію перебирає на себе публіцистика.

Аналітична публіцистика на сторінках «Універсуму» відображає особливості та проблеми творення політичного, економічного життя і, що

сьогодні вкрай актуально, військової сфери. Важливо наводити факти, відображати події, явища реальними, а не завуальованими, а ще – передбачати їхні результати. Саме цим займається часопис. Як слушно вважає Ігор Павлюк, журнал «Універсум» – це, по суті, «практичний посібник для сучасних вітчизняних публіцистів, основними темами виступів яких є Майдан, тема війни на Сході України, російсько-українські відносини, тема еміграції, збереження природи, глобальна зміна клімату, боротьба за ідентичність України та її атрибути (мова, етнокультура), адже публіцистика, публіцистичність як емоційно-фактологічний текст тісно пов'язана з пошуками, збереженням, утвердженням ідентичності. І навпаки: медійна культура, етично-естетичні координати публіцистики – важливий фактор збереження національної ідентичності в умовах глобалізації при забезпеченні національного суверенітету України, адже нині інформаційний стан суспільства – один із визначальних факторів соціально-економічного розвитку» [102, с. 84].

Леонід Сотник, Леонід Капелюшний та інші публіцисти – автори «Універсуму» – писали тексти глибокі, оригінальні, прекрасні чи й просто добротні, що узгоджуються із природою публіцистики, отож нема найменшої потреби окремо вести мову про публіцистичність. Проте на сторінках «Універсуму» виступали представники різних професій і сфер інтелектуальної діяльності: наукової (126 представників), військової (10), економічної (11), медичної (7), дипломатичної (4) і т. д. Публіцистичність їхніх текстів полягала в тому, що автори порушували актуальні проблеми суспільного життя, використовуючи засоби публіцистики, поєднували раціональні й емоційні аргументи, а мовно-стилістичний характер текстів виходив за межі наукового стилю викладу.

Приклад «Універсуму» засвідчує, що сучасна журналістика – це насамперед не новини й оперативність у їхньому повідомленні, як це вважали раніше. Усвідомлене значення аналітичної журналістики відбувалося синхронно з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і стає щоразу помітнішим на початку XXI століття. Прикметною ознакою «Універсуму» є те,

що аналітичну журналістику видання культивує від появи перших чисел на початку 90-х років. Журналістська аналітика «Універсуму» – це сотні високоякісних публікацій на актуальні, часто дискусійні, іноді й дражливі теми. А суть проблеми полягає в тому, що саме аналітика врятує журналістику як соціальний інститут і професію від зникнення.

У цьому ж контексті можна вказати ще на таку ознаку функціонування журналу, як системність (системний підхід). Ця ознака має подвійний характер. Йдеться про: 1) системне мислення авторів журналу; 2) системний підхід «Універсуму» до з'ясування певної проблеми у будь-якій сфері життєдіяльності.

Ще одна важлива ознака функціонування журналу в сучасному інформаційному просторі – прогностичність, що завжди пов'язана не лише з аналізом ситуації, а й з передбаченням, з перспективою розвитку не лише окремої ситуації, а й України та світу. Це стосується й передбачення можливості виникнення певних ризиків і небезпек у різних сферах сучасної української дійсності. Окрім цього, публікації «Універсуму» пропонують багатий і різноманітний матеріал для чіткого розуміння змісту понять «аналітичність» і «публіцистичність», «аналітика» і «публіцистика», що має як теоретичне, так і практичне значення.

«Універсум» – це наочний приклад якісної аналітичної журналістики, приклад ефективного застосування авторами журналу методики системного аналізу, зорієнтованого на думаючого читача. Найважливіше те, що чимало аналітичних текстів пройшло випробування часом і знайшло підтвердження, відбулася своєрідна верифікація написаного.

2.3. Система рубрик як передумова змістовності

У ЗМК журнал посідає особливе місце. На відміну від газети, часопис має змогу ґрунтовніше висвітлювати більше питань, значно глибше аналізує конкретну тему, порівняно з іншими масмедіа. Окрім того, журнал

розрахований не на масового читача, а на доволі вузьке коло споживачів інформації.

Відомий літературознавець і публіцист Олег Баган подає ґрунтовну характеристику суті часопису: «Від рівня журналів залежить рівень інтелектуального життя кожного суспільства. Кожна розвинута культура має, як правило, багато різноманітних журналів. Вони забезпечують оте пульсування та стрімкі потоки думок у всіх головних сферах національних культур. Від конкуренції часописів залежить якість інтелектуального життя. Відтак читання стає ознакою пружного, гідного, свободолюбного національного суспільства» [103].

Порівняно з іншими масмедіа, журнальні видання дають значно глибший аналіз тих чи інших проблем/питань. У словнику-довіднику І. Михайлина журнал характеризується як періодичне друковане видання, яке містить статті та матеріали з різних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, публікує літературні, публіцистичні твори, літературно-критичні праці, ілюстрації та фотоматеріали [104, с. 59]. Як зазначає В. Шевченко, журнал є одним із головних засобів масової інформації, що впливає на громадську думку, формуючи її згідно з інтересами певних суспільних класів, політичних партій, організацій [105, с. 43]. Дослідниця акцентує: «Завданням журналу є поширення актуальної інформації, викладення оперативних фактів, подання аналітичної інформації, що базується на хронологічних, історичних паралелях, залучення вузьких фахівців із заданої тематики для викладення різних точок зору або підсумовування загальної проблеми [106, с. 66]. Як наголошує Л. Монич, головною метою будь-якого журналу є оперативно, через установлені проміжки часу поширювати інформацію, яка адресується різним групам читачів [107]. Згідно з Державним стандартом, журнальне видання – це періодичне видання у вигляді блоку скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу встановленого формату в обкладинці чи оправі, яке видавничо пристосоване до специфіки даного періодичного видання, виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить відповідну кількість оригінальних статей, творів,

рефератів й інших матеріалів з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань, літературно-художні твори, зображення [108]. За чинним від 2016 року стандартом, «Універсум» відповідає суспільно-політичному журналу, який «містить публікації переважно актуальної суспільно-політичної тематики, а також науково-популярні, літературно-художні, гумористичні й сатиричні твори» [109, с. 19].

У журналістиці важливим є представлення конкретного медійного ресурсу шляхом зазначення його головних і другорядних типологічних ознак. Це забезпечує визначення позиції та орієнтирів видання в певному сегменті періодики, акцентує увагу на певному впізнаваному образі журналу [110, с. 37–38]. Різні аспекти типології періодичних видань та принципи розміщення матеріалів досліджували І. Белінська, М. Василенко, І. Гутиря, Т. Давидченко, Н. Дащенко, В. Іванов, В. Здоровега, Н. Зикун, Т. Крайнікова, Я. Мамалигіна, Т.Смирнова, М. Тимошик, О. Харитоненко, В. Шевченко та ін. Аналізуючи типологію сучасних журналів як засіб вивчення світогляду суспільства, В.Шевченко зазначає: «Зміни, що відбулися у суспільстві, його суспільно-політичному та економічному житті, призвели до появи нової структури періодичних видань, зокрема журналів. Вихід нових часописів, що задовольняють інтереси різних аудиторій, сприяє становленню інформаційного ринку, який враховує велику кількість джерел інформації та її поширення в різноманітних журналах. З'явилися нові за структурою та тематичною спрямованістю загальнополітичні, ділові, жіночі, рекламно-інформаційні видання» [111, с. 43–48]. Дослідниця ґрунтовно аналізує структуру журнальних видань [112, с. 68]. Як інтелектуальне видання журнал є певною альтернативою науковому, адже дає змогу «побачити певну проблемно-тематичну сферу крізь призму різних поглядів, зокрема фахівців різних наук та фахівців, далеких від теоретичного осягнення життя соціуму, але тих, хто долучений до проблеми, що обговорюється» [113, с. 264].

Змістово-композиційна модель (внутрішня структура) двомісячника «Універсум» враховує зацікавлення тієї частини читацької аудиторії, яка

передусім цінує аналітичність і системність у світосприйнятті, прагне розвивати критичне мислення. У часописі широко представлені такі жанри, як наукова і науково-популярна стаття, публіцистична розвідка, інтерв'ю, нарис, повість, спомини, інформація, рецензія, огляд тощо. Це дає змогу чіткіше і яскравіше окреслювати поставлені завдання – максимально точно відтворювати і досліджувати суспільні й державні проблеми, показувати шляхи та методи їхнього розв'язання. Таке розмаїття текстів приваблює читача, робить журнал актуальним і цікавим. Не менш важливим є й питання рубрикації, адже саме використання різних рубрик засвідчує про повноту відображення навколишнього світу. Продумана система рубрикації творить концептуально цілісну внутрішню структуру видання, що надає майже вичерпне уявлення про зміст часопису. Під внутрішньою структурою журналу варто розуміти «принцип розміщення матеріалів безпосередньо всередині видання, тобто принцип поділу на розділи і рубрики, їх характер і метод подачі, а також співвідношення між ними за обсягом» [114, с. 34–58]. Як зазначають Н. Подоляка та М. Дубініна, оригінальні рішення, «застосовані до системи рубрикації, створюють «обличчя» видання, роблять його впізнаваним серед великої кількості подібних видань. Це – своєрідний виразник стилю журналу» [115, с. 13–18].

Рубрики журналу – це вузлові, реперні пункти авторського/редакційного дослідження. Кожну рубрику можна розглядати як мікромодель вузькоспеціалізованого тематичного часопису. Аналізуючи смислове наповнення тієї чи іншої рубрики, можна резюмувати, що як об'єкт дослідження кожна з них може становити інтерес як теоретичне підґрунтя для висвітлення причин суспільно важливих проблем. Головною прикметою рубрик є вкоріненість у назві тема, яка викликає зацікавлення.

Для вираження порушених авторами і редакцією питань у журналі запроваджені численні рубрики, які максимально широко охоплюють актуальні та суспільно важливі теми і проблеми.

Системний аналіз назв рубрик журналу «Універсум» засвідчує

відповідність проголошеним редакцією принципам і задекларованим завданням: фіксація важливих подій громадсько-політичного життя Української держави і світу; аналіз культурного і мистецького дискурсу та участі в ньому активних представників різних сфер діяльності, зокрема впливових, знакових, авторитетних особистостей. Такий підхід створив часописові авторитет, ім'я та забезпечив популярність серед поціновувачів аналітики й системного аналізу. Сьогодні журнал сприймають уже як своєрідний літопис новітньої доби Української держави.

Рубрики, які визначають *громадсько-політичну* складову видання: «Слово редакційне», «Безпека держави», «Державність», «Військо», «Війна», «Реалії сьогодення», «Суспільство», «Дискурс», «Перспективи», «Політика», «Політологія», «Дипломатія», «Європейський дім», «Євроінтеграція», «Геополітика», «Ексклюзив», «Еліта нації», «Діаспора», «Діалоги», «Ідентичність», «Russian world»; *культурну* – «Культура», «Освіта», «Мова про мову», «Мова і час», «Мова і державність», «Просвіта», «Україна і світ», «З доріг далеких і близьких», «Музика», «Мистецтво»; *історичну* – «Історія», «Ретроспектива», «Пам'ять», «Спомини»; *наукову* – «Наука», «Освіта», «Економіка», «Футурологія», «Прогноз», «Філософія», «Універсалізм», «Екуменізм», «Охорона здоров'я», «Медицина», «Гіпотези», «Право»; *літературну* — «Дикий степ», «Сірий кіт», «Наші видання», «Рецензії».

Різне тематичне наповнення притаманне рубрикам «Політика», «Просвіта», «Діаспора», «Спомини», «Актуальне інтерв'ю», «Ексклюзив», «Ювілеї», «Еліта нації», «Наука» та ін.

У досліджуваному виданні домінують постійні рубрики, наповнені матеріалом майже в усіх числах часопису – «Слово редакційне», «Реалії сьогодення», «Безпека держави», «Державність», «Мова про мову», «Політика», «Перспективи». За три десятиліття часопис запроваджував рубрики, поява яких фокусувала увагу на тій чи іншій проблемі, котра викликала помітну зацікавленість суспільства.

Деякі рубрики близькі за проблематикою: «Безпека держави» і

«Державність», «Соціологія» і «Соціоекологія», «Охорона здоров'я» і «Медицина», «Точка зору» і «Погляд», «Мова» і «Мова про мову», «Європейський дім» і «Євроінтеграція».

Літературна складова. Рубрики, що стосуються літературного життя, охоплюють повідомлення про публікації та представлення журналів, альманахів, книг поезії та прози в різних форматах (читання, презентації, рецензії, конференції, літературні святкування, книжкові форуми, бібліотечні виставки), про творчі зустрічі літераторів із читачами, про земляків-лауреатів галузевих премій тощо.

Мистецька частина видання містить розвідки про видатних українських співаків, художників, акторів, режисерів, таких як Іванка Мигаль (1995), Ольга Пасічник (1995), Петро Холодний (1996), Богдан Ступка (2000), Кирило Карабиць (2002), Юрій Ілленко (2004), Євген Безніско (2006), Григорій Китастих (2007), Іван Марчук (2013), Соломія Івахів (2016), Люцина Хворост (2019) та ін. У часописі вміщено розповіді про творчі форуми, театральні та кінофестивалі, виставки, концерти, гастролі тощо. Наприклад, 2014 року в рубриці подано інформацію про мистецький пленер у м. Кременець, про літературно-мистецький форум «Діалог двох культур – 2014», приурочений до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка та 205-річчя Ю. Словацького, про виставку робіт художника Георгія Косміаді (м. Хмельницький), про учасників та вистави фестивалю та ін.

Журналістські стандарти. Упродовж тридцятилітнього часового відтинку перебування в інформаційному просторі «Універсуму» видання впорядковували з урахуванням актуальних подій і коментарів знакових особистостей. Такий підхід створив часописові ім'я та забезпечив популярність серед інтелектуального загалу. Однією з прикметних у журналі є рубрика «Еліта нації», в якій публікували матеріали про визначних українців. До цієї рубрики редакція зверталась 70 разів.

Тематичне наповнення рубрик корелює із задекларованими принципами та напрямками видання. Аналіз семантики назв рубрик дає змогу глибше

зрозуміти сенс смислів, які журнал використовує при формуванні конкретного числа двомісячника. Перелічені рубрики відзначаються такими рисами, як образність («Мова про мову», «Дикий степ», «З доріг далеких і близьких», «Явне й потаємне»), функціональність («Безпека держави», «Інформаційні війни», «Russian world», «Геополітика», «Дипломатія»), термінологічність («Військо», «Війна», «Філософія», «Соціоекологія», «Економіка», «Медицина», «Мистецтво»).

Перелік рубрик визначає широкий тематичний спектр актуальних поглядів і концепцій у редакційній політиці видання. Зокрема, науково-популярна періодика призначена передусім для «формування наукового світогляду, громадської думки з важливих проблем розвитку науки і техніки, суспільства, сприяючи інтелектуалізації суспільства» [116, с. 9]. Частково цю місію формування наукового світогляду перебрав на себе «Універсум», вміщуючи цікаві розвідки та дискурси в рубриках «Наука», «Освіта», що до певної міри надавало часописові ознак науково-популярного періодичного видання.

Рубрика «Слово редакційне» – особливий елемент часопису, надзвичайно важлива його складова. Кожне число «Універсуму» починалося редакційною статтею, що виконувала функцію програмної, узагальнювала найважливіші події в Україні та світі. «Словом редакційним» як своєрідним політичним барометром журнал гостро реагував на болючі виклики сьогодення. Здебільшого це редакторський жанр, хоча при написанні тексту беруть участь й автори «зі сторони», які поділяють позицію редакції. Саме за цією рубрикою як інтерпретатора реалій визначають насамперед рівень видання. «Слово редакційне» є осердям, стрижнем, тематичним центром, навколо якого формується основна тема і тематика кожного числа журналу. Ця рубрика – яскравий приклад використання аналітичного жанру. Її вирізняє оригінальний, сміливий підхід і неповторний авторський стиль – саме те, що притаманне публіцистиці найвищого рівня.

Поштовхом до написання флагманських матеріалів «Універсуму» ставали

найрізноманітніші причини і приводи. Проблеми, які порушують автори «Слова редакційного» (серед них відомі журналісти, політики, науковці), здебільшого стосуються державного будівництва, політики, культури, суспільних відносин, мовного питання, військового будівництва, економіки тощо. Поряд з відгуками на злободенну тему наводять добре аргументовані рішення проблем, які хвилюють суспільство. Серед обговорюваних подій і явищ чимало таких, які втратили свою першорядність, однак за цінністю вони є історичним свідченням різноманітних процесів у державі, які стали наслідком тих чи інших результатів.

Чільне місце у структурі журналу належить популярній рубриці «Ексклюзив». Її появу спричинив драматичний стан у середовищі нечисленної еліти українського суспільства. На початку 1990-х років минулого століття воно переживало епоху великих змін: відбувалась переоцінка советських цінностей, надбань, ідеалів; моральний релятивізм часто брав гору над загальнолюдськими цінностями, давалися взнаки проблеми ринкової економіки; гостро відчувався брак духовного опертя, постатей, які б сповідували традиції україноцентричної, патріотичної інтелігенції. Саме ця обставина змусила редакцію запровадити чільну рубрику «Ексклюзив» – інтерв'ю з носіями небуденних світоглядних принципів, моральних цінностей, оригінальних роздумів про реалії і перспективи України та світової цивілізації.

Вміщений на обкладинці «Універсуму» фрагмент інтерв'ю героя рубрики «Ексклюзив» у вигляді чітко сформульованої думки перетворювався на своєрідне мотто-гасло конкретного числа журналу. Наприклад: «Я щиро повірив в ідею державної незалежності України» (Костянтин Морозов); «Ядро духовної аристократії завжди в опозиції» (Євген Сверстюк); «Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант» (Ярослав Дашкевич); «Що нас може об'єднати?» (Микола Жулинський); «Де ми є і ким хочемо бути?» (Осип Мороз); «Захищав і захищаю національні інтереси незалежної України» (Юрій Щербак); «Активність російських спецслужб в Україні добре помітна» (Олександр Скіпальський); «Мистецтво може зробити більше, ніж здатні

зробити політики» (Богдан Ступка); «Україні потрібна духовна аристократія» (Іван Дзюба); «Наша головна мета – відроджувати українця в Україні» (Юрій Іллєнко); «Російсько-українська війна триває» (Василь Шкляр); «Ворог нас ніколи не переможе» (Ігор Гордійчук).

Відомий літератор і правозахисник, доктор філософії, президент Українського ПЕН-центру, редактор газети «Наша віра» Євген Сверстюк в інтерв'ю «Ядро духовної аристократії завжди в опозиції» розмірковує про місце і роль в українському суспільстві інтелігенції як детонатора суспільних зрушень, духовного світоча й провідника [117, с. 27–30].

Засновники «Універсуму» добре розуміли, що головною метою гуманітарної політики Української держави має стати створення належних умов для формування повноцінної особистості, а через неї – формування повноцінної, повнокривної нації. Це можливе не тільки завдяки політичним та економічним реформам, а й завдяки відновленню та модернізації соціокультурного середовища суспільства. Водночас, звісно, треба виходити із самотності України, на яку звертав увагу один із провідних українських етнопсихологів ХХ ст. Володимир Янів – «... наша межовість у майбутньому може статися для нас нашою силою, так як поки що вона є нашою слабкістю. Вона може статися основою нашої неповторної оригінальності і нашого післанництва» [118], маючи на увазі те, що хоч Україна психологічно є складовою частиною Заходу, у менталітеті її народу виразно відобразилася межовість як у беззаперечній європейській тузі за гармонією, так і в переважанні почувань, прикметних для Сходу.

«Універсум» 1995 року запросив до розмови академіка, директора Інституту літератури НАН України, народного депутата України Миколу Жулинського, щоб окреслити деякі підходи до вироблення національно-культурної ідеї, національно-культурної ідентичності українського суспільства, ієрархію цінностей. На думку ученого, побудова демократичної правової держави немислима без культури, культура ж, своєю чергою, ефективно стимулює розвиток економіки. Микола Жулинський зазначає, що на українське

суспільство ще не «працюють» досконало національні базові цінності, які виробляли упродовж віків традиційні системи світосприйняття, не задіяний ще величезний внутрішній потенціал української культури [119, с. 32–33].

«У незалежній Україні зацікавлений світ» – під такою назвою в рубриці «Ексклюзив» надруковано інтерв'ю з Богданом Гаврилишином, всесвітньо відомим економістом, дійсним членом Всесвітньої академії менеджменту, членом правління Римського клубу. Знаменитий українець відверто поділився з читачами враженнями від економічної ситуації в державі: «Для успіху реформ потрібні чотири передумови. Ясна політична воля робити реформи й віра, що вони поліпшать ситуацію. Друге – чіткий план: це будемо робити сьогодні, це – завтра, а це – післязавтра. Третє – люди, які можуть реалізувати ці реформи. Дотепер їх бракувало. Четверте – закордонна допомога, необхідна для деяких елементів реформ. <...> Західний світ чинить відчутний тиск на Україну, щоб вона швидко приватизувала свою економіку, без зволікань передавала Росії ядерну зброю для її подальшого знищення, але водночас він не дуже щедрий у своїй допомозі (економічній чи фінансовій) для України. Багато порад, та мало грошей» [120, с. 25–26].

Серед найцікавіших ексклюзивів – розмова з поетом і громадським діячем Іваном Драчем – «Ми маємо розвиватися одночасно і як Українська держава, і як світове українство». Думки І. Драча як завжди виразні, чіткі, поетично образні: «Наполовину зденаціоналізовані, обдурені, обікрадені, соціально хворі, ми лишаємося, як би то не було, УКРАЇНОЮ. Раз у раз вклякаючи у позі «паралітика на роздорожку», ми, одначе, збираємося на силі й продовжуємо коли не простувати, то бодай кульгати УКРАЇНСЬКИМ ШЛЯХОМ, що прослався таки ж у Європу. Це наш вектор, наш шлях – і лише на ньому одужаємо, прийдемо до тями. <...> Правда в тому, що ми маємо розвиватися одночасно і як Українська держава, і як світове українство» [121, с.21–22].

Чимало матеріалів «Універсуму» присвячено висвітленню маловідомих сторінок з життєпису знакових постатей української та світової історії, науки і

культури. Зокрема, упродовж 1993–2022 рр. на сторінках видання у жанрі портретного нарису та інтерв'ю в рубриках «Еліта нації», «Ювілеї», «Спомини» загалом побачило світ 198 матеріалів. З цих публікацій читач мав змогу відкрити для себе незаслужено забутих українських державотворців, політиків, громадських діячів, військовиків, художників, письменників.

Зважаючи на запити інтелектуального читача, журнал регулярно вміщував у рубриці «Наші інтерв'ю» інформаційно насичені, цікаві з погляду критеріїв та інтерпретації пізнавальні матеріали в жанрі інтерв'ю. Серед них: розмова з дочкою останнього гетьмана України Оленою Отт-Скоропадською – «Мій батько намагався врятувати Українську державу» (№ 3–4, 1997); розмова доктора мистецтвознавства Олександра Федорука з видатним письменником і мислителем ХХ ст. Василем Баркою (№ 9–10, 1998); інтерв'ю з польським істориком, публіцистом і письменником, засновником першого офіційного опозиційного щоденного видання «Газета виборча» Адамом Міхником – «Люстраційні задуми в Україні позбавлені сенсу...» (№ 3–4, 1996); розмова з директором Центру інформації і документації НАТО в Києві Романом Ліщинським – «Україні бракує правдивої інформації про НАТО» (№ 11–12, 1997); розмова з головою Білоруського народного фронту, політичним емігрантом Зеноном Пазьняком – «Політика – це мистецтво не слухати дурнів» (№ 5–6, 1998); інтерв'ю з відомим науковцем Леонідом Рудницьким, ректором Українського вільного університету в Мюнхені – «Я непоправний оптиміст і вірю, що Україна буде багатою державою» (№ 9–10, 2002); розмова з колишнім дисидентом та політв'язнем, виконавчим секретарем Асоціації психіатрів України Семеном Глузманом – «Владу в Україні неможливо змінити зверху. Починати все треба знизу» (№ 3–4, 2003); розмова з відомим українським істориком Ярославом Дашкевичем – «Коли твориться держава, твориться і нація» (№ 1–2, 2008) та інші численні ексклюзивні інтерв'ю. Частину з них видано двома збірками – «Діалоги в універсумі» та «Монологи в універсумі».

Привертає увагу рубрика «Дипломатія» (14 публікацій). «Універсум» неодноразово надавав слово іноземним дипломатам, акредитованим в Україні,

та вітчизняним амбасадорам, які працюють за кордоном. Одним із головних завдань не лише дипломатичної служби, а й журналістики, є формування позитивного іміджу своєї держави за кордоном. Це неодноразово наголошували в інтерв'ю журналові українські та іноземні послы: Юрій Кочубей (Франція) [№3–4,1995], Луїс Бакеріса (Аргентина) [№ 5–6, 1995], Діон ван Скуер (Південно-Африканська Республіка) [№ 9–10, 1995], Георг Вайсс (Австрія) [№11–12, 1995], Борис Тарасюк (держави Бенілюксу) [№ 1–2, 1996], Крістофер Вестдал (Канада) [№ 1–2, 1997], Роман Ліщинський (Канада – директор Центру інформації та документації НАТО в Києві) [№ 11–12, 1997], Юрій Щербак (США) [№ 1–2, 1998], Паскаль Фієскі (Франція) [№9-10, 1998], Дітмар Штюдемманн (ФРН) [№ 3–4, 2007], Володимир Огрязко (ексміністр іноземних справ України) [№ 11–12, 2010] та інші.

Думки та побажання читачів, оглядачів «Універсуму» враховують при формуванні тематичного спрямування журналу, його рубрикації. Суспільні реалії породжують нові рубрики, які стисло осмислюють час і простір. Науково-дослідницький об'єктивізм вимагає віддзеркалення певної історичної фази розвитку цивілізації. За назвами рубрик можна відстежити характер доби. Саме так з'явилися, зокрема, постійні рубрики «Діаспора», «Дайджест», «Явне й потаємне». Щодо двох останніх зазначимо, що під ними вміщуються здебільшого зарубіжні матеріали, вперше публіковані українською мовою. Серед них «Шахівниця Бжезінського» Адама Шосткевича, «Чому нації розвиваються по-різному» Лейна Дженнінгса (США), «Антиукраїнські фальсифікації CBS» Мирона Куропася (США), «Записки таємного цензора МДБ» Леопольда Авзегера (Ізраїль), «Секрети федерального резерву» Юстаса Муллінса (США), «Від атома до Всесвіту» Іцхака Бентова (США) та ін.

Редакція вміщувала науково-популярні, пізнавальні статті в рубриках «Наука», «Гіпотеза», «Футурологія», «Прогноз». У рубриках «Ювілей», «Еліта нації», «Пам'ять», «Діаспора» часопис подає біографічні матеріали про знаменитих українців. Темі Голодомору присвячено 35 публікацій в рубриці «Пам'ять». Ще 8 ґрунтовних статей вміщено у рубриці «Голодомор». У

рубриках «Сірий кіт» і «Дикий степ» друкували художні твори сучасних авторів: політичний роман Валентина Бадрака «Офіцерський гамбіт», футурологічний бойовик Андрія Куліша «Сафарі для двох», фантастичні повісті Наталі Тисовської «Під знаком шаманського бубна», «Шляхом шаманських снів», а також оповідання на воєнну тематику. Подорожні нотатки (рубрика «З доріг далеких і близьких»), як різновид нариса, відкривали світ, розповідали цікаві історії, ознайомлювали з дивовижними знахідками.

Перед Україною постали історичні виклики. Держава опинилась в епіцентрі геополітичного протистояння, на фронті між архаїчністю (так званім «руським міром») і демократією, в обороні кордону західного світу на сході, жертвно роблячи цивілізаційний вибір на користь західних цінностей – Закону, Права, Моралі. Рубрику RUSSIAN WORLD започатковано 2010 року. Упродовж 2010-2023 рр. оприлюднено 96 матеріалів. Цікавою є кількісна динаміка публікацій у цій рубриці за роками: 2010 р. – 3 публікації; 2011 р. – 8; 2012 р. – 11; 2013 р. – 5; **2014 р. – 18**; 2015 р. – 5; 2016 р. – 1; 2017 р. – 3; 2018 р. – 6; 2019 р. – 4; 2020 р. – 4; 2021 р. – 2; **2022 р. – 23**; 2023 – 4. Як бачимо, через початок війни сплеск зацікавлення викриттями так званого «руського міра» припав на 2014 і 2022 роки (відповідно, 18 і 23 публікації). Рубрику «Війна» започатковано 2014 року. Сьогодні вона налічує 67 публікацій. Рубрика «Військо» містить 36 матеріалів.

Значну увагу «Універсум» приділяв безпековій проблематиці. Упродовж досліджуваного періоду в рубриці «Безпека держави» надруковано 217 матеріалів. У рубриці «Державність» – 76. У контексті безпеки держави досліджується тема державності української мови – оприлюднено 26 матеріалів. Зокрема: «Україна проти імперії: другий фронт – гуманітарний» [№ 3–4, 2021]; «Мова – це основоположний базис для країни за наявності агресивного сусіда» [№ 5–6, 2019]; «Павло Гриценко: «Русифікація в час українізації» [№ 5–6, 2017]; «Державна мова: досвід Фінляндії та Ізраїлю» [№ 3–4, 2017]; «Спочатку приходять російська культура, російська мова, а вже за ними – російські війська!» [№ 11–12, 2016]; «Дві культури: Україна категорично потребує повної

та остаточної дерусифікації, тобто – знеросійщення» [№ 7–8, 2014]; «Офіційне «двоязыччє» – загроза національній безпеці» [№ 3–4, 2014]; «Газ в обмін на русифікацію» [№ 9–10, 2011]; «Укруслиш – мова майбутнього? Взаємодія мов і переклад» [№ 9–10, 2006]; «Мова як визначальний культурно-політичний фактор інформаційної безпеки держави» [№ 5–6, 2005]; «Український інтернет як засіб розвитку української мови» [№ 1–4, 2005].

Темі «Інформаційні війни» присвячено 29 публікацій (2012–2023 рр.). Зазначимо, що рубриці «Інформаційні війни» передували рубрики «Свобода слова» (5 публікацій упродовж 2001–2003 рр.) і «Мас-медіа» (7 публікацій упродовж 2003–2015 рр.). Статті Ярослава Сватка «Національна безпека України в умовах ведення інформаційних воєн» і Олега Романчука «Війна, яку виграла Росія» (№ 9–10, 2008), подані в рубриці «Безпека держави», можуть належати рубриці «Інформаційні війни». Матеріали Василя Лаптічука «До питання взаємної залежності України й Росії в галузі політичних відносин» (№5–6, 2008) і ««Mein Kampf» Владіміра Путіна, або до питання двосторонніх зоологічних відносин» (№7-8, 2008), подані в рубриці «Політика», могли надрукувати в рубриках «Безпека держави» або «Інформаційні війни». Статті цього ж автора «Росіяни використовують українських зрадників грубо й публічно, а потім «палять» їх поодинці й цілими партіями», «У російському генштабі вже є детальні карти всіх військових об'єктів в Україні, котрі підлягають знищенню» (№ 9–10, 2008), поміщені в рубриці «Безпека держави», могли надрукувати в рубриці «Політика».

Культурна проблематика двомісячника представлена рубриками «Культура» (103), «Еліта нації» (68), «Ювілеї» (24), «Мистецтво» (8), «Дикий степ» (15), «Наші видання» (16), «Рецензії» (13). Важливі для суспільства теми висвітлювали в рубриках «Економіка» (58), «Наука» (79), «Освіта» (16), «Ювілеї» (24), «Україна і світ» (14). Чимало глибоких аналітичних матеріалів сконцентровано в рубриках «Політика» (150), «Реалії сьогодення» (112), «Геополітика» (102), «Політологія» (28). Важливі матеріали оприлюднені в рубриці «Діаспора» – 71 стаття.

Історичний контент двомісячника представлений рубриками «Історія» (86), «Ретроспектива» (72), «Спомини» (22), «Пам'ять» (63).

Читацький інтерес до оригінальної думки задовольняють непересічні матеріали, оприлюднені в рубриках «Ексклюзив» (91), «Погляд» (78 упродовж 2014–2023 рр.), «Точка зору» (54 упродовж 1995–2015 рр.).

Дещо менше представлені такі теми: «Політологія» (28), «Футурологія» (36), «Соціоекологія» (30), «Дискурс» (23), «Філософія» (13), «Дипломатія» (14), «Соціологія» (8), «Діалоги» (6), «Інтерв'ю» (6).

Упродовж досліджуваного періоду домінували різні рубрики. Наприклад, на початку 1990-х років найбільшу увагу привертала такі теми: «Економіка» (з 58-ми публікацій 29 припали на 1992–2000 рр.), «Футурологія» (з 36-ти публікацій 19 з'явилося впродовж 1994–2000 рр.), «Прогноз» (з 15-ти публікацій 7 надруковано протягом 1995–1999 рр.), «Наука» (з 79-ти публікацій 16 побачило світ упродовж 1994–1999 рр.), «Гіпотеза» (з 9-ти публікацій 7 оприлюднено упродовж 1994–1998 рр.)

У рубриці «Ретроспектива» 70 публікацій (1994–2023). У рубриці «Реалії сьогодення» вміщено 112 публікацій (1993–2021). У рубриці «Історія і сучасність» 13 публікацій упродовж 2018 року. У рубриці «Загадки історії» 7 публікацій упродовж 2017 року. Рубрика «Тероризм» – 11 публікацій (2001–2015). Рубрика «Ідентичність» – 8 публікацій (2011–2019).

Підсумовуючи сказане, варто додати, що назви рубрик – це не лише сконденсовані теми, важливі для соціуму, а й своєрідний план, структура конкретного числа двомісячника. Рубрики – це не тільки своєрідне мотто (вдало дібраний вислів, девіз), акцент чи наголос, а й надійний компас, путівник, який скеровує читача у потрібному напрямі. Рубрики, по суті, допомагають творити ефективну структуру видання. Винесені у колонтитул журнальних сторінок тематичні гасла не лише привертають увагу читацького загалу, а й у хорошому сенсі провокують до аналізу задекларованої теми. Назва рубрики володіє своєрідною енергетикою.

Від матеріалів, захованих під рубриками, соціум чекає відкриттів,

адекватних відповідей на хвилюючі питання того, що називають правдою життя. Сформульовані редакційні теми, звісно, не можуть претендувати на абсолютно точну, узагальнену характеристику вміщених матеріалів, однак допомагають підготувати читачів до оригінальних ідей та умовиводів. Рубрики кількісно і якісно вдосконалюють: вони є своєрідним маркуванням політичного, соціального, воєнного, економічного, екологічного простору. Їхні назви відтворюють хроніку доби, віддзеркалюють швидкоплинний час. На підставі аналізу рубрик за допомогою системного підходу, узагальнення та системної вибірки проаналізовано структуру часопису, з'ясовано принципи використання рубрик. Шляхом системної і кількісної вибірки виокремлено постійні, повторювані та одноразові рубрики журналу. Такий підхід дає змогу рельєфніше побачити, відчутти й усвідомити біографію часопису, зрозуміти принципи, за якими формувались те чи інше число видання.

2.4. Українська культура як ціннісний контекст і тема функціонування журналу

Термін «культура» складний і багатогранний. Його широко використовують у повсякденному житті, в ЗМК, у художній і науковій літературі. Його досліджували і досліджують філософи і психологи, історики і митці, етнологи й антропологи, релігійні діячі. Та навіть у середовищі науковців досі відсутнє загальноприйняте визначення цього терміна. Традиційно розрізняють два головні напрями культури – матеріальний і духовний. Складовими поняття *культура* вважають літературу, мистецтво, науку, освіту, релігію, народні традиції, естетику побуту й виробництва. Водночас зазначимо, що культура – це результат людської історії, міра людяності людини, це те, що вона створила своїм розумом, це матеріальний і духовний прогрес соціально-національних спільнот тощо.

Едвард Тайлор (Edward Tylor) у класичній праці «Первісна культура» («Primitive Culture») складовими культури або цивілізації вважає знання,

вірування, мистецтво, моральність, закони, звичаї, здібності та звички, засвоєні людиною як членом суспільства. На початку 1950-х років американські антропологи і культурологи А. Кребер (A. Kroeber) і К. Клакгон (C. Kluckhohn) [122] відшукали 164 визначення культури. Через два десятиліття французький культуролог А. Моль (A. Moles) подав 250 дефініцій цього поняття [123]. Сьогодні в науковій літературі зафіксовано близько 500 варіантів тлумачення сенсу культури. Лауреат Нобелівської премії Хорхе Маріо Варгас Льяоса (Jorge Mario Pedro Vargas Llosa) у «Короткому роздумі про культуру» [124] зазначив, що визначення культури стало надзвичайно широким, незбагненим, масовим і фігуральним, що культура може бути експериментом і рефлексією, думкою і мрією, пристрасстю і поезією, постійним критичним переглядом усіх визначеностей, переконань, теорій і вірувань. На думку українського дослідника Мирослава Семчишина зі США, культура є образом народу, яка виявляє і символізує національний світогляд, етичні, мистецькі, релігійні чи соціальні аспекти життя народу в кожночасній добі його існування; вона є своєрідною мозаїкою різномірних цінностей різних народів [125]. Євген Маланюк у «Книзі спостережень» [126] наголошував на творчому акті як визначальному елементі культури.

У фундаментальній праці «Синергетична концепція культури» Анатолій Свідзинський подає оригінальне трактування поняття *культура* як процесу самоорганізування ноосфери: «Поза сумнівом, культура – це явище, яке твориться людськими спільнотами. Попри те, що окрема людина може внести визначний особистий внесок в культуру, аналіз завжди показує наявність в її досягненнях загальнокультурного тла, прямих чи опосередкованих впливів інших людей» [127, с. 24]. Ґрунтовні концепції розуміння винятково важливої ролі культури в історії людства та в історії України у наш час запропоновані відомими українськими ученими – С. Кримським [128], А. Свідзинським [129], М. Жулинським [130], Ю. Богуцьким і В. Андрущенко [131], І. Передерієм [132], А. Карасем [133], І. Дзюбою [134], С. Костилевою [135], С. Яртисем і В.Мельником [136] та ін. Упродовж 2000–2013 рр. в Україні завершено

академічний видавничий проєкт – видання фундаментального дослідження у п'яти томах, дев'яти книгах «Історія української культури», в якому системно подано багатомісячну історію української культури як невід'ємної частини історії світової культури.

Досі єдиної універсальної культури людство ще не виробило. Кожна культура формує власний, особливий соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. У цьому сенсі цікавими є спостереження Лейн Дженнінгс (Lane Jennings) у рецензії на книгу Лоуренса Е. Гаррісона і Семюеля П. Гантінгтона «Culture Matters: How Values Shape Human Progress» [137], надрукованій у журналі «Футурист» [138, с. 9]. Авторка наголошує, що культурні цінності можуть прискорити прогрес людства і завадити йому, що сприятливий клімат, багаті природні ресурси, раціональна політика – далеко недостатні умови для процвітання нації. Причини відсталості й процвітання країн треба шукати в культурних відмінностях суспільства. Одні культурні особливості сприяють модернізації, інші ж, навпаки, гальмують економічний розвиток країни. Так вважає професор Лоуренс Гаррісон (Lawrence E. Harrison), директор Інституту культурних перетворень Школи права і дипломатії при Університеті Тафтса. Вчений формулює позиції або напрями у культурі, що стосуються сприяння прогресові [139; 140].

Для України культурна ситуація ускладнена тим, що свою незалежність держава отримала у момент активного формування новітньої світової фінансово-політичної системи, де панівні позиції впевнено займають найрозвинутіші країни світу, між якими загострюється боротьба за контроль над природними ресурсами планети. Україна виявилась абсолютно не готовою до такої боротьби. Небезпечною тенденцією культурного життя в Україні стала маргіналізація національної культури і мови титульної нації насамперед через цілеспрямовану культурну агресію Росії, інфільтрацію в інформаційний простір Української держави такого деструктивного поняття, як «руській мір».

Журнал «Універсум» є свідком і водночас своєрідним потрактовувачем сучасної доби, активним учасником будівництва Української держави. Однією з

особливостей журналу є заглиблення у культурну тематику, яке своїми оригінальними методами допомагає аналізувати дійсність, екстраполювати історичні здобутки на близьке і далеке майбутнє, що сприяє ліпшому розумінню перспектив багатьох суспільних процесів. Добре розуміючи, що культурна спадщина містить у собі функцію сучасного явища культури, журнал у рубриках «Культура», «Мистецтво», «Мова про мову» прищеплює читачам розуміння мети і завдань культури, її значення і призначення.

«Універсум» уважно досліджує культурні процеси в Україні, показує важливе значення національної культури для самоорганізування суспільства в новітніх умовах державотворення. У численних публікаціях відображено організуючу та мобілізуючу роль культури у становленні політичної нації та утвердженні її ідентичності. Проаналізовано доробок часопису в царині культурних зацікавлень видання, позначеного розумінням потреби наповнювати національний інформаційний простір модерними смислами й цінностями з надбань світової культурної скарбниці.

Журнал неодноразово звертався до набутків минулих поколінь, здійснюючи своєрідні інтелектуальні екскурси, регулярно вміщуючи ексклюзивні матеріали на тему культурного будівництва. «Щиро бажаю «Універсуму» успіхів у цей складний час. Я переконана, що Ваша праця – це великий внесок в українську культуру» – такий автограф дала Олена Отт-Скоропадська, донька останнього Гетьмана України Павла Скоропадського, кореспондентові журналу Володимирові Прядку на завершення інтерв'ю [141, с. 30–33].

Відомий учений-літературознавець, академік НАН України Іван Дзюба наголошував, що Україні доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XX і XXI століть, а й з проблемами, що перейшли з XVII століття, з XVIII століття, з XIX століття: «Проблемне поле української нації виглядає розлеглішим і складнішого рельєфу, ніж у більшості модерних націй. Серед проблем, які перейшли до нас із минулих століть, знаменуючи нашу історичну обтяженість і запізненість, – проблема національної

ідентичності» [142, с. 8].

Тему національно-культурної ідеї, тісно пов'язаної з проблемою культурної ідентичності українців, на сторінках часопису неодноразово порушували відомі вчені, політики, письменники, художники. Серед них такі знакові постаті, як Євген Сверстюк, Ярослав Дашкевич, Іван Драч, Юрій Щербак, Іван Марчук, Євген Безніско, Мирослав Попович, В'ячеслав Брюховецький, Юрій Ілленко, Богдан Ступка та інші.

Сьогодні Європа, а з нею й Україна шукають нової ідентичності. Чим сильнішою інтелектуально ставатиме Українська держава, тим цікавішою вона буде для всього цивілізованого світу. Підтвердженням цьому є глибокі роздуми відомого журналіста і публіциста Леоніда Капелюшного над проблемою ідентичності. Його міркування надзвичайно цікаві, повчальні й переконливі: «Національна ідентичність у перекладі на зрозумілу мову, це ким себе людина відчуває, до якого народу, якої культури себе відносить. Що стоїть на першому місці? Мова? Відчуття приналежності до свого етносу? Культурно-історична традиція? Не знаю, кожен стає українцем своїм шляхом. У душі кожної нормальної людини є і повинна бути струна, яка озивається на мову чи пісню, на події навіть тисячолітньої давнини, хай це буде останній бій Святослава на Хортиці, оборона Києва від печенігів на початку другого тисячоліття чи різанина в Батурині, вчинена «светлейшим» продавцем пиріжків. Але незаперечне – усвідомлення своєї ролі і відповідальності за майбутнє своєї нації, своєї країни» [143, с. 12].

Проблему вироблення національної ідеї, національно-культурної ідентичності українського суспільства на сторінках «Універсуму» аналізує академік НАН України Микола Жулинський: «Треба мати на увазі, що кожна культура формує свій, особливий культурний соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. Недаремно ж комуністична система так цілеспрямовано проводила жорстоку репресивну селекцію духовно-інтелектуальних сил України, руйнувала особистість, витончено деформуючи норми та ідеали національної культури, в результаті чого й було перервано

духовну традицію народу» [144, с. 33–34]. Цю важливу тему учений розвиває і в статті «Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення» [145].

У своїх публікаціях на культурну й мистецьку тематику «Універсум» постійно наголошує, що нові умови, продиктовані вимогами інформаційного суспільства, потребують залучення інтелектуального потенціалу передусім своєї нації. Цей потенціал «вирощується» і найефективніше діє в системі здійснення єдиної мовної, освітньої, культурної, наукової політики держави. Іншими словами, тільки тоді суспільство буде готове до культурних змагань і діалогу культур на високому цивілізаційному рівні, коли в суспільній свідомості утвердиться модерна система ціннісних орієнтацій, духовним і моральним осердям якої стане національна ідея.

Про сенс культури й мистецтва в житті людини цікаво розмірковує мисткиня Мстислава-Йоанна Чорній з Австалії: «Культура плакається через науку, досвід, практику і підтримку того, що містить добре, розумне, успішне, приємне, корисне і практичне в розумінні традиційності. Культура як соціальна якість збагачується і виявляється у культурі особистої якості життя з вкладом власних внесків і чинників зовнішнього характеру» [146, с. 54–55].

Відомий письменник, член редколегії видання Юрко Покальчук в ексклюзивному інтерв'ю часописові наголошує, що «сьогодні культура вигідна державі». Він зазначає, що ми ще довго перебуватимемо поза європейською культурою, бо доволі тривалий час були відлучені від неї: «Так, ми національна культура, але, на жаль, – колоніальна... України не було на культурній мапі світу...» [147, с. 26]. Критик Ігор Бондар-Терещенко визнає, що йому важко назвати хоч один день у пам'яті нашої стражденної культури, коли б вона перебувала у повній безпеці – «як колись, так і тепер митцеві важко зберегти власну цілісність та врятувати свою душу» [148, с. 31].

Тема національної ідеї, національної культури однаковою мірою цікавить політологів, культурологів, соціологів і філософів, економістів і освітян, які гуртуються навколо «Універсуму», і за посередництвом журналу зацікавлений

читацький загал ознайомлюється з їхніми оригінальними та конструктивними міркуваннями. Зокрема, кандидат історичних наук, політолог, депутат Верховної Ради України IV скликання Микола Томенко у статті «Національна культура в сучасній Україні – *persona non grata*» [149, с. 32] зазначає, що в сучасному політично-сакральному лексиконі чи не найважливішими нині є поняття «національна культура», «українське відродження», «потенціал культури» тощо. Водночас, на його думку, те, що названо українською культурою та її носіями, здебільшого нагадує окультну службу забезпечення владної еліти.

Один із пріоритетів діяльності «Універсуму» – доступними йому методами дбати про подальший розвиток гуманітарної освіти, науки, просвіти як важливих чинників поглиблення національної свідомості, відродження традицій і культури власного народу.

Журнал намагався привертати увагу читачів до сучасних художніх творів, написаних українською мовою. З метою прищеплення любові до рідного слова «Універсум» неодноразово надавав свої сторінки популярним серед молоді гостросюжетним літературним творам у жанрі детективу й фантастики з виразно українською національною специфікою. Побачили світ вісім чисел (2002–2003) науково-популярного, літературно-художнього додатку «Світ пригод», адресованого передусім молоді. Доклад

ніше у нашій монографії.

На зміну добі класичної гуманітарної культури, коли чітко структуровані знання передавали через традиційну шкільну освіту і закріплювали у закладах вищої освіти вивченням різних дисциплін, даючи змогу отримати відповіді на головні питання буття, прийшла культура фрагментарна. В ній знання формуються через засоби масової комунікації – уривчасто, здебільшого випадково. Такі квазізнання порушують здатність людини до самостійного мислення, спричиняють втрату навичок системного й логічного аналізу, вміння формувати/творити ланцюг причин і наслідків, притаманних явищам навколишнього світу. «Сутінки і тіні вітчизняної школи» – назва статті вчителя

Михайла Мартиніва, в якій автор фахово аналізує проблеми шкільної освіти і доходить висновку: своєї ролі щодо освіти держава не виконує; вчитель перестав бути рушійним фактором освіти і виконує роль пасивну, перебуваючи між жорнами держави і суспільства; учень витіснений з системи освіти та існує поза нею [150, с. 40–43]. Зазначені проблеми залишаються актуальними і через два десятиліття, що минули від часу публікації на сторінках «Універсуму» статті М. Мартиніва. «Освіта – перше питання національної безпеки», – наголошує переможець конкурсу педагогів Global Teacher Prize Ukraine Паул Пшенічка. Журнал надрукував текст його виступу перед депутатами у Верховній Раді, в якому заслужений учитель висловив важливу думку: «Від вас, панове, залежить, чи буде Україна процвітаючою, чи буде в злиднях. Чи зможуть українські вчителі створювати гідне майбутнє для ваших дітей та онуків, чи все, про що ви будете думати – як вивезти свою родину подалі від України. Дайте нам шанс. Створіть нам умови. Інвестуйте в завтра для України» [151, с. 3].

Добре розуміючи, що культурна й історична спадщина містить у собі функцію сучасного явища самоорганізування, журнал прагне прищеплювати читачам розуміння мети і завдань передусім гуманітарної політики, її значення і призначення. Кожна культура формує власний, особливий соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. Упродовж тридцятилітнього перебування в інформаційному просторі «Універсум» своїми численними публікаціями на тему культури і мистецтва прагнув творити своєрідну культурну програму для Української держави, поділяючи думку геніального українського художника Івана Марчука: «Нема культури – нема держави». Серед інших співрозмовників журналу – Василь Барка [152, с. 33–38], Григорій Костюк [153, с. 9–12] та ін.

Усвідомлюючи значення культури і як самодостатньої цінності, і як ціннісного контексту функціонування журналістики, в «Універсумі» неодноразово друкували статті журналіста-телевізійника Георгія Гонгадзе, який чудово розумів, що телебачення – поняття стратегічне, що значною мірою воно формує нашу державу. У статті «Українське телебачення – кому це вигідно?»

він наголошував: «Саме від телебачення зараз залежить, яке покоління прийде завтра, хто і куди поведе націю післязавтра і чи матиме ця нація майбутнє... Ми програємо інформаційну війну Росії. Вона легко маніпулює громадською думкою в Україні» [154, с. 42–43]. Автор припускає, що ситуація українського телебачення є закономірним наслідком цілеспрямованої та далекоглядної політики певних антиукраїнських сил. Водночас Георгій Гонгадзе пропонував цілком реальний комплекс шляхів розв'язання проблем УТ.

Щодо знакових публікацій журналу: доктор мистецтвознавства Олександр Федорук, голова Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, у статті «Культурні цінності як чинник національного самоусвідомлення» [155, с. 40–42] порушив питання повернення в Україну культурної та історичної спадщини у контексті міжнародних акцій відповідно до цивілізаційно-правових норм і законів. Ще на початку 90-х минулого століття відомий літературний критик і театрознавець Лесь Танюк звертав увагу на те, що українці «не пройшли через стадію розвитку особистості», що «тільки культура, тільки духовність, тільки гуманітарна сфера допоможуть олюднити систему посткомуністичну» [156, с. 33–35]. У розлогіму дослідженні «Чи потрібна Україні українізація?» 1994 року Олег Романчук на численних прикладах українізації в усіх сферах життя УСРР у 20-ті роки минулого століття переконливо демонструє нагальну потребу прискореного формування потужних джерел україномовного інформаційного потоку, в іншому випадку суверенна Україна не відбудеться [157, с. 36–38]. Дослідження Олександра Федорука «Апшіїв шлях українського мистецтва» [158, с. 40–43] присвячено історії українського мистецтва ХХ століття, яка значною мірою перетворилась на мартирологію митців. Учений веде мову про культуру українців, яка десятиліттями була на прицілі совєтської системи, унаслідок чого зазнала непоправних втрат. Автор наводить багатозначну фразу комуністичного поета Дем'яна Бедного, кинуту ним англійському журналістові 1932 року: «Нікому з українців ми тут не довіряємо, хоч би був найкращий комуніст. Нікому з них не можна вірити». Однією з програмних публікацій

культурницької тематики журналу є стаття політолога Володимира Яворського «Головна проблема нашої культури». У ній автор нагадує, що діячам української культури доводиться працювати в постійному змаганні з російською культурою, коли перервано безпосередній мовно-культурний зв'язок з життям і немає достатнього контакту з населенням, засліпленим культурою чужого народу. Дослідник наголошує, що точиться запекла боротьба між російською та українською культурами [159, с. 34–36]. Оксана Забужко порушувала проблему гуманітарної політики. На її думку, постколоніальне, а за ментальністю радянське, українське чиновництво не розуміє значення національної культури [160, с. 39].

На Міжнародному фестивалі авторів у канадському місті Торонто (Toronto International Festival of Authors) 24 вересня 2023 року відомий український письменник Андрій Курков (етнічний росіянин) у рамках дискусії пояснив, яку загрозу і шкоду для українців несе Росія, її культура, зокрема російська мова [161]. Співзвучні думки відомого поета і прозаїка Сергія Жадана: «Культура – це важлива складова, базова складова нашого світогляду й ідентичності. Для нас українців – це українська культура. Для росіян – їхня культура. І зрозуміло, що для них Пушкін – не просто поет, а важливий маркер їхньої присутності у світі, маркер їхньої ідентичності» [162]. Юрій Шевчук, мовознавець, професор Колумбійського університету, стурбований тим, що українське суспільство і його владна еліта лишаються за логікою свого мислення і дій постколоніальними [163, с. 68–70].

Важливою темою зацікавлень часопису стало дослідження польсько-українських культурних відносин у розлогій аналітичній статті професора Варшавського університету Степана Козака «Польсько–українське культурне прикордоння» (Універсум. 2000. № 1–2. С. 42–47). Іван Матковський в розвідці «Поет, що ляхом був, та славив Україну у піснях» (Універсум, 2007. № 7–8, С. 20–23) торкається історії польсько-українських відносин, значну частину дослідження присвячуючи творчості Юзефа Лободовського, який усвідомлював свою духовну належність до українського народу і української землі.

Отже, існує потреба наповнювати національний інформаційний простір смислами й цінностями з надбань світової культурної скарбниці, що є ознакою державницької позиції журналістики.

Висновки до розділу 2

Суспільно-політичні журнали в Україні не мають тривалої історії (за винятком «Універсуму»), хоча виробили усталені історичні традиції («Літературно-науковий вісник» і «Вісник» Д. Донцова, «Шляхи», «Дзвони», «Студентський шлях» тощо). «Універсум» у грудні 1993 року став першим в Україні журналом на взірць західних журналів у форматі Bimonthly News Magazines. Європейський дизайн, актуальні й цікаві, критичні і глибокі публікації – усе це привертало увагу читача. Для пострадянської аудиторії видання було незвичним, навіть унікальним. Згодом на короткий час з'явилися й зникли такі журнальні видання, як «Політика і культура» (1999–2004), «Главред» (2006–2010, тепер функціонує як новинний вебсайт). Упродовж 2007–2008 років існував інформаційно-аналітичний тижневик «Новинар». З 2009 року виходить тижневик «Країна», з 2011 року – ілюстрований суспільно-політичний часопис. Це друковані видання, які мають й інтернет-версію. Отож, лише «Універсум» – єдине друковане аналітичне видання, що упродовж тридцяти років залишається в інформаційному просторі. Хоча унікальність цього видання полягає не лише в цьому.

З'ясовано, що журнал «Універсум» ефективно реалізував основне завдання журналістики – аналізувати, прогнозувати, конструктивно розв'язувати складні новітні проблеми суспільного розвитку, виховувати у своєї аудиторії вміння самостійно мислити, екстраполювати знакові події минулого на сучасне й майбутнє життя. Діяльність «Універсуму», його численні публікації підтверджують думку науковців (зокрема, І. Михайлина): єдине, що може врятувати людину, – це поява аналітично-інформаційних систем, які створюватимуть спеціалісти з масово-інформаційної діяльності

(журналісти) на засадах чіткої спеціалізації, із залученням відомих у своїй галузі фахівців. Закономірним висновком про функціонування журналу «Універсум» є й те, що аналітика слугує способом подолання інформаційного хаосу. Досвід «Універсуму» переконує в тому, що аналітична журналістика повинна стати професійним гаслом початку ХХІ століття.

Аналіз публікацій «Універсуму» переконує, що ідеальний результат функціонування журналістики – це поява текстів, у яких аргументованість поєднується з політичними поглядами і світоглядом журналіста, висновки автора збігаються з історичними імперативами нації й не суперечать загальнолюдським цінностям, вміння логічно мислити поєднується з психологічними й емоційними аргументами, а все це органічно трансформується в публіцистичний виклад матеріалу, в якому автори (журналісти, публіцисти) використовують у тексті різні методи пізнання дійсності й форми відображення, висловлюють свою думку з приводу актуальних проблем, захищають з державницьких позицій національні смисли й цінності. Цій формулі якісної журналістики відповідають публікації поважних авторів журналу як у минулому, так і на сучасному етапі існування (І. Дзюби, І. Драча, Ю. Саєнка, Л. Сотника, О. Романчука, Л. Шульмана, В. Лаптічука, Ю. Щербака).

Журнал «Універсум» від самого початку позиціонував себе не лише як журнал політології, економіки, науки й культури, а й футурології. Це можна пояснити тим, що в суспільстві зростає попит на знання про майбутнє. Проте авторів журналу та його редакцію цікавить не лише і не стільки віддалена перспектива українського майбутнього чи майбутнього людства, скільки передбачення розвитку подій у найближчій перспективі. Серед перших дослідників проблем майбутнього є такі представники української науки, як О. Гончаренко, Г. Добров, Є. Жаріков, В. Куценко, В. Косолапов та ін. У журналі «Універсум» з'являлися футурологічні публікації під рубриками «Футурологія», «Прогноз», «Соціоекологія» таких відомих авторів, як Г. Бачинський, В. Вітковський, Б. Гаврилишин, В. Кузьменко, О. Ксенжик, В.

Лаптіїчук, О. Мороз, О. Романчук, Ю. Саєнко, Ю. Щербак, І. Юхновський.

Футурологічні передбачення реалізувалися не лише у сфері науки, а й на політичному та публіцистичному майданчиках. Окрім цього, з'ясовано, що багатьом публікаціям «Універсуму» притаманні прогностичність, передбачення розвитку окремих тенденцій, визначення тих проблем, які потребують негайного розв'язання (що й підтверджувалося в майбутньому). Прогностичність публікацій проявилася в тому, що матеріали відповідного характеру появлялися перед кризовими моментами суспільного розвитку (рух «Україна без Кучми», Помаранчевий революція, Революція гідності, російсько-українська війна) і стосувалися головних сфер життєдіяльності України.

Оскільки на сторінках журналу друкували дописи представників різних наукових галузей (йдеться і про точні науки, і про гуманітарні), то їхні матеріали дають змогу переконатися, що цим текстам притаманна публіцистичність, яку сучасна теорія журналістики розуміє як певні тенденції, елементи, ознаки публіцистики, притаманні саме журналістиці (публіцистиці), стильові особливості, які проникають у твори не публіцистичні за своєю основою (В. Здоровега). Це публікації «Універсуму» на політичні, економічні, історичні, культурологічні, військові теми. Редакція ефективно працювала над добром таких авторів для функціонування відповідного контенту на сторінках «Універсуму». Зазначимо й те, що персоніфікація контенту на сторінках журналу сприяла ефективнішому виявленню авторської самобутності, авторської позиції, що теж є ознакою публіцистичності.

На підставі цілісного аналізу контенту «Універсуму» з'ясовано, що журналові притаманна добре продумана й розгалужена система рубрик. Фактично рубрикація відображає актуальні проблеми суспільного життя країни. Продумана система рубрикації сприяє концептуально цілісній структурі кожного номера журналу, тобто, йдеться про розміщення публікацій у журналі, поділ на розділи й рубрики, відповідний дизайн.

Громадсько-політичну складову видання визначають рубрики: «Слово редакційне», «Безпека держави», «Державність», «Військо», «Війна», «Реалії

сьогодення», «Суспільство», «Дискурс», «Перспективи», «Політика», «Політологія», «Дипломатія», «Європейський дім», «Євроінтеграція», «Геополітика», «Ексклюзив», «Еліта нації», «Діаспора», «Діалоги», «Ідентичність», «Russian world»; *культурну* – «Культура», «Освіта», «Мова про мову», «Мова і час», «Мова і державність», «Просвіта», «Україна і світ», «З доріг далеких і близьких», «Музика», «Мистецтво»; *історичну* – «Історія», «Ретроспектива», «Пам'ять», «Спомини»; *наукову* – «Наука», «Освіта», «Економіка», «Футурологія», «Прогноз», «Філософія», «Універсалізм», «Екуменізм», «Охорона здоров'я», «Медицина», «Гіпотези», «Право»; *літературну* — «Дикий степ», «Сірий кіт», «Наші видання», «Рецензії». Вони найповніше охоплюють актуальні, суспільно важливі теми і проблеми.

На підставі аналізу публікацій «Універсуму» культурної тематики, з'ясовано, що часопис постійно наголошував на тому, що культура – це ціннісний контент діяльності журналу, невід'ємна складова повноти національного буття, що нові умови, продиктовані вимогами інформаційного суспільства, потребують передусім залучення інтелектуального потенціалу української нації. Ці публікації переконують, що українське суспільство тільки тоді буде готове до своєрідних змагань у сфері культури й до діалогу культур на високому цивілізаційному рівні, коли в суспільній свідомості утвердиться модерна система ціннісних орієнтацій, духовним і моральним осередком якої стане національна ідея. На теми культури на сторінках журналу виступали такі знакові постаті українського духовного життя, як Є. Сверстюк, І. Драч, І. Дзюба, Я. Дашкевич, Ю. Щербак, І. Марчук, М. Попович, Ю. Ілленко, Б. Ступка та ін. Упродовж тридцятирічного існування журнал «Універсум» численними публікаціями прагнув створити своєрідну програму розвитку культури в Україні.

Тема культури в «Універсумі» мала різні аспекти: культурна ідентичність, мистецтво, мова (зокрема, рубрики «Мова про мову», «Мова і час», «Мова і державність»), освіта, література, рецензії, видання. Різноманітні проблеми культури представлені рубриками «Культура» (103 публікації),

«Еліта нації» (68), «Ювілеї» (24), «Мистецтво» (8), «Дикий степ» (15), «Наші видання» (16), «Рецензії» (13). У жанровому співвідношенні переважають статті.

Чільне місце у структурі журналу посідає популярна рубрика «Ексклюзив». Її появу спричинив драматичний стан у середовищі нечисленної еліти українського суспільства. На початку 1990-х років минулого століття воно переживало епоху великих змін: відбувалась переоцінка советських цінностей, надбань, ідеалів; моральний релятивізм часто брав гору над загальнолюдськими цінностями, давалися взнаки проблеми ринкової економіки; гостро відчувався брак духовного опертя, постатей, які б сповідували традиції україноцентричної, патріотичної інтелігенції.

Саме ця обставина змусила редакцію запровадити рубрику «Ексклюзив» – інтерв'ю з носіями небуденних світоглядних принципів, моральних цінностей, оригінальних роздумів про реалії і перспективи України та світової цивілізації.

Упродовж досліджуваного періоду в рубриці «Безпека держави» надруковано 217 матеріалів. У рубриці «Державність» – 76. У контексті безпеки держави досліджується тема державності української мови – оприлюднено 26 матеріалів. Рубрику «Війна» започатковано 2014 року. Сьогодні вона налічує 67 публікацій. Рубрика «Військо» містить 36 матеріалів.

Окремо зазначимо важливість рубрики «Слово редакційне», що є важливою складовою кожного номера видання. «Слово редакційне» – це своєрідний політичний барометр, це свідчення того, що редакція вчасно реагує на виклики сьогодення. Вважаємо, що «Слово редакційне» журналу «Універсум» як взірць журналістської аналітики, як жанровий різновид статті може бути об'єктом окремого дослідження.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНИЦЬКА СУТНІСТЬ І АКТУАЛЬНІСТЬ

ПРОБЛЕМАТИКИ ВИДАННЯ

3.1. Військова та безпекова тематика як домінантні чинники утвердження української державності

Україна опинилась в епіцентрі геополітичного протистояння. Як і сто років тому, перед нею знову постали історичні виклики, про які попереджав Дмитро Донцов: «Росія загалом не лишила нам свободи вибору. Вона поставила нас перед дилемою: або цілковита національна смерть, або – безпощадна боротьба» (*«Сучасне політичне положення нації і наші завдання», 1913*); «... основа великої кризи, що стрясає нашим континентом, конфлікт між Європою і Росією – се глибоке противенство двох взаємно ворожих цивілізацій. Сі противенства настільки глибокі, що сподіватися їхньої скорої ліквідації передчасно. Коли не Європа, то Росія завше буде свідомою конечности боротьби з європейським Заходом, як у себе вдома, бо його засади захитують цілу соціяльну будову Росії, так і поза своїми межами, щоб тим легше приготувати своє панування в Європі, тріумф російського месіянства» (*«Підстави нашої політики», 1921*).

Становлення Збройних сил України відбувалося у складних політичних та економічних умовах. «На момент проголошення незалежності Україна успадкувала від колишнього СРСР одне з найбільших військових угруповань у Європі. За загальною ядерною потужністю Україна посідала на той час третє місце у світі (після США і Росії). На території України 1991 року дислокувалися колишні формування колишньої советської армії, які підпали під юрисдикцію Міністерства оборони і налічували 780 000 військовослужбовців та 180 000 працівників» [164, с. 263].

Юрій Костенко, народний депутат України п'яти скликань (1990–2012), міністр охорони довкілля та ядерної безпеки (1992–1998), перший керівник української урядової делегації на переговорах з Російською Федерацією у Москві щодо ядерного роззброєння (1992–1993) у розлогіму матеріалі «Будапештський меморандум, або Хто зрадив Україну», оприлюдненому в «Універсумі» [165, с. 11–13], розповів про події тридцятилітньої давнини: «Верховна Рада зупинила вивезення з України ядерних боеголовок тактичної зброї до РФ, що робилося без дозволу парламенту та було порушенням Закону України «Про власність». <...> Проте замість виконання рішення парламенту щодо запровадження процедури контролю знищення ядерних боеголовок український уряд з подачі Москви 17 квітня 1992 року терміново підписав міжурядову угоду про порядок переміщення ядерних боеголовок до РФ. Без жодних гарантій їхнього знищення та міжнародного контролю. Наслідком цього стало прискорене вивезення усіх без винятку ядерних боеголовок тактичної зброї. <...> Як засвідчили події в Україні 2014 року, Росія також добре тоді усвідомлювала, що саме вона підписувала. Наслідки цієї підміни юридичних зобов'язань підписантів Будапештського меморандуму сьогодні мають жахливий вигляд»

У січні 1994 року американський президент Білл Клінтон підписав тристоронню угоду з тодішніми президентами Росії (Борисом Єльциним) і України (Леонідом Кравчуком) про ліквідацію арсеналу стратегічної ядерної зброї, яка залишилася на українській території після розпаду СРСР. У грудні того ж року Сполучені Штати також приєдналися до Будапештського меморандуму, який передбачав зобов'язання Росії поважати територіальну цілісність України. Через три десятиліття, у квітні 2023 року, експрезидент США Білл Клінтон висловив жаль через свою роль у ядерному роззброєнні України в 1990-х роках: «Я відчуваю особисту причетність, тому що я змусив їх (Україну. – *В. Р.*) погодитися на відмову від ядерної зброї. І ніхто з них не вірить, що Росія пішла б на це (вторгнення – *В. Р.*), якби Україна все ще мала свою зброю. Вони (українці. – *В. Р.*) боялися віддати її (ядерну зброю. – *В. Р.*),

бо думали, що це єдине, що захищало їх від експансіоністської Росії. Путін, коли побачив нагоду, порушив угоду і спочатку захопив Крим. І я через це почуваюсь жахливо, тому що Україна є дуже важливою країною» [166].

Колишня метрополія чинила шалений спротив творенню ЗСУ. У статті «Українські збройні сили: міф чи реальність» («Сучасність», 1992, № 11) ми критично і водночас об'єктивно дослідили тогочасну ситуацію в ЗСУ. З початком російської агресії в лютому 2014 року цей аналітичний матеріал оприлюднено у спеціальному випуску «Універсуму» [167, с. 10–17].

Українська держава, яка постала після розпаду СРСР, не мала воєнної доктрини. Треба було належним чином підготувати, політично аргументувати, професійно обґрунтувати надзвичайно важливий документ. Першу редакцію воєнної доктрини України ухвалено Постановою Верховної Ради України щойно 19 жовтня 1993 р. Другу редакцію цього важливого документа затвердив Леонід Кучма Указом від 15 червня 2004 р. Президент Віктор Ющенко Указом від 12 лютого 2007 р. затвердив Стратегію національної безпеки України. Обидва згадані документи закріплювали курс України на членство в ЄС і НАТО.

Нові редакції «Стратегії національної безпеки України у світі, що змінюється» і «Воєнної доктрини України» ухвалені 8 червня 2012 р. Поняття «війна» замінили дефініцією «воєнний конфлікт». Можна припустити, що така стилістика творила концепцію існування Української держави в оточенні миролюбних країн, не сприяючи зміцненню ЗСУ.

Президент Петро Порошенко 24 вересня 2015 року затвердив нову редакцію воєнної доктрини, в якій зазначили, що Росія є головним воєнним противником України, і до 2020 року планували досягти повної сумісності ЗСУ з відповідними військовими організаціями країн НАТО.

У січні 2020 року розглянули проект нової Стратегії національної безпеки, для якої як основу використали розділ передвиборчої програми Володимира Зеленського, кандидата на пост Президента України: «Ми повинні вибороти мир для України. Перед гарантами Будапештського меморандуму і

партнерами з ЄС ми ставитимемо питання підтримки України у прагненні завершити війну, повернути тимчасово окуповані території і змусити агресора відшкодувати завдані збитки. Здача національних інтересів і територій не може бути предметом жодних перемовин» [168]. У розділі ще йшлося про професійну армію, яка повинна бути школою лідерства і престижу, про рух до НАТО та інших об'єднань як про запоруку нашої безпеки (що повинно отримати підтвердження через всеукраїнський референдум). Цей проект аналітики з Центру Разумкова оцінили доволі критично: «У цілому, практичні кроки Президента та його команди викликають дедалі більше занепокоєння стосовно їх довготривалих наслідків для національної безпеки та суверенітету України» [169]. Своім Указом 16 лютого 2022 року В. Зеленський запровадив у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». У цьому документі, затвердженому за тиждень до початку широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України, доволі нечітко зафіксовано, що Росія є головним воєнним противником України.

Зазначимо, що політичне керівництво Української держави тривалий час по суті ігнорувало важливе застереження видатного українського державника В'ячеслава Липинського: «Спинний хребет кожної державної, а отже, й державно-демократичної організації – армія... Головне, річ не в тім, що нам потрібна армія, – бо це розуміють усі, – а в тім, як нам створити таку армію, яка б захищала нашу державу, а не руйнувала її; була її опорою, а не найбільшою для неї небезпекою» (*«Листи до братів-хліборобів»*. Частина 1. Лист 20. 1920).

На жаль, як зазначає полковник запасу Петро Костюк, упродовж 22 років існування ЗСУ (за умов позаблоковості), аж до початку російської агресії 2014 року, військо фінансувалося фактично за залишковим принципом [170, с. 270–271].

Нагадаємо застереження С. Петлюри в його статті «Завдання української військової літератури» (журнал «Табір», 1923 р., ч. 1). У ній йшлося про армію

як важливий елемент держави, що ширина проблеми взаємин держави і війська та взаємодії військових і політичних чинників вимагає спеціальної творчої уваги з боку представників військової науки та літератури і чекає всебічного наукового освітлення в монографіях і розвідках. Ці думки С. Петлюри в контексті завдань військової літератури (йдеться і про фахову літературу, і про друковані органи мілітарної думки, тобто про журналістику) актуальні й сьогодні в умовах російсько-української війни.

З-поміж періодичних видань журнального типу, які спеціалізуються на військовій тематиці, назвемо такі часописи, як «Воєнна історія» (заснований 2006 року) та «Офіцер України» (заснований 2011 року). Газету «Народна армія» і журнал «Військо України» наприкінці грудня 2018 року закрили. Серед «цивільних» часописів лише «Універсум» упродовж своєї тридцятилітньої історії засадничо і системно приділяв увагу проблемам ЗСУ. По суті, видання не оминуло увагою жодну з ключових проблем, пов'язаних із будівництвом сучасних Збройних сил України. На сторінках журналу «Універсум» регулярно з'являлись публікації, присвячені проблемі становлення і розвитку Збройних сил України – надзвичайно важливої складової державності. У них ретельно аналізували питання воєнної безпеки, висвітлювали актуальні проблеми мілітарної політики, реформування ЗСУ, оцінювали стан українського війська на різних етапах державного будівництва.

Серед найбільших проблем, пов'язаних із будівництвом ЗСУ, які порушував «Універсум», – національна і воєнна безпека, військова розвідка, реформування та розвиток Збройних сил України, ВМС ЗСУ, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, роль НАТО як військово-політичного союзу, гуманітарні аспекти оборонної сфери, воєнна та військова історія України, проблема декомунізації ЗСУ, а з 2014 року – ретельний аналіз причин і перебігу російсько-української війни, дослідження її інформаційної складової.

Важливим вважаємо аналіз динаміки воєнного дискурсу на шпальтах двомісячника, рівень фаховості дослідження проблем, пов'язаних із

будівництвом армії, ідейно-концептуальні засади. Редакція часопису глибоко усвідомлювала, що процес реформування Збройних сил України тісно пов'язаний з економічними та суспільно-політичними чинниками, що на підвищення боєздатності ЗСУ може позитивно вплинути і компетентна комунікація. Отож треба шукати шляхи доведення об'єктивної інформації до керівництва держави. Належне використання потенціалу цивільних ЗМІ щодо інформування суспільства про життєдіяльність ЗСУ, а також щодо компетентного й ефективного зв'язку з державними чинниками допоможе активному будівництву та функціонуванню українського війська.

Зазначимо принципову державницьку позицію «Універсуму» в питаннях захисту національних інтересів. Активно реагуючи на соціально-політичні процеси в Україні, радикальні зміни у багатьох сферах життя, журнал водночас постійно аналізував ситуації, які тією чи іншою мірою торкалися проблеми безпеки держави, військового будівництва. Військову тематику висвітлювали у нерозривному зв'язку з реаліями сьогодення – подіями та фактами. «Універсум» критично і принципово оцінював діяльність керівництва держави у сфері реформування ЗСУ. Головна ідейно-концептуальна засада військової тематики – ідея української державності – у публікаціях часопису незмінно домінувала. У часописі наголошували, що Збройні сили України мають відзначатися чіткою проукраїнською позицією. Для її утвердження вітчизняні масмедіа повинні всіляко утверджувати й популяризувати серед військових національну ідентичність, плекати почуття патріотизму, адже саме ці надважливі компоненти державницького будівництва можуть остаточно виокремити українців з культурно-політичного полону ексметрополії, переобтяженої імперськими комплексами.

Видання прагнуло максимально відобразити воєнно-політичну позицію професіоналів, надаючи свої сторінки авторитетним авторам, котрі аргументовано боронили високі ідеали незалежної України в мілітарній сфері. Серед них – генерали й адмірали, офіцери ЗСУ, науковці, яких непокоїла складна ситуація в Збройних силах України, які добре орієнтувалися у

військовій тематиці й розуміли значення армії в державному будівництві. Постійними авторами журналу були і залишаються генерал-полковник Костянтин Морозов, генерал-лейтенанти Олександр Скіпальський, Олексій Лавренюк і Петро Процик, віцеадмірالی Борис Кожин і Володимир Безкоровайний, полковники Петро Костюк і Віталій Лазоркін, заступник Секретаря РНБО України академік НАН України Сергій Пирожков, директор Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння Валентин Бадрак та інші. Вони не лише демонстрували оригінальне бачення розв'язання проблем творення держави з погляду військовиків, а й намагалися привернути увагу державних чиновників до складних проблем військового будівництва, неодноразово ведучи публічну полеміку з владою, політичними опонентами.

Уперше до військової теми журнал звернувся на початку 1994 року. У січнево-лютневому номері двомісячника надруковано інтерв'ю з ексміністром оборони генерал-полковником Костянтином Морозовим, який поділився своїми думками щодо початків будівництва ЗСУ [171, с. 25, 33–34]. У статті для «Універсуму» 1995 року він застерігав: «Незважаючи на мирну ситуацію довкола України, наша держава мусить мати свої збройні сили. І якщо ознакою державності є армія, то вона має бути армією, а не просто групою найманих військовиків, яких держава годує. Ліпше мати невелику кількісно армію, проте професіональну, боєздатну, спроможну давати збройну відсіч у будь-який час» [172, с. 8–10]. Через двадцять років «Універсум» надрукував рецензію Дмитра Павличка на книгу спогадів першого міністра оборони України «Моя українізація», яка, на думку знаного поета і політика, назавжди увійде в українську та світову історію як послання до майбутніх поколінь нашого народу: «К. Морозов як міністр оборони розумів, що до його обов'язків належить не тільки організація готовності Збройних сил держави до відсічі агресорові, а й стратегічно-військова передбачливість, яка наказувала робити все можливе, щоб ослабити ворога ще до того, як він нападе. Ця геніальна передбачливість міністра явила себе в його поглядах на розподіл Чорноморського флоту СРСР між Україною та Росією» [173, с. 46–48].

Під промовистим заголовком «Хто розвалює нашу армію?» в «Універсумі» надрукували інтерв'ю з генерал-лейтенантом Олексієм Лавренюком, начальником кафедри стратегії Академії Збройних сил України, який уже тоді застерігав: «Ми не повинні говорити про Збройні сили України. Це помилка. Слід говорити про військову організацію нашої держави. <...> Ніхто наразі не знає, коли і де доведеться воювати» [174, с. 13–14].

Костянтин Морозов, як директор Центру дослідження проблем української державності, проаналізував військове будівництво в Україні 1991–1995 рр. Автор визначив періоди військового будівництва, оцінив основні події, дослідив стан Збройних сил як наслідок політичних умов їхнього формування [175, с. 8–12]. У статті Миколи Олексієва і Олександра Козакевича «Тиха війна» [176, с. 7–8] йдеться чи не про відкриту підготовку Росією анексії Криму, про потаємні пружини й важелі майбутньої агресії, які спрацювали у лютому 2014 року. Підполковник Михайло Требін у дослідженні «Принципи життєдіяльності Збройних сил України» робить висновок, що головними духовними принципами життєдіяльності армії мають бути: єдність національно-історичних і національно-патріотичних аспектів у системі духовних цінностей війська; функціонування в збройних силах широкої системи інформаційно-пропагандистської, виховної та культурно-освітньої діяльності тощо [177, с. 19–22]. Костянтин Морозов у статті «Система європейської безпеки і національні інтереси України» [178, с. 12–20] фахово проаналізував роль НАТО як військово-політичного союзу, його оборонну спрямованість. Він наголосив, що стверджувати про «агресивну спрямованість» Альянсу щодо України немає підстав оскільки його військовій організації не притаманний наступальний характер, на відміну від військових угруповань Організації Варшавського договору. Автор детально описав принцип цивільного контролю за органами управління НАТО, демократичні принципи колегіальності та рівноправності при підготовці рішень, дотримання засад існування національної приналежності армій. Голова Комітету ВР України з питань національної безпеки і оборони Борис Андрусюк у статті «Військова організація України:

цивільний демократичний контроль» вказує на пріоритети військового будівництва [179, с. 10–11]. Заступник міністра оборони, командувач Військово-Морськими силами України упродовж 1993–1996 рр., кандидат військових наук, віцеадмірал запасу Володимир Безкоровайний у своїй статті «Угоди про Чорноморський флот мають бути переглянуті» зазначає, що «РФ підтримує регіональну напругу в Криму і Севастополі для витискання з України подальших політичних і економічних поступок» [180, с. 14–15]. Автор переконаний, що така поступливість, запроваджена Леонідом Кравчуком в українську дипломатію як принцип російсько-українських відносин, перетворилась на політичну хворобу України.

Автори журналу, які писали статті на військову тематику, добре розуміли задекларовану століття тому позицію Головного Отамана УНР Симона Петлюри: «Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої – так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибинні процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо, і раціонально використовує для утвердження свого права на державне життя... Отже: не забуваймо про меч, учімося міцніше тримати його в руках...» [181].

Ще 1997 року генерал-лейтенант Олександр Скіпальський, ексначальник Головного управління розвідки Міністерства оборони, в інтерв'ю «Універсуму» звертав увагу на те, що активність російських спецслужб в Україні добре помітна [182, с. 26]. Він аргументовано пояснював, що національна безпека – це далеко не гонитва передусім за шпигунами й терористами, агентура й викрадення секретів: «Національна безпека визначається міцною економікою, сильною, спроможною рішуче захищати суверенне існування владою, виразно визначеною зовнішньою політикою і пріоритетами свободи та громадянського суспільства у внутрішньому житті. Але в основі її лежить національна самосвідомість і патріотизм. Як на мене, майже півтора десятиліття української незалежності були катастрофічно руйнівними для цих якостей» [183, с. 22]. На думку О. Скіпальського, політична криза в Україні виникла через небажання

влади прислухатися до інформації національних спецслужб. Вони виявилися непотрібними новій українській владі. «Росіяни здобули великий успіх, майже повністю контролюючи наш парламент, уряд, Збройні сили» [184, с. 14].

Спеціаліст з українсько-російських відносин В. Лаптічук ще 2008 року на сторінках «Універсуму» застерігав: «Росія намагається використовувати етнічних росіян в Україні для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, тобто для погіршення умов життя в нашій країні, в тому числі й життя самих етнічних росіян. <...> Брак патріотизму, незадовільна освіта, низька культура, пристрасне користолюбство, котре породжує масштабну корупцію, безсовісність – ось типові ознаки українського менеджера з радянським минулим. Консервація такої системи в державних інституціях становить системну загрозу національній безпеці України» [185, с. 7–16]. Також він звертав увагу на те, що «сьогодні Росія має ознаки не тільки нацистської, але й терористичної держави». І ще: «За деякими ознаками, російська сторона вже розпочала перший – інформаційний – етап підготовки й проведення операцій на терені України, спрямованих на усунення найнекомфортніших для Кремля політиків, громадських діячів і, можливо, журналістів» [186, с. 10–16].

Цікавими є спогади О. Скіпальського про те, як з початком перебудови в СРСР верхівка КДБ, передбачаючи можливий розпад Радянського Союзу і розгледівши в республіках рух до самостійності, почала готувати спеціальні плани: «Головне розвідувальне управління вже тоді підготувало таємний підручник, який називався «Дестабілізація режимів іноземних країн за досвідом війни в Афганістані». Перепідготовку офіцерів у складі невеликих груп, починаючи з 1986 року, вели настільки успішно, що і сьогодні деякі випускники цих курсів працюють в Україні на різних ділянках. Проведення російських спецоперацій є сьогодні найбільшою загрозою з боку Росії» [187, с.31–35]. Також О. Скіпальський переконаний, що ухвалений після Революції гідності закон про люстрацію нав'язаний Україні через російську агентуру і є суто популістським: «Україні бракує державотворчого досвіду. Ми досі голі перед російськими спецслужбами. Я знав щонайменше двох колишніх

керівників СБУ, які у минулому були агентами КДБ» [188, с. 16–17]. Генерал застерігав: «Кількість впливових персоналій в Україні, які є потенційними зрадниками, а потім стають відкритими ворогами, зашкалює» [189].

Журнал аргументовано висвітлював необхідність вступу України до НАТО – Україна була першою з колишніх республік СРСР, яка налагодила контакти з ЄС: 1994 року першою з країн СНГ приєдналася до Програми НАТО «Партнерство заради миру»; 1997 року підписала з НАТО Хартію про особливе партнерство. І цього ж року на початку травня в Києві відкрили Центр інформації та документації НАТО в Україні.

Канадієць українського походження Роман Ліщинський працював в Україні шість років, був тимчасовим повіреним у справах Канади в Україні й доволі багато зробив для розбудови канадсько-українських відносин, для налагодження зв'язків України із західними військовими та економічними структурами, для входження нашої країни у світову спільноту. Як перший директор Центру інформації і документації НАТО в Києві, Роман Ліщинський незадовго до своєї трагічної загибелі дав 1 жовтня 1997 року розлоге інтерв'ю «Універсуму». Розмову з професійним дипломатом присвятили проблемі ролі й місця Альянсу на політичній арені світу, важливості налагодження співпраці НАТО з Україною. Підписання Хартії про особливе партнерство України і НАТО, пояснив Р. Ліщинський, стало одним з позитивних моментів на шляху зближення Української держави з Альянсом. У документі чітко зафіксовано, що особливе партнерство полягає в тому, що НАТО визнає Україну як важливу складову Центральної Європи, вважаючи, що регіональна безпека без України, без урахування її інтересів неможлива, що стабільність України – це ключовий фактор для безпеки цього регіону Європи [190, с. 5–9]. Водночас дипломат наголосив на надзвичайно важливій ролі українських масмедіа в ліквідації дефіциту інформації про НАТО для політичної еліти та громадян України.

«Універсум» добре розумів покладену на ЗМІ роль у боротьбі з советськими стереотипами оцінки Альянсу. На сторінках видання оприлюднено близько трьох десятків аналітичних розвідок, присвячених темі «Україна –

НАТО». Ось назви лише деяких найважливіших, на наш погляд, матеріалів: «Україні бракує правдивої інформації про НАТО» (інтерв'ю з Романом Ліщинським); «Україна і НАТО мають спільні інтереси» (інтерв'ю з Наталею Мельничук); «Система європейської безпеки і національні інтереси України» (Костянтин Морозов, экс-міністр оборони України, директор Військового інституту МАУП); «Чи станцює Україна танго з ЄС і НАТО?» (Петро Парипа, спеціальний кореспондент «Універсуму» в штаб-квартирі НАТО у Брюсселі); «Європа чи Євразія: стратегія для України» (Тарас Кузьо, старший дослідник Центру російських та східноєвропейських студій при Бірмінгемському університеті); «Україна – невід'ємна частина демократії Центральної і Східної Європи» (інтерв'ю з Борисом Тарасюком, ексміністром закордонних справ України); «Про югославську кризу з перших уст» (звіт про зустріч посла США в Україні Стівена Пайфера з журналістами українських ЗМІ); «Колективна оборона: з ким і від кого?» (Костянтин Морозов, ексміністр оборони України); «Під прапором Сагайдачного і Хоткевича» (Володимир Прядко, власний кореспондент «Універсуму» в Польщі – матеріал присвячений створенню польсько-українського батальйону) тощо. Частина матеріалів, присвячена висвітленню ролі НАТО в сучасному світі, зокрема відносин Альянсу з Україною, оприлюднена на вебсторінці журналу в мережі «Інтернет».

У своїх публікаціях «Універсум» розтлумачував, що перспективи інтеграції в НАТО є насамперед стимулом у досягненні європейських стандартів розвитку економіки, демократії, рівня життя, що членство країни в НАТО є для нас необхідністю (зрештою, як і для Європи загалом), що приєднання до системи колективної безпеки, на якій базується НАТО, відповідає національним інтересам України [191, с. 28–31; 192, с. 59].

Відомий дипломат Антон Бутейко свого часу застерігав: «Ми промимрили свій намір вступити до НАТО, ніби затиснуті в кольчугу. А була ж і раніше не одна можливість подати заявку на вступ до НАТО» [193, с. 12].

Ще 2008 року відбулася розмова з директором Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України доктором

політичних наук Григорієм Перепелицею, який наголошував, що сенс діяльності новоствореного інституту полягає в тому, що він дає абсолютно об'єктивну оцінку різних проектів зовнішньополітичної галузі, а також прогнозує наслідки, які можуть виникнути в результаті реалізації намірів тих сил, які сьогодні декларують політику, відмінну від уже ухваленого зовнішньополітичного курсу України. Одна з ключових тез ученого: «Членство в НАТО – це цивілізаційний вибір України. На жаль, у нас є багато сил, які не хочуть бачити Україну в цивілізованій Європі. Тому вони виступають проти НАТО. На жаль, у нас дуже багато хто зацікавлений у тому, щоб Україна залишалась у сфері російського політичного впливу. Вони, звісно, виступають проти НАТО. І не просто виступають. Вони розгорнули дуже потужну антинатівську кампанію, розуміючи величезну вагу питання вступу України до НАТО» [194, с. 20–21].

Політичний і громадський діяч, Надзвичайний і Повноважний Посол, відомий письменник Юрій Щербак зазначав, що Москва почала форсовану реалізацію стратегічного плану щодо зриву зусиль України інтегруватися до НАТО, розробленого ще протягом 2004–2005 рр., який передбачає безпрецедентний політико-дипломатичний тиск, брутальний шантаж, військові погрози, посилення пропагандистської антиукраїнської кампанії, мобілізацію всіх агентурних резервів та ресурсів «п'ятої колонії» всередині України, компрометацію внутрішньої й зовнішньої політики України, поглиблення розколу правлячих еліт [195, с. 17–19].

«Універсум» наполегливо намагався розвіяти туман міфів щодо Північноатлантичного Альянсу, дати змогу читачам побачити справжнє обличчя НАТО та потенційне місце України в цій Організації. Зокрема, часопис оприлюднив стандартні вигадки про Альянс [196, с. 26–29].

У розпал російсько-грузинського конфлікту перший командувач Військово-Морських сил України віцеадмірал Борис Кожин заявив: «Вихід один – негайно в НАТО! Тоді РФ буде з нами рахуватися. Або – інший шлях. Розробити новий вид озброєнь і отримати ядерний статус. І тоді ми будемо

здатні себе захистити... До речі, енергетично Україна може себе облаштувати. Тільки треба розуму й політичної волі» [197, с. 25–26]. Полковник запасу Петро Костюк переконаний: для того, щоб захистити територіальну цілісність, Україна має стати членом НАТО, якщо ж не НАТО, то треба починати процес набуття статусу ядерної країни [198, с. 47–48].

У серпні 2008 року, коментуючи російсько-грузинський конфлікт, Василь Лаптіїчук на сторінках «Універсуму» попереджав: «На місці Президента я б готував армію до воєнного конфлікту з Росією. <...> У російському Генштабі вже є детальні карти всіх військових об'єктів в Україні, котрі підлягають знищенню в перші ж години конфлікту, є плани окупації регіонів та блокування й знищення українських військових частин. Є можливість перекрити наш ефір і заповнити його російським мовленням. Власне, на наших очах відгодовуються штатні й позаштатні зрадники з числа громадян України. У Кремлі вже готові зразки відповідних заяв про «захист російських громадян» для Заходу. Україні слід звернутися до ядерних гарантів нашої безпеки за Будапештським меморандумом. Зрештою, чому б США не запропонувати дислокувати на нашій території кілька своїх баз? Це б остудило гарячих кремлівських чекістів» [199, с. 20].

У своїх оцінках, які підтвердилися, Василь Лаптіїчук звернув увагу на таке: «Росіяни використовують українських зрадників грубо й публічно, а потім «палять» їх поодинці й цілими партіями. <...> Росіяни бояться світла й правди. Тут, до речі, слід відзначити чи не ключову роль у забезпеченні зовнішньої безпеки України вітчизняних ЗМІ. <...> Наша незалежність – основна загроза російським національним інтересам. Їхня головна мета в сфері зовнішньої політики – підім'яти під себе Україну, навіть якщо нашу землю доведеться розчленити. <...> Так що українцям, якщо хочемо жити в мирі, слід бути готовими до війни. Або відмовитися від власної історії, власної ідентичності, європейського майбутнього й платити орді данину та утримувати її залоги на нашій території» [200, с. 16–19].

Володимир Безкоровайний в аналітичній статті «Суверенітет і

територіальна цілісність України через призму кримських проблем» [201, с. 12–21] проаналізував залаштункові операції Росії, спрямовані проти суверенітету України, її державності. Він, зокрема, навів слова Андрія Козирєва, ексміністра закордонних справ РФ, який кваліфікував передачу Криму як «політичне рішення колишнього Політбюро», а 24 жовтня 2003 року в програмі «Свобода слова» (НТВ) під час обговорення тузлинської кризи заявив, що вони насправді жадають усієї України, а не лише Керченської протоки.

У редакційній статті «Час Україні рятувати армію, щоб армія врятувала Україну» наголошено, що «серпневі події 2008 року в Грузії примусили Президента України заговорити про збільшення асигнувань на українське військо. Армія фактично обеззброєна. На порозі професійна деградація особового складу Збройних сил, які не зможуть гарантувати безпеку держави в разі зовнішньої агресії» [202, с. 1–2].

«Універсум» запропонував відкрити спеціальний банківський рахунок, обрати Наглядову раду з числа найдостойніших фахівців, людей моральних, справжніх патріотів, яким народ довіряє, і під їхнім пильним контролем розподіляти зібрані кошти на нагальні потреби Збройних сил та оборонної промисловості. Цю пропозицію у вигляді звернення передали особисто тодішньому Президентові України під час його робочої поїздки до Львівської області 11 вересня 2009 року. На підставі ст. 7 ч. 3 Закону України «Про звернення громадян» Секретаріат Президента України надіслав це Звернення (№ 22/080389-13 від 17.09.09) і на розгляд Міністерства оборони України.

Автор статті «Порятунок армії – військова реформа» полковник у відставці Віталій Лазоркін ще 1990 року оприлюднив Концепцію створення національних Збройних сил України, яку реалізували упродовж 1991–1992 рр. Набутий автором досвід (він, зокрема, брав участь у підготовці національного військового законодавства, розробив проекти нової військової доктрини та концепції військової реформи України) дав йому змогу зробити фаховий висновок: «Маємо позбутися принципів військового управління колишнього СРСР та створити власну систему оборони, яка адаптована до потреб самої

України щодо забезпечення ведення ЗСУ збройної боротьби... Головнокомандувач Збройних Сил України має відповідати за рівень боєздатності Збройних Сил, а Міністр оборони – за економіку оборонного будівництва і за всебічне забезпечення Збройних Сил України всім необхідним» [203, 30–32]. Петро Процик, генерал-лейтенант запасу, екзаступник начальника ГШ ЗСУ, колишній перший заступник начальника штабу ГУР аналізує проблему розташування Чорноморського флоту Російської Федерації в Севастополі. Як військовий фахівець автор вважає, що за своїм кількісним складом і технічним станом ЧФ РФ не тільки не може бути «гарантом безпеки України», а й сам загрожує їй та її населенню, завдає щораз більше клопотів [204, с. 33–34]. Автор зазначає, що «в свідомості української політичної еліти немає державницької ідеї, або ж вона не превалує». А згодом резюмує: «Таке гірке спостереження особливо рельєфно підтверджується ставленням влади до захисту та оборони держави. Наша ж армія впродовж усіх років, за усіх президентів, урядів і міністрів фінансів (навіть запеклих патріотів) фінансувалась практично вполовину від мінімальної потреби, тож фактично втратила боєздатність... Влада по-волонтаристськи змінила безпекову політику, проголосила ефемерний «позаблоковий статус». <...> На прикладі законопроекту про безпідставне, нічим не обґрунтоване скорочення українського війська та інших дій влади, що фактично роззброюють державу, можемо у черговий раз констатувати: нинішні «професіонали» узурпували владу далеко не для того, щоб розбудовувати Україну» [205, с. 32–33]. Віталій Лазоркін у дописі за 2011 рік наголосив, що «жоден з Президентів України як Верховний Головнокомандувач Збройних сил не доклав належних зусиль до виробництва нових зразків озброєння» [206, с. 29]. У статті «Чи можуть Збройні сили України гарантувати її безпеку?» зазначено, що проголошення української державності не спонукало політичну та військову еліту до зміни способу мислення, а також бачення проблем свого становища, власного погляду на історію рідного краю [207, с. 16–21].

У статті «Що потрібно Українській державі: кадетський корпус чи

юнацька школа?» наголошено, що Українській державі потрібні герої, які віддзеркалюватимуть не чужинецьку ментальність, а власну, українську [208, с.25–27].

Полковник запасу Петро Костюк висловлює стурбованість так званими «реформами» у Збройних силах України, безглуздими скороченнями, які там проводять [209, с. 26–27]. Відомий публіцист Ігор Лосєв у статті «Як армію України робили недієздатною» підтвердив неодноразові перестороги авторів «Універсуму» щодо фактичного саботажу ЗСУ з боку керівництва Української держави: «Події у Криму, а тепер ще й у Донбасі, показали, що силові структури України виявилися неефективними і нефункціональними. <...> Армія так і залишилася уламком советської армії, дітищем російсько-советської військової традиції. Це пов'язано також із тим, що у процесі виховної роботи дуже активно акцентували на так званій «спільній» радянсько-російській воєнній історії і героїці, залишаючи на маргінесі власне українське, постійно нав'язуючи наслідування зразків СРСР і Росії. <...> Силові структури України перебували в полоні ідеології «дружби з Росією» [210, с. 43–44]. Володимир Лановий у статті «Війна як плата за свободу» [211, с. 20–22] наголошує, що для Кремля головне – знищення України як самостійної держави або ж існування під протекторатом Москви. Автор пише, що усвідомлення цього відбулося із запізненням, держава виявилася неготовою вести бойові дії. Петро Костюк у статті ««Гібридна війна» чи «гібридний мир»?» [212, с. 31–33] нагадує про прорахунки, яких припустилось керівництво Української держави: ліквідацію створеної 1991 року Національної гвардії – боездатного, багатофункціонального військового формування, укомплектованого патріотично налаштованими і досвідченими офіцерами, яке мало стати ядром модерних Збройних сил.

Польський експерт і журналіст Міхал Козак на експертному форумі «Крим у контексті безпеки Чорноморського регіону: проблеми та перспективи» (відбувся у Стамбулі 3–4 листопада 2015 року) висловив слушну думку, що Росії та росіянам із європейськими цінностями не по дорозі, Росії немає місця в

політиці регіональної співпраці, оскільки для неї чужі цінності, які є загальними для країн регіону – мирне співробітництво і взаємовигідний розвиток в умовах демократії [213, с. 13–15].

У статті «Збройним силам України чверть століття» [214, с. 4–8] Петро Костюк позитивно оцінює зміни щодо формування засад державної політики України, викликані розвитком подій 2014 року: скасування позаблокового статусу; зупинення виконання заходів Державної комплексної програми реформування і розвитку ЗСУ на період до 2017 року, що не відповідає сучасній воєнно-політичній обстановці, затвердження Стратегії національної безпеки України, нової редакції Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки й оборони України; визначення курсу на європейську інтеграцію та наміру вступу до НАТО. Водночас автор зазначає, що Українська держава остаточно не визначились, чого варто прагнути в царині національної безпеки і оборони.

У розлозі дослідженні «Хто розв'яже інформаційний «Гордіїв вузол» Збройних Сил України?» П. Костюк резонно зазначає, що не лише зброя визначає переможців у війні: «Величезне значення мають настрої, які панують у суспільстві, те, наскільки суспільство ладне давати відсіч ворогові. Росіяни анексували Крим і окупували частину Донбасу не тільки через те, що Збройні Сили та силові структури були поруйновані, а й через те, що тут вдалося насадити «русский мир». <...> Нинішня російсько-українська війна – війна світоглядна. Або утверджується українська проєвропейська ідентичність, або відроджується просоветська, проросійська ідентичність» [215, с. 10–17].

У рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українські ЗМІ та проблеми державотворення» 20 жовтня 2011 року у Львівському національному університеті імені І. Франка редакція «Універсуму» організувала круглий стіл. Один із його учасників, відомий журналіст і публіцист Леонід Капелюшний, звернув увагу присутніх на небезпечні тенденції в українському державотворенні: «Українська національно-визвольна боротьба не завершилася повною і остаточною перемогою над ворогами нашої

незалежності. Вони не підписали акт безумовної капітуляції. І хоч здобуття суверенітету і державності – перемога, але це тільки стратегічний плацдарм. Ми тримаємося на ньому вже 20 років, і за ці 20 років не знали жодного дня миру. Ми ведемо економічну, організаційну, інформаційну, хронологічну та духовну війни. Господь милував нас тільки від війни технологічно-силової. Але чи є гарантія, що роздратовані нашою впертістю, морпехи Чорноморського флоту не підуть рятувати своїх одномовних братів на теренах колишніх Донецько-Криворізької, Одеської та Бессарабської радянських соціалістичних республік у складі Росії?» [216, с. 49–50].

З початком російсько-української війни 2014 року редакція «Універсуму» підготувала спеціальний випуск журналу (№ 5–6. с. 9), оприлюднивши в ньому найліпші, з погляду членів редколегії, матеріали військової тематики, які в різний час друкували на сторінках видання. До нього, зокрема, увійшла стаття «Збройні сили України: міф чи реальність?», котра вперше побачила світ 1992 року в часописі «Сучасність» (ч.11). Вже тоді лунали застереження, що пацифістська позиція України може призвести (як і 1918 року) до трагічних наслідків. У згаданій статті пропонували запровадити нові однострої та знаки розрізнення для ЗСУ. З цією метою виготовили численні ескізи, оприлюднені на сторінках багатьох українських періодичних видань, у тім числі й «Голосу України». На втілення цього проекту довелося чекати чверть століття.

У фундаментальному дослідженні Степана Костя «Українська військово-політична думка», яке побачило світ 2022 року, читаємо: «І сьогодні Україна у війні, а пацифісти воєн не виграють. Війну не виграє той, хто лише намагається подивитися в очі ворогові. Цей ворог – потужний і добре озброєний, підступний і вмілий. Не можна бути пацифістом з ворогом, на совісті якого кільканадцять тисяч людських життів на сході України, чиї війська перебувають у «гарячих точках» Азії та Африки» [217, с. 9].

Упродовж багатьох років «Універсум» застерігав, попереджав, закликав, звертав увагу на загрози, які виходили з боку Росії. Часопис гучно бив на сполох перед існуючою небезпекою [218]. Автори низки публікацій у журналі

зуміли передбачити розвиток подій у майбутньому. Були сформульовані обґрунтовані застереження щодо негативних тенденцій в Українській державі внаслідок недалекоглядної політики її керівників і висловлені припущення щодо можливих негативних наслідків у сфері оборони в результаті непрофесіоналізму політично-військового керівництва.

Влітку 2018 року директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Валентин Бадрак попередив, що Росія готується до подальшого захоплення наших територій з метою відрізати південь країни від Азовського і Чорного морів. Про це щораз частіше заявляють українські військові експерти. Часті затримання російськими загарбниками в Азовському морі торгових суден, які прямують до Бердянського та Маріупольського портів, ведуть до збитків для цих підприємств та зростання соціальної напруги у приморських містах. З чим пов'язане нинішнє загострення? Чи здатна Україна дати росіянам збройну відсіч у разі потреби? [219, с. 19–20].

Під час Безпекового форуму у Львові критично прозвучали висловлювання президента американської аналітичної організації The Jamestown Foundation Глена Говарда, який обурювався бездіяльністю української влади в Азовському і Чорному морях, нагадуючи про те, що ще рік тому попереджав про підготовку Росією ескалації на воді, проте офіційний Київ його не почув. Американський дослідник, зокрема, зазначив: «Найбільша проблема – ви дивитеся на проблему Донбасу з погляду суші. Ви не дивитеся на ситуацію в той спосіб, що Маріуполь є великим портом, який життєво важливий для регіону. Якщо Росія оточить Маріуполь – це буде кінець для економічного життя Донбасу» [220, с. 30–31].

«Універсум» подає текст виступу Володимира Василенка, Надзвичайного і Повноважного Посла України, доктора юридичних наук, професора (упродовж 2006–2010 рр. – представника України в Раді ООН з прав людини) на круглому столі Національного форуму «Нова стратегія миру та безпеки» 30 жовтня 2018 року. Відомий учений апелював до вищого керівництва Української держави: «Необхідні рішучі дії влади, спрямовані на безжальне

знищення ворожої агентури, яка вільно почуває себе в цій країні. Придушення п'ятої колони і припинення активної (шкідливої) діяльності корисних ідіотів, яких дуже багато в цій країні» [221, с. 16–17].

Тривожні повідомлення про загострення кризи у міжнародних відносинах, в інформаційному протистоянні з Росією вживалися на сторінки часопису. «Універсум» наполегливо шукав переконливі аргументи для консолідації українського народу та політичних сил перед лицем небезпеки.

Статтю «Балансування на межі війни – Brinkmanship?» [222, с. 8–9] «Універсум» опублікував 2019 року. У ній проаналізовано безпекові аспекти російсько-українського воєнного та інформаційного конфлікту, запропоновано шляхи його розв'язання; приділено увагу характеристиці й оцінкам військового протистояння на Донбасі та ролі держав Заходу в його подоланні. Доповнений варіант статті надруковано 2020 року у «Віснику Львівського університету. Серія журналістика» (№ 47. С. 215–223). Зазначимо, що статтю «Балансування на межі війни – brinkmanship?», апробовану ще 2018 року на електронних шпальтах інформаційно-аналітичного порталу «Хвиля» [223], передрукував незалежний культурологічний альманах «І» [224].

У статті «Коли ООН позбудеться Росії?» [225, с. 18–20] наголошено на неправомірності перебування РФ в ООН. Через три роки, 1 грудня 2022-го, Верховна Рада України ухвалила звернення до парламентів та урядів іноземних держав щодо визнання російського режиму терористичним та обґрунтувала нелегітимність перебування Російської Федерації в Організації Об'єднаних Націй, а також необхідність реформування ООН. Уже 24 лютого 2022 року переклад згаданої статті англійською мовою з'явився на вебсайті «Універсуму» в рубриці «Наші новини» – «When will the United Nations Get Rid of Russia?» [226]. Американський кварталник «The Ukrainian Quarterly» (№ 1. 2022. Р. 36–39) передрукував цей матеріал, і 4 квітня, напередодні засідання РБ ООН, з текстом статті мали змогу ознайомитись американські сенатори. У статті ««Троянські коні» в Україні» [227, с. 18–20] йдеться про те, як 1 липня 2020 року з військових частин Повітряних сил Збройних сил України незаконно

вилучили 7 приладів НВЧ (клістри), тим самим привівши зенітні установки у небоєздатний стан. Цитуємо: «Те, що сталося 1 липня за участю СБУ і ДБР – не випадкове непорозуміння. Можна припустити, що спецслужби РФ намагаються з'ясувати, як «укропи» укомплектовують свої С-300 приладами пошуку й наведення. Бо їх виробляють лише в Росії і не експортують у ворожу Україну». Командування Повітряних сил ЗСУ 2 липня повідомило про цей інцидент на своїй сторінці у мережі «Фейсбук»: «ДБР завдає чергового удару по системі протиповітряної оборони країни». У заяві, зокрема, зазначили: «Створюється враження, що це чиясь спланована акція, спрямована на підірив обороноздатності держави».

Через два роки (у червні 2022-го) пресслужба Офісу Генпрокурора повідомила, що суд передав оборонному підприємству високотехнологічні прилади, які не виготовляються в Україні та є однією з головних складових зенітно-ракетних комплексів – клістри.

В «Універсумі» 2021 року почали з'являтися прогностичні публікації, які щораз більше звертали увагу на зростання загрози з боку Росії. Серед них «Медаль «За город Вашингтон» [228, с. 12–14] та «Україна: в очікуванні casus belli», оприлюднена 24 грудня 2021 року на сайті «Універсуму» в рубриці «Наші новини» після того, як МЗС Росії висунуло США по суті ультиматум у вигляді «проекту договору Росії зі США та угоди з НАТО про гарантії безпеки». Того ж дня статтю передрукували «Українська літературна газета», інтернет-видання «Піка» та інформаційно-аналітичний портал «Хвиля» під заголовком «Росія у пошуках приводу для війни з Україною».

На обкладинці грудневого випуску «Універсуму» (2021. № 11–12) вміщено фото Ігоря Гордійчука – Героя України, генерал-майора ЗСУ, начальника Київського військового ліцею імені Івана Богуна, а також більш ніж промовистий вислів, узятий з його інтерв'ю журналові: «Ворог нас ніколи не перемаже». У цьому номері видання вміщені прогностичні статті: «Україна потребує НАТО так само, як НАТО потребує України»; «Розвідка: хто полює за українськими джентльменами?»; «Найтитулованіший українець-генерал, який

докорінно змінив армію США».

Січнево-лютневий «Універсум» 2022 року підписано до друку 21 лютого, за три дні до повномасштабної війни. На обкладинці часопису вміщено фото українського солдата з «Джевеліном» на плечі і пророчий вислів: «Добре слово і «Джевеліни» важать більше, ніж саме добре слово».

«На кону – майбутнє безпеки всього світу» – це звернення Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми, Віктора Ющенка вміщене в рубриці «Слово редакційне». Ще одне звернення до співвітчизників, підписане Віктором Ющенком і колишніми очільниками низки країн світу, які закликали захистити Україну: «Ми можемо відрізнити правду від брехні».

У передчутті неминучої збройної агресії «Універсум» вміщує матеріал Посольства США в Україні «Президент Байден: російські війська залишаються на дуже загрозливих позиціях. 15 лютого президент США Джо Байден виступив у Білому домі з приводу загрози повномасштабного вторгнення Росії до України», публікує аналітичні статті шеф-редактора часопису: «Україна: в очікуванні casus belli»; «Україна: коли настане катарсис?»; «Україна–2022: час ворогів і друзів». Журнал оприлюднює й інші оригінальні дослідження цієї тематики: «Розпад Росії: загроза чи шанс?» (Володимир Огрязко, экс-міністр закордонних справ України); «Росія може піти дуже далеко...» (Юрій Касьянов, волонтер, блогер); «Агентура впливу як інструмент досягнення геополітичних цілей: ретроспективний аналіз» (Володимир Паливода).

У матеріалі «Як закрити небо від дронів-камікадзе» [229, с. 42–43] запропоновано методіку розв'язання проблеми боротьби з іранськими безпілотниками. Статтю оперативно передрукували популярні інтернет-видання: «Главком» – «Як закрити небо від дронів-камікадзе. Україна це може» (26 жовтня, 2022); «Хвиля» – «Як закрити небо України від дронів-камікадзе» (30 жовтня, 2022). Кількома роками раніше у статті «Бронежилет для українського вояка» [230, с. 38–40] часопис порушив тему доступу до стандартів, методик класифікації, технічних та польових випробовувань бронежилетів та бронешоломів країн-членів НАТО, а також як регламентує

Українська держава проблему бронезахисту військових ЗСУ.

Можна стверджувати, що серед «цивільних» журнальних видань України «Універсум» перший усвідомив нагальну потребу висвітлення військової тематики з концептуального погляду, усвідомлюючи визначальну роль ЗСУ у мілітарному протистоянні з північно-східним агресором. У цьому контексті більш ніж слушно сприймається висновок Степана Костя: «Ця війна – зіткнення різних цивілізацій. Війна була неминучою, бо Росія ніколи не визнає Україну незалежною, а Україна ніколи не захоче знову стати колонією; кривава війна з Росією – чи не єдиний спосіб остаточно з'ясувати українсько-російські взаємини; ми у цій війні – приречені на перемогу, бо від цього залежить доля наша і світу; ця війна для нас – вітчизняна...» [231, с. 479]. Багаторічний досвід журналу «Універсум» підтверджує цю тезу.

Підсумовуючи, зазначимо, що висвітлення військової та безпекової тематики в журналі відзначається системністю підходу, увагою до гострих і актуальних проблем, що перешкоджали розбудові Збройних сил; принциповістю в оцінці діяльності політичного керівництва, яка стосувалася Збройних Сил; формуванням громадської думки («круглі столи», звернення тощо); добором авторів; «Універсум» одним із перших журнальних видань наполягав на потребі вступу до НАТО; публікації «Універсуму» у багатьох випадках попереджали про небезпеки, які чатували на Україну (ця прогностичність найчастіше стосувалася Росії як можливого агресора і можливої війни з Росією). Наголосимо, що публікації «Універсуму» мали як актуальне тактичне значення, так і стратегічний характер.

3.2. Російсько-український дискурс на шпальтах двомісячника. Висвітлення особливостей гібридної війни Росії проти України

Російсько-український дискурс – складна, багатоаспектна тема. Її не може оминати жодне видання, що позиціонує себе як сучасне й аналітичне. Редакція «Універсуму» солідарна з тими дослідниками історії й теорії та практики

журналістики й інформаційно-комунікаційних процесів, які вважають, що Росія – не лише історичний, а й сучасний ворог, що Росія ніколи не визнає Україну як незалежну державу, а українців – як окремих народ (це може статися лише за однієї умови – якщо Росія буде цивілізованою демократичною державою), що «рашизм» як ідеологія – органічно притаманний російській ментальності, що у нас нема вибору: або безкомпромісна боротьба з Росією, або національна смерть (про це йдеться, зокрема, в монографії С. Костя «Журналістика і творчість», 2023).

У лютому 2020 року в інтерв'ю ТАРС президент Росії Володимир Путін несподівано заявив, що росіяни та українці – один народ. Навіть 110 років тому міністр внутрішніх справ Російської імперії Петро Столипін дотримувався іншої думки: 20 січня 1910-го він видав циркуляр – розпорядження губернаторам – з вимогою припинити реєстрацію «інородчеських», зокрема, українських, національних культурно-просвітницьких товариств як таких, що «мають на меті об'єднання інородчеських елементів на ґрунті виключно національних інтересів». Фактично це було офіційне визнання вищими посадовцями Російської імперії окремішності української нації від російської [232]. Факт несумісності двох систем – України (спадкоємниці Київської Русі) та Росії (спадкоємниці ординської Московії) – в «Універсумі» переконливо доведено [233, с. 3–6].

Володимир Вернадський – всесвітньо відомий природознавець, філософ, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, один із засновників і перший президент Української академії наук, ще 1915 року наголошував, що «національна самосвідомість українців розвивалась на ґрунті етнографічних відмінностей, особливостей психіки, культурних тяжінь і нашарувань, що зв'язують Україну із Західною Європою, й історично сформованого укладу народного життя, пройнятого духом демократизму» [234].

Вахтанг Кебуладзе пояснює: «У Росії політична нація не сформована. Осердям їхньої російської ідентичності не є російськість у політичному сенсі, а є імперськість. І тому, якщо вони позбудуться імперії, вони позбудуться власної

ідентичності, а це страшно. Для того, щоб одужати, їм треба стати не собою, бо не існує такої політичної нації, як росіяни. Їхня імперія мала різні обличчя: царська, більшовицька імперія, радянська, потім от путінська. І для росіян – байдуже, це упороті якісь праворадикали на кшталт Гірка чи прекраснодушні ліберали на кшталт «Доща», – для них імперія найважливіша. Тому для них свобода, політичні права, природне право людини на життя, на щастя, на самореалізацію – це порожні слова. Ці поняття у них не вкорінені, вони не мають ґрунту, там нема де прорости цьому. Тому вибір росіян, якщо в них є вибір, завжди буде отаким злочинним вибором» [235].

Елла Лібанова, директорка Інституту демографії та соціологічних досліджень НАН України, вважає, що після війни принаймні два-три покоління українців не зможуть спілкуватися з росіянами. Жодних розмов з ними – «рів з крокодилами і 5-метровий паркан» [236]. Після закінчення Другої світової війни 1945 року, коли злочини націонал-соціалістичної Німеччини стали очевидними для всього німецького народу, коли жах і сором переходили в збентеження, мовчання та приховану злість, твір Карла Ясперса (Karl Jaspers) «Питання провини. Про політичну відповідальність Німеччини» («Die Schuldfrage. Von der politischen Haftung Deutschlands») став першою відповіддю на тезу держав-переможниць про колективну провину Німеччини. Автор визнав, що кожен німець без винятку політично відповідальний і має брати участь у відшкодуванні збитків у юридично встановленій формі. Сьогодні цей висновок німецького філософа стосується безпосередньо росіян.

На думку доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України Лариси Якубової, одного з головних дослідників феномену «руського міра» та генеалогії російського фашизму, «руській мір» є світоглядною системою людей з катастрофічним складом мислення. Якубова порівнює «руській мір» з тоталітарною деструктивною сектою: «Якщо перекладати на просту, не наукову мову, її члени хворі на соціальну шизофренію. Найстрашніше, що світові лідери, на яких зараз весь тягар відповідальності за майбутнє планети, досі не розуміють, з чим вони мають справу. Російська душа для них все ще

«загадкова». Але загадкова вона для них не тому, що є такою, яку неможливо пізнати. Після 24 лютого стало зрозуміло, що переважна більшість західних експертів є або агентами ФСБ, або самоназваними спеціалістами, які нічого не тямлять у «руській душі» [237, с. 26–28].

Професор М. Житарюк у статті «Глобалізм думки і чину П. Я. Чаадаєва, або Про російський націонал-шовінізм, а не цивілізаційний європоцентризм» [238, с. 224–237] акцентує увагу на актуальності філософічності думок і поглядів Петра Чаадаєва про російський імперіалізм і подає кілька промовистих цитат з його єдиної прижиттєвої публікації в Російській імперії («Філософські листи. Лист 1»): «Ми ж (росіяни. – М. Ж.), прийшовши у світ, як незаконні діти, без спадку, без зв'язку з людьми, що жили на Землі до нас, ми не маємо у своїх серцях нічого з тих уроків, які передували нашому існуванню. <...> Це – закономірний спадок культури, що цілковито базується на запозиченні та наслідуванні. У нас зовсім немає внутрішнього розвитку, природного прогресу, кожна нова ідея безслідно витісняє старі, адже вона не є їхнім наслідком, а з'являється до нас Бог знає звідки. <...> Ми схожі на тих дітей, яких не привчили думати самостійно; у зрілому віці в них немає нічого свого; усе їхнє знання – в їхньому зовнішньому побуті, вся їхня душа – поза ними».

І ще: «Історичний досвід для нас не існує, покоління і століття минули для нас марно. Дивлячись на нас, можна було б сказати, що загальний закон людства відмінено щодо нас. Одинокі у світі, ми нічого не дали світові, нічого не навчили його; ми не запропонували жодної ідеї до чисельних ідей людських, нічим не сприяли прогресові людського розуму, і все, що отримали від цього прогресу, ми спотворили».

Національна політика Росії не витримує жодної критики. Дикунську поведінку попередників рашистів влучно змальовує Володимир Винниченко у драмі «Між двох сил», написаній 1919 року [239, с. 87].

Підтвердження автентичності відтворених у художньому творі подій знаходимо в київській газеті «Червоний прапор» (від 14 лютого 1919 року) – органі Організаційного Комітету фракції незалежних У. С. Д. Р. П. (5 лютого в

столицю України вступили червоні). Цитуємо: «Але ми не визнаємо того, щоб соціалістичну революцію для України робили в Москві. <...> А ми іменно на практиці знаємо, що є завоювання України совітською Росією. Ми пережили цілу вакханалію нищення всіх ознак української нації, топтання портретів Шевченка, розстрілів за українське посвідчення і за українську мову. Ми добре пам'ятаємо плакати з написом «смерть буржуям и украинцам», ми маємо факти, як місцеві совдепи закликали до себе учителів українознавства в середніх школах і обвинувачували їх у тому, що вони викладають «контрреволюционную дисципліну». Ми не забули тієї російської шовіністичної свистопляски, яку торік пережила українська нація».

Промовистими є свідчення українських комуністів («укапістів»), оприлюднені у Відні 1920 року в «Листі закордонної групи УКП до комуністів і революційних соціалістів Європи та Америки». Текст документа у науковий обіг запровадив «Універсум» 1995 року [240, с. 24–26].

До чого призвели фальшиві, заколисуючі панегірики на адресу українців натрапляємо у споминах Григорія Костюка. Відомий історик та літературознавець згадував, що під час зустрічі в концтаборі у Воркуті з Афанасієм Буценком, одним з найвідоміших з-поміж тих українських діячів, які повірили у добру волю більшовицького керівництва, той говорив Костюку: «Ми виявилися нікудишніми політиками. Ми не зуміли гарантувати безпеки своєї і свого народу. Ми легковажно повірили на слово дружби. Фікцію держави ми прийняли за дійсність. Ми задовольнилися владою без влади» [241, с. 579].

Російські більшовики 1922 року взялися творити СРСР, злочинні діяння якого призвели до невимовних людських страждань, до сотень мільйонів жертв на планеті. Та найпарадоксальніше, що жорстока советська система не була оформлена юридичним чином. Виступаючи на науковій конференції «Україна і Росія» в Києві 22 грудня 1990 року, знаний український історик Ярослав Дашкевич, згодом багатолітній член редколегії «Універсуму», свою блискуче аргументовану доповідь завершив сенсаційним висновком: «Так званий

Союзний договір 1922 року ніколи не вийшов поза стадію проекту, який ще треба було доповнювати, обговорювати, затверджувати і вводити в дію. Як міжнародний акт він не був ратифікований і ніколи не діяв ні формально, ні фактично. Проект нереалізованого договору не може вважатися юридичною підставою утворення СРСР і входження до нього України та інших так званих союзних республік. Оскільки так званий Союзний договір юридично не існує, немає потреби розробляти правові шляхи виходу з СРСР» [242, с. 136].

У неконституційних рамках цього штучного російсько-більшовицького утворення організовано Голодомор. Московія, так звана Росія, досі боїться оприлюднити правду про вчинений нею злочин, заперечуючи його геноцидну сутність. «Голодомор 1932–1933 років за своєю суттю не був він випадковим, ані унікальним епізодом у долі українського народу. Настав час до кінця усвідомити раз і назавжди, що це був лише один з найближчих до нас, уцілілих і нині суцільних українців, етап планомірного викорінення української нації, неприйняття якої глибинно закладене у нащадків північних племен, що їм наш народ дав свою віру, культуру, цивілізацію і навіть імення» [243, с. 96].

Володимир Коваленко 1996 року в «Універсумі» [244, с. 20–30] переконливо продемонстрував, як утворювалася найбільша російська громада поза Росією – в Україні. Автор посилається на документи з розсекречених архівів, які засвідчують, що переселення росіян аж ніяк не було спонтанним, а старанно планувалось Кремлем: кількість, терміни, заходи матеріального заохочення, забезпечення транспортом, житлом тощо. 1933 року, коли мільйони українських селян були виморені штучно викликаним голодом, з Горьковської області в Одеську переселено 2 120 селянських господарств, з Івановської в Донецьку – 3 527, з Центрально-Чорноземної в Харківську – 3 800, із Західної (тобто Смоленської) у Дніпропетровську – 6 679 господарств [245, с. 28].

На Галичину з Росії 1945 року переїхало майже 26 500 осіб. Наступного року ще більше – майже 39 000. А 1947 року переселили близько 22 000 росіян. Переважна більшість осіла у Львові. Статистика засвідчує, що це, здебільшого, вихідці з Москви і Московської області, з Краснодарського краю та Ленінграда,

а також Воронезької, Курської та деяких поволзьких областей. Станом на 1950 рік з 380 000 мешканців Львова тільки 80 000 були місцевими. У січні 1951 року в місті налічували приблизно 31 відсоток етнічних росіян, а загалом російськомовних було майже 65 відсотків [246].

Значна частина етнічних росіян не зуміла (не захотіла) інтегруватись в те чи інше ментальне, етнічне й культурне середовище, а з розпадом СРСР відчула психологічний дискомфорт. Для них є великою несправдливістю, що розвалився Радянський Союз, що вони вже неспроможні до панування над значною частиною світу, що вже не можуть, як раніше, керувати українцями та іншими народами й державами. Згодом це стало базисом утворення п'ятої колони в Україні.

Уся історія Московії, так званої Російської імперії, СРСР, нинішньої Російської Федерації складена з фальшивих пазлів. Як зауважує відомий історик, політичний аналітик Олександр Палій, сьогодні особливо очевидно стає фальсифікація історії на тлі рішення Путіна про закриття архівів про Другу світову війну. Це означає, що Росія боїться правди про цю війну і роль Радянського Союзу в тому числі у подіях початку війни, в її розпалюванні, а також про співпрацю з нацистами тощо [247]. «Нинішня війна вкотре показала різницю між національним характером українців і москвитів (все ж росіяни – сукупність різних народів і народностей): москвити так і не зрозуміли, що українці – окремий і ментально інший народ, що це народ, в гарячих жилах якого «козацька кров пульсує і гуде!»; вони не навчилися називати нас по-іншому, ніж «хохли», не навчилися вимовляти слово «паляниця» (жарт, зрозуміло, але це теж розпізнавальний знак); проте справжня різниця полягає в іншому: попри тривалі поневіряння, свобода стала для українців тим самим ідеалом, як державність і самостійність, а волелюбність – це риса національного характеру українців...» [248, с. 480].

Сьогодні Росія стрімко перетворюється на кримінальний анклав. «Світ має усвідомити з ким має справу. З репутацією руських, як «складних», «бездонних», «високодуховних», «незбагненних», «тонких», «настоящих на

особливій культурі», має бути покінчено назавжди. Принаймні на століття. Бо насправді йдеться про цивілізаційного паразита. У європейські голови (і не тільки) нарешті має прийти розуміння того, що Russians, Russen, les Russes, rusos – це втілення беззаконня, злоби, крадійства, хамства» [249, с. 13].

У щоденникових записах, зроблених наприкінці 1980-х років, російський актор Георгій Бурков розмірковує про внутрішнє рабство та вкорінений сталінізм советської людини: «Більшовикам потрібна атомна бомба для того, щоб утриматися при владі, тобто проти свого народу. Мине трохи часу, і вони почнуть шантажувати весь світ, щоб увесь світ блавав нас, народ, не робити революції і терпіти цих упирів і утримувати їх. Легкість, з якою ми входимо до чужих країн (або вводимо туди зброю) – Чехословаччина, Угорщина, Польща, НДР, Афганістан, Куба, Нікарагуа, Китай, В'єтнам та багато інших – говорить про те, що Захід озброївся не дарма. Ми – професійні агресори... Гомо советікус і тероризм – це взаємопов'язані явища. Але якщо на Заході тероризм перебуває поза законом і не має жодних шансів на поблажки, то тероризм у нас є формою існування держави» [250, с. 22].

Референт Булгаро-татарського товариства «Туган Іл» Фрід Сібгатулін 1995 року фахово висвітлив «темні завулки» в історії Російської імперії через призму історичних подій у житті російського і булгаро-татарського народів. Він дійшов висновку, що «Україна може радіти, здобувши незалежність, а наш семимільйонний народ все ще стоїть перед реальністю деградованого способу життя в єдиному і неподільному геоекономічному просторі РФ з його російською пріоритетністю» [251, с. 31].

«Універсум» оприлюднив фрагменти з твору Віктора Єрофеева «Енциклопедія російської душі» у перекладі Василя Шкляра. Читач робить вражаючі для себе відкриття: «Головна мерзенність російського життя – не хамство, навіть не ставлення до людини як до лайна, а негласна згода на продовження негідного життя і прагнення до його виправдання. В умінні все виправдати полягає російська правда... Мораль не має для росіянина серйозних підстав. Вона рухлива й пристосовується до обставин. Хабарник, конокрад,

росіянин створює *ситуативну* мораль, під себе...» [252, с. 27].

У XXI столітті імперська свідомість Росії нагадала про себе численними жертвами і трагедіями в Україні. З початку російського повномасштабного вторгнення в Україну вивезли близько 4,8 мільйона жителів України, з них понад 700 тисяч – діти. Про це в липні 2023 року повідомила агенція Укрінформ з посиланням на доповідь російської воєнної злочинниці уповноваженої з прав дитини Марії Львової–Белової [253].

За півтора року від початку повномасштабної збройної агресії РФ в Україні загинуло близько 500 дітей, близько тисячі отримало поранення різного ступеня важкості. Офіс Генпрокурора повідомляє, що триває підрахунок постраждалих дітей у місцях бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Рашисти депортували з України 19 393 дитини й створили понад 70 таборів для примусового утримання малечі. В оперативній інформації Генерального штабу Збройних сил України від 27 квітня 2023 року зазначено: «Російські загарбники цинічно продовжують здійснювати незаконне вивезення дітей із тимчасово захоплених територій Луганської області. В окремих населених пунктах Щастинського району окупанти анонсували так званий відпочинок для школярів у літніх таборах на території російської федерації». Того ж дня Парламентська асамблея Ради Європи визнала геноцидом депортацію та насильницьке переміщення українських дітей на територію РФ. ПАРЄ закликала Міжнародний кримінальний суд розглянути можливість кримінального переслідування за цей злочин. «Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) наголошує, що вивезення дітей може вважатися воєнним злочином. Тисячі депортованих та викрадених українських дітей стали заручниками рашистів. Вчинено крадіжку майбутнього української нації. ОБСЄ опублікувала звіт на 90 сторінках щодо депортації та примусового переміщення українських дітей Російською Федерацією. У документі вказано, що РФ порушила низку міжнародних норм – у тому числі, Конвенцію ООН про права дитини [254, с. 32].

Проблема латентної і перманентної російсько-української ворожнечі

нікуди не зникла. Стисле пояснення причин її виникнення можна відшукати у статті Івана Драча «Важкі уроки українства», оприлюдненій три десятиліття тому: «Ще з самої княжої доби, ще від Андрія Боголюбського в Україну-Русь безперервно накочуються хвилі ненависти, жорстокости, тотального зруйнування українства, які цей північний провінційний князьок приніс у Київ, сплюндрувавши його за кілька десятиліть до хана Батия. <...> Перший урок, який уже стає невід'ємною складовою національної свідомости українця, полягає в тому, що у Росії ніколи не було і поки що не передбачається іншого інтересу в Україні, ніж винищення до решти, до ноги, до пня української нації. Бачимо, що від найрафінованішого філософа до найзахланнішого п'яниці надто в багатьох росіян вкладено справді фатальну одержимість українофобією» [255, с. 96–97].

Цю статтю поет написав ще до організованого В. Путіним і його штатними кремлівськими пропагандистами – соловйовими, скабеєвими, сімоньянами тощо – тотального антиукраїнського телезомбування пересічних москвитів наскрізь фальшивим твердженням, що «Київ – мати гарадов руских». Тож нині є сенс говорити, принаймні на публіцистичному рівні, про тисячолітню війну між Україною і Росією, як це робить відомий публіцист і письменник Леонід Капелюшний: «Як знати, якою стала б Росія, якби не її трьохсотрічні війни за прирощування земель. Якби замість воєн зі шведами, поляками й українцями, за панування на Балканах і над протоками в Середземне море, за Кавказ, за окупацію у XVIII столітті Криму, який ніяк не хотів під московський чобіт, замість загарбницьких походів Скобелева на Туркестан і десятків інших локальних конфліктів Росія спрямувала сили і ресурси на облаштування власної країни. <...> Неприйняття іншості – іншої віри, інших звичаїв та традицій, іншого ставлення до власності, до управління державою, іншої організації суспільного життя – сприймалося Москвою як виклик і загроза власному існуванню. Це неприйняття було і лишається російською ідеологією переінакшення світу на свій копил. А для цього треба світ завоювати» [256, с. 10].

Василь Лаптічук, автор «Універсуму», експерт з питань безпекової політики, ще 2008 року попереджав про загрозу війни з Росією. Він, зокрема, у циклі передач на радіо Ера FM розповів про притаманну росіянам брехню, про особливості російської внутрішньої і зовнішньої політики, про дві цивілізаційні системи. Стверджуючи, що Росія вийшла з Київської Русі, а українці і росіяни – братські народи, Росія загнала себе в історичний глухий кут. Тому у неї нема іншого виходу, крім ліквідувати українців як етнос, асимілювати або змусити їх переписати свою історію [257, с. 25–26].

Заступник голови Радбезу РФ Дмитро Медведєв у мережі «Телеграм» 19 серпня 2023 року відверто пояснив цілі й завдання агресії: «Це екзистенційний конфлікт. Війна за самозбереження. Або вони, або ми... Але ми не повинні зупинятися доти, доки не буде повністю демонтовано нинішню терористичну за своєю суттю Українську державу. Вона має бути знищена вщент. Точніше, щоб і попелу від неї не залишилося» [258].

Микита Борисенко (Росія) 2014 року на сторінках «Універсуму» пояснює причини протистояння між Росією та Україною: «Якщо цілий народ століттями вважає ворожими підступами спроби зробити його життя більше прогресивним і благополучним, отже, вся його суть, весь менталітет є антагонізмом свободи й щастя, чесної, творчої праці і спокійного життя. Попросту кажучи, менталітет відверто варварський. З таким народом украї небезпечно жити поруч. З таким народом не можна мати жодних справ» [259, с. 42].

В інтерв'ю «Універсуму» 1994 року Лариса Скорик поділилась своїми спостереженнями щодо російсько-українського дискурсу: «Я тричі була на переговорах з росіянами. Це стосувалося Чорноморського флоту. І я хочу сказати, що за третім разом заприсягалася собі: більше на жодні урядові переговори з росіянами немає ніякого сенсу їхати. Вони розмовляють тільки з позиції сили, абсолютно ігноруючи міжнародне право, будь-які закони, все, на чому стоїть цивілізований світ. Єдине, чого вони бояться, – це щоб їх хтось не обдурих. Що їм забракне спритності розгадати чийсь хід, бо відверто з ними говорити на рівні міжнародного права – порожня розмова» [260, с. 23–24].

Співзвучною є думка Володимира Огризка, висловлена ексміністром закордонних справ України 2015 року: «За мою більш ніж тридцятирічну біографію дипломата, мені довелося вести переговори з Російською Федерацією з питання Чорноморського флоту. Я вам скажу чесно: легше було домовитися з марсіанами, при тому, з будь-якого питання. Тому що з Росією можна домовитися тільки в одному випадку – коли їм нав'язують свою позицію, і коли вони розуміють мову сили» [261].

В «Універсумі» 2010 року започатковано рубрику «Russian world». Упродовж 2010–2023 рр. у ній оприлюднено **94** матеріали. Початок російсько-української війни 2014 року та її повномасштабна ескалація 2022 року спричинили кількісне збільшення матеріалів цієї рубрики, порівняно з попередніми роками. Найменше публікацій (3) про Росію було 2010 року. Найбільше – 2014 року і 2023 року – 18 і 23, відповідно.

Зростання політичного напруження між Росією та Україною простежується у тональності назв статей: «Братерство кінця. Із щоденника Юрія Панкова, журналіста і лісоруба», «Всередині російського істеблїшменту є дуже потужне антиукраїнське лобі» (2010); «Мочить хохлів в Інтернеті – єсть така робота. Хто такі полюцери і хто їх утримує», «Про два різні народи», ««Русській мір» як технологія», «Шовіністичні ілюзії Дмитра Медведева», «Суть російської душі: «людина – ніщо, держава – все!»», ««Русській мір» гірше війни» (2011); «День перемоги «Русского міра», «Невідома сила: Штрихи до портрета КДБіста Путіна», «Таємнича історія поглинання України Росією», ««Русській мір» чи український Всесвіт?», «Росія, схоже, вже відмовилася від європейського вибору», «Черговий оскал російського шовінізму», «Росія почала готувати «істориків-ідеологів» для роботи у ЗМІ», «Ідея «Великої Вітчизняної»: Основа советської міфології наших днів» (2012); «Welcome to Мутний союз», «Повернувся з Фінляндії, відчув, чому туристам зручно відпочивати у Фінляндії й незручно в Росії», «Українське питання» у системі антиукраїнських організацій», «Росія очима татарина» (2013); «Як гартувалася «вата», «Лист до Росії з Донецька», «Куди рухається церква московська?», «І не

сподівайтесь, що Путін зупиниться», «Російський народ у черговий раз не підкачав – не підвів своє начальство», «Похмілля «російських зомбі» буде тяжким», «Виродженець. Портрет типового росіянина», «Кінець епохи «братства» з люмпен-державою Росією», «Війна за культуру», «Росіян не існує, є «советський народ» (2014); «Як виглядала російська деревня за царя і нині», «Путін в Кремлі, або п'ятнадцять років таємної війни з Україною», «Дитячі комплекси Путіна», «Російська глибинка очима американського фотографа», «Війна на Донбасі стала початком розпаду Росії» (2015); «Росію перетворюють в країну дурнів» (2016); «Життя за «поребриком»», «Росія: нація з пробірки та прокляття величчю», ««Свой» Крим?» (2017); ««Братва», або неможливе братство», «Фінляндські політики відкрито заговорили про повернення територій, захоплених СРСР у 1939–40 рр.», «У Китаї відкрито зазіхнули на частину Росії» (2018); «Реальний ССРСР на світлинах американського фотографа», «Московський шовінізм» (2019); «Як виглядав реальний ССРСР у 1961 році», «Життя в провінції», ««Дари данайців»: російська мова – від Тімоті Снайдера», «Російська душа» (2020); «Викриваємо міфи про Росію, які насаджує Путін», «Лиховісні пригоди російського триколора» (2021); «Росія у статусі недодержави», «Рашизм – ракова пухлина для людства», «Про ненависть до росіян», «Росія – глухий кут цивілізації або «Кубло, притулок поганих справ»», «Росіяни були кодлом, яке усвідомлювало свою підлість і нищість», «Обличчя зла. Який вигляд має військовий злочинець?», «Лоботомія для рашиста?», «Цифри, які наочно показують масштаби руйнівного впливу російської агресії на Україну», «Як лікувати світ від росії», «Бог «рускава міра» – це диявол, одягнений у московські рясини», «Лариса Якубова: «Рускій мір» схожий на тоталітарну секту, члени якої хворі на соціальну шизофренію», «Георгій Бурков: «Ми – професійні агресори. Тероризм у нас є формою існування держави»», «Чим насправді є «рашизм»», «Що привласнила росія», «Московія: режим внутрішньої окупації», «Псковські упирі-десантники та «велика російська культура», «Як російська культура вбиває» (2022); «Екскурсія для мерця, або дефіляда мерзотників», «Афера тисячоліття. Як

москалі стали русскімі», «Ми приречені перемогти», «Карфаген рашизму має бути зруйнований», «П'ята колона в Україні», «Чому росіяни бояться бути росіянами. До проблеми етнопсихології», «Переговори з росією. Чому це неможливо», «Україна: час мислити стратегічно» та ін. (2023).

Журналіст-розслідувач і аналітик Ксенія Кирилова зазначає, що з моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну путінський режим дедалі частіше порівнюють із фашизмом, а нова російська ідеологія дедалі більше нагадує сумнозвісний німецький «націонал-соціалізм» у його комуністичному вигляді. Триває не просто відбілення, а відверте звеличення диктатора Йосипа Сталіна. Популярні російські «експерти» озвучують заклики повернення до советських цінностей, до комуністичної ідеології.

На цю небезпечну для Української держави обставину «Універсум» постійно вказував з моменту свого заснування. Проблемі російсько-українських відносин присвячено низку матеріалів, оприлюднених упродовж 1993–1996 рр. Серед них: «Червоно-коричневий вірус, або «Закон розвитку» для СНД», «Чи потрібна Україні українізація», «Українська держава: де-факто чи де-юре?», «Держава над усе», «Іспит на державність?», «Щось негаразд, або «Велика гра», «Україна–Росія: «холодна війна» чи закулісні ігрища?».

Журналіст Володимир Коваленко 1996 року на сторінках двомісячника у своєму дослідженні «Сусід з каменем за пазухою. У яких випадках національна меншина стає п'ятою колоною?» зробив аргументовані прогнози й висновки, які повністю підтвердилися в лютому–березні 2014 року з початком російської агресії в Криму, в Луганській і Донецькій областях і знайшли продовження через вісім років [262, с. 20–30]. У матеріалі «Пан ведмідь укладає плани» Володимир Коваленко прискіпливо аналізує статтю «Стратегія реформування збройних сил Російської федерації», надруковану в російському «Независимом военном обозрении» 7 квітня 1996 року, відзначивши її агресивність, мілітаристичність, разючу відвертість щодо планів Кремля стосовно «блiжнього зарубєж'я». Автор не без сарказму резюмує: «І згадалось мені інтерв'ю українського військового міністра Шмарова, в якому цей цивільний генерал

стверджував, що «в Україні немає ворогів» і що «нам ніхто не загрожує» [263, с. 4–5].

На початку ХХІ століття заступник директора Центру прогнозування соціально-економічних та політичних процесів Богдан Сікора перелічив конкретні негативні наслідки російської економічної експансії в Україні: посилення культурної русифікації українського населення; посилення впливу проросійських сил в Україні; перехід від «двовекторної» до одновекторної – проросійської зовнішньополітичної орієнтації України; перетворення України на економічну колонію Росії; створення економічних передумов для входження України до Союзу Росії та Білорусі; дискредитація проєвропейського, прозахідного політичного курсу України; наслідування Україною економічно відсталого кримінально-корупційної моделі російської економіки; ще більше посилення економічної залежності України від Росії; заподіяння збитків національній безпеці України [264, с. 28–30].

Автор акцентує увагу на основних напрямках використання доходів російських компаній. Насамперед йдеться про фінансування: виборчих кампаній політиків та політичних сил, що дотримуються проросійської орієнтації; проєктів культурної та інформаційної русифікації України; придбання або контролювання Росією масмедіа, що діють в Україні; проєктів збереження економічної, торговельної та зовнішньоекономічної залежності України від Росії; мережі російських агентів впливу, що діє в Україні; регіонального сепаратизму всередині України; корумпованих політичних сил України, що дотримуються проросійської орієнтації.

Член редколегії «Універсуму» доктор економічних наук Юрій Саєнко 2006 року також звернув увагу на зростання в Росії небезпечних для української державності процесів: «Путін разом із Джугашвілі займають два перші місця в симпатіях нинішніх росіян. І не випадково. За останні роки у Росії видруковано більше 10 книг, в яких прославляється Сталін» [265, с. 21].

Зважаючи на актуальність російсько-українського дискурсу, «Універсум» передрукував з російськомовної газети «Звезда Поволжья» статтю доктора

технічних наук Закі Зайнулліна, який стисло виклав основні проблеми Росії: «Ми – перший народ, завойований росіянами, і добре вивчали вас за 460 років! Тож татарин може дати вам характеристику! Росіяни заражені «хворобою» яка називається «великоросійським шовінізмом». І з них ніхто не здатний дати огляд та об'єктивну оцінку своєї Росії! Збоку іноді краще видно. Хвороба російського народу почала розвиватися з 15 жовтня 1552 з взяття Казані і знищення Казанського ханства. Відтоді, з 1552 року, почалася імперська історія. Перетворювали землі інших народів «в споконвічно російські землі». Захоплювали землі століттями та йшли далі на землі інших сусідів. І далі знову, і далі. І відбирали, відбирали, відбирали... Розпочався зворотний процес. Усі завойовані землі (1/6 частина суші земної кулі) сьогодні проростають бур'яном та лісом. Немає працюючих на них. <...> На гроші від продажу нафти, газу, лісу, руди Росія багатіти не може» [266, с. 29–31].

Журнал відкриває для своїх читачів гротеск і абсурдність сучасного російського художника Василя Шульженка, який не любить росіян. Відверто каже: «А за що нас любити?» З одного боку, його картини – карикатура, з іншого – чорнушна карикатура. І лише вникнувши у його творчість, розумієш, що його картини – безжальна правда, як свідчення про розтин. З його полотен маленькими п'яними гнійними очками дивиться «Несвята Русь» [267, с. 44–45].

Ще одна промовиста візуальна галерея на сторінках двомісячника, присвячена сучасній Росії. Американець Брюс Гилден прожив 16 днів серед простих росіян у невеликому містечку, що за 70 кілометрів від Катеринбурга. За словами Гилдена, ця місцевість населена колишніми карними злочинцями, наркоманами і «втраченими людьми». Похмуре середньовічне товариство, яке живе в похмурих селах, котрі руйнуються. Основа їхнього життя – горілка і насильство [268, с. 64–65].

Своєрідним підтвердженням сюрреалістичних реалій сучасної Росії, зафіксованих фотографом і художником, є роздуми ексміністра закордонних справ України Володимира Огрязка. Він переконаний, що імперська Росія не має права на майбутнє в її теперішньому вигляді й кордонах: «Росія ще раз

підтвердила, що є не лише Імперією Зла, а й уособленням Світового Зла. Зміни режимів у Росії не змінюють варварської, войовничої та глибоко антидемократичної сутності російського суспільства. Воно просякнуте ідеєю шовінізму та імперськості. Демократична Росія – це те ж саме, що гарячий сніг чи суха вода. Такого просто не може бути. Захід більше не має права знову впасти у гріх підтримки ідеї про існування «хороших русских». Згідно з даними опитування, проведеного у серпні цього року Всеросійським центром вивчення громадської думки, майже 60 % росіян не бачать користі від західної цивілізації і демократії. То чи можна «демократизувати» це населення і вважати лише Путіна винним у російських злочинах?» [269, с. 31].

В інтерв'ю 18 квітня 2023 року польській журналістці Зоряні Варені соціолог, доктор філософських наук, науковий директор «Левада-центру» Лев Гудков розповів, що більшість росіян підтримує війну в Україні. Основні характеристики російського суспільства – аморальний стан, суміш апатії, опортунізму, цинізму і надії на те, що війна закінчиться і життя знову піде по-старому. Іншими словами, наочний приклад пристосування до режиму [270]. Володимир Огрізко у статті «Розпад Росії: загроза чи шанс?» [271, с. 14] зазначає, що російська влада на повній потужності використовує й інший, теж традиційний для Росії інструмент – брехню і обидві сторони процесу – влада і народ – сприймають її як норму. Ці висновки підтверджує Концепція зовнішньої політики РФ, затверджена Володимиром Путіним указом № 226 від 31 березня 2023 року. Вже перший абзац цього сумнівного документа визначає його цинічну суть: «Росія самовизначилася як самобутня країна-цивілізація, обширна євразійська та євро-тихоокеанська держава, один із суверенних центрів світового розвитку, що відіграє унікальну роль у підтриманні глобального балансу сил та забезпеченні мирного, поступального розвитку людства... Росія не вважає себе ворогом Заходу, не ізолює себе від нього, не має щодо нього ворожих намірів, розраховує на усвідомлення ним безперспективності конфронтації з Росією, прийняття багатополярних реалій» [272].

У Росії за 5 місяців 2023 року переписали шкільний підручник історії для 650 тисяч школярів. У новому підручнику повністю перероблено розділ, присвячений 1970-м, 1980-м, 1990-м і 2000-м рокам, а також долучено розділ про вторгнення РФ в Україну, яке автори трактують як так звану «спеціальну військову операцію». У книзі використовують вираз «український неонацизм», який існує тільки в РФ. Його автори тлумачать як «озлоблене національне, мовне, культурне насильство агресивної меншини над більшістю». Параграф під назвою «Україна – ультранаціоналістична держава» починається дезінформацією: «Сьогодні будь-яке інакомислення в Україні жорстко переслідується, опозицію заборонено, а все російське оголошено ворожим». У підручнику метою війни Росії проти України названо «захист Донбасу і попереджувальне забезпечення безпеки Росії». Автори стверджують, що «Захід завалив український режим грошима і зброєю», проти «Росії запровадив незаконні санкції». У параграфі «Росія – країна героїв» написано, що Донбас «дев'ять років поливається кров'ю» [273].

Маємо приклад маніпуляції свідомістю, фрагмент інформаційної атаки. У наш час є підстави стверджувати про такий феномен, як ментальні, або психологічні, війни. «У ментальному протистоянні можна виділити етнокультурний та інформаційний компонент ментальної боротьби. Інформаційний компонент ментальної боротьби в його сучасному варіанті є новим феноменом цивілізації, що виник у результаті розвитку засобів масової комунікації і вдосконалення технологій психологічного впливу на індивідуальну і масову свідомість. За допомогою спеціальних психотехнологій здійснюються цілеспрямовані зміни масової свідомості з метою закладання певної інформації (від комерційної до світоглядної). За мету можуть ставитися також зміни культурної і навіть етнічної самоідентифікації великих груп людей для включення їх у психокультуру агресора або для досягнення інших цілей. Досягається це засобами пропаганди в широкому розумінні слова. Час показав, що діяльність структур, які займаються питаннями спрямованого інформаційного психологічного впливу, набагато ефективніша, ніж

застосування грубої воєнної сили» [274, с. 79–81].

Іншими словами, однією з важливих складових національної безпеки є безпека інформаційна. Це зафіксовано у Статті 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу».

В Україні проблему маніпуляції свідомістю досліджують відомі спеціалісти з інформаційних війн: В. Богуш [275], Г. Почепцов [276], [277], Є. Магда [278], Ф. Медвідь [279], В. Петрик [280] та ін.

З моменту проголошення незалежності Україна перебуває в центрі геотектонічного процесу – розпаду пострадянської імперії, яку від 1991 року уособлює Російська Федерація. У ХХІ столітті інформаційний простір Української держави почав піддаватися дедалі сильнішим нападам з боку колишньої метрополії. Отож упродовж останніх трьох десятиліть на сторінках «Універсуму» регулярно друкували матеріали на тему інформаційної безпеки. У час повномасштабної російсько-української війни вкрай важливо з'ясувати ідейно-концептуальні засади і форми інформаційної агресії та інформаційної безпеки.

Народний депутат України Михайло Сирота 2007 року зазначив, що українське суспільство майже втратило контроль над власним інформаційним простором, що спричинило дезорганізацію суспільної свідомості, реальну втрату духовних і культурних орієнтирів нації, створивши ідеальні умови для маніпулювання свідомістю громадян: «Величезний потік інформації, що вривається в свідомість людини, робить її нездатною до ґрунтовного осмислення подій... при такому способі отримання основного масиву інформації людина поступово втрачає системне критичне мислення, замінюючи його шаблонними стереотипами» [281, с. 165]. Як наголошує І. Бондаренко, Україна була цілком незахищеною від російської медіаагресії, «Росія мала абсолютну перевагу в інформаційному просторі України і в системі електронних та друкованих ЗМІ, і в книжковому видавництві; критичним

фактором була наявність «п'ятої колони» в системі українських ЗМІ, в органах влади, громадських об'єднаннях і політичних партіях...» [282, с. 15]. На шпальтах «Універсуму» 2001 року надруковано аналітичні матеріали тодішнього голови Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України Івана Драча «Що таке інформаційна безпека і як її налагодити?» та доктора філологічних наук Валерія Іванова «Інформаційна безпека України: медійні аспекти проблеми» [283, с. 13–20].

Член-кореспондент НАН України О. Романів звертає увагу на появу новітнього інструменту зросійщення України. Йдеться про грандіозний проєкт інформатизації загальноосвітніх закладів України 2001–2003 років, який полягав у придбанні для сільських шкіл 30 тисяч персональних комп'ютерів з використанням російськомовного програмного забезпечення [284, с. 27–30]. На загрози інформаційної війни проти України ще 2008 року вказав Ярослав Сватко у статті «Національна безпека України в умовах ведення інформаційних воєн», надрукованій в «Універсумі» [285, с. 6–9]. Автор, зокрема, звернув увагу на те, що Україна не розглядає питання щодо перенесення протидій на інформаційну територію Росії, хоча операції на інформаційній території Росії дезорганізували б російські дії в Україні, відтягли б увагу росіян від українського інформаційного фронту. Академік НАН України Микола Жулинський на шпальтах «Універсуму» розмірковує над заходами, які варто розробити щодо виведення національного інформаційного простору зі сфери надмірного і безконтрольного впливу як російськомовної російської культури, так і англomовної культури, зокрема, припинити монополію російських суб'єктів на контроль інформаційного простору (радіо, телебачення, преса) України. Учений закликає надати цілеспрямовану державну підтримку українській культурно-інформаційній продукції з тим, щоб вона стала конкурентоспроможною, прибутковою, ефективною [286, с. 4–12].

Досліджуючи технології та контрстратегії в протидії російській пропаганді в Центральній та Східній Європі, Едвард Лукас та Пітер Померанцев дійшли висновку, що Росія загострює використання та

зловживання інформацією, а Захід із запізненням почав розуміти, що дезінформація є серйозною загрозою для Сполучених Штатів і їхніх європейських союзників, передусім «прифронтових» – Польщі, країн Балтії, Чехії, Словаччини та України [287]. Один із яскравих прикладів інформаційної телеатаки продемонстрував головний пропагандист Кремля Володимир Соловйов під час свого шоу 28 березня 2023 року. Він у брутальній формі вдався до погроз Європі, зокрема Польщі: «Якщо ми вчергово не розтовчемо європейцям обличчя, вони нічого не зрозуміють. Але цього разу ми з Європи не підемо. Цього разу ми не будемо з ними домовлятися чи миритися. Хочуть поляки бути наступними? Це не українці, ми не будемо до них ставитися, як до братів. Ми знищимо всі міста ракетами за один раз, не використовуючи сухопутні війська. Це ми Україну шкодуємо, а тут будемо воювати, як американці в Іраку. Ядерними ударами, не впевнений, однак авіаційними чи ракетними, впевнений, все знищимо. І навіть не думатимемо зайвий раз» [288].

З початком повномасштабної російської агресії головним викликом для української культурної політики стала тема деколонізації. Україна щойно почала виповзати з колоніального трясовиння. Держава поступово почала позбуватися мовної шизофренії, яка, на думку Юрія Шевчука, викладача української мови у Колумбійському та Єльському університетах, – це нова, надзвичайно потужна, ефективна форма русифікації. Вона переслідує всі цілі, які ставила перед собою класична форма русифікації. На відміну від класичних форм асиміляційного тиску, мовна шизофренія як гібридний тип русифікаційної стратегії не викликає прямого масового опору. Українське суспільство у величезній своїй масі капітулювало перед нею, здалося, продовжує споживати її так, наче нічого не відбувається, тим самим беручи участь у руйнуванні власної мови, культури, цивілізації [289, с. 25–28]. Московія постійно використовувала російську мову як інструмент колонізації. Отож «перебування частини України в неукраїнському мовному просторі і нехтування повноцінним функціонуванням української мови в усіх сегментах функціонування суспільства, все ще унеможлиблює всеосяжну дерусифікацію

на всій території Української держави... А РПЦ – останній шанс Кремля нав'язати Україні канони «руськава міра» [290, с. 39]. Дослідниця Тетяна Бурдега зазначає, що мовне питання, проблеми державності й зовнішньополітична діяльність України тісно пов'язані із Російською Федерацією, з її імперськими амбіціями. Авторка пише: «Стирання кордонів між ідентичностями української і російської нації – це прямий шлях до втрати державності і набуття статусу колонії, а для українців – до перебування у гетто. Тільки правильно вибудована схема національних ціннісних орієнтирів може стати однією із тих потужних сил і точкою опору супроти «русских начал» і «русского мира» зокрема» [291, с. 24].

З початком неспровокованої агресії 2014 року Росія проти України широко застосовує методи гібридної війни – комбінації традиційних і нетрадиційних методів ведення війни, які охоплюють використання нерегулярних збройних формувань, ініціювання внутрішніх заворушень і сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки й економічний тиск. Гібридна війна, яку Росія вела і веде проти України, – це війна семантична, війна символів, боротьба за міфи, за історію, яка формує національну самосвідомість нації. Це концептуальна війна за самоідентифікацію, за право давати нові назви та створювати нові сенси і перспективи майбутнього, за можливість творення нової картини світу. Наголосимо, що проти України Росія веде і війну консцієнтальну (лат. *conscientia* – свідомість, сумління) – війнепроект на ураження свідомості, руйнування ідентичності. Об'єктом руйнування в консцієнтальній війні є культурна оболонка супротивника, а оскільки культура – стрижень цивілізації, то йдеться про руйнування цивілізації.

Дмитро Чекалкін, перекладач, дипломат, у серпні 2023 року розповів, яку підступну інформаційну зброю розробили у РФ [292]. Так, у Московському військовому інституті іноземних мов, який він закінчив 1986 року, питома вага курсантів факультету спецпропаганди становила не більше 10 відсотків від загальної кількості курсантів. Військовий університет імені Олександра

Невського, створений на базі цього вишу, сьогодні спеціалізується саме на підготовці спеціалістів інформаційного і медіакомунікаційного забезпечення військової діяльності. Тисячі курсантів опановують цю науку як на бюджетній, так і на позабюджетній формі навчання. Путінські пропагандисти сприймають населення не як свідомих людей, спроможних ухвалювати самостійні рішення, а як об'єкти для психологічних маніпуляцій. Унаслідок діджиталізації, інструментарій цих підступних методів значно розширився. Отож сьогодні вкрай важливе об'єднання всіх демократичних сил світу для протидії російській інформаційній навалі.

З урахуванням потужності та підступності інформаційного впливу, активних кампаній дезінформації та поширення конспірологічних теорій, страху та ненависті відомий британський журналіст та історик Пітер Померанцев сформулював концепцію так званого «інформаційного Рамштайну»: для того, щоб конкурувати й перемагати в боротьбі з авторитарними режимами, демократичні країни мають об'єднувати свої зусилля. Нюрнберг має бути неминучим для російських інформаційних злочинців та для їхніх агентів у всьому світі.

Напередодні повномасштабної російської агресії саме Україна впродовж трьох років була головним об'єктом усіх інформаційних диверсій та провокацій. Згідно з дослідженнями європейських інституцій, які вивчали цей феномен, за три роки, що передували повномасштабній російській агресії проти України, понад 40 % інформаційних операцій на інформаційному фронті було спрямовано та організовано проти неї. І саме тому Україна має відігравати вирішальну роль в організації та проведенні такого інформаційного Рамштайну. Проте сумнівно очікувати від сучасної української влади справді ефективної роботи у цьому напрямі, оскільки вона стала результатом потужних і підступних маніпуляцій свідомістю мільйонів українських громадян.

Олександр Солонько, фахівець з комунікацій, військовий, зазначає, що протягом 2013–2014 рр. Кремль зосередив весь свій досвід у веденні нелінійних воєн на тому, щоб завдати удару по Україні. «Доповідь Герасимова на початку

2013-го, ймовірно, визначила стартову лінію для вторгнення до України. Тоді росіяни муслили вирішити ряд завдань: провести інформаційні та кібератаки проти України, дестабілізувати суспільство, зокрема, руками лояльного політичного режиму та прямих агентів впливу (мовний закон Колесніченка), провести чергову кампанію політичного та економічного тиску і водночас зберегти високий рівень підтримки серед місцевого населення ідеї тісних зв'язків з росією. Після провалу, який ознаменувався масовими протестами, спровокованими відмовою влади підписувати угоду про асоціацію з Європейським Союзом, і спробами силового придушення цих протестів, у хід пішло також використання військової сили. Це завершилося окупацією частини території України російською армією та створенням проксі-утворень, якими прикривається власне окупація» [293].

На небезпеку інформаційних спецоперацій з використанням ЗМІ звернула увагу експертна група під егідою Центру глобалістики «Стратегія XXI» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», яка наприкінці 2019 року в аналітичному дослідженні «Російський спрут у дії. Кейс «Україна»» зазначила, що інформаційна складова гібридної агресії РФ проти України не менш небезпечна для майбутнього нашої країни, ніж російські танки; інформаційні атаки не забирають життя, але отруюють розум громадян і деформують суспільну думку [294].

Про це в березні 2008 року попереджав директор Інституту зовнішньої політики Григорій Перепелиця: «Оскільки в Україні діють демократичні механізми, то Росії досить закупити кілька українських телеканалів і змінювати редакційну політику. Змінюючи політику провідних українських ЗМІ, можна змінювати свідомість, яка буде віддзеркалювати інтереси чужої країни» [295].

Напередодні російсько-грузинського збройного конфлікту в серпні 2008 року «Універсум» оприлюднив дослідження директора Інституту Росії (Україна) Василя Лаптічука «Mein Kampf» Володимира Путіна, або до питання двосторонніх зоологічних відносин» в якому автор застерігав: «За деякими ознаками, російська сторона вже розпочала перший – інформаційний –

етап підготовки й проведення операцій на терені України, спрямованих на усунення найнекомфортніших для Кремля політиків, громадських діячів і, можливо, журналістів...» [296, с. 15].

Головний редактор УНІАН пояснює, хто такі «полюцери», хто їх утримує. Резюмує стосовно того, як жити поруч з імперією, котра, поки існує, ніколи не залишить нас у спокої. Застосовуючи всі наявні технічні можливості, вона пхатиме носа до наших справ й домагатиметься, аби ми у своєму домі жили так, як того бажає. Поставивши на службу владі друковані й телевізійні ресурси, імперія прийшла в інтернет, зрозумівши, що на інтернет-форумах значною мірою формується громадська думка, виробляється позиція тих, кого зараховують до груп впливу в соціальному середовищі [297, с. 46–48].

У затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року Стратегії національної безпеки України констатується: «Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і військові засоби» [298]. У документі наголошується, що спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підбивну діяльність проти України. Водночас документ констатує, що нейтралізацію цієї загрози ускладнюють «відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій».

Уся інформаційна політика сучасної Росії зводиться не до інформування населення своєї країни чи іноземних держав, а саме до підступної маніпуляції їхньою свідомістю. Новітні наративи Кремля – це затвердження нового етапу інформаційної війни проти України [299]. Пресцентр Служби безпеки України 8 серпня 2023 року повідомив, що кіберфахівці СБУ заблокували спроби російської військової розвідки отримати доступ до бойової системи обміну даними ЗСУ, виявивши майже 10 ворожих шпигунських програм [300].

Папа Римський Франциск 25 серпня 2023 року у відеозверненні до російської католицької молоді наголосив: «Ніколи не забувайте про спадщину. Ви – нащадки великої Росії: великої Росії святих, правителів, великої Росії

Петра I, Катерини II, тієї імперії – великої, освіченої, (країни) великої культури та великої людяності. Ніколи не відмовляйтеся від цієї спадщини. Ви – нащадки великої Матінки Росії, крокуйте вперед з цим. І дякую вам – дякую за ваш спосіб бути, за ваш спосіб бути росіянами» [301]. Після таких контroversійних висловлювань очільника Римо-Католицької Церкви глава УГКЦ Святослав виступив з критичною заявою, наголосивши, що такі слова – «найгірший приклад імперіалізму та крайнього російського націоналізму. Існує небезпека, що ці слова можуть бути сприйняті як підтримка того націоналізму й імперіалізму, який сьогодні став причиною війни в Україні – війни, яка щодня приносить смерть і руйнування для нашого народу» [302].

Степан Кость у дослідженні «Українська військово-політична думка» звертає увагу на поради і рекомендації шеф-редактора «Універсуму», які, безумовно, могли б продовжити й інші спеціалісти та експерти, для перемоги України в інформаційній війні з Росією. «Як перемогти в інформаційній війні?» – так назвав свою статтю О. Романчук, шеф-редактор «Універсуму» (травень–червень 2014 р.). Пропозиції автора: припинити демонстрацію російських телесеріалів, в яких експлуатується риторика советського минулого, глорифікуються советські символи; звернути увагу на актуальну кінодокументалістику («Інший Челсі. Історія з Донецька», «Кримінальна окупація», «Віктор Янукович. Кримінальні лідери України», «Донецька мафія при владі. Злодії в законі», «Янукович. Донецька братія» та ін.; напередодні відзначення завершення Другої світової війни розпочати показ документальних телесеріалів («Радянська історія. The Soviet Story», «Собор на крові», «Гіркі уроки «Радянської історії»»); організувати цілодобові телефіри, телекартинки для світових телеканалів й інформаційних агенцій; перестати бездумно, без ретельного аналізу тиражувати інформацію про В. Януковича чи терористів з їхніми заявами, ультиматумами, вимогами – в умовах інформаційної війни це робити неприпустимо. «Найперш має спрацьовувати патріотизм, фаховість, відповідальність перед народом, перед державою. Власники телеканалів також мають дотримуватися тих принципів. Одне слово, люби Україну або забирайся

геть...», «Треба вести наступальну історичну пропаганду. Правильну, переконливу, ефективну. Для безпеки Української держави зараз це надважливо. Телебачення сьогодні може виконувати роль й консолідуючого чинника. Телеглядач має обирати саме українське ТБ. Використання української мови як додаткового засобу для поширення відвертої російської пропаганди неприпустимо. Ворожа пропаганда має бути припинена, нейтралізована». У статті «Як перемогти Московію» (ч. 9–10 «Універсуму» за вересень–жовтень 2014 р.) О. Романчук частково продовжив роздуми над проблемами інформаційної війни, протестуючи проти того, що українські телеканали й далі транслюють російське «мило» – телесеріали й розважальні шоу. На його думку, держава повинна націоналізувати (або ж позбавити ліцензії) ті телеканали й радіостанції (це стосується і друкованих видань, які прагнуть тримати Україну в культурному полоні Московії)» [303, с. 44–445]. У монографії С. Костя «Журналістика і творчість» наведено ще одну думку шеф-редактора «Універсуму»: «Публіцист знає, що найефективнішим методом боротьби зі спробами маніпулювання свідомістю людей є вміння виявляти дезінформацію, вміння перевіряти істинність поширюваної інформації. А для цього потрібні знання. Для перемоги в інформаційно-психологічній війні потрібні саме знання. Інформаційна зброя – це не лише комплекс технічних та інших засобів і технологій, а передусім знання» [304, с. 400].

Під час XIX Міжнародного книжкового Форуму видавців у Львові (2012) з ініціативи «Універсуму» письменники та експерти організували круглий стіл, на якому дослідили походження хвиль підривної інформаційної діяльності проти України [305, с. 34]. Відомий письменник Михайло Слабошпицький 2013 року констатував: «Інформаційний простір України майже цілковито здано Росії. Шкода від цього для державного й національного будівництва така, що її просто важко виміряти» [306, с. 42]. Надзвичайний і Повноважний Посол України Юрій Щербак зауважив, що інформаційний простір України на 70–90% віддано советсько-російській пропагандистській макулатурі, він перетворився на поле безжальної психологічної війни, що із 2005 року з особливою

інтенсивністю ведеться проти незалежної Української держави та її народу [307, с. 43]. Валентин Бадрак, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, розповів про російські спецоперації в українському інформаційному просторі та про необхідність проведення контрзаходів, акцентуючи, що Україна з першого дня незалежності була полігоном для інформаційних війн та операцій і залишається таким полігоном сьогодні [308, с. 12–13]. В іншій публікації автор аналізує альтернативні можливості та асиметричні дії у протистоянні з набагато сильнішим у військовому плані ворогом [309, с. 25–26]. Кібербезпека – важливий фактор у протистоянні ворогові. В інтерв'ю журналові Валентин Бадрак нагадує, що Росія ніколи не приховувала свої претензії до України, що українські військові фахівці та експерти говорили про підготовку РФ до війни, але нічого не було зроблено й Україна до війни належним чином не підготувалася [310, с. 23].

Інформаційне суспільство потребує постійного аналізу. В «Універсумі» 2019 року надрукували скорочений переклад «Нової Білої книги про інтернет-операції ГУ ГШ ЗС Російської Федерації». У цьому тексті, зокрема, розтлумачено, як саме російська розвідка сіяла і продовжує сіяти зневіру серед громадян України. Операції впливу в наборі даних Головного управління відповідають тактичній схемі, відомій як відмивання інформації, в межах якої історія створюється або насаджується, а потім легітимізується [311, с. 38–40].

Відомий письменник і публіцист Леонід Капелюшний на шпальтах двомісячника застерігає, що найбільшим нашим лихом є знищення національного інформаційного простору: «Інформаційний простір не тільки форма існування журналістики, постійної комунікації із країною, а також міст порозуміння між владою та суспільством. І догляд за цим мостом, постійне вдосконалення хиткої конструкції завжди обов'язок влади» [312, с. 34]. На думку соціального психолога Олега Покальчука, комунікація є головною символічною цінністю XXI століття, особливо під час війни, оскільки перемагати треба словами. Соціальна комунікація між журналістами та аудиторією стає наріжним каменем у формуванні тієї чи іншої картини світу,

яка зазвичай не відображає реального стану речей [313, с. 22].

В українському законодавстві недостатньо чітко прописані норми, що визначають елементи діяльності масмедіа, які становлять загрозу національній безпеці. В умовах реальної повномасштабної війни це необхідно зробити, дотримуючись балансу між забезпеченням свободи слова та захистом національних інтересів. На ці чинники автори журналу неодноразово звертали увагу державних чиновників і надавали рекомендації щодо методів ефективної боротьби з інформаційною агресією Росії.

Наприкінці 2018 року закрили газету «Народна армія» і журнал «Військо України». Часопис «Універсум» одразу ж відреагував на таке рішення критичною статтею «Ідеологічна диверсія?» [314, с. 39–40]. На думку видання, «в умовах війни по суті здійснена справжня ідеологічна диверсія – ліквідовані головні друковані часописи ЗСУ». Ми погоджуємося з Русланом Сіромським, який пише, що нині спостерігається посилення інтересу до історії та методики реалізації «активних заходів» – публічних або/та таємних операцій, базованих на пропаганді, поширенні дезінформації, що пояснюється активізацією російських спецслужб в Україні і на Заході [315]. «Універсум» постійно наголошував, що в гібридній війні з Росією Україна має протидіяти асиметричною дипломатичною і культурною активністю. Це вимагає нагальної трансформації системи освіти: організації навчання логіки, прищеплення критичного мислення, набуття реальних знань, необхідних для правильного орієнтування в інформаційному просторі, у соціальних мережах.

Аналіз публікацій в «Універсумі» на тему інформаційної безпеки Української держави в гібридній війні з Росією засвідчує, що найефективніша протидія інформаційній експансії Росії в Україні – видатні успіхи в економіці, у зовнішній і внутрішній політиці, в успішній судовій реформі, в реорганізації силових структур, зокрема СБУ і розвідувальних служб, у зміцненні ЗСУ, а також перемозі на дипломатичному і юридичному фронтах.

Зазначимо, що упродовж трьох десятиліть, приділяючи пильну увагу антиукраїнським інформаційним операціям Росії проти Української держави,

«Універсум» виробив певну концептуальну модель протидії гібридній війні, виокремивши найважливіші з погляду мас-медіа, засоби й методи впливу на світоглядні позиції не лише громадян України, чим підтвердив важливу думку Генсека НАТО Єнса Столтенберга, висловлену в інтерв'ю виданню «El Pais» 19 липня 2020 року: «Відповідь на пропаганду – це не пропаганда. Найпотужнішою зброєю проти дезінформації є вільна і незалежна преса» [316].

Багаторічні напрацювання видання у сфері протидії інформаційно-психологічним операціям (ІПСО) з метою захисту безпеки держави допомогли «Універсуму» під час роботи XIX Форуму видавців у Львові 14 вересня 2011 року провести інтелектуальний захід «Інформаційні та книжкові війни проти України. Чи є можливість протидії?». У ньому брали участь відомі письменники, журналісти та експерти, які розповіли учасникам дискусії, хто і як веде інформаційні війни проти України та запропонували шляхи протидії. У пресцентрі Leopolis 15 грудня 2016 року відбувся організований редакцією часопису круглий стіл на тему ««Універсум» vs пропаганда в умовах інформаційно-психологічної війни». 22 червня 2021 року авторка дисертаційного дослідження В. Романчук виступила з доповіддю на Міжнародній конференції «Кіберпростір та інформаційна війна 2021 року. Контекст Центральної та Східної Європи» [317].

Проект журналу ««Універсум» проти пропаганди» переміг у конкурсі Фонду розвитку ЗМІ Посольства США. У результаті з березня 2016 року до березня 2017-го редакція «Універсуму» мала нагоду ознайомити студентів українських закладів вищої освіти, курсантів, гімназистів, військових і журналістів з головними видами та методами ІПСО в інформаційному просторі України, які здійснює Росія. У різних містах проведено 20 заходів, у яких брало участь майже 2000 слухачів. У рамках зустрічі з журналом в Українському Вільному Університеті (Мюнхен, Німеччина) 9 березня 2017 року відбулася презентація зазначеного проекту.

Протидія гібридній війні – органічна складова антиросійського дискурсу журналу «Універсум». Якщо брати до уваги, що гібридна війна – це поєднання

військових і невійськових засобів (боротьба на полі дипломатичному, економічному, інформаційному, освітньому, культурному тощо), то треба визнати, що «Універсум» упродовж тривалого часу культивував ефективну модель протидії гібридній війні Росії проти України.

Головні концептуальні ідеї цієї моделі такі: Росія традиційно вела проти України гібридну війну (хронологічно це не обмежується лише роками відновлення української державності); гібридна війна Росії проти України – цинічна й безкомпромісна, у багатьох випадках вона набула ознак геноцидної діяльності; Захід не був готовий до такого формату «гібридної війни» на початку ХХІ століття; протидія гібридній війні повинна охоплювати фактично всі сфери життєдіяльності (що й демонструє «Універсум»); максимальна ефективність протидії гібридній війні пов'язана з нашими успіхами у кожній сфері життєдіяльності (у тім числі на фронті) і зумовлена саме цими чинниками; протидія гібридній війні має бути систематичною, постійною, організованою, теоретично обґрунтованою, узгодженою зі стратегією державної політики.

Концептуальні домінанти «російської теми» такі: прогнози щодо Росії як ворога справдилися, що й треба було врахувати у Воєнній доктрині України; висвітлення російсько-українського дискурсу потребує системного підходу; інформаційна війна – одна зі складових державної політики; «гібридна війна», яку віддавна провадила Росія проти України, потребує адекватної відповіді; нинішня повномасштабна війна з Росією переконує, що Україні потрібне не лише сучасне військо, а й громадянське суспільство, яке розуміє, що пацифісти воєн не виграють; війна Росії проти України – злочинна і має ознаки геноциду; історія Росії у тлумаченні офіційної російської історичної науки фальшива, так само суцільною вигадкою є путінська версія України.

3.3. Відновлення історичної пам'яті українського народу. Історична публіцистика як публічна історія в інтерпретації часопису

За десятки років соціальної інженерії тоталітарному режимові вдалося сформувати нову спільноту «радянських» людей, значна частина яких досі охоче послуговується силоміць насадженими ідеологемами. Досі не відбулося остаточного історичного розрахунку зі сфальшованим минулим. Потребують остаточної деконструкції залишки й наслідки ідеологічного та культурного панування большевицького режиму. У публікації «Комунізм і Україна. Передмова до українського видання книги» в журналі «Універсум» член-кореспондент НАН України Олег Романів аналізував «Чорну книгу комунізму» Стефана Куртуа, Ніколя Верта та інших, надруковану в десятках перекладів різними мовами світу. На його думку, це блискучий аналіз найімовірнішої глибинної мотивації всесвітньомасштабних злочинів комунізму, якими була виповнена минала епоха ХХ століття [318, с. 22–23]. У монографії «Журналістика і творчість» справедливо І. Павлюк зазначив: «Історія публіцистики – однозначно практичний посібник для сучасних вітчизняних публіцистів, основними темами виступів яких нині є Майдан, тема російсько-української війни, тема еміграції, збереження природи, глобальна зміна клімату, боротьба за ідентичність України та її атрибути (мова, етнокультура)» [319, с. 375].

Історична публіцистика як публічна історія докорінно змінює усталений спосіб розповіді про минуле, роблячи його демократичнішим – уже сьогодні видають чимало науково-популярної літератури на історичну тематику, різноманітних додатків до часописів, гарно оформлених коміксів для дітей, на телеканалах створюють цікаві історичні програми, знімають документальні фільми тощо. Відбуваються радикальні зміни у сфері соціальних комунікацій, які стали можливими завдяки інтернету, коли оцифрування масивів документів за допомогою нових, інноваційних інструментів фундаментально змінює

принципи доступу до першоджерел. Ймовірно, що найперспективнішими напрямками публічної історії (історичної публіцистики) стане поява спеціалізованих медіаресурсів на основі новітніх цифрових технологій. Класична традиційна історична наука втрачає монополію на збереження колективної пам'яті суспільства. Сьогодні не лише вона вирішує, що саме з надбань минулого насамперед треба рятувати від небуття, щоб максимально повно зберегти нашу історію. Українські громадяни мають добре орієнтуватись в історичних подіях і вміти правильно їх інтерпретувати в інтересах української політичної нації.

В Україні, як і в Східній Європі, поняття публічної історії передусім знайшло своє відображення в історичній публіцистиці, що пов'язано з розвалом СРСР і демонтажем так званого «соціалістичного табору». Відповіді на багато питань, які суспільство прагнуло отримати, доволі часто зберігали у засекречених архівах і спецховищах. Ця обставина вимагала від недавніх дисидентів, визнаних інтелектуалів й авторитетних публіцистів розпочати складну роботу з переосмислення та інтерпретації минулого, творення об'єктивної історії нації й держави. Єгор Браїлян у статті «Публічна історія в Україні: у пошуках консенсусу» зазначає, що «в українському контексті стратегічна важливість ролі публічної історії в суспільстві залежить від взаємодії медіа, академічного цеху істориків та видавців» [320]. Концепт публічної історії як тлумачення або показ історичних знань популярними методами й засобами (по суті творення історії для найширшого загалу) виник у США в 1970-х роках минулого століття. Згодом як наукова дисципліна публічна історія здобула визнання в усьому світі. «The Public Historian» – один із найавторитетніших наукових часописів нового напрямку досліджень [321]. Створена 1979 року Національна рада США з публічної історії проголосила, що головною метою публічних істориків має бути поглиблена і розширена можливість зв'язку громадськості з минулим [322]. Саме тому сьогодні історію вивчають не лише дослідники-фахівці, нею цікавляться і далекі від науки люди. Їй приділяють увагу науково-популярні журнали. Історія стала предметом

публіцистики.

Одним із прикладів успішного втілення жанру історичної публіцистики в публічний простір є сайт «Історична правда», на якому зrealізовано чимало цікавих спецпроектів. У цьому контексті важливим для українського суспільства є втілення в медійну сферу громадського проекту «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт». У царині публічної історії привертає увагу нове журнальне видання – львівський науково-популярний часопис «Локальна історія».

Директор Інституту всесвітньої історії НАН України, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України Андрій Кудряченко зазначає: «Для України, яка відносно недавно відновила державну незалежність, нагальними завданнями постали подолання історичних схем, міфів та концептуальних підходів щодо нашої країни націй... Надто важливе й вироблення свого бачення всесвітньої історії та місця України в ній» [323]. Цю думку поділяє доктор історичних наук Павло Гай-Нижник: «Адекватна оцінка власного минулого є першою ознакою самодостатнього суспільства і здорової історичної пам'яті народу, що відбувся та позбувся постколоніальних травм і комплексів» [324]. Підсумував сказане знаний український історик Ярослав Дашкевич: «Історія – це віддзеркалення процесу суспільного розвитку нації, який не зупинився сьогодні, а продовжуватиметься також завтра. Історія, але лише правдива, об'єктивна, допомагає вловити справжні тенденції цього процесу, стає реальною вчителькою життя, дає можливість бачити майбутнє» [325, с.54]. По-сучасному сприймаються навіть поради і застереження публіциста М.Шаповала, висловлені на початку 1920-х років, які відтоді вперше оприлюднено у першому числі «Універсуму» в грудні 1993 року: «Нам треба не тільки політичної боротьби, але й суспільного будівництва. Політичну боротьбу, в ім'я створення української влади, ми мусимо вести безупинно, не вгаваючи...» [326, с. 24].

Упродовж трьох десятиліть «Універсум» активно пропагував та розвивав ідеї української державності, відображав сутність процесу її становлення. Редакція видання розуміла вкрай важливу роль публічної історії (історичної

публіцистики) у збереженні й зміцненні національної ідентичності, формуванні плюралістичних поглядів та методологій на теми історії, у визначенні актуальної, суспільно й громадянсько значимої історичної проблематики. Власне спираючись на історіографічні здобутки та значну джерельну базу, подану в часописі, ми аналізували надруковані в журналі матеріали на історичну тематику, які в умовах російсько-української війни сприяють увиразненню самоідентифікації українців, утвердженню національної ідентичності, формуванню політичної нації.

Серед публікацій «Універсуму» на сучасні суспільно-політичні теми помітне місце відведено об'єктивному висвітленню історичних подій, належним чином не досліджених і не потрактованих. Історична публіцистика видання засвідчує, що призначення історії як науки – це вироблення системи цінностей для успішного будівництва демократичної держави. Історична публіцистика на сторінках «Універсуму» порушувала питання національної єдності та ідентичності. Автори текстів усвідомлюють, що без самоідентифікації народу, творення провідної верстви, еліти як одного з елементів процесу самоорганізування суспільства існування незалежної держави неможливе. Прагнення до об'єктивності спонукало «Універсум» до виваженого аналізу як реалій сьогодення, так і уважного вивчення доробку представників державницьких ідеологій, котрі сповідували часто концептуально різні погляди на майбутнє Української держави: В'ячеслава Липинського [327, с. 17–19], [328, с. 39–44], Дмитра Донцова [329, с. 45–48], [330, с. 58–59], [331, с. 4–9], [332, с. 34–40], [333, с. 29–33], [334, с. 41–44], [335, с. 13–18], Миколи Міхновського [336, с. 56–59], [337, с. 37–39]. Журнал «Універсум» друкував наукові та публіцистичні виступи Михайла Грушевського, Івана Франка, Михайла Туган-Барановського, Степана Рудницького, Юрія Липи, Юрка Тютюнника, Володимира Винниченка, Євгена Маланюка, Юрія Шевельова, Дмитра Донцова та інших вітчизняних і зарубіжних учених, політиків, істориків, письменників, журналістів. Публікації на історичну тематику на шпальтах видання вдало доповнювали праці сучасних

дослідників – Ярослава Дашкевича, Ярослава Ісаєвича, Володимира Сергійчука, Юрія Шаповала, Євгена Сверстюка, Миколи Жулинського, Анатолія Свідзинського, Петра Костюка, Сергія Грабовського, Тімоті Снайдера, Енн Еплбаум та багатьох інших.

Для історії своєрідною одиницею аналізу є факт, подія. Автори журналу відшуковують, аналізують і систематизують маловідомі факти вітчизняної історії. Публіцистичним статтям на історичну тематику притаманна ґрунтовна насиченість фактологічним матеріалом, аналітична глибина, для них характерні яскравість і доступність стилю – вони водночас наукові та популярні. Осмислення й оцінка історичної події не може відбуватися без урахування її відповідності тим чи іншим інтересам. Століттями російське самодержавство, а згодом ідеологи більшовизму маніпулювали історією підкорених народів, знищували матеріальні пам'ятки історії.

Важливе питання, яке порушує «Універсум», – ставлення російської держави до України та українців. Задовго до початку війни проти України в лютому 2014 року видання звертало увагу на численні загрози для української ідентичності з боку новітнього російського імперіалізму – постсовєтського «самодержавія», що вперто не полишає спроб знищити її (українську ідентичність) різноманітними способами, зокрема й інформаційним – окупацією інформаційного простору України (телебачення, радіо, преси, кіно тощо), щоб реанімувати «єдиную і неделімую». Про цю небезпеку попереджали члени УКП, викриваючи терористичні методи російських «більшевиків». Уперше від 1920 року «Універсум» оприлюднив «Лист Закордонної групи УКП до комуністів і революційних соціалістів Європи та Америки» – свідчення українських комуністів, зроблені на еміграції: «Захопивши владу на Вкраїні в 1918 році, руські большевики запровадили той же царський старий національний режим і диктатуру руської культури. До чого доходив цей режим, можна судити по тому, наприклад, що руські большевики топтали ногами портрети українського поета Шевченка, розстрілювали українських вчителів за одну їхню національність...» [338, с. 24–26].

Петро Кузик на великому фактичному матеріалі досліджує історію українського націонал-комунізму, натхненників УКП В. Шахрая і М. Мазлаха. Зазначає, що український націонал-комунізм як повноцінний рух існував і остаточно був знищений російським большевизмом у 30-х роках минулого століття [339, с. 40–43].

У статті «Від Сяну? По Кавказ?» Микола Шатилов (Чеська Республіка) проводить цікаві паралелі між нинішніми подіями в Україні та ситуацією в Чехословаччині наприкінці 30-х років минулого століття. Автор пише: «Верховна Рада взяла на іспит лояльність російської людности. Кримські й донецько-луганські події засвідчили, що вона завалила той іспит, а тож існування українців ув одній державі з росіянами знайшлося під сильнющим знаком питання. Так само як існування чехів ув одній державі з німцями напередодні Другої світової війни» [340, с. 18–19].

У ХХІ столітті академік НАН України Іван Дзюба ставить риторичне запитання: «Чи можемо ми мати спільну історію Росії та України? Чи можливе єдине трактування подій в історії різних народів?». І сам відповідає: «І непотрібне. І шкідливе. Тому що оце силове зведення єдиного трактування історії не має сенсу. Є тисячі прикладів, коли не збігаються погляди на історичні події. А нація повертається до гідності через історію, але цю історію треба вміти подати» [341].

Своїми публікаціями на історичну тематику журнал сприяє збереженню та утвердженню традицій української державності, нагадує про важливу роль історичної спадщини Київської Русі, за яку сучасна Московія веде виснажливу гібридну війну проти України. Російський історик В. Невежин розповідав доктору історичних наук Владиславу Гриневичу, що першим питанням, яке В.Путін після обрання його президентом Росії задав директоріві Інституту історії Росії А. Сахарову, було таке: «Що будемо робити з Київською Руссю?» [342]. Цій темі присвячено статтю Ярослава Дашкевича «Як Московія привласнила історію Київської Русі» [343, с. 4–6]. Історик застерігає: «Створюючи свою українську державу, українці повинні переглянути й

уточнити свою історію, базуючись на правді, достовірних фактах і історичних подіях».

Текстовою ілюстрацією сучасної української історичної публіцистики може бути розлоге есе відомого журналіста, письменника і публіциста Леоніда Капелюшного «У нашому домі йде реставрація імперського режиму за ширмою декларативного суверенітету». Варта уваги його думка: «У кожної нації в історії були крутозламні події, які визначали на багато віків наперед її долю. Якби не битва при Марафоні, не Фермопіли, навряд чи греки так боролися б проти османського іга. Якби не Крути, не Холодний Яр чи опір УПА, ми могли і не мати незалежності, могли зростися із Росією сіамськими близнюками. Кожна поворотна перемога чи поразка несуть у своєму зародку наслідки непередбачувані. Вони містичним, опосередкованим чином впливають на ментальність нації, її генотип» [344, с. 35].

У статті «Проблема Росії для українського національного руху: погляд Івана Франка» [345, с. 30–33] Олег Баган торкається теми російської державної ідеології (слов'янофільства), російської культури і політики щодо трактування Івана Франка. Автор нагадує, що Каменярь у багатьох статтях 1890–1900-х років описує ситуацію в Російській імперії як нещадний натиск на все українське, як тупий державницький деспотизм, що знищує та ущемлює елементарні форми громадянського життя.

Ярослав Дашкевич у статті «Тавро Переяслава на історії України» [346, с.4–9] висловив переконання, що безпосередні та віддалені наслідки Переяслава давно вже перестали бути науковою проблемою: «Тут все ясне – до СНД, єдиного економічного простору, російських військових баз, погроз енергетичної блокади, поділу Керченської протоки та Азовського моря, до коси Тузла включно».

У розвідці про гетьмана Івана Мазепу «Довга тінь гетьмана. Про підсумки ще одного Мазепинового року» [347, с. 6–10] Ярослав Дашкевич аналізує «мазепинські» стереотипи, що панують вже три століття в неукраїнській історичній науці, підсилюються політичними чинниками.

Наголосимо, що навіть деякі російські вчені визнають етнічну химерність Росії, штучність російського етносу, суттєву різницю між так званими росіянами та європейцями. На цю обставину звернув увагу канадський дослідник Роман Кассіян на сторінках журналу ще 1995 року: «Чому Європа та Захід так важливі для нас? Тому, що це єдина цивілізація, яка себе обсервує, аналізує, яка відносно об'єктивно записує те, що сталося, шукає розуміння того, що сталося, й робить з цього висновки, яка з'ясовує причини подій і намагається вчитися з досвіду. Це закладено в її історичних коренях...» [348, с.14]. СРСР не гребував крадіжками іноземної техніки за допомогою агентури ГПУ, ОГПУ, НКВД, МГБ, КГБ, ФСБ і ГРУ. Масово копіювались новітні закордонні винаходи: від автомобілів, літаків, ракет, зброї, комп'ютерів, заводів і фабрик до побутової техніки. «Творчо переосмислювались» здобутки західної цивілізації у сфері культури. У квітні 2018 року Росія таки визнала, що не має нічого спільного із Заходом. Як, зрештою, і з Азією. Вона – напівкровка [349]. З цього випливає, що для України наведення культурних, політичних та економічних мостів з сучасною Росією не має жодного сенсу, тим паче в умовах війни.

Спроба узагальнити історико-публіцистичні виступи на сторінках журналу «Універсум» увиразнює картину ідейних і ціннісних змагань на полі історіографії в першу добу української державності. Журнал регулярно ознайомлював своїх читачів з популярними і глибокими науковими дослідженнями обставин боротьби українців за незалежність доби Визвольних змагань 1917–1921 рр., під час Другої світової війни і після неї. Йдеться, зокрема, про визначальну роль українців у перемозі буржуазно-демократичної революції в Петрограді [350, с. 34–36], про конфлікт між Раднаркомом РРФСР та Центральною Радою 1917 року [351, с. 45–47], про обставини підписання Брестського миру [352, с. 26–34], про польсько-українське протистояння напередодні та під час Другої світової війни [353, с. 13–16], [354, с. 17–21], про драматичні й трагічні сторінки історії УПА [355, с. 4–5], [356, с. 19–21, 24] тощо. В історії зовнішньої політики УНР Берестейський мир є прикладом

укладення успішного міжнародного договору, який радикально вплинув на подальший розвиток Української революції 1917–1921 рр. Темі підписання цього важливого документа присвячено статтю шеф-редактора «Універсуму» Олега Романчука «Берестейський мир», надруковану 1994 року і з доповненнями 2018 року [357, с. 11–17]. Вперше від 1928 року в ній залучені оригінальні архівні тексти телеграфних переговорів членів української делегації, спогади учасників перемовин тощо. У тексті наведено чимало фрагментів німецьких, австрійських та українських документів, які відображають складний процес перемовин у Бересті.

У розлогій статті «З пошаною до маєстату української державності» [358, с. 20–22, 33–34], ілюстрованій унікальними фото тієї доби, американський дослідник Антін Орликовський подає маловідомі подробиці утвердження самостійності Української держави 1918 року. «Українські державність і самовизначення» – передрук статті Сергія Шелухина з київської газети «Трибуна» від 25 січня 1919 року, в якій автор звертає увагу на загрози Українській державності: «Проти української державності і українського народнього відродження повстають всіма силами московські та зросійщені великі промисловці, великі торговці й капіталісти, що здебільшого мають свої володіння по Вкраїні та у Великоросії. Вони хочуть, щоби Росія знову стала, як була, «єдиною-неділимою», бо та Росія, будши для українського народу лихою мачухою, для них була рідною матір'ю» [359, с. 42–44].

Справжнім відкриттям для читачів журналу стали публікації споминів учасників і свідків історичних подій доби Визвольних змагань 1917–1921 рр., міжвоєнного періоду і Другої світової війни.

З історіографічного погляду, непроминальний інтерес для сучасних дослідників становить опублікована в «Універсумі» упродовж 1995 року історико-мемуарна праця Юрка Тютюнника «Зимовий похід 1919–1920 рр.» [360], яка вперше побачила світ у Коломиї 1923 року. В ній зібрані міркування Ю. Тютюнника як генерал-хорунжого Армії УНР щодо політичного контексту та історичної ролі Першого зимового походу. Текст містить політичний огляд,

опис бойових дій, персональні враження і спостереження, доповнений копіями документів.

«Універсум» першим у незалежній Україні 2004 року надрукував в одному виданні збірку споминів Юрка Тютюнника «Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр.» [361]. Це книжкове видання ілюстроване рідкісними архівними фото, копіями документів і малюнками тієї буремної доби. Сьогодні, в умовах російсько-української війни, авторські роздуми й висновки щодо причин поразки УНР є надзвичайно вартісними і повчальними. Органічним доповненням до історіографічної спадщини Юрка Тютюнника є біографічний нарис Олега К. Романчука «Суперник Головного Отамана» про генерал-хорунжого Армії УНР [362, с. 21–22

Важливою інформацією на історичну тематику стали результати багаторічних пошуків архівних матеріалів про сотника Армії УНР Василя Оксюка. Вперше на сторінках «Універсуму» оприлюднено його відреставроване фото, а також надруковано копії оригінальних документів [363, с. 17–24].

До 120-річчя від дня народження Симона Петлюри американський історик К. Мандзенко відгукнувся розлогим науковим дослідженням «Петлюра, петлюрівці, петлюрівство» [364], в якому автор, зокрема, зазначив, що українці об'єднались не так безпосередньо особою Петлюри, як його іменем, з вірою у перемогу української правди, героїчно боролися за сучасне і майбутнє України.

«Про встановлення кордону між Україною і Росією» [365, с. 20] – цікава і повчальна історична розвідка Гордія Вербецького і Петра Вербецького про розроблені істориком і юристом Сергієм Шелухиним критерії розмежування Росії та України під час Визвольних змагань 1917–1921 рр. Зокрема, зазначено, що С. Шелухин запропонував за ознаку національності прийняли цілком офіційний документ – прізвище. Цю ознаку і прийняли для зарахування села чи міста до певної сторони кордону.

Сьогодні українська мова дедалі більше стає ознакою не просто етнічної, а й загальнонаціональної ідентичності, отож заслуговує перепрочитання і

обдумування стаття з паризького журналу «Тризуб» (1927. № 33. С. 11–16) – «Постанова уряду УСРР про заходи забезпечення рівноправності всіх мов на Україні та сприяння розвитку української культури», яку передрукував «Універсум». У статті подано критичний аналіз виданого «совітським» урядом України закону про права національних мов в Україні. Варто навести невеличкий фрагмент: «Наприкінці вважаємо потрібним поставити всім, хто так гаряче обороняє закон, який закріплює витворений большевицькою політикою status quo на Україні відносно рівноправності всіх національних мов, одне запитання: чому аналогічного закону й досі не видано в Росії та в інших республіках СРСР?» [366, с. 44–46].

На сторінках «Універсуму» впроваджено в науковий обіг дослідження про Юліана Бачинського [367, с. 10–14], [368, с. 15–18] та Івана Пулюя [369, с. 22–23]. У нашому перекладі «Універсум» надрукував важливу наукову працю доктора права Степана Ріпецького «Українсько-польська дипломатична боротьба 1918–1923» [370]. Широко використовуючи документи, цитуючи іноземних державних діячів і вчених, автор оцінив історичні рішення періоду українсько-польської війни 1918–1919 рр. і подальшої дипломатичної боротьби за західноукраїнські землі.

«Універсум» ознайомив читачів зі спогадами Анатолія Гака (Мартина Задеки) «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку» [371] про літературне життя в Україні 1920–1930-х років минулого століття та у повоєнний час на Заході. Сьогодні в контексті російсько-української війни спогади очевидця подій в Україні 1918–1919 рр. викликають невідоме зацікавлення. Привертають увагу спогади Наталі Яхненко «Від бюро до Бригідок. Трохи спогадів з 1939–1941 років» [372], які містять цікаві спостереження й особисті враження від побаченого й почутого у надзвичайно складний, драматичний і трагічний час нашої історії. Часопис подає стислий життєпис авторки, яка товаришувала з Марією Бачинською-Донцовою, Оленою Телігою, Наталею Лівицькою. Цінним історичним джерелом особового походження є спомини Костянтина Романчука «Моя війна. Спогади солдата» [373].

В умовах складних трансформаційних процесів у суспільстві, які почалися в Україні з 1990-х років, журнал «Універсум» своїми публікаціями в царині історичної публіцистики регулярно ознайомлює читачів із маловідомими сторінками вітчизняної історії, тим самим зміцнюючи підґрунтя для утвердження української ідентичності, становлення політичної нації. Журнал постійно демонструє системний підхід до формування національної політики в багатьох сферах державного будівництва, зокрема у сфері історичній. Переконливо ілюструє, як історична публіцистика спроможна поєднувати наукову інтерпретацію окремих подій та явищ із пропагандою важливих результатів досліджень. Сьогодні її моральні, ідейні, інтелектуальні впливи стають вирішальними чинниками у процесі формування громадянської свідомості у суспільстві.

Завдяки системному аналізу публікацій зазначеної тематики узагальнено досвід сучасної української історичної публіцистики, яка пропонує оригінальні методологічні підходи для поглиблення історичних досліджень. Публікації в журналі є своєрідною ілюстрацією ефективності системного підходу до аналізу складних, часто суперечливих процесів українського державотворення, до верифікації канонізованих упродовж десятиліть офіційною совєтською історіографією стереотипів і оцінок, наявність системних зв'язків між історичними фактами, подіями нинішніми і давніми, вчинками осіб, які творили й творять історію.

Матеріали двомісячника допомагають орієнтуватися у складних історичних проблемах на шляху становлення й утвердження української незалежності, яка на всіх етапах визвольної боротьби потребувала і потребує від своїх громадян вияву національної самосвідомості, а сьогодні вимагає належного ідеологічного забезпечення у сфері історичної науки та публічної історії.

3.4. Державотвірний аспект економічної проблематики

За роки незалежності економічну думку Української держави поповнили численні спеціальні дослідження економічної проблематики. Праці відомих учених С.Вовканича [374], Б. Гаврилишина [375], С. Злупка [376], [377], А.Гальчинського [378], [379], [380], [381], [382], М. Павловського [383], [384], [385], [386], [387] та ін. здобули широку популярність не лише в академічних колах. Суспільству, яке прагне збудувати життя на демократичних засадах, вкрай потрібна економічна поінформованість. Спеціальні економічні видання адресовані, зокрема, науковцям і фахівцям. Ідеться передусім про такі періодичні видання, як «Проблеми економіки», «Економіка і прогнозування», «Економіка України», «Економіка промисловості», «Економіст», «Економічна кібернетика», «Економічний аналіз», «Регіональна економіка», «Економіка розвитку» тощо. Зауважимо, що популярний виклад економічної думки в українській періодиці практично відсутній. Немає, зокрема, дохідливого викладу основ економічної науки, що даватиме змогу громадянам краще усвідомити сутність і причини/витоки багатства й бідності, безробіття та інфляції, з'ясувати, що таке бюджетний дефіцит і державний борг. З урахуванням згаданих чинників впливу на загальносуспільні явища можна прогнозувати розвиток подій, вживати заходи для стимулювання або стримування, розвитку або гальмування, шукати ресурси для здійснення або зміни форми організації того чи іншого процесу. З огляду на зазначене, редакція «Універсуму» чимало уваги приділяла трактуванню причин економічних проблем сучасної України. Автори журналу у своїх публікаціях вдало поєднували популярність викладу з фаховим аналізом української та світової економіки, звертаючи особливу увагу на шляхи виходу з кризи.

Економічну проблематику на сторінках «Універсуму» висвітлювали відомі вчені, фахівці, підприємці: академік НАН України, доктор економічних і технічних наук Михайло Павловський, доктори економічних наук Степан Злупко, Веніамін Сікора, Степан Вовканич, Осип Мороз, Олег Соскін, Віктор

Борщевський, Віктор Шевчук, Володимир Лановий, Іво Полулях, Юрій Саєнко. Додамо і знаних фахівців, які на практиці добре орієнтуються в економічних процесах, серед них: президент Асоціації українських банків Олександр Сугоняко, президент АТ «Оболонь» Олександр Слободян, кандидат економічних наук Богдан Сікора, доктор фізико-математичних наук Леонід Шульман. Неодноразово виступав на сторінках «Універсуму» і член Римського клубу, відомий у світі вчений-економіст українського походження Богдан Гаврилишин, який відіграв значну роль у залученні України до глобальних економічних трансформацій.

Дослідивши публікації в рубриці «Економіка» упродовж 1993–2023 рр. можемо стверджувати, що вони загалом об'єктивно віддзеркалювали економічний розвиток України, максимально точно відображаючи найвиразніші, значущі моменти та обставини українського державотворення. Думки авторів цієї рубрики, зазвичай, спрямовані у майбутнє. У своїх статтях науковці вказували на шляхи удосконалення держави, порушували питання будівництва ефективної структури управління країною в усіх сферах господарства, постійно наголошуючи, що майбутнє нашої держави у нових технологіях, високорентабельному аграрно-промисловому комплексі, що для України вкрай важлива високоякісна продукція.

Україна 1991 року, порівняно з іншими колишніми союзними республіками СРСР, мала неабиякі можливості для виходу з економічної кризи. Однак здійснити це не вдалося: через податкову систему – одну з найгірших у світі; через надзвичайно високий рівень корупції (6 серпня 2018 року німецька газета *Süddeutsche Zeitung* опублікувала журналістське дослідження, в якому зазначено, що Україна кожного року втрачає через корупцію на митниці близько 5 млрд євро – це більше, ніж одна десята всієї дохідної частини бюджету держави); через недостатню довіру у суспільстві зросла зневіра до влади й банківської системи; через нерозуміння національних пріоритетів; через тіньову економіку; через брак національної стратегії розвитку; постійне зменшення частки високотехнологічної продукції у структурі ВВП; величезний

зовнішній та внутрішній борг; нерозуміння, що економіка є складовою частиною культури; недосконалу кадрову політику держави; відсутність національного патріотичного проводу, коли політики на вищих щаблях влади неприховано толерують інші держави.

Цю обставину описав народний депутат України, дипломат Антон Бутейко у статті «Без ілюзій», опублікованій в «Універсумі» 1996 року: «Нас усіх учили, як перейти від капіталізму до соціалізму, але нікого не готували до того, як перейти від зацентралізованої загальнодержавновласницької системи до економіки здорового глузду. Саме тому так повільно просуваються реформи, оскільки безболісно змінити структуру економіки за короткий час неможливо» [388, с. 15]. Автор нагадував, що, на відміну від Росії, яка просто поміняла прапор і герб, успадкувала всі необхідні для держави інституції, Україні довелося творити з нуля і банківську, і грошово-кредитну систему, і практично всі інші державні інституції незалежної держави.

Коли Україна здобула незалежність, власного плану будівництва сучасної держави не було. Її громадяни продовжували жити в парадигмі СРСР, а вчорашні номенклатурники визначали долю країни. Спостерігалися шалена інерція постсовєтської системи та величезні виклики перед суспільством. В СРСР бенефіціаром усіх п'ятилітніх планів і вигодоздобувачем була КППС: «ум, честь і совість епохи» розпоряджалася фінансами, керувала людьми, економікою тощо. З проголошенням незалежності на держустановах змінились лише вивіски, які прикрасив тризуб. Попри те, що за три десятиліття багато чого змінилося в економічних підходах, треба визнати, що нинішня Українська держава, її державний апарат – це уламок СРСР, де УРСР відігравала роль сировинного придатку, ланки всесоюзного економічного механізму, який створював незначну додану вартість. Її самостійно жодна з п'ятнадцяти так званих совєтських республік не творила [389, с. 1–6]. Доктор економічних наук Юрій Жук зауважує, що тодішня українська влада не звернулася до Росії з вимогою, як це зробили Литва, Латвія та Естонія, повернути частину активів СРСР у розмірі 26 млрд доларів, якими Москва безоплатно користується, за що

мала б виплатити Україні понад 50 млрд доларів з розрахунку 10 % річних. Учений наголошує, що українці тоді платили за російську нафту в 4,5 раза дорожче від світової ціни [390, с. 5–8].

Наприкінці 1990-х автори журналу неодноразово порушували питання вільного ринку; аналізували серйозні перешкоди для розвитку країни через скорочення її трудового потенціалу; численні негативні наслідки російської економічної експансії в різні галузі української промисловості, зокрема металургійної, нафтової та газової, що в результаті дозволило не лише контролювати роботу підприємств України, а й впливати на політичну, економічну, громадську, інформаційну сфери, на загрози національній безпеці в результаті захоплення російським капіталом українського медіаринку, перешкоди для інвестиційного клімату України внаслідок її неприєднання до економічних санкцій західних країн проти агресора в умовах відкритої гібридної війни Росії проти нашої держави; нагальну потребу для України дешевого капіталу для відновлення промисловості тощо. Тоді ж доктор технічних наук Любомир Крайник, голова правління ВАТ «Укравтобуспром», головної наукової організації галузі Міністерства промислової політики України, наголошував, що ідея державотворення має бути економічно вигідною категорією для більшості суспільства, а добра економіка здатна виправдати погану політику (чи політичну систему), проте найкращі політичні ідеї для широкого загалу не компенсують і не виправдають розвалу економіки [391, с.10]. Про нагальну потребу оновлення економічних знань у новітніх умовах суспільно-господарського розвитку, про певний «симбіоз» у співвідношенні між державними і ринковими регуляторами писав на сторінках двомісячника доктор економіки УВУ в Мюнхені Володимир Шевчук [392, с. 42]. Переконаливо обґрунтовував гасло «Українська кооперація – це міцна родина і міцна спільнота!» президент Української світової кооперативної ради (США) Дмитро Григорчук. Він аргументовано розтлумачував, що відродження доброго імені української кооперації насамперед у руках її лідерів в Україні. «Доля кооперації залежить від того, наскільки швидко громадяни України

переконаються в доцільності розвитку організацій дрібного кредиту, виробництва і торгівлі» [393, с. 26]. Степан Злупко, доктор економічних наук, застерігав, що недооцінення досвіду минулого може мати трагічні наслідки для української економіки, яка сьогодні обирає шлях загальноцивілізаційного поступу. Вчений зауважував, що у моделі національної економіки є вразливі місця, зокрема надання переваг у зовнішньоекономічній діяльності проросійській орієнтації [394, с. 17–19]. Леонід Шульман, доктор фізико-математичних наук, переконливо показував антиринковий характер розпочатих в Україні економічних реформ, пропонуючи альтернативний шлях і називаючи технології зміни напрямку економічних реформ [395, с. 27–31]. Доктор економіки Осип Мороз (State University of New York) у спеціальній статті для «Універсуму» слушно наголошував, що головне для України – високоякісна продукція [396, с. 24].

Згодом про це напише доктор економічних наук Іван Михасюк, зауваживши, що справжнього суверенітету держави можна досягти через ефективну економічну політику, орієнтовану на створення конкурентоспроможної соціально орієнтованої економіки [397, с. 24–26]

В інтерв'ю «Універсумові» директор Львівського відділення Інституту економічних досліджень, академік НАН України Мар'ян Долішній аналізує орієнтири сучасної української економіки, зауважуючи негативні наслідки трудової міграції: країну покидають найактивніші висококваліфіковані працівники. За невтішними прогнозами вченого, становище, в якому опинилась українська економіка, вимагає вживання найрішучіших організаційних і економічних заходів з боку владних структур, ефективнішого залучення мотиваційних механізмів – стимулювальних і штрафних санкцій, щоб зупинити хаос у народному господарстві [398, с. 28–29]. Михайло Романюк у статті «Криза міграції населення України: причини, наслідки, шляхи подолання» аналізує вплив міграційних компонентів на розвиток і стабільність громадянського суспільства в Україні й доходить висновку, що від місця міграції залежатиме втрата чи здобуття нашою країною висококваліфікованих

працівників, які зможуть успішно розв'язувати національні проблеми [399, с. 14–17]. Автор вказує на нагальну потребу розробки міграційної політики для оптимізації міграційних процесів в Українській державі, враховуючи значні обсяги зовнішніх переміщень громадян через її кордон [400, с. 26–30].

Зауважимо, що порушена чверть століття тому проблема міграції українців з початком повномасштабної війни з Росією загострилась ще більше. Із початком XXI століття перед Україною постали нові виклики в царині економіки. Академік НАН України Михайло Павловський наголошує, що економічні реформи – це значні перетворення, зміни в системі ведення господарства, організації виробництва та управління економікою, грошово-фінансовою, соціальною й екологічною сферами, які зачіпають співвідношення між різними формами власності, між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням, між лібералізацією і протекціонізмом, між відкритістю та закритістю суспільства, між рівністю і свободою, між глобалізацією і самодостатністю економіки, між інтеграцією і національними інтересами [401, с. 11–16]. Учений застерігає: «Для того, щоб ввести Україну в коло технологічно розвинутих держав, треба змінити курс від псевдореформ саморуйнування, самоліквідації та деградації суспільства, які закладені в моделі ринкового фундаменталізму, нав'язаній МВФ та Світовим банком». Не втратив актуальності висновок Михайла Павловського в його інтерв'ю «Універсуму» 2001 року: «Реформи проводяться тоді, коли виявляється низька ефективність економічної системи, виникають економічні кризи, економіка недостатньо задовольняє потреби людей, країна відстає в своєму розвитку від інших країн» [402, с. 33].

Згідно з наданим журналові «Універсум» перекладом аналітичної розвідки Світового банку (World Bank) доктором економічних наук, професором Національної академії управління Веніаміном Сікорою, досвід десяти років не дав переконливих даних про успіхи трансформації колишніх комуністичних країн в успішне пострадянське суспільство. Поінформованість Світового банку про стан справ в Україні вражаюча: «Політика України у 1992–

1994 роках визначалась найвищим пріоритетом – потребою зберегти державність. Ця політика була успішною, але ціна успіху була дуже високою. З метою зберегти цілісність і незалежність країни, уряд був змушений надати привілеї тим, хто мав значний вплив при радянській системі, в номенклатурі комуністичної партії, – директорам військово-промислового комплексу, керівникам могутніх профспілок, переважно у вугільній промисловості, які часто були байдужі, а інколи навіть ворожі до будівництва Української держави... Унаслідок цього соціальна структура України радикально змінилася. Невеличка група здобула величезні переваги у можливості розширення своєї влади і багатства шляхом незаконного привласнення публічної власності, вдаючись до практики корупції, зловживаючи своєю монополістичною позицією, а також через здійснення операцій в тіньовій і чорній економіці» [403, с. 13–14]. Веніамін Сікора глибоко аналізує уроки першої спроби Української держави вирватися з лещат відсталого регресивного різновиду капіталізму. Автор наголошує, що слабка Україна – в інтересах Росії, і ця країна прагнуче зберегти теперішній відсталий капіталізм в Україні, а розлад і безладдя в культурному середовищі країни несумісні з існуванням ринкової економіки [404, с. 15–19].

На сторінках «Універсуму» неодноразово лунали застереження щодо російської економічної експансії в Україні. На цій небезпеці наголошував, наприклад, ще 2002 року заступник директора Центру прогнозування соціально-економічних та політичних процесів Богдан Сікора: «Якщо в першій половині 90-х років Росія не володіла жодним українським металургійним заводом, то в 2001 р. в Україні вже склався потужний сектор російських металургійних підприємств, що виробляють левову частку української металургійної продукції... У 2001 році Росія вже контролювала головні промислові підприємства Західної України. Російський капітал в 2001 р., за оцінками експертів, поширився на шість галузей української економіки. <...> Російський капітал (Росія) може контролювати роботу підприємств України, справляючи вплив на політичну, економічну, громадську, інформаційну сфери.

Безпосередньо і опосередковано він здатен впливати на: роботу парламентських фракцій; діяльність політичних партій; неформальні громадсько-політичні угруповання (земляцтва, клани, родинні об'єднання, групи за інтересами); функціонування державного силового відомства, державного галузевого міністерства (комітету); інституціоналізовані та неформальні об'єднання підприємців; громадські об'єднання неполітичного призначення; компанії, що є конкурентами підприємства, на яке хоче вплинути Росія» [405, с. 28–30].

Привертає увагу науково-політологічною та економічною переконливістю дослідження сучасної ринкової економіки в Україні доктора фізико-математичних наук праця Л. Шульмана «Ринковий фундаменталізм» [406, с. 13–16]. Автор розвінчує навіяну читачеві, слухачеві чи глядачеві спрощену думку, нібито існують лише два альтернативні типи економіки: хороша ринкова і погана планова. Учений наголошує, що план – це спосіб організації виробництва, а ринок – механізм розподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) серед членів суспільства. Отож Л. Шульман наголошує, що безпланове виробництво неможливе взагалі. Він нагадує, що держави Європи та Північної Америки розвивалися природним шляхом, без ринкового фундаменталізму. Розвинені нові індустріальні країни Азії (Японія, Південна Корея, Тайвань, а зараз і Китай) узагалі йшли діаметрально протилежним шляхом: замість лібералізації та дерегуляції – розвиток економіки під керівництвом і за сприяння держави (те, що називають дирижизмом). Типово дирижистськими діями були Новий курс президента Рузвельта, що вивів США із кризи 1929–1930 рр., а також політика французького президента Шарля де Голля.

Доцент кафедри економічної теорії Львівського державного аграрного університету Василь Здоровик 2009 році аргументовано довів [407, с. 5–6], що за 17 років незалежності в Україні не створена сучасна промисловість, яка продукує досконалі засоби виробництва і предмети особистого вжитку (одяг, взуття, побутову техніку тощо), а ринок насичений імпортними товарами,

економіка енергозатратна. Учений наголошує, що на одиницю валового внутрішнього продукту в Україні витрачається у десятки разів більше енергетичних ресурсів (передусім газу), ніж у розвинених країнах. У результаті сформувались віртуальна економіка, віртуальний бюджет, віртуальні доходи населення і фірм, віртуальний достаток. Сергій Борщевський вважає, що треба абстрагуватися від вторинних суспільно-політичних проблем і насамперед сконцентрувати увагу на визначенні фундаментальних пріоритетів економічного розвитку держави, пов'язавши їх із відповідною системою моральних цінностей [408, с. 5–10]. Учений має рацію: економіка передбачає не лише вузькофахові знання про закони розвитку господарської системи, а й суспільну етику, мораль, правову освіченість, екологічну культуру, патріотизм у ставленні до рідної землі тощо.

На думку професора Українського Вільного Університету в Мюнхені Іво Полуляха, соціальне ринкове господарство як синтез економічної виробничої діяльності та творчих факторів у соціально-політичному секторі є третім шляхом між екстремальною формою приватного капіталізму та державного капіталізму комуністичного типу. А соціальна ринкова економіка об'єднує гарантовані законом свободи з вимогами соціальної безпеки та соціальної справедливості. Автор зауважує, що економічна реальність та її успіхи, на жаль, стають змістом буття більшості заможних людей. Вони забувають, що життя – це щось більше, ніж тільки робочий час, а праця – це не тільки засіб особистого заробітку. Водночас учений вважає, що основою соціального ринкового ладу є право на приватну власність, воно є складовою частиною соціального ладу [409, с. 28–30].

Поза увагою «Універсуму» не залишилась така важлива тема, як вступ України до СОТ і створення зони вільної торгівлі з ЄС. Заступник директора Департаменту співробітництва з СОТ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України Лідія Мельник переконана, що такий крок забезпечить умови для збільшення іноземних інвестицій в економіку України, дозволить запобігти загрозі торговельно-економічної ізоляції не тільки від

країн Західної та Центральної Європи, а й від країн Східної Європи та Балтії, відтак Україна зможе формувати свою зовнішньоекономічну стратегію, презентувати себе на світовій арені як надійного торгового партнера та привабливе місце для інвестицій [410, с. 25–27].

Російська агресія 2014 року внесла значні корективи в економічну стратегію Української держави. Тож президент Центру ринкових реформ Володимир Лановий у дослідженні «Війна як плата за свободу» [411, с. 20–22] нагадує, як Росія виношувала плани захоплення території України, як громадянам РФ нав'язували думку, що їх з розпадом СРСР обдурили, обікрали й принизили. Аналогічно Гітлер згуртовував навколо себе німців, скривджених Версальським мирним договором. В умовах масового шовіністичного психозу Путіну легше було мобілізувати суспільство на підготовку до війни і загарбання територій. Поради відомого економіста прості: переозброєння армії, правові норми воєнного часу, постановка економіки на воєнні рейки, інформаційна перевага, входження до колективних систем оборони, які б протистояли Росії, глибокі ринкові реформи, знищення енергетичної мафії, раціональна децентралізація влади, деолігархізація, відлучення Московії від світових ринків.

Журнал пропонує скористатися досвідом «батька» соціальної реформи в повоєнній Німеччині Людвіга Ергарда, який висунув зрозуміле для громадян кредо: соціальна політика – це всі заходи, які дозволяють створити «добробут для всіх» [412, с. 10–14].

Володимир Вітковський наводить повчальні приклади функціонування економіки у так званих країнах третього світу, порівнюючи їхню економіку з українською. Спостереження політолога і мандрівника, постійного автора «Універсуму» підтверджують висновки фахівців, які наголошують, що саме розвинений сектор матеріального виробництва є унікальним поживним середовищем для зростання середнього класу, отож становить необхідну основу будь-якої національної демократії. На прикладі Мексики Володимир Вітковський демонструє переваги високотехнологічних ринкових демократій

над сировинно-корупційними диктатурами [413].

Займаючи 1 % території земної кулі, Україна володіє 5,2 % світових запасів природних ресурсів, їй належать 40 % європейських запасів чорноземів. Однак місце Української держави на економічній карті світу сьогодні майже непомітне – 2018 року валовий внутрішній продукт (ВВП) Німеччини становив 4,0 трлн дол. США, України – 131 млрд дол. [414]. Українська економіка становить лише 0,25 % світового ВВП, тож навіть катастрофа на Каховській ГЕС, можливість вибуху ЗАЕС і погрози застосування Росією тактичної ядерної зброї не позначились на світовій економіці. На думку фінансового експерта Олексія Куца, це можна відстежити за фондовими індикаторами [415]. Водночас експерт нагадує, що Україна має істотну частку в експорті сировинних товарів. Тому війна здебільшого позначається на цінах на зерно, кукурудзу, передусім – на соняшникову олію. Незначний вплив має Україна на ринок залізної руди та металів. А на світовий ринок держава може впливати, приміром, завдяки чималим покладам титану. На думку О. Куца, світова рецесія пов'язана з болючим переходом з п'ятого технологічного укладу до шостого, в якому будуть об'єднані результати нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій. Через зростання цін на енергоносії на тлі анемічного збільшення цін на аграрну сировину і застою цін на метал зростає собівартість української продукції і втрачаються цінові конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Аналізуючи реальні економічні ризики, які очікують Україну у разі неотримання коштів від МВФ, голова Ради Незалежної асоціації банків України Роман Шпек 2018 року дійшов висновку, що за умови скорочення золотовалютних резервів і недоступності кредитів для бізнесу і населення, Україні доведеться визнати технічний дефолт, тобто фактичне банкрутство. Це спричинить світову економічну ізоляцію [416, с. 37]. Однак Р. Шпек нагадує, що 1999 року не популізм, а реальні та послідовні реформи дали змогу Польщі забезпечити середій дохід своїх громадян у понад 400 дол. США на місяць, тоді як заробітна плата українців ледь сягала 50 дол. США.

Із початком повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 року економічна риторика на шпальтах «Універсуму» стала прагматичнішою. Публікації часопису на економічну тематику підтверджують давній класичний висновок: основою соціальних відносин у суспільстві є розподіл продуктів суспільної праці. В усьому світі основа такого розподілу – товарно-грошові відносини. У них праця є товаром, ціна якого визначається угодою між працівником і працедавцем. Справедливість таких угод визначають закони держави. У пошуках кращої долі впродовж останніх трьох десятиліть з України виїхали мільйони її громадян, серед них – сотні тисяч спеціалістів з вищою освітою, тисячі талановитих учених. А з початком війни до них приєдналися мільйони біженців, вимушених переселенців.

Згідно з даними ООН [417], станом на 4 липня 2023 року кількість українських біженців, зареєстрованих у країнах світу, становила 6,33 млн осіб. За даними Центру економічної стратегії [418], найбільших втрат людського капіталу зазнала Запорізька область, з якої виїхала чверть мешканців. На другому місці Київська область та Київ, які втратили п'яту частину населення. Трете місце посіли Харківська (17 %), Дніпропетровська та Миколаївська (по 16 %) області.

За оцінками Українського інституту майбутнього [419], у травні 2023 року постійне населення України становило 29 млн осіб. Працюючих лише 9,1–9,5 млн українців, а якщо відняти бюджетників, залишається близько 6–7 млн осіб. Завдяки останнім виживають інші – 22–23 млн осіб, зокрема пенсіонерів, дітей, учнів, безробітних, утриманців, працівників бюджетної сфери тощо. Після війни за кордоном можуть залишитись до 3 млн українців, що спричинить втрату 8–10 % ВВП. Важко уявити відновлення в умовах війни української економіки, якщо повітряний простір держави закритий, порти – заблоковані, міста – під обстрілами, чоловіки працездатного віку – на фронті, а мільйони біженців не поспішають повертатися на батьківщину. Центр економічної стратегії повідомляє, що 2023 року реальний ВВП України виріс, але до довоєнних рівнів ще далеко [420]. Світовий банк оцінює вартість

післявоєнної відбудови у 411 млрд дол. США, а український прем'єр-міністр Денис Шмигаль – у 750 млрд дол США [421]. Для подолання наслідків війни Україні потрібен потужний «двигун», який допомагатиме державі вирватися вперед. Якщо «швидкості» забракне, то не залишиться нічого іншого, як добровільно стати чиеюсь колонією.

Добровільні колонії чудово вписуються у світовий ринок, і їхній внутрішній політичний статус не непокоїть поборників демократії в Європі та США. Якщо так звані бананові республіки поставляють забезпеченим європейцям банани, каву, чай, перець та інші продукти, запаси яких невичерпні й виробництво яких не призводить до екологічної катастрофи, то українцям доведеться постачати дешеву сировину і надавати майданчики для розміщення екологічно шкідливих підприємств. У статусі добровільної колонії ми приречемо себе на генетичну катастрофу. Звичайно, в умовах вільного виїзду Україну залишать найрозумніші (вже залишають!), зокрема фізично здорові. Вирішальне значення для розбудови модерної Української держави мають соціальні реформи. Недостатньо лише відбудови зруйнованої війною інфраструктури, знищених будинків, міст і сіл: люди прагнуть нової України. Для цього передусім потрібні реформи: судова, військова, економічна, державного управління. Це може забезпечити будівництво демократичних інституцій на основі утвердження верховенства права.

Після війни необхідне відновлення економіки швидкими темпами, чого без інвестицій досягти не вдасться. Якщо ж не вдасться побороти корупцію, то розглядати залучення іноземних коштів не доведеться. Адже корупція – частина постсовєтського минулого, якого прагнемо позбутися. Наприклад, можемо скористатися досвідом Казахстану: вища ланка судової влади цієї держави успішно переформатована завдяки залученню авторитетних представників британського судочинства.

Розглядаючи новітній «план Маршалла для України», О. Романчук зауважує, що цей амбітний задум українці зазвичай розуміють як набір фінансових дотацій. А це вкрай спрощене трактування програми економічної

допомоги європейським державам після Другої світової війни американського проекту, оскільки тоді економіка європейських країн швидко відновлювалась передусім завдяки новітнім заокеанським технологіям і винаходам.

На думку автора, «план Маршалла для України» насамперед має сприяти зміні структури економіки, а не її відновленню в довоєнному, аграрно-сировинному, постсоветському вигляді – наочному прикладі однієї з найвідсталіших частин Європи. Технічна допомога для модернізації української економіки вкрай важлива – конче треба здійснити перехід від аграрно-сировинної економіки до технологічної, утворивши комплекс модерних виробництв з високою доданою вартістю продукції».

Аналізуючи післявоєнну відбудову країни, Л. Шавалюк нагадує, що Україна – країна з колоніальним і тоталітарним минулим, у якому вона пережила багато масштабних національних катастроф, зазнавши величезних втрат. Український народ – це суспільство із глибокими психологічними травмами. Відповідно, пострадянська ментальність була головною перешкодою, яка не дала змоги українській економіці зробити якісний стрибок [422, с. 32–34].

Рівень української економіки 2022 року спав на понад 29 % з огляду на руйнування соціальної інфраструктури через ракетний терор міст, через екоцид – знищення українських лісів, сільськогосподарських угідь, отруєння навколишнього середовища внаслідок руйнації небезпечних об'єктів, забруднення вибухівкою майже 250 тисяч квадратних кілометрів території України. Натомість споживчий ринок скоротився на 40 %.

Голова Ради НБУ Богдан Данилишин стверджує, що політика ракетного терору українських міст спричиняє подальше зростання витрат як на фізичне відновлення інфраструктури (вже перевищили 140 млрд дол.), так і на відновлення економіки загалом, що вже в кілька разів перевищує суму заморожених на Заході державних активів РФ – близько 350 млрд дол. США [423]. Безперечно, така ситуація спричиняє зростання невпевненості громадян як у коротко-, так і в середньотерміновій перспективі.

Російське повномасштабне вторгнення завдало екології України збитків у 35,3 млрд дол. США, а мільйони гектарів природних заповідників наразі перебувають під загрозою, про що міністр екології України Руслан Стрілець заявив на слуханнях у Парламенті ЄС у Страсбурзі 3 жовтня 2022 року. П'ята частина заповідних територій в Україні – під загрозою знищення, і вже зафіксовано близько 2 000 випадків екологічної шкоди. За оцінками міністерства, розмір збитків за забруднення повітря, спричиненого російською війною проти України, наразі становить близько 25 млрд євро, і ще 11,4 млрд євро необхідно для усунення шкоди, завданої ґрунтам [424]. Станом на 20 січня 2024 року, збитки екології через війну вже сягнули 2,2 трлн грн, повідомив Руслан Стрілець в ефірі національного телемарафону «Єдині новини» на каналі «Ми-Україна» [425]. У цьому тривожному контексті по-іншому сприймається дослідження доктора географічних наук Г. Бачинського, який 1996 року на сторінках «Універсуму» зауважив, що математичне моделювання глобальної соціоекосистеми, здійснене американськими вченими Римського клубу – Форрестером, Медовзом, Месаровичем, Пестелем та іншими, засвідчило: якщо найближчим часом докорінно не змінити базових принципів господарської діяльності, то вже 2030 року (плюс-мінус 5 років) розпочнеться масове вимирання людей на нашій планеті внаслідок катастрофічного погіршення якості життєвого середовища [426, с. 18].

Публікації на економічну тематику в журналі «Універсум» упродовж 1993–2023 рр. віддзеркалюють багатогранну й суперечливу картину ринкових реформ в Українській державі. Порушені авторами журналу економічні проблеми в Українській державі дають змогу більшою мірою зрозуміти причини вкрай повільного і далеко не задовільного процесу реформування суспільства на засадах ринкової економіки. Рекомендації Світового банку, висловлені на початку ХХІ століття, досі справедливі та реалістичні: «Інвестування, яке можна проводити в українську версію соціального капіталу, повинно ґрунтуватись на тому, що будівництво нації ще в Україні не закінчено. Успішна довготермінова політика потребує національної гідності, самоповаги і

віри в себе... Сфера науки, політики, освіти, культури і здоров'я, правові і соціальні послуги часто потребують спеціального захисту і підтримки з боку держави, а також на низовому рівні» [427, с. 13–14].

За складністю економічної проблематики та рівнем аргументації публікації «Універсуму» не поступаються фаховим виданням, водночас вони доволі популярні й доступні для широкого кола читачів.

Висновки до розділу 3

Саме теми і проблеми, що їх порушує будь-яке видання, є свідченням того, наскільки повно й адекватно видання відображає суспільне життя країни. Публікації журналу дають змогу з'ясувати різницю між поняттями «тема» і «проблема» попри певну подібність у визначенні, що має як теоретичне, так і практичне значення. Якщо тема – це предмет відображення певного фрагмента дійсності, що незмінний, постійний, а в авторській інтерпретації реалізується у формі тексту (якщо йдеться про друковані видання), то проблема стосується суперечності і вказує на певну нерозв'язаність питання, яким цікавиться видання чи його автор. Відповідно, тематика і проблематика – це сукупність публікацій, які відображають певну сферу життєдіяльності суспільства.

З'ясовано, що у масиві публікацій журналу «Універсум», окрім питань культури як тематично-проблемного аспекту, чітко простежуються такі напрями:

- військова та безпекова тематика як домінуючі чинники утвердження української державності – 523 публікації (19,2 %);
- російсько-український дискурс, висвітлення особливостей гібридної війни Росії проти України – 96 публікацій (3,5 %);
- історична тематика, відновлення історичної пам'яті – 233 публікації (8,4 %);
- економічна тематика, економічна проблема процесу українського державотворення – 56 публікацій (2 %).

На підставі аналізу публікацій журналу ми доводимо, що в межах

кожного тематично-проблемного напрямку редакція журналу з державницьких позицій не лише глибоко осмислювала діяльність держави у тій чи іншій сфері та ставлення громадянського суспільства, а й передусім акцентувала увагу на проблемах. У багатьох випадках автори відповідних публікацій пропонували конкретні шляхи розв'язання проблемних ситуацій. Це органічно узгоджується з вимогами конструктивної журналістики (журналістики рішень) як одного із її сучасних видів. Зокрема, на підставі аналізу публікацій на військову й безпекову тематику ми дійшли висновку, що «Універсум» відображає становлення й розбудову Збройних сил України починаючи від першої редакції Воєнної доктрини України, схваленої Постановою Верховної Ради у жовтні 1993 року. З'ясовано, що і в подальшому автори «Універсуму» аналізували питання воєнної безпеки, актуальні проблеми мілітарної політики, реформа ЗСУ, оцінювали стан українського війська на різних етапах державного будівництва (Збройні сили до 2014 року отримували не більше 1,5 % або й менше бюджету. Постійні автори журналу – генерали К. Морозов, О. Скіпальський, О. Лавренюк, П. Процик, віцеадмірالی Б. Кожин і В. Безкоровайний, полковники П. Костюк, В. Лазоркін, заступник Секретаря РНБО України академік НАН України С. Пирожков, директор Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння В. Бадрак та інші. Встановлено, що журнал «Універсум» одним із перших українських видань наполегливо й аргументовано захищав тези щодо необхідності вступу України до НАТО, в окремих публікаціях тривожно лунало попередження про війну з Росією.

З'ясовано, що важливим проблемно-тематичним напрямом журналу був російсько-український дискурс. На підставі аналізу публікацій двомісячника виокремлюємо такі тези, що сформулювали концептуальну позицію «Універсуму»:

- українці й росіяни (хоча їх нема підстав вважати політичною нацією) – це два історично, цивілізаційно, ментально, психологічно різні народи;
- росіянам притаманна не стільки національна, скільки імперська ідентичність;

- історія Московського царства, т. зв. Російської імперії, більшовицького СРСР, нинішньої Російської Федерації складена із фальшивих пазлів;
- Україні необхідно протистояти Росії в усіх сферах (політичній, дипломатичній, інформаційній, культурній);
- Росію треба розглядати як можливого агресора (йдеться про публікації до 2014 року);
- «рашизм» – це органічне у повноті всіх своїх ознак (ксенофобія, шовінізм, імперська свідомість, манія величч, месіанства тощо), притаманне російському суспільству явище (тобто владі й масам, оскільки громадянське суспільство відсутнє); відомі автори публікацій в «Універсумі» на цю тему – Ю. Щербак, Ю. Покальчук, Я. Дашкевич, О. Романчук.

Встановлено, що історична тема теж посідала важливе місце в журналі «Універсум», оскільки вона пов'язана з розбудовою відновленої української державності. В реалізації історичної теми редакція журналу часто послуговувалася методикою публічної історії як тлумачення й презентації історичних знань популярними засобами. З'ясовано, що концептуальну основу історичного контенту журналу «Універсум» формували такі ідеї:

- історичне знання допомагає розуміти минуле, будувати сучасне, передбачати майбутнє;
- історія може навчати лише тих, хто уважно ставиться до її уроків;
- формування історичної свідомості органічно пов'язане зі свідомістю національною;
- вивчення й знання історії є обов'язковим у вихованні громадян Української держави;
- реалізацію історичної теми у виданні необхідно здійснювати в різних формах;
- призначення історичної тематики – вироблення системи цінностей для успішної розбудови демократичної держави.

Сучасний український історичний наратив тією чи іншою мірою присутній в «Універсумі». Встановлено, що автори публікацій на історичні теми усвідомлювали значущість тих подій і явищ минулого, які вони

аналізували, й наголошували на сучасному їхньому прочитанні, на актуальності.

Зазначено, що редакція у трактуванні історичної проблематики широко залучала праці М. Грушевського, Р. Донцова, В. Липинського, М. Туган-Барановського, І. Франка, С. Рудницького, В. Винниченка, Ю. Шевельова, Є. Маланюка, публікації сучасні авторів, таких як Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, В. Сергійчук, Ю. Шаповал, Є. Сверстюк, М. Жулинський, А. Свідзинський, П. Костюк, С. Грабовський, Т. Снайдер, Е. Еплбаум та інші, засвідчують високий інтелектуальний рівень журналу. Своїми публікаціями на історичні теми «Універсум» сприяє збереженню й утвердженню традицій української державності та її розбудові на сучасному етапі.

Встановлено, що проблеми економічного розвитку України після 1993 року теж посідали важливе місце на сторінках «Універсуму». Сучасне журналістикознавство й медіазнавство приділяє недостатньо уваги дослідженню економічної тематики, що пов'язано з реальною ситуацією української економіки як в умовах відносно мирного розвитку, так і після початку російської воєнної агресії 2014 року. Головні публікації цього проблемно-тематичного напрямку сконцентровані в рубриці «Економіка». Економічну проблематику висвітлювали відомі вчені, фахівці, підприємці: М. Павловський, С. Вовканич, С. Злупко, О. Мороз, О. Соскін, В. Сікора, В. Борщевський, В. Шевчук, Ю. Саєнко, І. Полулях, В. Лановий, О. Сугоняко, О. Слободян, серед яких і відомий у світі вчений-економіст Б. Гаврилишин, член Римського клубу.

З'ясовано головні концептуальні ідеї, що їх пропагував «Універсум»:

- без ефективних і вчасних економічних реформ розбудова держави і приєднання до цивілізованого світу неможливі;
- майбутнє нашої держави – у новітніх технологіях і високорентабельному сільському господарстві;
- подолання економічних криз і проблем неможливе без боротьби з корупцією та її ліквідації;

- економічні реформи не можуть відбуватися в інтересах олігархату чи окремих кланів;
- російська експансія (а сьогодні – воєнна агресія) негативно впливають на українську економіку (і до 2014 року автори журналу наполягали на тому, що економічної залежності від Росії треба позбутися);
- трудова еміграція завдає збитків для української економіки, отож в економічних реформах треба передбачати низку ефективних мотиваційних заходів;
- економічні реформи, які загострилися після повномасштабного вторгнення Росії, треба проводити водночас із реформами в інших сферах державного будівництва;
- місце України – серед високорозвинутих європейських держав.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнений висновок щодо історіографії проблеми, порушеної у дослідженні, полягає в тому, що суспільно-політичні видання журнального типу в Україні часів відновленої державності ще не стали предметом аналізу. Не є винятком і журнал «Універсум» попри тридцятирічне функціонування в українському та міжнародному інформаційному просторі. Проте можна виокремити дисертаційні дослідження і праці, які певною мірою стосуються означеної проблеми: 1) дослідження загальнополітичних видань (газет); 2) дослідження художньо-літературних видань журнального типу; 3) дослідження відповідних видань минулого української періодики.

2. Журнал «Універсум» ефективно реалізував головне завдання аналітичного видання – аналізувати, прогнозувати, конструктивно розв’язувати складні проблеми, не уникати гострих дискусій, виховувати у читацької аудиторії вміння самостійно мислити (це засвідчують аналіз редакційної пошти та відгуки читачів – **Додаток Ж**).

3. Аналіз публікацій «Універсуму» підтвердив думку про те, що ідеальна формула і результат функціонування журналістики як соціального інституту – це поява текстів, в яких аргументованість і концептуальність поєднуються з національно свідомими поглядами журналіста, концепції та висновки збігаються з історичними імперативами й не суперечать загальнолюдським цінностям, вміння логічно мислити поєднується з емоційними аргументами, а все це трансформується в публіцистичний виклад матеріалу, в якому автори використовують різноманітні методи пізнання дійсності та форми її відображення, висловлюють власну думку з приводу актуальних проблем, з державницьких позицій захищають національні смисли й цінності. Цій формулі якісної журналістики відповідають публікації таких авторитетних авторів «Універсуму», як академіки НАН України – П. Гриценко, І. Дзюба, М. Долішній, М. Жулинський, Я. Ісаєвич, З. Назарчук, М.Павловський,

І. Юхновський, Я. Яцків; члени-кореспонденти НАНУ – Д. Гродзинський, Я. Дашкевич, Л. Пиріг, М. Попович, О. Романів, К. Товстюк; доктори і кандидати наук А. Карась, О. Мороз, Ю. Сасенко, В. Войтенко, Л. Шульман, А. Свідзинський, Г. Перепелиця, Ю. Щербак, О. Ксенжик, М. Тимошик, Л. Масенко, С. Квіт, С. Кость, В. Радчук, С. Грабовський, І. Лосєв та ін.; дипломати С. Борщевський, В. Василенко, Ю. Кочубей, В. Огрязко, Ю. Щербак, військові (серед них генерали – К. Морозов, Г. Омельченко, П. Процик, О. Скіпальський, адмірали – Б. Кожин, В. Безкоровайний, полковники – П. Костюк, В. Лазоркін, М. Требін); письменники і публіцисти (В. Вітковський, С. Грабовський, Л. Капелюшний, Л. Сотник, В. Карпенко, В. Лаптічук, І. Лосєв, В. Портников, О. Романчук, М. Шатилов, В. Яворський).

4. Оскільки у праці використано низку традиційних і сучасних методів дослідження, вважаємо слушним зробити висновок про доцільність сформульованої методологічної основи дослідження. Її головні тези такі:

- журналістика залишається важливим спеціальним інститутом і професією і в добу сучасних медіа та цифрових інформаційно-комунікаційних технологій та появи різних видів громадської журналістики й значної кількості новинних інтернет-ресурсів;
- лише аналітика в умовах інформаційного хаосу й розмаїття мас-медійної сфери збереже традиційну журналістику соціальної відповідальності;
- незалежне аналітичне видання є умовою та ознакою демократичного й громадянського суспільства;
- державницька позиція є і повинна бути неодмінною засадою й вимогою до функціонування будь-якого незалежного українського видання.

Державницька позиція та національна ідея визначали творче обличчя «Універсуму» від часу заснування журналу.

Джерельна база дослідження – це 2 770 публікацій «Універсуму» 1993–2023 років. Журнал відображав усі важливі сфери життєдіяльності, що зумовило потребу розширення джерельної бази завдяки використанню наукових праць, які стосуються цих сфер життєдіяльності.

Тематика журналу – адекватне відображення різноманітних проблем національного буття. Цьому сприяла й продумана система рубрикації.

5. Суть феномену журналу «Універсум» полягає не лише в тому, що журнал функціонує в українському і міжнародному інформаційному просторі у складних політичних і фінансових умовах уже тридцять років, а й у тому, що головними ознаками його публікацій, що теж визначають творче обличчя видання, є такі риси, як аналітичність, проблемність, прогностичність, публіцистичність. Саме ці риси органічно притаманні журналу «Універсум». Редакція журналу вимогливо ставиться до добору авторів. Участь у роботі перелічених вище авторів гарантує якісну аналітику в актуальних суспільних дискурсах, увагу до дискусійних, суперечливих, дражливих проблем, наукову і фахову обґрунтованість футурологічних передбачень, а також прогностичність, тобто передбачення напрямів розвитку суспільних процесів чи появи небезпечних і небажаних проблем.

З'ясовано, що журнал «Універсум» ефективно виконував головне завдання журналістики – аналізувати, конструктивно розв'язувати складні проблеми суспільного розвитку, прогнозувати та передбачати напрями його розвитку й появу проблемних ситуацій. Аналіз діяльності журналу підтверджує думку багатьох науковців: лише аналітика врятує традиційну журналістику, а ця теза має як теоретичне, так і практичне значення. Досвід «Універсуму» переконує в тому, що аналітика – це чи не єдиний спосіб конструктивного розв'язання проблем, подолання інформаційного хаосу, виховання в читацької аудиторії вміння самостійно мислити. Саме аналітика покликана стати професійним гаслом і суттю української журналістики початку XXI століття.

Важливою ознакою діяльності «Універсуму» є те, що від початку заснування журналу редакція позиціонувала себе як видання не лише з політології, економіки, науки й культури, а й футурології. Це можна пояснити тим, що в суспільстві зростає попит на знання про майбутнє (рубрики «Футурологія», «Прогноз»). Окрім цього, авторів журналу цікавить не лише віддалена перспектива українського майбутнього, а й передбачення розвитку

подій у найближчій перспективі (йдеться про конкретні етапи української історії від часу відновлення української державності. Прогностичність притаманна публікаціям таких авторів, як В. Вітковський, Д. Гродзінський, Я. Дашкевич, В. Коваленко, В. Кузьменко, О. Ксенжик, В. Лаптіїчук, О. Мороз, Г. Перепелиця, О. Романчук, Ю. Саєнко, А. Свідзинський, Л. Шульман, І. Юхновський та ін.

На підставі аналізу якісного складу авторів журналу з'ясовано, що здебільшого вони не є професійними журналістами й публіцистами. Проте їхнім публікаціям притаманна публіцистичність, яку сучасна теорія журналістики розуміє як певні тенденції, елементи, ознаки, стильові особливості, властиві публіцистиці, проте які проникають у твори не публіцистичні за своєю природою. Йдеться про публікації «Універсуму» на політичні, економічні, історичні, культурологічні, військові теми, авторами яких є відповідні спеціалісти. Суть публіцистичності таких публікацій – актуальність порушеної проблеми, авторська думка з цього приводу, а також використання художньо-образних засобів.

6. З'ясовано, що журнал «Універсум» має продуману й розгалужену систему рубрик. Фактично рубрикація відображає актуальні проблеми суспільного буття, сприяє концептуальній цілісності структури кожного номера журналу. Аналіз системи рубрик дає змогу виокремити головні проблемно-тематичні моделі й напрями, що відображають повноту національного буття, серед них – політика, економіка, культура, історична пам'ять і національна ідентичність, військова тематика, тема російсько-українських відносин (або тема Росії).

Головні рубрики: «Слово редакційне», «Ексклюзив», «Безпека держави», «Державність», «Військо», «Війна», «Інформаційні війни», «Політика», «Політологія», «Культура», «Економіка», «Дискурс», «Прогноз», «Перспективи», «Пам'ять», «Наука», «Мова про мову», «Історія», «Ретроспектива», «Russian world», «Геополітика», «Футурологія», «Дискурс», «Погляд», «Наші інтерв'ю», «Еліта нації», «Діаспора».

З'ясовано, що «Універсум» постійно наголошував на тому, що культура – невід'ємна складова структури українського суспільства, що нові умови, продиктовані вимогами інформаційного суспільства, потребують передусім залучення всього інтелектуального потенціалу української нації, що українське суспільство лише тоді буде готове до своєрідних змагань на ниві культури, до діалогу культур на високому цивілізаційному рівні, коли у суспільній свідомості утвердиться модерна система ціннісних орієнтацій, духовним, моральним осердям якої слугуватимуть як загальнолюдські цінності, так і національна ідея. Культурницька тематика – це 521 публікація (18,8 %).

Доведено, що військова й безпекова тематика як домінантні чинники української державності посідала вагоме місце на сторінках «Універсуму». Це 523 публікацій (19,2 %). Журнал відображав становлення і розвиток Збройних сил України від першої редакції Воєнної доктрини України, схваленої Постановою Верховної Ради в жовтні 1993 р. Автори «Універсуму» аналізували питання воєнної безпеки, актуальні проблеми розбудови українського війська (до 2014 року ЗСУ отримували не більше або й менше 1,5 % бюджету). Журнал «Універсум» – одне з перших українських видань, яке наполегливо й аргументовано захищало тезу про необхідність вступу України до НАТО, в окремих публікаціях тривожно лунало попередження про можливу війну з Росією (ще до 2014 року).

З'ясовано, що «російська» тема – це 96 публікацій (3,5 %). Базові тези концептуального осмислення цього дискурсу в «Універсумі»:

- українці й росіяни – це історично, цивілізаційно, ментально, психологічно різні народи;
- Росія ніколи не визнає незалежну Україну як державу;
- Україна повинна протистояти Росії у всіх сферах життєдіяльності;
- Росію треба розглядати як можливого ворога й агресора (у публікаціях до 2014 року);

– «рашизм» – це у повноті своїх ознак (ксенофобія, шовінізм, імперська свідомість, манія величі, месіанство тощо) явище, що органічно притаманне російському суспільству.

Встановлено, що історична тематика – 233 публікації (8,4 %) – теж важливий дискурс в «Універсумі», оскільки вона пов'язана з розбудовою відновленої української державності. Базові концептуальні моменти цього дискурсу:

- історія може навчити лише тих, хто уважно ставиться до її уроків;
- вивчення й знання історії є обов'язковим у патріотичному вихованні громадян Української держави;
- формування історичної свідомості органічно пов'язане зі свідомістю національною.

Призначення історичної тематики, на думку редакції, полягає у виробленні системи цінностей, необхідних для успішної розбудови демократичної держави. Реалізація цього дискурсу відбувалася в різних жанрах (статті, інтерв'ю). Редакція послуговувалася методикою публічної історії для тлумачення й презентації історичних знань популярними засобами, в реалізації історичного дискурсу спиралася на праці відомих українських діячів минулого (В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського, Є. Маланюка, С. Рудницького, М. Туган-Барановського, І. Франка, Ю. Шевельова).

Щодо економічної тематики (56 публікацій, 2 %) сучасне журналістикознавство й медіазнавство недостатньо уваги приділяють дослідженню економічних проблем, що пов'язані з реальним станом української економіки до і після російської агресії 2014 року, а передусім після широкомасштабного вторгнення в лютому 2022 року. Авторами «Універсуму» є відомі вчені, фахівці, підприємці.

Базові концептуальні ідеї, що їх пропагував «Універсум», такі:

- без ефективних і вчасних економічних реформ розбудова України і приєднання її до цивілізованого світу економічно розвинутих держав неможливі;

- майбутнє нашої держави – у новітніх технологіях, високорентабельному сільському господарстві;
- подолання економічних криз неможливе без боротьби з корупцією та її ліквідації;
- економічні реформи не можуть відбуватися в інтересах олігархату чи окремих кланів;
- російська експансія, а сьогодні – воєнна агресія негативно впливають на українську економіку (і до 2014 року автори журналу наполягали на тому, що економічної залежності від Росії треба позбутися);
  - економічні реформи потрібно проводити водночас із реформами в інших сферах держаного будівництва;
  - місце України – серед високорозвинутих європейських держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бітківська Г. Сучасний український літературний журнал як інтермедіальний текст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. URL: https://www.researchgate.net/publication/345626036_Kiivskij_universitet_imeni_Borisa_Grincenka).
2. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика. *Дзеркало тижня*. 2006. № 23.
3. Кузьменко В. Право на прогноз. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 2
4. Юхновський І. Термодинаміка і стійкість політичної системи. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 3–5.
5. Романчук О. Українська ідея, або Імператив особистості». *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 6–10.
6. Покальчук Ю. Реальність загрози: «латино-американізація» України. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 10–11.
7. Приходько В. До повної нації. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 24–27.
8. Злупко С. Без держави будемо бідні. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 22–23.
9. Грицак Я. Демократія і націоналізм. *Універсум*. 1993. № 1–2. С.12–14.
10. Колодинська Л. Час сподівань і звершень. *Універсум*. 1993. № 1–2. С.15–16.
11. Драч І. Чекаємо покаяння. *Універсум*. 1993. №1–2. С. 8.
12. Вітошинська З. Викриття французького журналіста. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 18–20.
13. Прядко В. Процес є, підсудного немає. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 20–22.
14. Бачинський Г. Соціоекологія і політика. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 28.
15. Кузьменко В., Романчук О. Культура і держава. *Універсум*. 1993. № 1–2. С. 29.

16. Деркач М. *Універсум*. 1993. №1–2. С. 31–32.
17. Волинь університетська. *Універсум*. 1993. №1–2. С. 30.
18. Кость С. *Методологія дослідження соціальних комунікацій (теорія та історія журналістики)* : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С.35.
19. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. *Організація та методика науково-дослідницької діяльності*. Київ: Знання, 2004. 307 с.
20. Кость С. *Методологія дослідження соціальних комунікацій (теорія та історія журналістики)*: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С.62.
21. Слотюк Т. *Преса москвофільського руху у Східній Галичині: ідейно-концептуальні засади, структура, еволюція (1900-1939): монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 19
22. Mass communication: Trends, traits and theories Banerjee Debanjan Media and Communication Studies, NSHM Institute of Media and Communication, Kolkata, India. Accepted 19 April, 2010 Journal Media and Communication Studies Vol. 2(5), pp. 118–121, May 2010 Available online. URL: <http://www.academicjournals.org/jmcs> ISSN 2141 – 2545 © 2010 Academic Journals.
23. Sedlakova Renata. Media Studies Methodology and Research. URL: https://www.researchgate.net/publication/310952339_Media_Studies_Methodology_and_Research_January_2014.
24. Sanchez Nick. Communication Process. URL: <https://web.njit.edu/~lipuma/352comproc/comproc.htm>
25. *Філософія психології комунікації: практикум / уклад.: О. М. Сідоркіна, О. П. Скиба, Т. А. Пода, І. П. Скиба* Київ: НАУ, 2021. С. 15.
26. Модель комунікації Гарольда Лассвела. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB

[%D1%8C%D0%B4%D0%B0_%D0%9B%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B0](#) [Вікіпедія].

27. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* / наук. ред. В. Різун; упоряд. Т. Скотникова. Київ: Інститут журналістики, 2013. С. 19.

28. Mass communication: Trends, traits and theories. Banerjee Debanjan Media and Communication Studies, NSHM Institute of Media and Communication, Kolkata, India, 2010. Journal Media and Communication Studies Vol. 2(5), PP. 118-121. Available online. URL: <http://www.academicjournals.org/jmcs>.

29. Amy Shirong Lu, Thamas S. and Caroline H. Royster, Jr. Fellow: The Characteristics of Introductory Research Methods Courses in Mass Communication Doctoral Programs. URL: <https://web.northeastern.edu/amylu/pdf/LU%20AS%20JOMCEdu%202007.pdf>
JOURNALISM & MASS COMMUNICATION EDUCATOR AUTUMN '07 School of Journalism and Mass Communication, University of North Carolina at Chapel Hill, pp. 289 –304.

30. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С. 10–11.

31. Sedlakova Renata. Media Studies Methodology and Research. URL: https://www.researchgate.net/publication/310952339_Media_Studies_Methodology_and_Research January 2014.

32. Dylan Barlett. Media Analysis and Research. URL: <https://study.com/learn/lesson/mass-media-research-concept-examples.html> .

33. Кость С. Методологія дослідження соціальних комунікацій (теорія та історія журналістики): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С. 120–121.

34. Chojnacki Z. Metody i techniki badan pedagogicznych. Warszawa, 2009. S. 8.

35. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. URL: https://oporaua.org/report/polit_ad/24796-mediaspzhivannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini.

36. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / наук. ред. В. Різун; упоряд. Т. Скотникова. Київ: Інститут журналістики, 2013. С.18.

37. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf.

38. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / наук. ред. В. Різун; упоряд. Т. Скотникова. Київ: Інститут журналістики, 2013. С. 0–21.

39. Ковальчук М. Методологія політичної науки крізь призму методології суспільних наук Карла Поппера. *Регіональні студії*, 2020, № 20.

URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/20/28.pdf>.

40. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / наук. ред. В. Різун; упоряд. Т. Скотникова. Київ: Інститут журналістики, 2013. С. 17–18.

41. Різун В. В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / наук. ред. В. Різун; упоряд. Т. Скотникова. Київ: Інститут журналістики, 2013. С. 24.

42. Михайлин І. Чи є публіцистика журналістикою? *Універсум*. 2015. № 5–6. С. 27–28.

43. Саєнко Ю. Лабораторія інтелектуального моделювання безпечного майбутнього. *День*. 2009.14 серпня.
44. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів: ПАІС, 2004. С. 208.
45. Монологи в універсумі. Актуальні проблеми сучасної України: збірник статей. Львів: Універсум, 2000. С. 47–48.
46. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник. Львів: ПАІС, 2014. С.48.
47. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник. Львів: ПАІС, 2014. С. 50.
48. Білецький О. Куди ідеш, Україно? *Універсум*. 2006. № 1–2. С. 10.
49. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С.7.
50. Саєнко Ю. Унікальний «Універсум». *Універсум*. 2008. № 11–12. С.1.
51. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник. Львів: ПАІС, 2014. С. 51.
52. Лепський М. Системна методологія соціологічних досліджень мас-медіа / Методологія досліджень мас-медіа: робоча книга (handbook) / за заг. ред. К. Г. Сіріньок-Долгарьової. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 18.
53. Мороз О. Україна: шляхи вдосконалення держави. Львів: Універсум, 1998. С. 66–68.
54. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С.9.
55. Нотатка про майбутнє погруддя Болбочану і визволення ним Криму URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2020/09/17/158133/> (дата звернення: 18.09.2021)
56. Історія як інструмент пізнання майбутнього. URL: <http://www.golos.com.ua/article/335967> .
57. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С.10.

58. Холод О. М. *Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник*. Львів: ПАІС, 2014. С.49.
59. Кость С. *Методологія дослідження соціальних комунікацій (теорія та історія журналістики): навч. посібник*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С. 132–133.
60. Варич М. *Науково-популярна журналістика як метод комунікації у соціокультурному просторі. Образ*. Київ: Інститут журналістики і міжнародних відносин КНУКіМ, 2014. Вип. 15. С.8.
61. Шклярська О. *Наука виживати: як МОЗ залишив вчених без зарплат*. URL: <https://racurs.ua/ua/1872-yak-ukrayina-vbyvaie-nauku-finansuvannya-ie-zarplat-nemaie.html>.
62. Мартинів М. *Сутінки і тіні вітчизняної школи. Універсум*. 1996. № 9–10. С. 40–43.
63. Камінецький Я. *Який робітник потрібен Україні? Універсум*. 2009. № 9–10. С.38–42.
64. *Заклик до захисту освітян в Україні. Універсум*. 2011. № 7–8. С. 49.
65. Романчук О. *Корупція і суспільство. Універсум*. 2015. № 9–10. С. 1–3.
66. *«Як ви можете говорити про те, що зараз в Україні корупція?» Універсум*. 2023. № 1–2. С. 17.
67. Романчук О. *Як здолати корупцію. Універсум*. 2023, № 9–10. С. 11–13.
68. Кассіян Р. *Думки про духовність. Універсум*. 1995. № 7–8. С. 11–15.
69. *Фундація імені Івана Багряного: 35 років активної громадянської позиції та жертвовної праці на благо України. Універсум*. 2010. № 5–6. С. 32.
70. Малкольмом Маггерідж: *«Найгірший голод я бачив, безсумнівно, в Україні»*. *Універсум*. 2018. № 9–10. С. 46–47; № 11–12. С. 40–43.
71. Сіромський Р. *Радянська реакція на відзначення у Канаді 50-ї річниці Голодомору. Сторінки історії*. Київ : НТУ України «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2023. Вип. 55. С. 200–210.
72. Еплбаум Е. *Сьогодні, як і в 1930-і, Україна – загроза для російського режиму. Універсум*. 2017. № 11–12. С. 38–42.

73. Сидорук А. Американець, який став українцем. *Універсум*. 2005. № 11–12. С. 9–19.
74. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С.229.
75. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. С. 46.
76. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. С. 42.
77. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. С. 43.
78. Свідзинський А. Синергетична концепція культури. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. С. 142.
79. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. С. 47.
80. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. С. 50.
81. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С.226.
82. Нерух О. Аналітичні жанри. Методичні матеріали для студентів заочного та дистанційного навчання зі спеціальності «Журналістика». Харків, 2003. 24 с.
83. Кость С. Журналістика і творчість: монографія. Кер. автор. колективу С. Кость; за ред. С. Костя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С. 259
84. Кость С. Журналістика і творчість: монографія. Кер. автор. колективу С. Кость; за ред. С. Костя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С. 405.
85. Дивак М. Системний аналіз: метод. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2004. С. 11–12.
86. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці: навч. посібник. Львів: Універсум, 2008. С. 10–11.
87. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник.

2-ге вид., перероб. і допов. Львів: ПАІС. 2004. С. 208.

Ленінградського університета, 1989. С.100.

88. Романчук О. Системний аналіз у журналістиці : навч. посібник. Львів : Універсум, 2008. С. 12.

89. Матвієва Г. Громадянське суспільство як фактор суспільної стійкості / Громадянське суспільство як здійснення свободи: Збірник наукових праць / за ред. Анатолія Карася. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 1999. С. 200.

90. Холод О. Методологія досліджень соціальних комунікацій : підручник. Львів: ПАІС, 2014. С. 49.

91. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: АКОНІТ. Том 4. 1998. С. 709.

92. Бачинський Г. Український шлях у майбутнє. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 18.

93. Мороз О. Японія: «нова раса». *Універсум*. 1995. № 5–6. С. 32–33.

94. Гаврилишин Б. Україна: прогноз розвитку. *Універсум*. 1998. № 11–12. С.6.

95. Юхновського І. Ієрархія державних устроїв Землі. *Універсум*. 1999. № 11–12. С. 4–7.

96. Лем С. На порозі квантотехнології. *Універсум*. 2000. №5-6. С.13-15.

97. Кузьменко В., Кузьменко Ю. Чи існує загроза бактеріологічної катастрофи? *Універсум*. 2002. № 3–6. С. 14–15.

98. Коваленко В. Сусід з каменем за пазухою. В яких випадках національна меншина стає п'ятою колоною? *Універсум*. 1996. № 1–2. С. 20–30.

99. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: АКОНІТ. Том 3. 1998. С. 776.

100. Дзюбенко Г. Сучасна журнальна періодика: загальна характеристика, типологія, основні функції та принципи. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1063>.

101. Павлюк І. Сучасна українська публіцистика: теоретичні та практичні аспекти. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2020. Том 11. № 2. С. 92–94.

102. Павлюк І. Сучасна українська публіцистика: теоретичні та практичні аспекти. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2020. Том 11. № 2. С. 84.
103. Баган О. «Універсум» – бастион критичної журналістики. URL: <https://nsju.org/novini/universum-bastion-krytychnoyi-zhurnalistyky/>.
104. Михайлин І. Журналістська освіта і наука: підручн. Суми: Університетська книга, 2009. С.59.
105. Шевченко В. Типологія сучасних журналів – засіб вивчення світогляду суспільства. *Наукові записки інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. Інститут журналістики. Київ: 2007. Т. 28. С. 43.
106. Шевченко В. Критерії встановлення типу журнального видання. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 101. С. 66.
107. Монич Л. Літературні жунали як особливий вид медіа, їх типологія. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1272>.
108. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. Вид. офіц. Чинний з 23 лютого 1995 р. Київ: Держстандарт України, 1995. 45 с.
109. ДСТУ 3017:2015: Видання. Основні види. Терміни та визначення [Чинний від 2016-01-07]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с. URL: https://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3017_2015.pdf С. 19.
110. Дащенко Н. Рубрика як корелянт позиціонування часопису «Літературний Тернопіль». *Образ*. 2022. Випуск 2 (39). С. 37–38.
111. Шевченко В. Типологія сучасних журналів – засіб вивчення світогляду суспільства. *Наукові записки інституту журналістики*. КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. Кіїв, 2007. Т. 28. С. 43–48.
112. Шевченко В. Критерії встановлення типу журнального видання. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 101. С. 68.
113. Іванова О. Літературно-мистецька періодика в соціальнокомунікаційному просторі України початку ХХІ століття: дис. ... д-ра наук із соціальних комунікацій. Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2010. С. 264.
114. Дзюбенко Г. Сучасна журнальна періодика: загальна характеристика,

типологія, основні функції та принципи. *Стиль і текст*. 2002. Вип. 3. С.34–38.
URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1063> (дата звернення: 10.04.2021)

115. Подоляка Н., Дубініна М. Композиційна структура журналу «National Geographic Україна»: відповідність існуючим нормам. *Журналістська освіта в Україні: світові професійні стандарти: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 11–12 травня 2017 р.)* / уклад. О. Г. Ткаченко. Суми, 2017. URL: https://journal.sumdu.edu.ua/images/conferences/konf_13.pdf С. 15.

116. Коновець О. Сучасна періодика в системі наукової комунікації. *Вісник Київського національного інституту ім. Тараса Шевченка*. Журналістика. 2008. Вип. 16. С. 9.

117. Сверстюк Є. Ядро духовної аристократії завжди в опозиції. *Універсум*. 1995. № 1–2. С. 27–30.

118. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. упоряд. М. Шафовал. 3-тє вид., стер. Київ: Знання, 2006. 341 с.

119. Жулинський М. Що нас може об'єднати, або Чи стане наша межовість нашою силою? *Універсум*. 1995. № 3–4. С. 32–34.

120. Гаврилишин Б. У незалежній Україні зацікавлений світ. *Універсум*. 1994. № 7–8. С. 25–26.

121. Драч І. Ми маємо розвиватися одночасно і як Українська держава, і як світове українство. *Універсум*. 1997. № 7–8. С. 21–22.

122. Kroeber A. and Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. – Peabody Museum of American Archeology and Ethnology. – Cambridge, Massachusetts. 1952. 224 с.

123. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологосвітоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. Київ: Знання України, 2012. 579 с.

124. Льюса Хорхе Маріо Варгас. Короткий роздум про культуру. URL: <http://www.metaphora.in.ua/?p=11562>

125. Семчишин М. Тисяча років української культури (історичний огляд культурного процесу) 2-е видання, фототипічне. Київ: АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. 550 с.
126. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т. II. Торонто, 1966.
127. Свідзинський А. Синергетична концепція культури. Львів: Афіша, 2013. С. 24
128. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: Видавець ПАРАПАН, 2003. 240 с.
129. Свідзинський А. Синергетична концепція культури. 2-е вид., випр. і доп. Львів: Афіша, 2013. 744 с.
130. Жулинський М. Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. Київ: Наукова думка, 2010. 560 с.
131. Богуцький Ю.П., Андрущенко В.П. та ін. Українська культура у європейському контексті. К.: Знання, 2007. 679 с.
132. Передерій І. Історія української культури: навч. посіб. для студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання / І.Передерій, О.В. Тевікова, А.В.Нарадько; за ред. І.Г.Передерій. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 274 с.
133. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія. М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 519 с.
134. Дзюба І. Між культурою і політикою. Київ: Сфера, 1998. 372 с.
135. Костилева С. Історія української культури: Курс лекцій (під загальною редакцією доктора історичних наук С. О. Костилевої. К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2010. 334 с.
136. Яртись С. і Мельник В. Лекції з історії світової та вітчизняної культури. 2-ге вид./за ред. А. Яртися та В. Мельника. Львів: Світоч, 2005. 568 с.
137. Culture Matters: How Values Shape Human Progress edited by Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington. Basic Books. 2000. 348 p.
138. Futurist, Jan.-Feb. 2001. P. 9.

139. Лоренс Е. Гаррісон. Чому культура має значення. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison1.htm>.
140. Лоренс Е. Гаррісон. Сприяння прогресивним культурним змінам. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison2.htm>.
141. Олена Отт-Скоропадська, донька останнього Гетьмана України Павла Скоропадського. *Універсум*. 1997. № 3–4, С. 30–33.
142. Дзюба І. Українська культура: проблеми і перспективи. *Універсум*. 2001. № 1–2. С. 8.
143. Капелюшний Л. Час сутіні. *Універсум*. №5-6. 2010. С.12.
144. Жулинський М. Що нас може об'єднати? *Універсум*. 1995. № 3–4. С. 33–34.
145. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення. *Універсум*. 1995. № 11–12. С. 5.
146. Чорній М.-Й. Сенс культури і культурного життя. *Універсум*. 2004. № 10–12. С. 54–55.
147. Покальчук Ю. Сьогодні культура вигідна державі. *Універсум*. № 9-10. 1996. С.26.
148. Бондар-Терещенко І. Щось зимно...*Універсум*. 1996. № 9–10. С. 31.
149. Томенко М. Національна культура в сучасній Україні — *persona non grata*». *Універсум*. 1996. № 9–10. С. 32.
150. Мартинів М. Сутінки і тіні вітчизняної школи. *Універсум*. №9-10. 1996. С.40–43.
151. Освіта – перше питання національної безпеки. *Універсум*. № 9–10. 2018. С. 3.
152. Федорук О. Культурі легко дихати треба. *Універсум*.1998. № 9–10. С. 33–38.
153. Патріарх українського письменства. *Універсум*. 1998. № 11–12. С. 9–12.
154. Гонгадзе Г. Українське телебачення – кому це вигідно? *Універсум*.

1995. № 7–8. С. 42–43.

155. Федорук О. Культурні цінності як чинник національного самоусвідомлення. *Універсум*, № 1–2, 1994. С. 40–42.

156. Танюк Лесь: «Ми не пройшли через стадію розвитку особистості». *Універсум*. 1994. № 5–6. С. 34–35.

157. Романчук О. Чи потрібна Україні українізація? *Універсум*. № 4–5. 1994. С. 36–38.

158. Федорук О. Аппіїв шлях українського мистецтва. *Універсум*. 1995. № 5–6. С. 40–43.

159. Яворський В. Головна проблема нашої культури. *Універсум*. 1996. № 9–10. С. 34–36.

160. Забужко О. Гуманітарна політика і державна незалежність. *Універсум*. 2006. № 3–4. С. 39.

161. Ми зробили конспект розмови росіянки Маші Гессен і українця Андрія Куркова. URL: https://babel.ua/texts/98859-ukrajinec-andriy-kurkov-pogovoriv-z-rosiyankoyu-mashoyu-gessen-pro-viynu-mi-zrobili-konspekt-rozmovi-yaka-bagatom-ne-spodobalas-napered-os-jiji-povniy-pereklad-misce-dlya-visnovkiv-i-zauvazhen?fbclid=IwAR2AMts2CbEIql9pD30jCPFjO0texLfQTkUBjEB7d_OZVhRXiOYuxntinjU.

162. Сергій Жадан: Це війна Пушкіна проти Шевченка, хочемо ми цього чи ні. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/04/25/7399252/>(дата звернення: 05.05.2023)

163. Шевчук Ю. Про українську культурну вторинність. *Універсум*. 2006. № 5–8. С. 68–70.

164. Костюк П. В обороні ідентичності. Історичні нариси. Львів: Простір-М, 2021. С. 263.

165. Костенко Ю.Будапештський меморандум, або Хто зрадив Україну. *Універсум*. 2022. № 11–12. С. 11–13.

166. Шкодную, що змусив Україну погодитися на відмову від ядерної

зброї.

URL:

https://censor.net/ua/news/3410148/shkoduyu_scho_zmusyv_ukrayinu_pogodytysya_na_vidmovu_vid_yadernoyi_zbroyi_klinton.

167. Романчук О. Збройні сили України: міф чи реальність. *Універсум*. 2014. № 5–6. С. 10–17.

168. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського <https://program.ze2019.com>.

169. Рік діяльності Президента Володимира Зеленського: здобутки і прорахунки. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_Rik_diyalnosti_Prezydenta.pdf. С.7.

170. Костюк П. В обороні ідентичності. Історичні нариси. Львів: Простір-М, 2021. С. 270–271.

171. Морозов К. Я щиро повірив в ідею державної незалежності України. *Універсум*. 1994. № 1–2. С. 25; С. 33–34.

172. Морозов К. Політична визначеність здійснить Україну як державу. *Універсум*. 1995. № 11–12. С. 8–10.

173. Павличко Д. Костянтин Морозов: «Моя українізація». *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 46–48.

174. Лавренюк О. Хто розвалює нашу армію? *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 13–14.

175. Морозов К. Актуальні проблеми військової реформи. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 8–12.

176. Олексіїв М., Козакевич О. Тиха війна. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 7–8.

177. Требін М. Принципи життєдіяльності Збройних сил України. *Універсум*. 1999. № 7–8. С. 19–22.

178. Морозов К. Система європейської безпеки і національні інтереси України. *Універсум*. 2002. № 9–10. С. 12–20.

179. Андресюк Б. Військова організація України: цивільний демократичний контроль. *Універсум*. 2005. № 5–6. С. 10–11.

180. Безкоровайний В. Угоди про Чорноморський флот мають бути

переглянути. *Універсум*. 2005. № 7–10. С. 14–15.

181. Петлюра С. Пам'яті полеглих за державність, 1925. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%BB%D1%8E%D1%80%D0%B8._%D0%9F%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D1%82%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D1%85_%D0%B7%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.

182. Скіпальський О. Активність російських спецслужб в Україні добре помітна. *Універсум*. 1997. № 5–6. С. 26.

183. Скіпальський О. Україна-XXI: виклики і змагання. *Універсум*. 2005. № 7–10. С. 22.

184. Російські спецслужби контролюють наш парламент. *Універсум*. 2006. №5-8. С.14.

185. Лаптічук В. До питання взаємної залежності України й Росії в галузі політичних відносин. *Універсум*. 2008. № 5–6. С. 7–16.

186. Лаптічук В. «Mein Kampf» Владіміра Путіна, або до питання двосторонніх зоологічних відносин. *Універсум*. 2008. № 7–8. С. 10–16.

187. Скіпальський О. Тільки кругова оборона збереже нас і збереже Україну. *Універсум*. 2018. № 1–2. С. 31–35.

188. Скіпальський О. Спецслужби часто використовують безвольних, а особливо – меркантильних людей. *Універсум*. 2017. № 9–10. С. 16–17.

189. Проросійське підпілля: Україну хитають одразу на кількох рівнях. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2017-06-22/prorossiyskoe-podpole-ukrainu-shatayut-srazu-na-neskolkih-urovnyah/13046>.

190. Ліщинський Р.Україні бракує правдивої інформації про НАТО. *Універсум*. 1997. № 11–12. С. 5–9.

191. Мельничук Н. Україна і НАТО мають спільні інтереси. *Універсум*. 2000. № 3–4. С. 28–31.

192. Палій О. Україна: шлях до Євросоюзу через НАТО. *Універсум*. 2003. № 7–10. С. 24–25; С. 59.
193. Бутейко А. Внутрішня «одісея» політики зовнішньої: євроінтеграція чи єврокамуфляж? *Універсум*. 2003. № 7–10. С. 12.
194. Перепелиця Г. Ми розробляємо концептуальні аспекти інформаційної політики щодо вступу України в НАТО. *Універсум*. 2008. № 1–2. С. 20–21.
195. Щербак Ю. Небезпечна гра Москви та уроки історії. *Універсум*. 2008. № 7–8. С. 17–19.
196. Міфи про НАТО. *Універсум*. 2008. №7-8. С.26–29.
197. Кожин Б. Вихід один – негайно в НАТО! *Універсум*. 2008. № 7–8. С. 25–26.
198. Костюк П. Маємо якнайшвидше приєднатися до НАТО. *Універсум*. 2014. № 5–6. С. 47–48.
199. Лаптічук В. У російському генштабі вже є деталь. *Універсум*. 2008. № 9–10. С.20.
200. Лаптічук В. Росіяни використовують українських зрадників грубо й публічно, а потім «палять» їх поодинці й цілими партіями. *Універсум*. 2008. № 9–10. С. 16–19.
201. Безкоровайний В. Суверенітет і територіальна цілісність України через призму кримських проблем. *Універсум*. 2008. № 11–12. С. 12–21.
202. Романчук О. Час Україні рятувати армію, щоб армія врятувала Україну. *Універсум*. 2009. № 9–10. С. 1–2.
203. Лазоркін В. Порятунку армії – військова реформа. *Універсум*. 2009. № 11–12. С. 30–32.
204. Процик П. Передвиборна політика та невігластво. *Універсум*. 2009. №1 1–12. С. 33–34.
205. Процик П. Нерідне військо рідної держави, або грошей нема. *Універсум*. 2011. № 9–10. С. 32–33.
206. Лазоркін В. Збройні Сили України: 1991–2011. *Універсум*. 2011.

№11–12. С. 29.

207. Костюк П. Чи можуть Збройні сили України гарантувати її безпеку? *Універсум*. 2012. № 1–2. С. 16–21.

208. Романчук О. Що потрібно українській державі: кадетський корпус чи юнацька школа? *Універсум*. 2012. № 5–6. С. 25–27.

209. Костюк П. Збройні сили України: небезпечний «марафон». *Універсум*. 2014. № 1–2. С. 26–27.

210. Лосєв І. Як армію України робили недієздатною. *Універсум*. 2014. № 5–6. С. 43–44.

211. Лановий В. Війна як плата за свободу. *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 20–22.

212. Костюк П. «Гібридна війна» чи «гібридний мир»? *Універсум*. 2016. № 1–2. С. 31–33.

213. Козак М. Анексія Криму і європейська безпека: польський погляд. *Універсум*. 2015. № 11–12. С. 13–15.

214. Костюк П. «Збройним силам України чверть століття». *Універсум*. 2016. № 11–12. С. 4–8.

215. Костюк П. Хто розв'яже інформаційний «Гордіїв вузол» Збройних Сил України? *Універсум*. 2017. № 7–8. С. 10–17.

216. Сич М. Зміцнення української державності як тема і як завдання ЗМІ. *Універсум*. 2011. № 9–10. С. 49–50.

217. Кость С. Українська військово-політична думка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С. 9.

218. «Універсум» застерігав, попереджав, закликав. URL: <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/3036.pdf>.

219. Бадрак В. Слід готуватися до повномасштабної війни з Росією. *Універсум*. 2018. № 7–8. С. 19–20.

220. Говард Г. Ви хочете здатися Росії? *Універсум*. 2018. № 11–12. С. 30–31.

221. Василенко В. Місія України – знищити московську імперію.

Універсум. 2018. № 11–12. С. 16–17.

222. Романчук О. Балансування на межі війни – brinkmanship? *Універсум*. 2019. № 1–2. С. 8–9.

223. Романчук О. Балансування на межі війни – brinkmanship? URL: <https://hvylya.net/analytics/geopolitics/balansuvannya-na-mezhi-viyni-brinkmanship.html>.

224. Романчук О. Балансування на межі війни – brinkmanship? URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2018/balansuvannya-na-mezhi-vijny.htm>.

225. Романчук О. Коли ООН позбудеться Росії? *Універсум*. 2019. № 11–12. С. 18–20.

226. When will the United Nations Get Rid of Russia? URL: <https://universum.lviv.ua/news/our-news/24.02.2022/uno-rus.html>.

227. Романчук О. «Троянські коні» в Україні. *Універсум*. 2020. № 7–8. С. 18–20.

228. Романчук О. Медаль «За город Вашингтон». *Універсум*. 2021. № 3–4. С. 12–14.

229. Романчук О. Як закрити небо від дронів-камікадзе. *Універсум*. 2022. № 9–10. С. 42–43.

230. Романчук О. Бронежилет для українського вояка. *Універсум*. 2015. № 1–2. С. 38–40

231. Кость С. Українська військово-політична думка: навч. посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С. 479.

232. Цит. за: Романчук О. Як «свати» Зеленського полюють за українськими душами. URL: <https://glavcom.ua/columns/olegromanchuk/yak-svati-zelenskogo-polyuyut-za-ukrajinskimi-dushami-705252.html>.

233. Романчук О. Україна та Московія: проблема несумісності систем. *Універсум*. 2016. № 7–8. С. 3–6.

234. Вернадський В. Українське питання і російське суспільство. URL: <https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=349> .

235. Кебуладзе В. Росіяни – це історична хвороба. І від неї треба лікуватися. URL:

https://lb.ua/culture/2023/06/11/559801_filosof_vahtang_kebuladze_rosiyani.html.

236. Лібанова Е. Після війни жодних розмов з росіянами – рів з крокодилами і 5-метровий паркан. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3745868-ella-libanova-direktorka-institutu-demografii-ta-socdoslidzen-nanu.html>.

237. Якубова Л. «Рускій мір» схожий на тоталітарну секту, члени якої хворі на соціальну шизофренію. *Універсум*. № 9–10. 2022. С. 26–28.

238. Житарюк М. Глобалізм думки і чину П. Я. Чаадаєва, або Про російський націонал-шовінізм, а не цивілізаційний європоцентризм. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2020. Випуск 47. С. 224–237.

239. Винниченко В. Між двох сил. Видавництво «Дзвін». Київ-Відень, 1919. С. 87.

240. Революція у небезпеці! *Універсум*. 1995. № 5–6. С. 24–26.

241. Костюк Г. Зустрічі і прощання: спогади. Едмонтон, 1987. Кн. 1. С.579.

242. Дашкевич Я. Учи неложними устами сказати правду: історична есеїстика. Київ: Темпора, 2011. С. 136.

243. Драч І. Важкі уроки українства. *Сучасність*. 1993. Ч. 11. С. 96.

244. Коваленко В. Сусід з каменем за пазухою. В яких випадках національна мешина стає п'ятою колоною? *Універсум*. 1996. № 1–2. С. 20–33.

245. Ісип Є. Динаміка етнічного складу населення України (за даними переписів населення 1897–1989 рр.). С. 28. У кн. Етнополітична ситуація в Україні: спроби наукової інтерпретації: монографія. Інститут соціології АН України, Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень / редкол.: В. Б. Євтух, Є. В. Ісип, С. І. Суглобін. Київ, 1993. 110 с.

246. Чому росіяни бояться львів'ян? «Реальна історія» з Акімом Галімовим. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ItMyu6Zh--0>.

247. Палій О. Політичні маніпуляції з історією в Росії: що Москва приховує про Другу світову війну. URL: <https://opinions.glavred.net/politichni-manipulyaciji-z-istoriyeyu-v-rosiji-shcho-moskva-prihovuye-pro-drugu-svitovu->

viynu-10280172.html.

248. Кость С. Українська військово-політична думка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С.480.

249. Романчук О. Рашизм – ракова пухлина для людства. *Універсум*. 2022. № 3–4. С. 13.

250. Бурков Г. Ми – професійні агресори. Тероризм у нас є формою існування держави. *Універсум*. 2022. № 9–10. С. 29.

251. Сібгатулін Ф. Темні завулки російської історії. *Універсум*. 1995. №11–12. С.31.

252. Єрофєєв В. Москальська душа. *Універсум*. 2009. № 11–12. С.27.

253. Російська воєнна злочинниця признала, що викрали понад 700 тисяч українських дітей. URL: <https://argumentua.com/novini/ros-iska-vo-anna-zlochinnitsya-priznala-shcho-vikrali-ponad-700-tisyach-ukra-nskikh-d-tei>.

254. Романчук В. Рашизм у дії: підступ, обман, лицемірство. *Універсум*. 2023. № 5–6. С. 32.

255. Драч І. Важкі уроки українства. *Сучасність*. 1993. Ч.11. С.96–97.

256. Капелюшний Л. Розлом. *Універсум*. 2015. № 3–4. С.10.

257. Лаптічук В. Росія contra Україна. *Універсум*. 2015. № 11–12. С. 25–26.

258. Західна влада благатиме про замороження конфлікту. URL: <https://patrioty.org.ua/politic/zapadne-vlasty-budut-umoliat-o-zamorazhyvanyy-konflykta-oskazhenilyi-medvediev-vydav-liudozherski-zaiavy-pro-ukrainu-479864.html>.

259. Брисенко Н. Виродженець. Портрет типового росіянина. *Універсум*. 2014. № 7–8. С. 42.

260. Скорик Л. Хочу побачити храм Української держави бодай у риштованні. *Універсум*. 1994. № 9–10. С. 23–24.

261. Огризко О. З марсіанами було б легше домовитись, ніж з Росією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/1892543-ogrizko-z-marsianami-bulo-b-legshe-domovitis-nij-z-rosieyu.html>.

262. Коваленко В. Сусід з каменем за пазухою В яких випадках національна мешина стає п'ятою колоною? *Універсум*. 1996. № 1–2. С. 20–30.
263. Коваленко В. Пан ведмідь укладає плани. *Універсум*. 1996. № 5–6. С. 4–5.
264. Сікора Б. Російська економічна експансія в Україні. *Універсум*. 2002. № 7–8. С. 28–30.
265. Саєнко Ю. Якою ми бачимо Росію. *Універсум*. 2006. №1–2. С.2 1.
266. Зайнуллін З. Росія очима татарина. *Універсум*. 2013. № 1–2. С. 29–31.
267. Гротеск і сюр Васілія Шульженка про російський народ. *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 44–45.
268. Російська глибинка очима американського фотографа. *Універсум*. № 1–2. 2015. С. 64–65.
269. Огрязко В. Чим насправді є «рашизм». *Універсум*. №9-10. 2022. С.31.
270. Zoriana Varenia. Większość Rosjan popiera wojnę w Ukrainie. To jest społeczeństwo amoralne. URL: https://www.new.org.pl/2786,varenia_demokracja_w_rosji_umarla.html.
271. Огрязко В. Розпад Росії: загроза чи шанс? *Універсум*. 2022. № 1–2. С. 14.
272. «Оплот русского мира» і «не ворог Заходу». URL: <https://uainfo.org/blognews/1680267484--oplot-russkogo-mira-i-ne-vorog-zahodu-putin-pidpisav.html>.
273. Паралельна реальність: У Росії переписали шкільний підручник історії, додавши фейки про війну в Україні. URL: <https://patrioty.org.ua/society/paralelna-realnist-u-rosii-perepysaly-shkilnyi-pidruchnyk-istorii-dodavshy-feiky-pro-viinu-v-ukraini-478334.html>.
274. Марчук Є. П'ять років української трагедії. Київ, Християнсько-Народний Союз, 1999. С. 79–81.
275. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ: МК-Прес, 2006. 432 с.
276. Почепцов Г. Контроль над розумом. Київ: Вид. дім «Києво-

Могилянська академія». 2012. С. 177.

277. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.

278. Магда Євген. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: КАЛАМАР, 2017. 268 с.

279. Медвідь Ф. Інформаційна безпека України: виклики та загрози. URL: <https://nato.pu.if.ua/old/journal/2009-2/2009-2-28.pdf>.

280. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>.

281. Сирота М. Д. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття. 2-ге вид. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. С. 165.

282. Бондаренко І. Інформаційна складова гібридної війни РФ проти України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*: зб. тез наукових доповідей X Всеукраїнської наук.-практ. конферен., Київ, 4 квітня 2019 р. С. 15. URL: http://academy.ssu.gov.ua/upload/file/konf_04_04_2019.pdf.

283. Драч І. Що таке інформаційна безпека і як її налагодити? *Універсум*. № 3–4. 2001. С. 13–15; Іванов В. Інформаційна безпека України: медійні аспекти проблеми. С. 16–20.

284. Романів О. Новітній інструмент російщення України. *Універсум*. 2001. № 7–10. С. 27–30.

285. Сватко Я. Національна безпека України в умовах ведення інформаційних воєн. *Універсум*. 2008. № 9–10. С. 6–9.

286. Жулинський М. Чому свобода з острахом зазирає в скриньку Пандори? *Універсум*. 2010. № 3–4. С. 4–12.

287. Winning the Information War. URL: https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706.

288. «Україну ми ще жаліємо»: Соловійов пригрозив «знищити всі польські міста ракетами» (відео). URL: <https://patrioty.org.ua/politic/ukrainu-my-she-zhaliiemo-solovioiv-pryhyrozyv-znyshchyty-vsi-polski-mista-raketamy-video->

460526.html.

289. Шевчук Ю. Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Універсум*. 2015. № 7–8. С. 25–28.

290. Каспрук В. Російська мова і московська церква – інструменти агресії «русского мира» в Україні. *Універсум*. 2018. № 7–8. С. 39.

291. Бурдега Т. «Русській мір» чи український Всесвіт? *Універсум*. 2012. № 11–12. С. 24.

292. Чекалкин Дмитро, перекладач, дипломат, у серпні 2023 року розповів, яку підступну інформаційну зброю розробили у РФ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=J62vLbpazbM>.

293. Солонько О. Дезінформація та «нелінійні війни». URL: https://censor.net/ua/resonance/3425113/dezinformatsiya_ta_neliniyini_viyiny_uryvo_k_z_knygy_infodemiya.

294. Російський спрут у дії. Кейс «Україна». URL: <https://geostrategy.org.ua/analitika/doslidzhennya/rosiyskyu-sprut-u-diyi-keys-ukrayina>

295. Перепелиця Г. Бушу треба було приїхати раніше. 2008. URL: <https://www.unian.ua/politics/105833-grigoriy-perepelitsya-bushu-treba-bulo-prijhati-ranishe.html>.

296. Лаптічук В. «Mein Kampf» Владіміра Путіна, або до питання двосторонніх зоологічних відносин. *Універсум*. 2008. № 7–8. С. 15.

297. Харченко О. Мочить хохлів в Інтернеті – єсть така робота. *Універсум*. 2011. № 3–4. С. 46–48.

298. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

299. РФ затвердила наративи нового етапу інформаційної війни проти України. URL: https://zaxid.net/rf_zatverdila_narativi_novogo_etapu_informatsiynoyi_viyini_prot_i_ukrayini_n1569869.

300. Росія намагалась викрасти дані про систему планування операцій

ЗСУ. URL: <https://glavcom.ua/country/criminal/rosija-namahalas-vikrasti-dani-pro-sistemu-planuvannja-operatsij-zsu-947725.html>.

301. Ватикан пояснив слова папи Франциска про «спадок великої імперії» Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vatykan-zayava-imperiya-rf/32569497.html>.

302. Заява Глави УГКЦ. URL: <https://ugcc.ua/data/zayava-glavy-ugkts-shchodo-diskusiy-dovkola-deyakyh-vyslovlyuvan-papy-frantsyska-na-zustrichi-z-katolytskoyu-moloddyu-rosiy-3486/>.

303. Кость С. Українська військово-політична думка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С. 444–445.

304. Кость С. Журналістика і творчість: монографія. Кер. автор. колективу С. Кость; за ред. С. Костя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С.400.

305. Колисніченко Є. Інформаційна слабкість як діагноз. *Універсум*. 2012. № 9–10. С. 34.

306. Слабошпицький М. Суспільство активізується проти теледебілізації. *Універсум*. 2013. № 5–6. С. 42.

307. Щербак Ю. Королівство кривих дзеркал. *Універсум*. 2013. № 5–6. С. 43.

308. Бадрак В. Україна з першого дня незалежності була полігоном для інформаційних воєн. *Універсум*. 2013. № 11–12. С. 12–13.

309. Бадрак В. Військо: розставити крапки над «і». *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 25–26.

310. Бадрак В. Українській армії треба 5–7 років, щоб могли протистояти російській військовій машині. *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 23.

311. Нова Біла книга про інтернет-операції ГРУ. *Універсум*. № 11–12. 2019. С. 38–40.

312. Капелюшний Л. Страта без вироку. *Універсум*. 2015. № 5–6. С. 34.

313. Покальчук О. Перше, чого треба навчитись, – це називати речі своїми іменами. *Універсум*. 2015. № 5–6. С. 22.

314. Романчук О. Ідеологічна диверсія? *Універсум*. 2019. № 1–2. С. 39–40.
315. Сіромський Р. «Посіяти недовіру до емігрантських центрів»: заходи КДБ з дискредитації української діаспори в Канаді. URL: <https://www.utpjournals.press/doi/full/10.3138/ukrainamoderna.32.067>.
316. Rusia y China han aprovechado esta situación para difundir propaganda. URL: <https://elpais.com/internacional/2020-07-16/rusia-y-china-han-aprovechado-esta-situacion-para-difundir-propaganda.html>.
317. Кіберпростір та інформаційна війна 2021 р. Контекст Центральної та Східної Європи (22 червня 2021 року, Будинок Офіцерів у Львові). URL: <https://universum.lviv.ua/news/informational-war/15.07.2021/cyb-inf-viy.html>.
318. Романів О. Чорна книга комунізму. *Універсум*. 2008. №11–12. С.22–29.
319. Кость С. Журналістика і творчість: монографія. Кер. автор. колективу С. Кость; за ред. С. Костя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С. 375
320. Брайлян Є. Публічна історія в Україні: у пошуках консенсусу. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html.
321. Thepublichistorian. *National Council on public history*. URL: <https://ncph.org/publications-resources/publications/the-public-historian/>.
322. Who we are. *National Council on public history*. URL: <https://ncph.org/about/who-we-are/>.
323. Історія як інструмент пізнання майбутнього (Інтерв'ю з директором Інституту всесвітньої історії НАН України доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України Андрієм Кудряченком). URL: <http://www.golos.com.ua/article/335967>.
324. Нотатка про майбутнє погруддя Болбочану і визволення ним Криму URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2020/09/17/158133/>.
325. Дашкевич Я. Цит. За: Романюк П. Галицький меморандум. Львів: Каменярь, 1999. С. 54.

326. Приходько В. До повної нації. *Універсум*. 1993. №1–2. С.24.
327. Липинський В. Братерська сповідь. *Універсум*. 2015. № 11–12. С. 17–19.
328. Слабошпицький М. «Я хочу, щоб була Україна...» (В'ячеслав Липинський у нашій історії і в романі Івана Корсака). *Універсум*. 2011. № 3–4. С. 39–44.
329. Іванишин П. Дмитро Донцов. *Універсум*. 2008. № 11–12. С. 45–48.
330. Щур М. Дмитро Донцов – нетипова фігура українського націоналізму. *Універсум*. 2020. № 11–12. С. 58–59.
331. Саєнко Ю. Віват, Донцов, віват!!! *Універсум*. 2008. № 11–12. С. 4–9.
332. Квіт С. «Літературно-науковий вістник» (1922–1932) і «Вістник» (1933–1939) Дмитра Донцова. *Універсум*. 2013. № 9–10. С. 34–40.
333. Бурдега Т. «Я скажу вам: бойтесь его!» *Універсум*. 2013. № 9–10. С. 29–33.
334. Сабадуха В. Філософський ключ до розуміння національної ідеї Д. Донцова. *Універсум*. 2013. №9–10. С.41–44.
335. Донцов Д. Крок уперед. *Універсум*. 2016. № 11–12. С. 3–18.
336. Романчук О. Микола Міхновський. *Універсум*. 2023. №3–4. С. 56–59.
337. Гак А. Микола Міхновський // *Універсум*. 2009. № 5–6. С. 37–39.
338. Революція у небезпеці! *Універсум*. 1995. № 5–6. С. 24–26.
339. Кузик П. Український націонал-комунізм: балансування на межі двох світоглядів. *Універсум*. № 7–10. 2000. С. 40–43.
340. Шатилов М. Від Сяну? По Кавказ? *Універсум*. 2015. №3–4. С. 18–19.
341. Дзюба І. Під час приєднання Криму Росія винищила тисячі людей.
URL: <https://www.unian.ua/politics/112559-yakbi-ne-zataeniy-u-pidsvidomosti-genotsid-33-go-nezalejnosti-1991-roku-ne-bulo-b.html>.
342. Гриневич В. Війни пам'ятей як конфлікт постколоніального та імперського дискурсів. URL: <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/memory-wars-imperial-discourses>.
343. Дашкевич Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі.

Універсум. 2011. № 11–12. С. 4–6.

344. Капелюшний Л. У нашому домі йде реставрація імперського режиму за ширмою декларативного суверенітету. *Універсум*. 2011. № 1–2. С. 35.

345. Баган О. Проблема Росії для українського національного руху: погляд Івана Франка. *Універсум*. 2009. № 3–4. С. 30–33.

346. Дашкевич Я. Тавро Переяслава на історії України. *Універсум*. 2004. № 1–2. С. 4–9.

347. Дашкевич Я. Довга тінь гетьмана: про підсумки ще одного Мазепиного року. *Універсум*. 2010. № 1–2. С. 6–10.

348. Касіян Р. Думки про нашу духовність. *Універсум*. 1995. № 7–8. С. 14.

349. Романчук О. Росіяни заперечують світ в ім'я абстрактної мети – то комунізму, то «руського міра». *Країна*. 2018. № 18. С. 24–26.

350. Авдієнко М. Лютнева революція в Петрограді і УСДРП. *Універсум*. 2017. № 1–2. С. 34–36.

351. Романчук О. Ультиматум. *Універсум*. 2008. № 3–4. С. 45–47.

352. Романчук О. Берестейський мир. *Універсум*. 1994. № 3–4. С. 26–34.

353. Ісаєвич Я. Перед 1943 роком були 1930-й і 1938-й. Польсько-українські відносини до і під час війни. *Універсум*. 2003. № 5–6. С. 13–16.

354. Дашкевич Я. Волинський вузол. *Універсум*. 2003. № 5–6. С. 17–21.

355. В'ятрович В. Відтворимо у слові історію, писану кров'ю героїв. *Універсум*. № 9–10. 2007. С. 4–5.

356. Романчук О. Таємниці секретних протоколів. *Універсум*. № 9–10. 2009. С. 19–21; С. 24.

357. Романчук О. Відлуння Берестейського миру. *Універсум*. 2018. № 1–2. С. 11–17.

358. Орликовський А. З пошаною до маєстату української державності. *Універсум*. 1998. № 7–8. С. 13–18; 1998. № 11–12. С. 20–22; С. 33–34.

359. Шелухин С. Українські державність і самовизначення. *Універсум*. 2006. № 3–4, С. 42–43.

360. Тютюнник Ю. Зимовий похід 1919–1920 рр. *Універсум*. 1995. № 1–2.

С. 17–26; № 3–4. С. 13–21; № 5–6. С.36–39; № 7–8. С.16–22; № 9–10. С.37–42; № 11–12. С. 22–25.

361. Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр. Львів: Універсум, 2004. 192 с.

362. Романчук О. Суперник Головного Отамана. *Універсум*. № 11–12. 1994. С. 21–22.

363. Романчук О. Сотник армії УНР. *Універсум*. 2007. № 5–6. С. 17–24.

364. Мандзенко К. Петлюра, петлюрівці, петлюрівство. *Універсум*. 1999. № 7–8. С. 29–34; 1999. № 11–12. С. 18–22.

365. Вербецький Г., Вербецький П. Про встановлення кордону між Україною і Росією. *Універсум*. 2005. № 11–12. С.20.

366. Новий закон про рівноправність мов на Східній Україні. *Універсум*. 2006. № 1–2. С. 44–46

367. Бегей І. Шляхи життєпису і подвижництва. *Універсум*. 1995. № 9–10. С. 10–14.

368. Злупко С. Юліан Бачинський: «Україна - для себе!..». *Універсум*. 1995. № 9–10. С.15–18.

369. Гайда Р. Промені Івана Пулюя. *Універсум*. 1995. № 3–4. С. 22–23.

370. Ріпецький С. Українсько-польська дипломатична боротьба 1918–1923. *Універсум*. № 7–8. 2016. С. 46–50; № 9–10. С. 41–45.

371. Гак А. Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку. *Універсум*. 2015. № 11–12. С. 49–56; 2016. № 1–2. С.46–51; 2009. № 1–2. С. 30–32.

372. Яхненко Н. Від бюро до Бригідок. Трохи спогадів з 1939–1941 років. *Універсум*. 2016. № 7–8. С. 51–56; № 9–10. С.46–52; № 11–12. С. 51–56. *Універсум*. 2017. №1–2. С. 45–56; № 3–4. С. 49–56; № 5–6. С. 47–55; № 7–8. С.49–55.

373. Романчук К. Моя війна. *Універсум*. 2009. № 5–6. С. 46–52; № 7–8. С. 41–47; № 9–10. С.43–48.

374. Вовканич С. Інформація, Інтелект, Нація. Львів:Євросвіт, 1999. 416 с.

375. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові. Київ : Пульсари, 2009. 248 с.
376. Злупко С. Економічна думка України. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 495 с.
377. Злупко С. уклад. Українська економічна думка: хрестоматія. Київ : Знання, 1998. 447 с.
378. Гальчинський А. Нооекономіка, Київ : Либідь, 2013. 472 с.
379. Гальчинський А. Україна: поступ у майбутнє, Київ : Основи, 1999. 220 с.
380. Гальчинський А. Кінець тоталітарного соціалізму. Що далі? Київ : Українські пропілеї, 1996. 160 с.
381. Гальчинський А. Лібералізм. Уроки для України. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
382. Гальчинський А. Криза і цикли світового розвитку. Київ : АДЕФ-Україна, 2009. 392 с.
383. Павловський М. Шлях України: Шлях вліво, шлях вправо – хибний шлях, Київ : Техніка, 1996. 152 с.
384. Павловський М. Ідеологія прогресивних реформ для України. Київ: Техніка., 1998. 56 с.
385. Павловський М. Наш вибір. Відродження чи руйнація, Київ :Техніка, 1999. 48 с
386. Павловський М. Суспільство та економіка перехідного періоду, Київ : Техніка. 1997. 152 с.
387. Павловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). Київ: Техніка, 2001. 312 с.
388. Бутейко А. Без ілюзій. *Універсум*. 1996. № 5–6. С. 15.
389. Романчук О. Реформи для України. *Універсум*. 2023. № 5–6. С. 1–6.
390. Жук Ю. Україна: час втрачених можливостей. *Універсум*. 2004. № 7–9. С. 5–8.
391. Крайник Л. Промислова політика: концептуальні засади

державотворення. *Універсум*. 1996. № 1–2. С. 10.

392. Шевчук В. Новітня парадигма економічних знань. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 42.

393. Григорчук Д. Кредитні кооперативи – до добра і краси. *Універсум*. 1995. № 9–10. С. 26.

394. Злупко С. Минуле, сучасне і майбутнє української економіки. *Універсум*. № 11–12. 1995. С. 17–19.

395. Шульман Л. Шлях деградації нації та держави – ліберально-монетаристське реформування економіки. *Універсум*, 1999. № 9–10. С. 27–31, 37–41.

396. Мороз О. Високоякісна продукція – головне для України. *Універсум*. № 11–12. 1994. С. 24.

397. Михасюк І. Економічна політика України. *Універсум*. № 7–8. 1996. С. 24–26.

398. Долішній М. На пра..., на лі..., кругом! *Універсум*. № 7–8. 1994. С. 28–29.

399. Романюк М. Криза міграції населення України: причини, наслідки, шляхи подолання. *Універсум*. 1999. № 11–12. С. 14–17.

400. Романюк М. Регулювання міграцій – вимога сьогодення. *Універсум*. 1998. № 7–8. С. 26–30.

401. Павловський М. Стійкість економічної системи – необхідна умова зростання добробуту. *Універсум*. 2001. № 1–2. С. 11–16.

402. Павловський М. Вільний ринок без державного втручання в економіку – шлях до економічного і політичного краху держави і нації. *Універсум*. 2001. № 11–12. С. 33.

403. Сікора В. Нові підходи Світового банку до того, як витягнути Україну з ями. *Універсум*. 2001. № 5–6. С. 13–14.

404. Сікора В. Україна: від капіталізму до капіталізму. *Універсум*. 2001. № 5–6. С. 15–19.

405. Сікора Б. Російська економічна експансія в Україні. *Універсум*. 2002.

№ 7–8. С. 28–30.

406. Шульман Л. Ринковий фундаменталізм. *Універсум*. 2002. № 11–12. С. 13–16.

407. Здоровик В. Фінансово-економічна криза: її причини та наслідки. *Універсум*. 2009. № 1-2. С. 5–6.

408. Борщевський С. Ліберальна модель економічного розвитку України. *Універсум*. 2007. № 3–4. С. 5–10.

409. Полулях І. Економічна політика. *Універсум*. 2012. № 3–4. С. 28–30.

410. Мельник Л. Можливості для українських підприємств після вступу до СОТ та створення зони вільної торгівлі з ЄС. *Універсум*. 2003. № 11–12. С. 25–27.

411. Лановий В. Війна як плата за свободу. *Універсум*. 2014. № 9–10. С. 20–22.

412. Романчук О. Реформи по-українському, або індульгенція для влади. *Універсум*. 2014. № 11–12. С. 10–14.

413. Вітковський В. Деіндустріалізація: національне самогубство по-українськи. *Універсум*. 2015. № 3–4. С. 35–37; № 5–6. С. 24–26.

414. Яворський П., Ніколаєва О., Шепотило О., Хорунжа М., Таран С., Челмакіна К. Як збільшити та диверсифікувати український експорт до Німеччини. Аналіз та рекомендації. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/09/KSE-Trade_Intesifying-UA-exports-to-Germany.pdf.

415. Куш О. Світова економіка перестала помічати війну в Україні. URL: <https://glavcom.ua/columns/olexkush/svitova-ekonomika-perestala-pomichati-vijnu-v-ukrajini-939533.html>.

416. Шпек Р. Транш МВФ – питання життя чи дефолту для України. *Універсум*. 2018. № 9–10. С. 37.

417. Situation Ukraine. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

418. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? URL:

<https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/>.

419. Ukrainian Institute for the Future (5 червня 2023). URL: <https://www.facebook.com/UkrainianIF/posts/pfbid0pqD6x5cAbjv8v9qU4axREHnnT4wvAKetHck6BojV61Hog31gxx9gn29RLXPgUFvVl>.

420. У 2023 році реальний ВВП України виріс. URL: https://ces.org.ua/economic-review-in_2023-all/.

421. Ukraine's Best Chance (April 12, 2023). URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraines-best-chance>.

422. Шавлюк Л. Реформа ментальності. Про підводне каміння післявоєнної відбудови країни. *Універсум*. 2022. № 5–6. С. 32–34

423. Данилишин Б. Українці нервують? Що відбувається з нашою економікою. URL: https://glavcom.ua/columns/b_danilishyn/ukrajintsi-nervujut-shcho-vidbuvajetsja-z-nashoju-ekonomikoju-928212.html#google_vignette.

424. Російське вторгнення завдало екології України збитків у 35 млрд доларів. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyske-vtorgnennya-zavdalo-ekologiyi-ukrayini-1664827521.html>.

425. Збитки екології через війну сягнули 2,2 трлн грн. URL: <https://weukraine.tv/exclusive/zbitki-ekolohiji-cherez-vijnu-vzhe-skladajut-2-2-trln-hriven-mindovkillja/>.

426. Бачинський Г. Український шлях у майбутнє. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 18.

427. Сікора В. Нові підходи Світового банку до того, як витягнути Україну з ями. *Універсум*. 2001. № 5–6. С. 13–14.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Романчук В. О. Українська військова тематика на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник Львівського університету*. 2018. Серія: Журналістика. Вип. 44. С. 38–57.
2. Романчук В. О. Публіцистика журналу «Універсум» (1993–2018) як дієвий чинник утвердження української державності. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2019. Вип. 45. С. 157–165.
3. Романчук В. О. Економічна проблематика в умовах українського державотворення на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2020. Вип. 47. С. 18–34.
4. Романчук В. О. Українська культурна парадигма на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник книжкової палати*. 2020. № 3. С. 35–43.
5. Романчук В. О. Висвітлення особливостей гібридної війни Росії проти України на сторінках журналу «Універсум» (1993–2020). *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2020. № 4. С. 26–34.
6. Романчук В. О. Польська проблематика на сторінках журналу «Універсум»: історична пам'ять, культура, політика. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2020. Вип. 13. С. 343–357.
7. Романчук В. О. Історична публіцистика як публічна історія на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Обрії друкарства*. 2021. №1 (9). С.143–160.
8. Romanchuk V. O., Romanchuk O. K. Environmental Threats and National Security of Ukraine. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2023. Вип. 52–53. С. 75–90. Задум статті належить О. Романчукові, а концепція, збір матеріалу, опрацювання, написання тексту англійською мовою належить В. Романчук.

*Статті у виданнях,**внесених до міжнародних наукометричних баз даних*

9. Romanchuk O. K., Romanchuk V. O. Artificial intelligence: «experimental philosophy» or a requirement of reality? *The Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2021. Vol. 12. № 4. P.146–153. (Web of Science). Задум статті належить О. Романчукові, а концепція, збір матеріалу, опрацювання, написання тексту англійською мовою належить В. Романчук.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Романчук В. О. Культура і мораль як визначальні чинники

- державотворення. *Філософсько-психологічні аспекти духовності: довіра як основа зміни в економіці та суспільстві* : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Львів, 16 лютого 2016 р.). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 264–266.
11. Романчук В. О. Журнал «Універсум»: чверть століття в інформаційному просторі. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 25 жовтня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 275–284.
12. Романчук В. О. Чверть століття в інформаційному просторі. *Кризь роки і долі. Львівська журналістика у фактах, коментарях, світлинах*. Львів : ПАІС, 2019. С. 92–100.
13. Романчук В. О. Історична публіцистика як публічна історія на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 11 грудня 2020 р.). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. С. 198–200.
14. Романчук В. О. Системність і міждисциплінарність у дослідженні журналістики XXI століття. *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 жовт. 2022 р.). Львів : Простір-М, 2022. С. 218–220.
15. Романчук В. О. Російсько-українська війна як дискурс сучасних західних ЗМІ. *Українські та закордонні медіа перед викликами сучасності* : збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2022 рік (секція «Журналістика»). Львів : Простір-М», 2023. С. 52–54.
16. Романчук В. О. У пошуках національного універсуму. *Альманах Українського Народного Союзу – Almanac of the Ukrainian National Association*. Parsippany, New Jersey (USA). 2023. С. 215–221.
17. Романчук В. О. Рашизм у дії: підступ, обман, лицемірство. *Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури*. 2023. № 5–6. С. 32–34.
18. Romanchuk V. «Rashism» in Action: Trickery, Deception & Hypocrisy. *The Ukrainian Quarterly*. 2023. № 3. P. 65–70.
19. Romanchuk V. O. A SEMISYNTHETIC COMPOUND FROM THE ALKALOIDS OF CHELIDONIUM MAJUS L. AND THIOPHOSPHORIC ACID TRIAZIRIDIDE NSC631570 AND ITS INFLUENCE ON CHILDREN (A REVIEW OF CASE REPORTS). *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of Modern Science*. 2021. № 21. S. 33–36. Index Copernicus
20. Romanchuk V. O. COVID-19: HOW TO TREAT SAFELY AND EFFECTIVELY? // *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft*. 2021. № 17. S. 26–29. Index Copernicus

Відомості про апробацію результатів дисертації

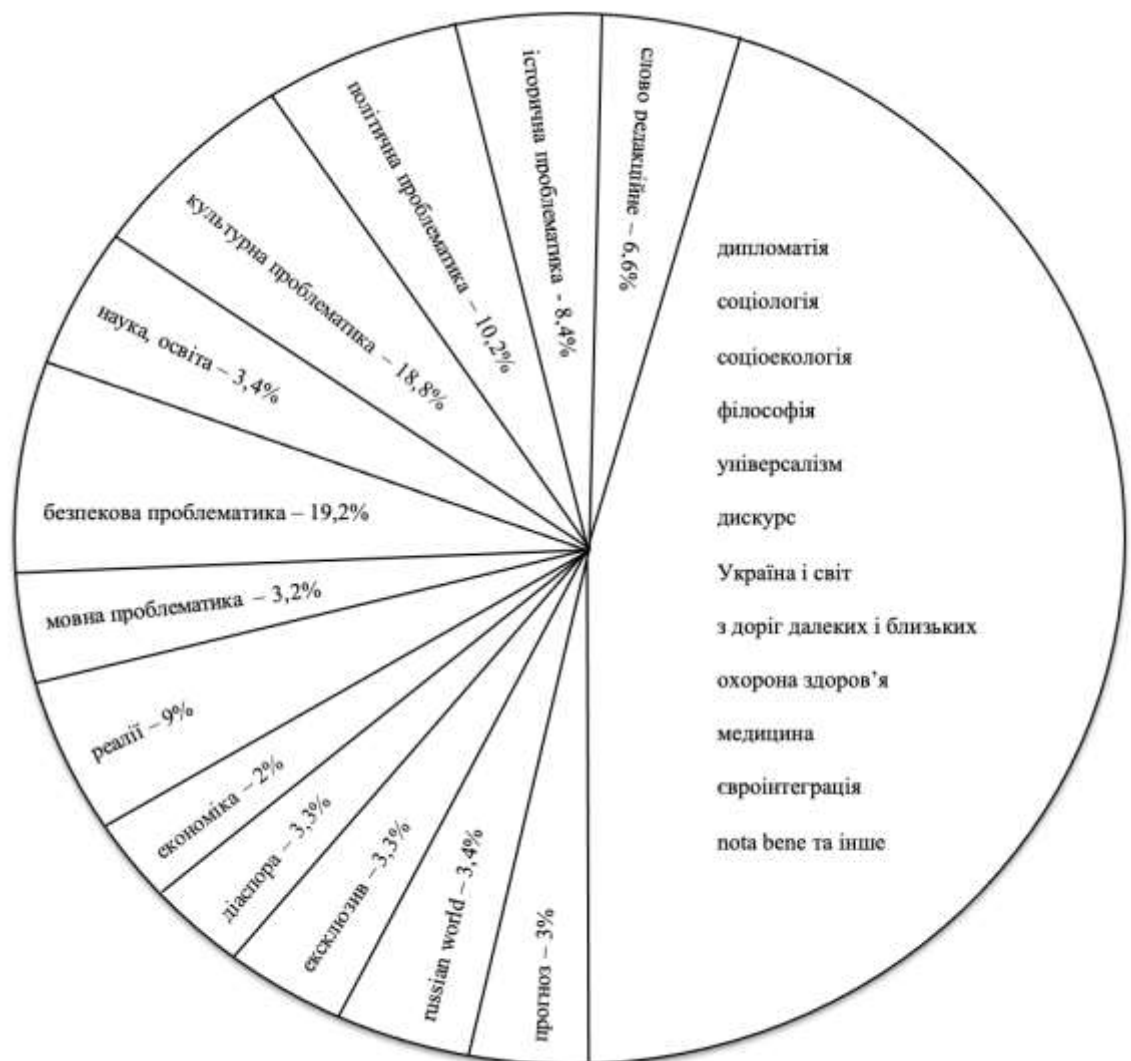
1. «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку», м. Вінниця, 2018 (заочна участь).
2. «Засоби масової інформації в умовах інформаційно-психологічної і військової агресії РФ проти України», м. Львів, 2019 (очна участь).
3. «Традиційні та нові медіа перед викликами сучасного суспільства», м. Львів, 2020 (очна участь).
4. «Сучасна політична наука: нові виклики та контексти» (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка), м. Львів, 2020 (очна участь)
5. «Кіберпростір та інформаційна війна 2021 року. Контекст Центральної та Східної Європи», м. Львів, 2021(очна участь).
6. «Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку», м. Львів, 2022 (очна участь).
7. «Українські та закордонні медіа перед викликами сучасності», м.Львів, 2023 (очна участь).

Таблиця №1. Суспільно-політичні журнали України (роки видання)

«Універсум»	1993
«Політика і культура»	1999 – 2004
«Корреспондент (рос.)»	2003 – 2013
«Главред»	2006 - 2010
«Новое время»	2014 – 2021 (укр.)
«Країна»	2009 – 2021 (двотижневик, місячник)
«Український тиждень»	2011

Таблиця № 2. Упродовж 1993–2023 рр. на сторінках журналу «Універсум» під різними рубриками опубліковано 2770 матеріалів.

Безпекова проблематика включає публікації таких рубрик: «Безпека держави», «Державність», «Військо», «Війна», «Інформаційні війни», «Мова і державність», «Тероризм». **Культурна проблематика** представлена рубриками «Культура», «Еліта нації», «Ювілеї», «Мистецтво», «Дикий степ», «Наші видання», «Рецензії». **Історичний контент** представлений рубриками «Історія», «Ретроспектива», «Історія і сучасність», «Спомини», «Пам'ять». Контент **реалії** містить публікації в рубриках «Погляд», «Точка зору», «Реалії сьогодення». Контент **прогноз** містить публікації в рубриках «Футурологія», «Прогноз», «Перспектива». **Усього – 95,1%**

Таблиця № 3. Кількість матеріалів в основних рубриках «Універсуму» (1993–2023 рр.)

Рубрики	1993	1994 1996	1997 1999	2000 2002	2003 2005	2006 2008	2009 2011	2012 2014	2015 2017	2018 2020	2021 2023	Разом
Слово редакційне	1	18	16	17	13	18	18	21	22	17	21	182
Безпека держави		4	2	11	23	22	17	35	45	37	21	217
Державність		4	8	3	3	7	4	6	4	30	7	76
Військо		4	3	1	3		5	14	6		2	38
Політика		21	18	11	17	11	13	13	12	21	13	150
Геополітика	3	3	11	9	3	3	10	7	20	13	22	104
Культура	2	27	14	8	12	12	6	5	4	7	8	105
Наука		8	8	6	10	11	6	10	4	7	5	75
Освіта		4	3				7	2		3	1	20
Історія				1		3	8	18	12	29	15	86
Історія і сучасність						6	11		3	4	2	26
Ретроспектива		10	10	6	6	8	1	12	6	3	10	72
Мова про мову; Мова і держава; Мова і час					5	3	15	1	26	31	9	90
Ексклюзив	2	16	15	14	9	12	10	3	5	1	4	91
Пам'ять			1		2	6	15	11	5	10	13	63
Економіка	2	19	8	8	7	3	3	2	3	1		56
Russian world							11	33	9	14	29	96
Дискурс			4		1		1	4	6		3	19
Діаспора; Україна і світ		3	6	6	4	5	5	2	10	24	27	92
Футурологія	1	16	5	4	2	4	1	2			1	36
Соціологія; Соціоекологія		3	4	3		2	3	2	1		1	19
Явне і потаємне		9	8	12	6	6	12	2	8	11	17	91
Nota bene		2	8	11	8	10	7	4	8	7		65
Наш архів					1				3	3	14	21
Хто є хто					1	4	5	5	1	4	4	24
Еліта нації		8	5	10	3	11	8	4	14		7	70
Інформаційні війни				2	6			12	17	5	8	50
Всього матеріалів	11	179	157	143	145	167	202	230	254	282	264	2034

**Таблиця № 4. Тематичний діапазон воєнного контенту журналу
«Універсум» (2014-2023 рр.)**

Тематичний діапазон	2014	2016	2018	2020	2022	Всього
	2015	2017	2019	2021	2023	
Війна	7	4	15	4	42	72
Військо	8	5			2	15
Інформаційні війни	7	5	3	6	10	31
Безпека держави	38	36	29	18	12	133
Державність	5	1	20	16	3	45
Економіка	3	-	3	-	-	6
Мова і державність	12	13	19	19	4	67
Наука, освіта	5	2	8	8	3	26
Культура	4	4	4	12	4	28
Russian World	23	6	10	6	27	72
Всього	112	76	111	89	107	495

Таблиця № 5. Кількість і відсоткове відношення основних жанрів інформаційного контенту журналу «Універсум»

Жанри	Кількість	%
Інформаційно-публіцистичні		
Інтерв'ю	110	4
Репортаж	13	0,5
Замітка	17	0,6
Аналітико-публіцистичні		
Стаття	2291	82,7
Рецензія	81	2,9
Огляд ЗМІ (дайджест)	80	2,9
Коментар	14	0,5
Художньо-публіцистичні		
Портретний нарис	97	3,5
Подорожній нарис	16	0,6
Спомини	31	1,1
Художня література	20	0,7

Таблиця № 6. Безпековий контент журналу «Універсум»

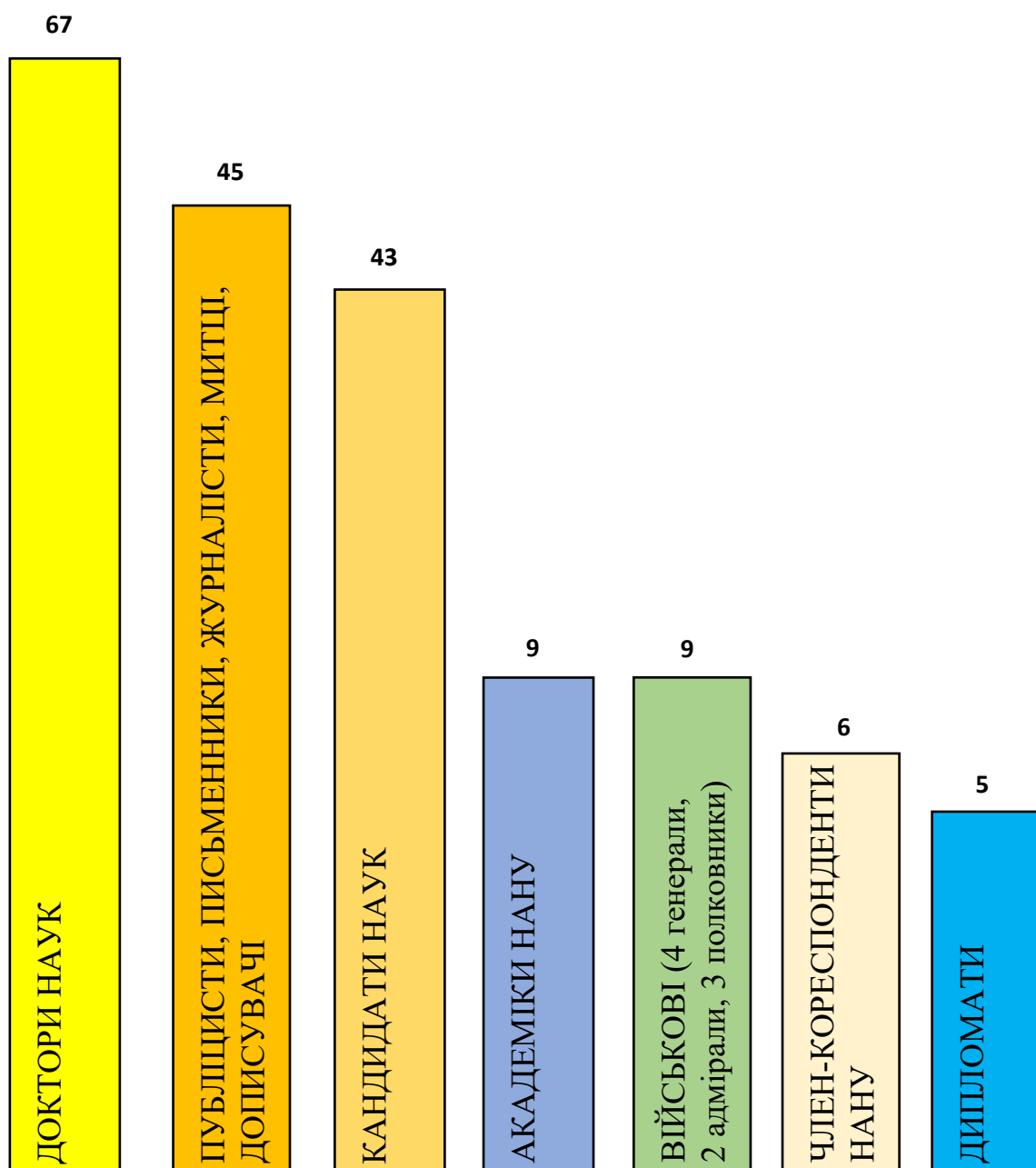
Таблиця № 7. Історико-культурний контент журналу «Універсум»

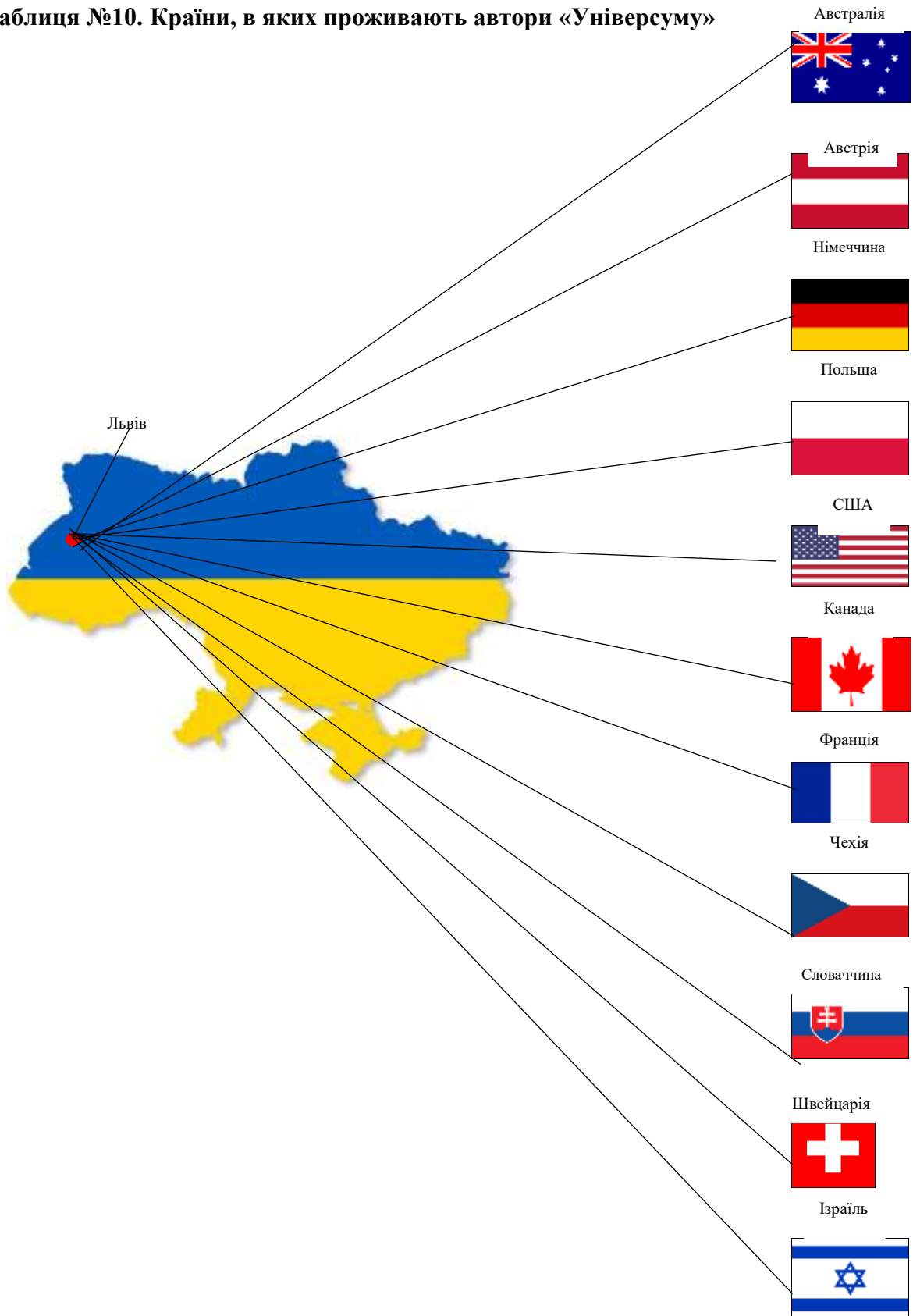
Таблиця № 8. Кількість і відсоткове відношення жанрів тематичного контенту двомісячника «Універсум»

Жанри	Кількість	%
Інформаційно-публіцистичні	141	5,1
Аналітико-публіцистичні	2467	89
Художньо-публіцистичні	164	5,9
Всього	2770	100

Таблиця № 9. Соціальний та інтелектуальний статус авторів «Універсуму»

Таблиця №10. Країни, в яких проживають автори «Універсуму»

Переклади матеріалів іноземної преси (2022-2024 рр.), зроблені В. Романчук і опубліковані в українських інтернет-виданнях

1. Війна розвідників: як ЦРУ таємно допомагає Україні боротися з Путіним
<https://glavcom.ua/publications/shpihunska-vijna-jak-tsru-tajemno-dopomahaie-ukrajini-borotisja-z-putinim-987882.html> **The New York Times**, 26 лютого 2024
2. Два роки великої війни: що дали? Вісім іноземних експертів проливають світло на майбутнє України
<https://glavcom.ua/publications/dva-roki-vijni-shcho-dali-visim-inozemnikh-ekspertiv-prolivajut-svitlo-na-majbutnje-ukrajini-986965.html> **Foreign Policy**, 20 лютого 2024
3. Урешті війни в Україні прийде кінець, а що далі? Чотири варіанти майбутнього
<https://glavcom.ua/publications/ureshti-resht-vijni-v-ukrajini-prijde-kinets-a-shcho-zh-bude-dali-doslidzhennja-amerikanskikh-analitikiv-986350.html> **Foreign Policy**, 17 лютого 2024
4. Самознищення Ізраїлю
<https://glavcom.ua/publications/samoznishchennja-izrajilju-985414.html> **Foreign Affairs**, 11 лютого 2024
5. Українське зерно – перший тест для розширення Євросоюзу
<https://glavcom.ua/publications/ukrajinske-zerno-pershij-test-dlja-rozshirennja-jevrosojuzu-957443.html> **Politico**, 19 вересня 2023.
6. Попи-шпигуни. Православна розвідка Путіна на Заході
<https://glavcom.ua/publications/popi-shpihuni-jak-putin-poshiruje-svij-vpliv-na-zakhodi-cherez-rpts-957228.html> **Foreign Affairs**, 18 вересня 2023
7. Танків і ракет – більше, ніж до війни! Як Путін надурив Захід
<https://glavcom.ua/publications/tankiv-i-raket-bilshе-nizh-do-vijni-jak-putin-naduriv-zakhid-956343.html> **The New York Times**, 14 вересня 2023
8. Україна змінює ДНК російської армії
<https://glavcom.ua/publications/ukrajina-zminjuje-dnk-rosijskoji-armiji-955206.html> **Foreign Affairs**, 11 вересня 2023
9. Що не так з українським контрнаступом? Ситуація очима американського бригадного генерала
<https://glavcom.ua/publications/shcho-ne-tak-z-ukrajinskim-kontrnastupom-situatsija-ochima-amerikanskoho-brihadnoho-henerala--954312.html> **The Washington Post**, 5 вересня 2023
10. «Млявий контрнаступ». Що США радять робити Україні
<https://glavcom.ua/publications/mljavij-kontrnastup-i-sezon-dokoriv-shcho-ssha-radjat-roboti-ukrajini-952554.html> **The Washington Post**, 29 серпня 2023
11. Наступ України ще може здивувати критиків
<https://glavcom.ua/publications/nastup-ukrajini-shche-mozhe-zdivuvati-kritikov-951730.html> **The Washington Post**, 25 серпня 2023
12. Перша світова чи Зоряні війни? Чому нові технології не створили диво для України
<https://glavcom.ua/publications/persha-svitova-chi-zorjani-vijni-chomu-novi-tekhnohiji-ne-stvorili-divo-dlja-ukrajini-948667.html> **Foreign Affairs**, 12 серпня 2023
13. Тінювий флот Путіна. Як західні компанії фінансують війну проти України
<https://glavcom.ua/publications/tinovij-flot-putina-jak-zakhidni-kompaniji-finansujut-vijnu-proti-ukrajini-947643.html> **Newstatesman**, 8 серпня 2023
14. Мобілізація у Росії. Тепер все по-серйозному
<https://glavcom.ua/publications/mobilizatsija-u-rosiji-obman-ta-primus-946445.html> **The Economist**, 3 серпня 2023

15. Безцінна допомога за три долари. Хто випереджає уряд США у підтримці України <https://glavcom.ua/publications/beztsinna-dopomoha-za-tri-dolari-khto-viperedzhaje-urjad-ssha-u-pidtrimtsi-ukrajini-944377.html> **Foreign Affairs**, 24 липня 2023
16. Африканська імперія «Вагнера». Що тепер? <https://glavcom.ua/publications/afrikanska-imperija-vahnera-shcho-teper-937984.html> **The Economist**, 29 червня 2023
17. Росія мчить до чергового державного розпаду <https://glavcom.ua/publications/uralska-respublika-karelija-i-kalininhrad-jak-same-rozvalitsja-rosija-936763.html> **Diane Francis**, 24 червня, 2023
18. «Росія вбиває українців у наших дітях». Історія повернення 16-річної Лізи з полону <https://glavcom.ua/publications/rosija-vbivaje-ukrajintsi-v-u-nashikh-ditjakh-istorija-povernennja-16-richnoji-lizi-z-polonu-936308.html> **Politico**, 22 червня 2023
19. «У цій війні ми не на боці добра». Що говорять росіяни, взяті у полон під час контрнаступу <https://glavcom.ua/country/society/u-tsij-vijni-mi-ne-na-botsi-dobra-shcho-hovorjat-rosijani-vzjati-u-polon-pid-chas-kontrnastupu-935393.html> **The Wall Street Journal**, 20 червня 2023
20. Як не закінчуються війни. Україна, Росія та уроки Першої світової <https://glavcom.ua/publications/jak-ne-zakinchujutsja-vijni-ukrajina-rosija-ta-uroki-pershoji-svitovoi-934394.html> **Foreign Affairs**, 18 червня 2023
21. Український наступ починається. «Бої спочатку будуть складнішими, потім легше» <https://glavcom.ua/publications/ukrajinskij-nastup-pochinajetsja-boji-spochatku-budut-skladnishimi-potim-lehshe-933680.html> **The Washington Post**, 11 червня 2023
22. Молодий Путін – суперагент КДБ чи хлопчик на побігеньках? Розслідування Spiegel <https://glavcom.ua/longreads/molodij-putin-superahent-kdb-chi-khlopchik-na-pobihenkakh-rozsliduvannja-spiegel-933028.html> **Der Spiegel**, 8 червня 2023
23. Війна на дні світового океану. На що полює Росія <https://glavcom.ua/publications/vijna-na-dni-svitovoho-oceanu-jak-poljuje-rosija-931331.html> **RUSI**, 3 червня 2023
24. Вони вже не такі тупі. Чому навчилася російська армія за останній рік <https://glavcom.ua/publications/artilerija-reb-ta-ppo-chomu-navchilasja-rosijska-armija-za-chas-vijni-v-ukrajini-929091.html> **The Economist** 23 травня 2023
25. Зміна позиції Німеччини має вирішальне значення для України <https://glavcom.ua/publications/zmina-pozitsiji-nimechchini-zaraz-maje-virishalne-znachennja-dlja-ukrajini-ot-chomu-927935.html> **The Guardian**, 17 травня 2023
26. Тільки це заважає російським літакам бомбити Київ. Але ресурс вичерпується... <https://glavcom.ua/publications/tilki-tse-zavazhaje-rosijskim-litakam-bombiti-kijiv-ale-resurs-vicherpujetsja-925021.html> **Forbes**, 6 травня 2023
27. «Всім було би комфортніше, якби вас тут не було». Як росіян приймають у Грузії <https://glavcom.ua/publications/vsim-bulo-bi-komfortnishe-jakbi-vas-tut-ne-bulo-jak-rosijan-prijmajut-u-hruziji-924312.html> **The Guardian**, 2 травня 2023
28. Переслідування воєнних злочинців – довга гра для України <https://glavcom.ua/publications/peresliduvannja-vojennikh-zlochintsi-v-dovha-hra-dlja-ukrajini-924034.html> **The Economist** 1 травня 2023

29. Світова преса про український контрнаступ: Зеленський стоїть перед складним вибором <https://glavcom.ua/publications/svitova-pres-a-pro-ukrajinskij-kontrnastup-zelenskij-stojit-pered-skladnim-viborom-923508.html> **The Telegraph**, 29 квітня 2023
30. Війна і мафія. Як Путін змінює світовий криміналітет <https://glavcom.ua/publications/vijna-i-mafija-jak-putin-zminjuje-svitovij-kriminalitet-922840.html> **The Economist**, 26 квітня 2023
31. Тривога Польщі. Європейська канарка у вугільній шахті <https://glavcom.ua/world/world-politics/trivoha-polshchi-jevropejska-kanarka-u-vuhilnij-shakhti--922021.html> **Diane Francis**, 21 квітня 2023
32. Угода з Росією? Вона може принести лише катастрофу <https://glavcom.ua/columns/viktorrud/uhoda-z-rosijeju-vona-mozhe-prinesti-lishe-katastrofu-921809.html> **СЕРА**, 20 квітня 2023
33. Два генерали і «Вагнер». Хто з ким воює у Судані? <https://glavcom.ua/publications/dva-henerali-i-vahner-khto-z-kim-vojuje-u-sudani--921235.html> **The New York Times**, 17 квітня 2023
34. Америка шпигує за всіма. Що показав витік документів Пентагону <https://glavcom.ua/publications/amerika-shpihuje-za-vsima-shcho-pokazav-vitik-dokumentiv-pentahonu-920155.html> **The Economist**, 11 квітня 2023
35. Фінляндія у НАТО. Це означає, що Росія програла війну в Україні <https://glavcom.ua/publications/finljandija-u-nato-tse-oznachaje-shcho-rosija-prohrala-vijnu-v-ukrajini-919403.html> **19fortyfive.com**, 7 квітня 2023
36. Росія перемагає в Грузії: що робити? Авторська стаття Френсіса Фукуями <https://glavcom.ua/publications/rosiia-peremahaie-u-hruzii-yak-tse-zupynty-919172.html> **Foreign Affairs**, 6 квітня 2023
37. Хрущов стояв на межі. Розсекречені деталі Карибської кризи <https://glavcom.ua/longreads/khrushchov-stojav-na-mezhi-rozsekrecheni-detali-karibskoj-krizi-918628.html> **Foreign Affairs**, 4 квітня 2023
38. Сі Цзіньпін готує Китай до війни. І це не жарти <https://glavcom.ua/publications/si-tszinpin-hotuje-kitaj-do-vijni-i-tse-ne-zharti-917554.html> **Foreign Affairs**, 30 березня 2023
39. Проєкт «Розплата». Відважна група журналістів, юристів та дослідників збирає докази проти Путіна <https://glavcom.ua/publications/projekt-rozplata-vidvazhna-hrupa-zhurnalistiv-juristiv-ta-doslidnikiv-zbiraje-dokazi-proti-putina-917182.html> **Unbound**, 29 березня 2023
40. Ковбасна. Історія складу боеприпасів, який став центром міжнародних інтри <https://glavcom.ua/publications/kovbasna-istorija-skladu-bojepripasiv-jakij-stav-tsentrom-mizhnarodnih-intrih-916588.html> **Fellowship for Journalistic Excellence**, 25 березня 2023
41. Коаліція невдах. Союзники Росії: хто вони? <https://glavcom.ua/world/world-politics/koalitsija-nevdakh-sojuzniki-rosiji-khto-voni-915382.html> **The Economist**, 19 березня 2023

42. Штормове попередження. США і Китай готуються до війни за Тайвань
<https://glavcom.ua/publications/shtormove-poperedzhennja-ssha-i-kitaj-hotujutsja-do-vijni-za-tajvan-914688.html> **The Economist**, 17 березня 2023
43. Starlink, безпілотники та провали Росії. Сім уроків, які виніс Китай із вторгнення в Україну
<https://glavcom.ua/publications/starlink-bezpilotniki-ta-provali-rosiji-sim-urokiv-jaki-vinis-kitaj-iz-vtorhnennja-v-ukrajinu-913737.html> **The Telegraph**, 13 березня 2023
44. Вони експортують зброю на мільярди. Тільки не в Україну
<https://glavcom.ua/publications/voni-eksportujut-zbroju-na-miljardi-tilki-ne-v-ukrajinu-912643.html> **The New York Times**, 9 березня 2023
45. Тут люди добре знають, на що здатні росіяни. Репортаж з прикордонного китайського міста
<https://glavcom.ua/publications/tut-ljudi-dobre-znajut-na-shcho-zdatni-rosijani-reportazh-z-prikordonnoho-kitajskoho-mista-912696.html> **The Telegraph**, 6 березня 2023
46. Калькуляція зла. У Херсоні ви бачите те, що Кремль планував для всієї України
<https://glavcom.ua/publications/kalkuljatsija-zla-u-khersoni-vi-bachite-te-shcho-kreml-planuvav-dlja-vsijeji-ukrajini-912103.html> **Politico**, 4 березня 2023
47. Корисні ідіоти чи свідомі союзники? Що керує країнами, які підтримують Росію
<https://glavcom.ua/publications/voroh-nato-nash-druh-chomu-indija-i-par-ne-vistupili-proti-rosiji-910699.html> **The Washington Post**, 26 лютого 2023
48. «Ми здивували Путіна і, можливо, навіть самих себе». Авторська стаття Тоні Блера
<https://glavcom.ua/publications/mi-zdivuvali-putina-i-mozhlivo-navit-samikh-sebe-avtorska-stattja-toni-blera-910689.html> **The Telegraph**, 25 лютого 2023
49. Рік вторгнення. Несподіваний результат у санкційній війні
<https://glavcom.ua/world/world-politics/rik-vijni-v-ukrajini-nespodivaniy-rezultat-u-sanktsijnij-hri-910389.html> **The Guardian**, 23 лютого 2023
50. Путін смертельно поранив фашистську Росію. Що далі?
<https://glavcom.ua/publications/putin-smertelno-poraniv-fashistsku-rosiju-shcho-dali-908655.html> **The Hill**, 16 лютого 2023
51. Кожен з нас шпигун. Україна і наступна революція розвідки
<https://glavcom.ua/publications/kozhen-z-nas-shpighun-ukrajina-i-nastupna-revoljutsija-rozvidki-908546.html> **Foreign Affairs**, 14 лютого 2023
52. Найважливіші уроки війни в Україні для американських генералів
<https://glavcom.ua/publications/najvazhlivishi-uroki-vijni-v-ukrajini-dlja-amerikanskikh-heneraliv-906855.html> **Foreign Policy**, 7 лютого 2023
53. Війна в Україні. Дилема Сі Цзіньпіна <https://glavcom.ua/publications/vijna-v-ukrajini-dilema-si-tszinpinga-906019.html> **The Washington Post**, 3 лютого 2023
54. M1 Abrams – правильний танк для України
<https://glavcom.ua/publications/m1-abrams-pravilnij-tank-dlja-ukrajini-905549.html> **Foreign Policy**, 1 лютого 2023
55. Глухий кут війни. Чи допоможуть Україні західні танки? <https://glavcom.ua/publications/hlukhij-kut-vijni-chi-dopomozhut-ukrajini-zakhidni-tanki-905203.html> **The New York Times**, 30 січня 2023

56. Дивні компаньйони Путіна
<https://glavcom.ua/publications/divni-kompanjoni-putina-904226.html> **New York Daily News**,
 28 січня 2023
57. Росію треба принизити в Україні <https://glavcom.ua/publications/rosiju-treba-priniziti-v-ukrajini-904641.html> **The Hill**, 26 січня 2023
58. Бунт у США, заколот у Бразилії... Прихована війна Путіна
<https://glavcom.ua/publications/zakolot-u-ssha-perevorot-u-braziliji-prikhovana-vijna-putina-903384.html>
Byline Supplement, 22 січня 2023
59. Танки для України. Німеччина робить аморальну помилку
<https://glavcom.ua/publications/tanki-dlja-ukrajini-nimechchina-robit-amoralnu-pomilku-903475.html>
19fortyfive, 21 січня 2023
60. Знакова зустріч найвищих генералів США та України у таємному місці
<https://glavcom.ua/publications/znakova-zustrich-vishchikh-heneraliv-ssha-ta-ukrajini-u-tajemnomu-misti-902900.html> **The Washington Post**, 19 січня 2023
61. Український фронт у 2023 році, ймовірно, рухатиметься. Але в якому напрямку?
https://glavcom.ua/columns/david_ignatius/ukrajinskij-front-u-2023-rotsi-jmovirno-rukhatimetsja-ale-v-jakomu-naprjamku-902868.html **The Washington Post**, 18 січня 2023
62. Новий командир війни. Що означає призначення генерала Герасимова?
<https://glavcom.ua/publications/novij-komandir-vijni-shcho-oznachaje-priznachennja-henerala-herasimova-902240.html> 16 січня 2023
63. Чи втомилися американці від війни в Україні?
<https://glavcom.ua/publications/chi-vtomilisja-amerikantsi-vid-vijni-v-ukrajini-902083.html>
Foreign Policy, 16 січня 2023
64. 2023-й має стати роком перемоги України, інакше...
<https://glavcom.ua/publications/2023-j-maje-stati-rokom-peremohi-ukrajini-inakshe-901631.html>
The Washington Post, 14 січня 2023
65. США поглиблюють своє втручання у війну в Україні <https://glavcom.ua/publications/ssha-pohlubljujut-svoje-vtruchannja-u-vijnu-v-ukrajini-901597.html> **The Washington Post**,
 12 січня 2023
66. Краще зупинити його зараз. Час не на боці України. Колонка Кондолізи Райз та Роберта Гейтса
<https://glavcom.ua/publications/krashche-zupiniti-joho-zaraz-chas-ne-na-botsi-ukrajini-kolonka-kondolizi-rajz-ta-roberta-hejtsa-901153.html> **The Washington Post**, 10 січня 2023
67. Новорічна промова Путіна. Символізм, який має значення
<https://glavcom.ua/publications/novorichna-promova-putina-simvolizm-jakij-maje-znachennja-900990.html>
Atlantic Council, 9 січня 2023
68. Синдром раптової смерті росіян <https://glavcom.ua/publications/sindrom-raptovoji-smerti-rosijskikh-oliharkhiv-899505.html> **The Atlantic**, 3 січня 2023
69. 2023 рік. Українська війна показує, яким він буде
<https://glavcom.ua/publications/2023-rik-ukrajinska-vijna-pokazuje-jakim-vin-bude-899359.html>
The Hill, 2 січня 2023

70. Нова морська доктрина Росії. Що прогавив колективний <https://glavcom.ua/publications/nova-morska-doktrina-rosiji-shcho-progaviv-kolektivnij-zakhid-893328.html> **The Maritime Executive**, 5 грудня 2022
71. Колективна Європа втратила терпіння. Чому США доведеться визнати Росію терористичною державою <https://glavcom.ua/publications/kolektivna-jevropa-vtrabila-terpinnja-chomu-ssha-dovedetsja-viznati-rosiju-teroristichnoju-derzhavoju-893028.html> **The Hill**, 4 грудня 2022
72. Пасивність буде самогубством. Чому Україна є критично важливою для США та Європи <https://glavcom.ua/publications/pasivnist-bude-samohubstvom-chomu-ukrajina-je-kritichno-vazhivoju-dlja-ssha-ta-jevropi-893023.html> **Politico**, 3 грудня 2022
73. Нова книга про війну в Україні: історія, яка все ще триває <https://glavcom.ua/publications/nova-kniha-pro-vijnu-v-ukrajini-rozpovid-pro-istoriju-jaka-vse-shche-trivaje-892528.html> **The Washington Post**, 1 грудня 2022
74. «Окупанти справляли нужду просто посеред хати...» Анатомія російських комплексів <https://glavcom.ua/publications/okupanti-spravljali-nuzhdu-prosto-posered-khati-anatomija-rosijskikh-kompleksiv-891413.html> **The Hill**, 25 листопада 2022
75. Як світ перебудовується, поки в Україні триває війна. Приклад Північної Кореї <https://glavcom.ua/publications/jak-svit-perebudovujetsja-poki-v-ukrajini-trivaje-vijna-priklad-pivnichnoji-koreji-889337.html> **The Washington Post**, 16 листопада 2022
76. Путін уже чинить геноцид в Україні! Чого чекає світ? <https://glavcom.ua/publications/putin-uzhe-chinit-henotsid-v-ukrajini-choho-chekaje-svit-886121.html> **Atlantic Council**, 1 листопада 2022
77. Путін пропустив уроки Хрущова <https://glavcom.ua/publications/putin-propustiv-uroki-khrushchova-884409.html> **The Washington Post**, 24 жовтня 2022
78. Фіона Хілл: Ілон Маск передає повідомлення від Путіна <https://glavcom.ua/interviews/fiona-khill-ilon-mask-peredaje-povidomlennja-vid-putina-884132.html> **Politico**, 23 жовтня 2022
79. Осінь диктатора. Чому Путін буде розчарований <https://glavcom.ua/publications/osin-diktatora-chomu-putin-bude-rozcharovaniy-883925.html> **The New York Times**, 22 жовтня 2022
80. Американська кампанія "Extreme Networks" системно порушувала санкції США, постачаючи Росії важливе обладнання <https://hvylyya.net/analytics/260994-reuters-amerikanskaya-firma-postavlyala-setevye-tehnologii-proizvoditelyu-rossijskikh-raket-1> **Reuters**, 6 жовтня 2022
81. Як росіяни надурили американські санкції. Скандальне розслідування Reuters <https://glavcom.ua/publications/jak-rosijani-nadurili-amerikanski-sanktsiji-skandalne-rozsliduvannja-reuters-882326.html> **Reuters**, 15 жовтня 2022
82. «Ми постійно в русі – щоб вижити». Як працюють секретні «Хаймарс»-підрозділи ЗСУ <https://glavcom.ua/publications/mi-postijno-v-rusi-shchob-vizhiti-jak-pratsjujut-sekretni-khajmars-pidrozdili-zsu-882160.html> **The Wall Street Journal**, 14 жовтня 2022
83. Путін чи Росія? Як українці бачать свого ворога <https://glavcom.ua/publications/putin-chi-rosija-jak-ukrajintsi-bachat-svoho-voroha-881705.html> **The Washington Post**, 13 жовтня 2022
84. Рішучий український консенсус: ніякого компромісу з Путіним https://glavcom.ua/columns/david_ignatius/rishuchij-urajinskij-konsensus-nijakoho-kompromisu-z-putinim-881715.html **The Washington Post**, 12 жовтня 2022

85. Як Путін закінчить цю війну? Сценарій від Тімоті Снайдера
<https://glavcom.ua/publications/jak-putin-zakinchit-tsju-vijnu-stsenarij-vid-timoti-snajdera-880380.html>
Timothy Snyder, 7 жовтня 2022
86. The Washington Post: Росія, зайнята Україною, втрачає контроль над конфліктом на своїй периферії <https://hvylya.net/analytics/260421-the-washington-post-rossiya-zanyataya-ukrainoy-teryayet-kontrol-nad-konfliktom-na-svoey-periferii> **The Washington Post**, 6 жовтня 2022
87. Путін пішов проти ФСБ заради Медведчука <https://glavcom.ua/world/world-politics/putin-pishov-proti-fsb-jak-medvedchuk-opinivsja-na-voli-879900.html> **The Washington Post**, 4 жовтня 2022
88. Партизанський опір в Україні перейшов до насильницьких дій <https://glavcom.ua/columns/olexandrmoilyl/partizanskij-opir-v-ukrajini-perejshov-do-nasilnitskikh-dij-879892.html> **The Hill**, 4 жовтня 2022
89. Допомога Україні. З Вашингтону надходять тривожні сигнали <https://glavcom.ua/publications/dopomoha-ukrajini-z-vashinhtonu-nadkhodjat-trivozhni-sihnali-879458.html>
The Wall Street Journal, 3 жовтня 2022
90. Прихильники Путіна у США. Що сказав би їм Рейган? <https://glavcom.ua/publications/prihilyniki-putina-u-ssha-shcho-skazav-bi-jim-rejhan--879301.html>
eutoday.net, 2 жовтня 2022
91. CNBC: У США та Європи закінчується озброєння, яке можна відправити в Україну <https://universum.lviv.ua/news/our-news/01.10.2022/usa-zak-ozb.html> **NEWS.am**, 1 жовтня 2022
92. Чому американські консерватори утискають націю, яка допомогла «знову зробити Америку великою»? <https://universum.lviv.ua/news/our-news/01.10.2022/rud-am-cons.html> **EU Today**, 1 жовтня 2022
93. Як повалити Путіна? Що говорить наука <https://glavcom.ua/world/world-politics/jak-povaliti-putina-shcho-hovorit-nauka-878800.html>
The Washington Post, 30 вересня 2022
94. Чи справді Путін є вразливим? Одне самодержавство в Росії може змінитися на інше <https://universum.lviv.ua/news/our-news/28.09.2022/put-ye-vraz.html> **The Washington Post**, 28 вересня 2022
95. Ядерний шантаж Москви. Вашингтон має використати досвід Джона Кеннеді <https://glavcom.ua/publications/jadernij-shantazh-moskvi-vashinhton-maje-vikoristati-dosvid-dzhona-kennedi-877630.html> **The Washington Post**, 25 вересня 2022
96. Поки Україна просувається на місцях, у Вашингтоні цокає годинник допомоги <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/3170.pdf> **The Wall Street Journal**, 24 вересня 2022
97. Кореспондентка The Times: Белгород пакує валізи і купує фанеру... <https://glavcom.ua/interviews/korespondentka-the-times-bjelhorod-pakuje-valizi-i-kupuje-faneru-876478.html> **The New York Times**, 18 вересня 2022
98. Погляд з Росії <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/3167.pdf> **The New York Times**, 18 вересня 2022

99. Україна: скигнуть чи б'є? <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/3168.pdf> **American Greatness**, 14 вересня 2022
100. За Україною майбутнє Війна між демократією та нігілізмом <https://hvylyya.net/analytics/259115-za-ukrajinoyu-maybutnye> **Foreign Affairs**, 12 вересня 2022
101. За Україною майбутнє. Авторська стаття Тімоті Снайдера <https://glavcom.ua/publications/za-ukrajinoju-majbutnje-avtorska-stattja-timoti-snajdera-874461.html> **Foreign Affairs**, 11 вересня 2022
102. Кіссінджер глибоко неправий щодо війни Росії проти України <https://hvylyya.net/analytics/254655-kissindzher-gliboko-nepraviy-shchodo-viyni-rosiji-proti-ukrajini> **World Affairs**, 22 червня 2022
103. Тімоті Снайдер: Замість того, щоб діяти як союзні демократії, ми поводимося як терапевти-аматори для диктатора <https://hvylyya.net/analytics/254557-timoti-snyder-zamist-togo-shchob-diyati-yak-soyuzni-demokratiji-mi-povodimosya-yak-terapevti-amatori-dlya-diktatora> **snyder.substack.com**, 20 червня 2022
104. Україна – це арсенал демократії у Європі <https://glavcom.ua/columns/olexandrmolyl/ukrajina-ce-arsenal-demokratiji-u-jevropi-854371.html> **Euobserver**, 20 червня 2022
105. Україна: «арсенал демократії» в Європі <https://hvylyya.net/special-projects/254524-ukrajina-arsenal-demokratiji-v-yevropi> **Euobserver**, 20 червня 2022
106. Колишній очільник НАТО Андерс Фог Расмуссен : Ми «переоцінили» російську армію <https://hvylyya.net/interview/254096-kolishniy-ochilnik-nato-anders-fog-rasmussen-mi-pereocinili-rosiysku-armiyu> **Foreign Policy**, 12 червня 2022
107. Оскільки Путін впадає у відчай, США мають згадати Перл-Харбор <https://glavcom.ua/publications/oskilki-putin-vpadaje-u-vidchay-ssha-mayut-zgadati-perl-harbor-846030.html> **Bloomberg**, 17 травня 2022
108. Тімоті Снайдер: «Війна в Україні – це колоніальна війна» <https://argumentua.com/stati/t-mot-snaider-v-ina-v-ukra-n-tse-kolon-alna-v-ina> **The New Yorker**, 11 травня 2022
109. Як Росія вчиняє геноцид: спочатку йде дегуманізація, а за нею настає масове вбивство <https://argumentua.com/stati/yak-ros-ya-vchinya-genotsid-spochatku-ide-deguman-zats-ya-za-neyu-nasta-masove-vbivstvo> **The Atlantic**, 10 травня 2022

ПУБЛІКАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

З-поміж різноманітних завдань, які ставив перед собою «Універсум», було введення до наукового обігу архівних матеріалів, що упродовж тривалого часу були виключені з інформаційного поля гуманітарних наук. Не сторінках видання вперше було опубліковано ряд унікальних документів доби Визвольних загань 1917-1921 рр. Серед них, зокрема, матеріали, пов'язані з життєписом сотника Армії Української Народної Республіки Василя Оксюка (лицаря Залізного хреста УНР – ч.1534 – «За Зимовий похід і бої») та інших старшин, які брали участь в Першому та Другому зимовому походах Армії УНР. Віднайдені матеріали та документи зберігалися в Центральному державному історичному архіві України у Львові, Російському державному військово-історичному архіві та Галузевому Державному архіві Служби безпеки України.

284

№ ст. 48. Прокл. 1 и 97. Копія. Форма № 33, лит. В.

Послужной списокъ

1-й Петергофской Школы для ускоренной подготовки офицеровъ.

2-й роты 1-го пехотного полка
Оксюка, Василий Васильевича

I. Званіе или сословіе и общество, къ которому принадлежать.	<i>Крест Великой губ. Новицкая уезда</i>
II. Годъ, мѣсяцъ и число рожденія.	<i>1894 г. Января 8</i>
III. Вѣроисповѣданіе.	<i>Православное</i>
IV. Холостъ, цѣль или занятія или, отвѣстно и вѣроисповѣданіе жена. Имѣеть-ли дѣтей и имена ихъ.	<i>Холостъ.</i>
V. 1) Къ какому рангу принадлежить по образованію, съ обозначеніемъ: а) числа, мѣсяца, года и № диплома или аттестата на ученую или казенную степень или аттестата объ окончаніи курса наукъ, или о подержаніи соответствующаго испытанія и б) какъ дипломъ, аттестатъ или свидѣтельство выдано. 2) Если принятый не имѣеть документовъ объ образованіи, то по имѣеть-ли грамоту. 3) Званіе, ремесло или профессія.	<i>206 672</i> <i>№ 2-й роты.</i> <i>Свидѣтельство о вѣ-</i> <i>форманіи поименованнаго</i> <i>на Высшесколотскомъ</i> <i>II разѣ при Новорос-</i> <i>скомъ мѣстѣ</i> <i>Камер. Александра!</i> <i>амт 24 Января 1918 г.</i> <i>за № 3531</i>

Випуск 1-ї Петергофської Школи прапорщиків. 1916 р

Випуск 1-ї Петергофської
Школи прапорщиків.
1916-го р.

Генерал-хорунжий
Юрко Тютюнник

Сотник
Василь Оксюк

453
ТАЄМНО.

А т е с т а ц і я.

На... *Насишоника Носералашив*... 4-го Київ-
ського кінного полку *Сотника Оксюка Василь*
відряженого для праці до Штабу Генерала **ТЮТЮНИКА.**

---

*Чоловік з організованим широким адміністративним
вмінням здібностями, гарним моральним
і бойовим характером, актуально
вирощаним до покладавши на нього
об'язки, з повсякденного бою
вловив певний *Мор М**

МАТЕРІЯЛИ І ЗАМІТКИ до ІСТОРІЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ Кн. 1.

ЮРКО ТЮТЮНИК

ЗИМОВИЙ ПОХІД 1919-20 рр.

Частина I
(Політичний огляд)

З ДОКУМЕНТАМИ
В ТЕКСТІ І ДОДАТКАХ.

*Львівська Київська
Др. н 08 с 20 1923*

КОЛОМІЯ — КИЇВ 1923.
НАКЛАДОМ ВИД-ВА „ТРЕМБИТА“.

Обкладинка споминів Юрка Тютюнника,
виданих «Універсумом» 2004 року

Знакові постаті на обкладинках «Універсуму»

«Універсумність» буття у сприйнятті «Універсуму»

«Універсум»: обличчя війни

«Універсум»: війна триває

Звернення до президентів України і США

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ПОНАД УСЕ!

Дипломати, науковці і письменники звернулись до Президента

Громадяни України занепокоєні новим наростанням загрози нашій державі через агресивні заяви президента Росії щодо її територій, активізацію дій ворожих військових формувань на Донбасі.

14 лютого 2020 року розпочнеться Мюнхенська конференція з безпеки, яка розглядатиме низку важливих світових безпечових питань. Очевидно, що не буде обділена увагою і російсько-українська війна.

З 2014 року Україна є однією з трьох країн-кандидатів на отримання статусу основного союзника США, на який також претендують Грузія і Молдова, що свого часу, як і Україна, стали жертвами агресії і так само тимчасово втратили частину своїх територій. Поза сумнівом, статус основного союзника посилить позиції України в її намірі вступити до НАТО, а разом з тим утвердить вагу Української держави на міжнародній арені. Надання такого статусу було б логічним кроком з боку США як держави-гаранта відповідно до Будапештського меморандуму.

Саме зараз – перед Мюнхенським форумом – вкрай необхідним є звернення Президента України до державного керівництва США щодо отримання Україною спеціального статусу основного союзника США.

Україна має долучитися до тих 18 країн, які не є членами НАТО, але мають цей статус. 1 серпня 2019 року Президент Сполучених Штатів Америки Дональд Трамп надав такий статус Бразилії.

Державний секретар США Майк Помпео, перебуваючи з візитом в Україні, заявив, що США ніколи не визнають анексії Кримського півострова Росією. Це дає можливість Президентові України суттєво посилити переговорні позиції нашої держави.

Днями минає шість років з початку війни, яку Російська Федерація розпочала проти України. Дату 20 лютого 2014 року Верховна Рада визначила як день вторгнення російських військ в Україну і саме від цієї дати ведеться відлік тимчасової окупації Криму.

Ця війна, як і Друга світова, триває вже шість років. У ній уже загинуло понад 13 тисяч осіб, з них чверть – цивільних, понад 30 тисяч – поранені. За даними прес-центру ООС, лише в перший місяць 2020 року на Донбасі загинули одинадцять військовослужбовців ЗСУ, 33 бійці отримали поранення.

Нині настав час кардинального посилення позицій України на міжнародній арені та зміцнення її безпеки. Президент України має зробити цей рішучий крок!

Романчук Олег, доктор філософії, шеф-редактор журналу «Універсум», письменник, публіцист

Костюк Петро, полковник запасу, голова Львівської обласної організації Спілки офіцерів України

Зінченко Арсен, доктор історичних наук, професор, народний депутат України ВР 1-го скликання

Горелик Віталій, підприємець, дипл. інженер

Борщевський Сергій, Надзвичайний і Повноважний Посланник України, член Правління Національної спілки письменників України

Олег Бай, Надзвичайний і Повноважний Посланник Базилевський Борис, Надзвичайний і Повноважний Посол України

Безмертний Роман, Надзвичайний і Повноважний Посол України

Білоус В'ячеслав, народний депутат України 2-го скликання

Горинь Богдан, письменник, народний депутат України I-II скликань

Озризко Володимир, Надзвичайний і Повноважний Посол України, Міністр закордонних справ України (2007-2009)

Сергійчук Володимир, доктор історичних наук, професор

Скіпальський Олександр, генерал-лейтенант, начальник ГУР МО України (1992-1997), двічі заступник голови СБУ (1997-98, 2006-2007), один з творців Спілки офіцерів України, почесний голова Об'єднання ветеранів розвідки України

Стріха Максим, доктор фізико-математичних наук, професор, президент Асоціації українських письменників

Турицький Ігор, Надзвичайний і Повноважний Посол, ветеран дипломатичної служби України, член Національної спілки журналістів України

Чорногуз Олег, письменник-романіст, сатирик, публіцист, заслужений діяч мистецтв України

Щербак Юрій, письменник, Надзвичайний і Повноважний Посол України

Ющук Іван, професор Київського міжнародного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Якимович Богдан, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України, професор Львівського національного університету імені Івана Франка

7 лютого 2010 року

11 березня 2022

**Його Високоповажності Президентові
Сполучених Штатів Америки
Пану Джозефу Байдену**

Його Високоповажності Президентові Сенату
пані Камалі Гаріс

Тимчасово виконуючий обов'язки президента Сенату
Сполучених Штатів Пану Патріку Ліхі

Спікерові Палати Представників пані Ненсі Пелосі

Високоповажним Сенаторам Сполучених Штатів Америки

Високоповажним депутатам Палати Представників
Сполучених Штатів Америки

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ-ЗВЕРНЕННЯ

Високоповажні Пані та Панове!

Ми, народні депутати Верховної Ради України, представники наукових інституцій, підприємці, громадськості України звертаємося до Політичного Керівництва Сполучених Штатів Америки як країни-лідера свободи і демократії в особливо тривожний і загрозливий час випробувань для України, Європи й усього світу.

Агресія Російської Федерації проти України є очевидним викликом міжнародному праву, засадам існування світової співдружності держав, принципам Організації Об'єднаних Націй, є прямою загрозою міжнародно визнаним правам людини, передовсім праву на життя. Російські ракети і літаки-бомбардувальники перетворили в руїни цілі міста – Гостомель, Бучу, Ірпінь, бомбардувань зазнали житлові квартали Харкова, Чернігова, Сум, Житомира, Маріуполя та інших міст, містечок і сіл. Російські бомби і ракети влучають в дитячі лікарні, школи, дитячі садочки, пологові будинки, внаслідок чого вже загинули десятки дітей. Авіаударом знищено дитячу лікарню та пологовий будинок у Маріуполі. Агресор цинічно блокує гуманітарні коридори, про які було досягнуто домовленостей. Понад півтора мільйона біженців під загрозою ударів з повітря та в страху перед насильством російських загарбників були змушені покинути межі України.

Звертаючись до Високих державних інституцій і Народу Сполучених Штатів Америки, висловлюємо глибоку вдячність за вже виявлену солідарність з народом України, надану всебічну політичну, санкційні акції, неоціненну фінансову й матеріальну допомогу та за допомогу озброєнням. Вони стали суттєвим важелем опору українського народу агресії з боку путінської Росії.

Росія відверто проголосила своєю метою ліквідацію незалежної України як демократичної держави. Підготування агресії тривали кілька десятиків років і відбувалося за прямим попустом політиків західних держав, під впливом егоїстичних інтересів бізнесових груп, що маскувалися мотивами "не дратувати Росію", "перезавантажити" відносини з нею. Це стало копією Мюнхена-38, коли бажання "умиротворення" стало спонукою для агресії гітлерівського режиму проти Європи і світу. За всіма ознаками нинішня путінська Росія є аналогом гітлерівської Німеччини і так само несе загрозу не лише Україні, але й усій Європі, всьому світові та всьому цивілізованому світовому порядку, який став колективним набутком міжнародної спільноти.

March 11, 2022

**To: His Excellency President of
United States of America
Mr. Joseph Biden**

Her Excellency Vice President of United States of America
Mrs. Kamala Harris

President pro tempore of the United States Senate
Mr. Patrick Leahy

Speaker of the House of Representatives Mrs. Nancy Pelosi

Distinguished Senators of United States of America

Distinguished House of Representatives
of United States of America

PUBLIC APPEAL

Dear Sirs and Mesdames!

We, the People's Deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine, representatives of academic institutions, entrepreneurs, and the people of Ukraine appeal to the Political Leadership of the United States of America as a world leader of freedom and democracy in these troubled times of hardship and terror for Ukraine, Europe, and the world.

The aggression of the Russian Federation against Ukraine is an obvious challenge to international law, the principles of the global cooperation, the principles of the United Nations, and is a direct threat to internationally recognized human rights, especially the right to life. Russian missiles and bombers have destroyed entire cities – Gostomel, Bucha, Irpin, bombed residential areas of Kharkiv, Chernihiv, Sumy, Zhytomyr, Mariupol, many other cities, towns, and villages. Russian bombs and missiles hit children's hospitals, schools, kindergartens, and maternity hospitals, killing numerous infants, children, mothers, and medical staff. An air strike destroyed a children's hospital and a maternity hospital in Mariupol. The aggressor is cynically blocking the agreed humanitarian corridors. More than 1.5 million refugees have been forced to flee Ukraine under threat of air strikes and fear of violence from Russian aggressors.

Addressing the political institutions and the people of the United States of America, we express our deep gratitude for your already expressed solidarity with the people of Ukraine, the extensive political support, sanctions, the immense financial and material assistance provided, as well as the arm assistance. That is a powerful lever for Ukrainians to resist the aggression of Putin's Russia.

Russia has openly declared its goal to eliminate independent Ukraine as a democratic country. Russia has been preparing for the aggression for several decades with the connivance of Western politicians, encouraged by the selfish interests of business groups, disguised as "not to irritate Russia" and "to reset relations" with it. It was a blueprint of Munich-38, when the desire for "peace" prompted the Hitler regime's aggression against Europe and the world. It is clear that today Putin's Russia is a replication of Hitler's Germany and again is a threat not only Ukraine but the whole of Europe, the world, and the global order, a common asset of the international community.

Ракетно-бомбові удари по Україні, по її містах, житлових кварталах, лікарнях, школах і дитячих садках – це удари по самих основах миру, добросусідства і демократії, це удари агресора по світовій цивілізації.

Просимо Вас, Високоповажні Панове, невідкладно вирішити вже обговорене питання про невідкладну передачу Збройним силам України літаків, посилити захист її повітряного простору сучасними воєнно-технічними засобами і посилити санкції проти Росії і Білорусії як країн агресорів.

Ці далекосяжні ухвали стануть вирішальними для порятунку сотень і тисяч життів в Україні та для збереження основ цивілізованого світу. Нині путінський режим погрожує застосуванням хімічної зброї. Ця стратегія була застосована ним у Сирії й була розрахована на залякування Заходу. Страх був нав'язаний навіть могутньому НАТО. Позиція страху і відступу перед знахабнілим агресором, який уже здійснив агресію проти Грузії 2008 р., загарбання Криму і частини Донбасу в 2014 році є тупиковою і відповідає розрахункам Путіна нав'язати світові своє панування. “Стримування” і “вмовляння” агресора розцінюється Путіним як слабкість Заходу, як можливість виторгувати для себе Україну. В цьому ж ключі треба сприймати розроблений під тиском Росії т. зв. план Беннета. Подібні вагання є нішею слабкості й створює в правителів Росії ілюзію безкарності. Як відомо, наслідком “умиротворення” в Мюнхені-38 стали окупації Чехословаччини, Польщі у вересні 1939, а далі – капітуляція Франції та катастрофа Дюнкерка. Нині ланцюг подій повторюється за логікою подібної гібридної війни на сході Європи.

Російські плани “демільтаризації” України шляхом її окупації й повалення демократичного ладу обертаються розривами ракет і бомб в українських містах і селах, загинеллю сотень її мирних мешканців. Україна бореться, її мужні воїни і цивільне населення одностайні в протистоянні агресорові. Але ракетно-бомбовий потенціал путінської Росії залишається значним. Його удари б'ють не тільки по Україні, але й у підвалини світового ладу, наріжними каменями якого є міжнародне право, гуманістичні цінності і демократія. Втілення ж “плану Беннета” означатиме не що інше як відкладення нової агресії імперіалістичної Росії на певний час, її перепрограмування з урахуванням допущених прорахунків і новий виток конфлікту на значно вищому рівні. Ціна нинішньої слабкості може бути надзвичайно високою.

Російська агресія проти світового порядку, яка реалізується нині в Україні, має бути зупинена. Путін не визнає договорів, переговорів, дипломатії. Це він демонстрував вочевидь і неодноразово. Агресора можна зупинити тільки переконливою силою. Вагання тут неприпустимі. Для цього насамперед має бути захищений повітряний простір України, її мирні мешканці та інфраструктура. Це прискорить перемогу цивілізованого світу над монстром рашизму-путінізму.

З повагою,

Арсен Зінченко, народний депутат України Верховної

Ради І скликання, професор

Олесь Шевченко, народний депутат України Верховної

Ради І скликання

Богдан Горинь, народний депутат України, Верховної Ради І та ІІ скликань

Rocket and bomb attacks on Ukraine, its cities, residential neighborhoods, hospitals, schools, and kindergartens, hit the very foundations of peace, democracy, civility and global citizenship, and respect for human life. These are attacks on the world civilization.

We ask you, Your Excellencies, to immediately resolve the issue already discussed on the urgent transfer of the aircraft to the Armed Forces of Ukraine, strengthen the protection of its airspace with modern military equipment, and strengthen sanctions against Russia and Belarus as the aggressors.

These far-reaching decisions will be crucial to save hundreds of thousands of lives in Ukraine and to defend the foundations of the civilization. Now the Putin regime is threatening to use chemical weapons, the strategy used by Russia in Syria, and designed to intimidate the West. Even powerful NATO was terrified. The fear and retreat from the brazen aggressor, which already attacked Georgia in 2008, seized Crimea and part of Donbass in 2014, was an impasse, and also beneficial to Putin's intention to dominate the world. Putin sees "appeasement" and "keeping the dialog" with the aggressor as a weakness of the West, and as an invitation to bargain for Ukraine. The forced by Russia so-called Bennett's plan should be considered in the same framework. Such uncertainty is a niche of weakness, creating the illusion of impunity for the rulers of Russia. As we know, the "appeasement" in Munich in 1938 resulted in the occupation of Czechoslovakia and Poland in September 1938, followed by the surrender of France and the Dunkirk catastrophe. Today, the chain of events repeats the frame of a similar hybrid war in Eastern Europe.

Russia's plans to "demilitarize" Ukraine by occupying it and overthrowing the democratic governance are in fact, the missiles and bombs in Ukrainian cities and villages, and the deaths of thousands of civilians. Ukraine is fighting, its courageous soldiers and civilians are united in opposing the aggressor. But Putin still has a substantive potential in missiles and bombs. His blows are hitting not only Ukraine, but also the foundations of a world order whose cornerstones are international law, humanistic values, and democracy. The implementation of the "Bennett Plan" means nothing but postponing the new aggression of imperialist Russia, reevaluations and examination of the miscalculations, and a new round of conflict at a larger scale. The price of the weakness now can be extremely high in the future.

Russia's current aggression against the world order must be stopped. Putin does not recognize treaties, negotiations, diplomacy. He demonstrated this openly, again and again. The aggressor can be stopped only by strength and convincing force. Hesitations are not acceptable. Therefore Ukraine's airspace, civilians and infrastructure must be protected in the first place. This will enable civilized world to defeat the monster of Russian imperialism and putinism.

Sincerely,

Arsen Zinchenko, Verkhovna Rada MP

of the 1st convocation, professor

Oles Shevchenko, Verkhovna Rada MP of

the 1st convocation

Bohdan Horyn, Verkhovna Rada MP of the 1st and 2nd convocation

Олександр Гудима, народний депутат України, Верховної Ради I скликання	Oleksandr Hudyma, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation
Андрій Бондарчук, народний депутат України, Верховної Ради I скликання	Andriy Bondarchuk, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation
Олександр Костюк, народний депутат України, Верховної Ради I скликання	Oleksandr Kostyuk, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation
Степан Волковецький, народний депутат України, Верховної Ради I, II скликань	Stepan Volkovetsky, Verkhovna Rada MP of the 1 st and 2 nd convocation
Микола Шершун, народний депутат України, Верховної Ради I та IV скликань	Mykola Shershun, Verkhovna Rada MP of the 1 st and 4 th convocation
Василь Білий, народний депутат України, Верховної Ради I скликання	Vasyl Biliy, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation
Зиновій Дума, народний депутат України, Верховної Ради I скликання	Zinoviy Duma, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation
Михайло Хміль, народний депутат України, Верховної Ради VII-VIII скликань, доктор філософії	Mykhaylo Khmil, Verkhovna Rada MP of the 7 th and 8 th , Convocation, Doctor of Philosophy
В'ячеслав Білоус, народний депутат України II скликання, полковник	Vyacheslav Bilous, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation, colonel
Євген Лупаков, народний депутат України, Верховної Ради II скликання, капітан першого рангу	Yevhen Lupakov, Verkhovna Rada MP of the 1 st convocation, commodore
Григорій Омельченко, Герой України, народний депутат України Верховної Ради II – VI скликань, член ПАРС (2006-2010), генерал-лейтенант Служби безпеки України	Hryhoriy Omelchenko, Hero of Ukraine, People's Deputy of Ukraine Verkhovna Rada 2 nd , 3 rd , & 4 th convocations, Member of the PACE (2006-2010), lieutenant general of the Security Service of Ukraine
Володимир Огризко, Надзвичайний і Повноважний Посол України, Міністр закордонних справ України (2007-2009)	Volodymyr Ohryzko, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Minister of Foreign Affairs of Ukraine (2007-2009)
Сергій Комісаренко, Надзвичайний і Повноважний Посол України, віце-прем'єр міністр України, дійсний член Національної Академії Наук України, директор Інституту біохімії Національної Академії наук України	Serhiy Komisarenko, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary Of Ukraine, Deputy Prime Minister Ukraine, full member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Director of its Institute for Biochemistry
Сергій Борщевський, Надзвичайний і Повноважний Посланник України, експерт <i>Центру дослідження Росії</i>	Serhiy Borshchevsky, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Ukraine, expert of the <i>Research of Russia Center</i>
Олександр Скіпальський, народний депутат України Верховної Ради II скликання, генерал-лейтенант, начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України 1992 -1997), Двічі Заступник голови СБУ (1997-98, 2006-2007)	Alexander Skipalskyi, Verkhovna Rada MP of the 2 nd convocation, lieutenant general, chief Central Intelligence Agency (Ministry of Defense of Ukraine, 1996-1997), twice deputy Head of the Security Service of Ukraine (1997-98, 2006-2007)
Микола Мельник, генерал-лейтенант	Mykola Melnyk, lieutenant general
Петро Костюк, полковник, голова Львівської обласної організації <i>Спілки офіцерів України</i>	Petro Kostyuk, Colonel, Chairman of the Lviv Regional organizations of the <i>Officer Union of Ukraine</i>
Олег Романчук, шеф-редактор журналу «Універсум», доктор філософії	Oleg Romanchuk, Editor-in-Chief of the journal "Universum", Doctor of Philosophy
Орест Івахів, професор, доктор технічних наук	Orest Ivakhiv, Doctor of Technical Sciences, Professor
Віталій Горелик, підприємець, дипл. інж.,	Vitaliy Gorelyk, entrepreneur, M.Eng.Sc.
Василь Марочко, доктор історичних наук, професор	Vasyl Marochko, Doctor of Historical Sciences, Professor
Володимир Сергійчук, доктор історичних наук, професор	Volodymyr Serhiychuk, Doctor of Historical Sciences, Professor
Валентина Борисенко, доктор історичних наук професор	Valentina Borisenko, Doctor of Historical Sciences, Professor
Микола Селюк, правозахисник, полковник	Mykola Selyuk, human rights activist, colonel
Ярослав Барабаш, правозахисник, підполковник	Yaroslav Barabash, human rights activist, lieutenant colonel
Богдан Якимович, доктор історичних наук, професор	Bohdan Yakymovych, Doctor of Historical Sciences, Professor
Степан Дровозюк, доктор історичних наук, професор	Stepan Drovozyuk, Doctor of Historical Sciences, Professor

Львів – Київ, 11.03.2022

Lviv – Kyiv, 3/11/2022

«УНІВЕРСУМ» ЧИТАЮТЬ НА ФРОНТІ

Журнали отримали військовослужбовці 24 окремої механізованої бригади, 80 окремої аеромобільної бригади та Львівського територіального батальйону, які виконуватимуть завдання на Сході країни.

ВІДГУКИ ПРО ЖУРНАЛ «УНІВЕРСУМ», НАПИСАНІ В РІЗНІ РОКИ

Журнал «Універсум» – унікальне явище в українському медіапросторі. Це своєрідна арена системного мислення, роздумів про те, що відбувається з Україною в контексті історичного минулого і сьогодення. Арена особлива. Значуща. З високим кипінням багатющого національного інтелекту тих, кому надається слово. Соціальне здоров'я нації вимірюється ставленням до Часу – часткою спроектованих у майбутнє сьогоденних справ, тобто наскільки уми і помисли спрямовані у перспективу. І в цьому сенсі «Універсум» демонструє добре здоров'я українського інтелекту.

Журнал «Універсум» я би ризикнув назвати своєрідною інтелектуальною системою. Звичайно, на його сторінках проблеми невизначеності стану у нашій країні не розв'язуються. Але вони тримаються у стані високого інтелектуального дискурсу. І ще одна прикмета журналу. Порушені теми обговорюються у міжнародному ракурсі. Астроном-математик аналізує економічні проблеми, соціальні, політичні. Економісти обговорюють соціально-культурні процеси. Журналу притаманний синергетично-кібернетичний підхід до всіх сфер соціуму. І в цьому його унікальність.

Юрій САЄНКО,
доктор економічних наук, професор,
ректор Вищої школи соціології
при Інституті соціології НАНУ

Добру, корисну, важливу справу Ви розпочали і розгорнули. Журнал важливий тим, що він справді універсальний і що він має принципову позицію – гостру, національно чітку і відкриту для полеміки.

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,
академік НАН України

Знаю і ціную Ваш журнал віддавна, і, на мою думку, в останній час він став ще цікавіший.

Юрій КОЧУБЕЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

Журнал «Універсум» – це той незалежний погляд на Україну в Україні та Україну в світі, якого нам донедавна так бракувало. Часопис нової доби й нової культури мислення, він спонукає разом з авторами мислити широко, по-сучасному. Ставка на високий інтелектуальний рівень читача згуртувала довкола «Універсуму» поважний актив відомих в Україні та поза її межами політиків, громадських діячів, учених, діячів культури, які своїми неупередженими оцінками й судженнями і витворюють неповторне творче «обличчя» самого часопису. Висока культура, професіоналізм, безперечний авторитет тих, чий імена з'являються на шпальтах «Універсуму», поставили його в ряд елітарних часописів України кінця ХХ століття.

Євген МАРЧУК,
секретар РНБОУ

З великим зацікавленням знайомлюсь із кожним числом Вашого часопису з моменту його заснування. «Універсум» порушує нагальні питання розбудови багатьох сфер української самостійності. Теперішній Україні вкрай бракує критичної маси незаангажованих видань з добре розвинутим аналітичним інструментарієм, який би давав змогу отримання адекватних і неупереджених оцінок перебігу процесів державотворення у внутрішньонаціональному та світовому вимірах. «Універсум» є визнаним самотнім прикладом українського часопису, що не лише сягнув такого рівня, а й засвідчує його неупинне зростання

**Володимир ШЕВЧУК,
доктор економічних наук, м. Київ**

Шаную вашу мудрість і порядність, свідченням чого є публікації в «Універсумі». Хочеться, щоб журнал став трибуною молодого покоління також. Ще одна приємна хвилинка – новий «Універсум» змістовний, політично актуальний. Новий підхід, нові технології, нова методика – такого в нас ще не було.

**Олександр ФЕДУК,
доктор мистецтвознавства, м. Київ**

«Універсум» – своєрідний рекордсмен на ринку вільної вітчизняної політичної думки: він довів свою життєспроможність й актуальність, перемігши в конкурентній боротьбі чимало споріднених видань, які канули в Лету. За три десятиліття «Універсум» утвердився як загальнонаціональний вісник державного відродження, осередок дискусій щодо пекучих проблем сьогодення, прогностичних пошуків шляхів розвитку України в конфліктному глобальному середовищі майбутнього.

**Юрій ЩЕРБАК,
письменник, Надзвичайний і Повноважний посол України,
Голова Ради українськопольського Незалежного Медіа Форуму**

Минуло три десятиліття, як «Універсум» невтомно буде в Україні свій «бастіон інтелектуальної та критичної журналістики». В неймовірно складних і несприятливих українських умовах народилось щось неймовірне – динамічне, майже вогненне «ядро» української думки, яке вже стало живою історією українського самоствердження в умовах крихкої державності. Разом з цим часописом європейського типу виросло ціле покоління українських інтелектуалів та публіцистів. Вони ніколи не «здадуть» України.

**Олег БАГАН,
літературознавець, публіцист,
заслужений працівник освіти України, м. Дрогобич**

Справжнім феноменом подвижницької української журналістики є журнал «Універсум», який поставив собі за завдання стати одним з інтелектуальних центрів української думки. І це часописові вдалося.

**Юрко ПОКАЛЬЧУК
(«Українське слово» – Париж, ч. 2850/1999 р.)**

«Універсум» – це справді унікальний журнал: такого ще не було в Україні, і надзвичайно їй потрібний.

В. ЛИСЕНКО, м. Київ

Вірю, що Ваш журнал чесно і плідно служитиме справі побудови України як високоморального, цивілізованого, культурного, громадянського суспільства, і, звісно, високорозвинутого економічно.

Лідія БАЙДА, м. Львів

Я розумію, що для Вас «Універсум» – це робота, а для нас, східних українців, - це знак буття нашої нації, її єдності, запорука майбутнього та могутня підтримка у повсякденному житті. Ваш чудовий журнал зігриває серця всіх українців, де б вони не проживали.

**Віорел МОЙСЮК
м. Орджонікідзе (Чортотлик)
Дніпропетровської області**

Незаперечним фактом є те, що Ваш часопис є одним з найгрунтовніших і цілісних українських видань наукового спрямування, де знаходять відображення проблеми і українські, і загальносвітового значення.

**Остап ЛЕВАНДІВСЬКИЙ,
м. Червоноград Львівської області**

Вважаю, що такі україноцентричні видання як «Універсум» має читати і підтримувати (хоча б передплатою) кожен український інтелігент-патріот. Сподіваюсь, що журнал «Універсум» стане більш широко знаною поважною трибуною Українства і потужним заборолом супроти чужоворожої інформаційно-пропагандивної експансії на нашій землі.

**І. ОКРЕПКИЙ,
м. Рогатин, Івано-Франківська область**

Ваш журнал – особливий, актуальний, так необхідний, такий вагомий для України! Статті воістину універсальні, унікальні, багаті змістом! Слава і честь Вам, Вашим колегам!

**Ніна ВІРЧЕНКО,
професор фізико-математичного факультету
НТУУ «КПІ імені Ігоря Сіконського», м. Київ**

«Універсум» упевнено виходить на перші позиції захисту національної безпеки та українства й у певному сенсі не має аналогів. Перелік авторів та якість матеріалів викликають звичайне читацьке захоплення.

Василь ЛАПТІЙЧУК, м. Київ

ГОЛОС ДІАСПОРИ

Дякую за «Універсум». Я думаю, що всім потрібен журнал, який би висвітлював і шукав розв'язання проблем теперішності й будуччини. Факти говорять голосніше за прикметники.

**Роман КАССІЯН,
архітектор (Канада)**

Престиж і тільки престиж усього українського може піднести ринок. А ринок не машина, лиш люди. На ринку вільно можуть виступати українці, українська інтелігенція. Часопис «Універсум» або «Сучасність».

**Ігор ЛЕМНИЙ,
професор, м. Бухарест (Румунія)**

Щиро дякую за показове число журналу «Універсум». Журнал цікавий і цінний.

**Олександр РОМАС
(Канада)**

«Універсум» – це справді високої класи журнал, але своїм інтелектуальним рівнем ледве чи зможе знайти масового читача.

**Мирослав СЕНЧИШИН
Кергонксон (США)**

Ваш журнал мені дуже сподобався, бо видно в ньому редакція складається з інтелігентних і кваліфікованих працівників. Це в нас рідкість. Тому нашій спільноті журнал «Універсум» треба вітати.

**Ф. П. ГАБЕЛКО
Франкстон (Австралія)**

Журнал зробив добрий прогрес у технічному плані. Зрозуміла річ – той самий інтелектуальний високий рівень. Я не здавав собі справи, що заскучав за такого рівня виданням. Коли я був в Україні, надібав багато періодичних видань, газет і журналів, але ніщо не дорівнює «Універсуму». Дякую, що познайомили мене з ним.

**Богдан ТИТЛА
(США)**

Я прочитав кожну статтю в «Універсумі» (травень-червень 1999). З особливим зацікавленням прочитав статтю Леоніда Шульмана «Чи вирветься Україна з зашморгу міжнародних фінансистів?» Це дуже гостра критика нашої економічної політики, однак в більшості оправдана критика.

**Богдан ГАВРИЛИШИН,
доктор економіки (Швейцарія)**

ЮВІЛЕЙНЕ ЧИСЛО «УНІВЕРСУМУ»

Вікторія О. РОМАНЧУК

Журнал «Універсум»

у контексті українського державотворення:
концептуальні засади, дискурси, прогностика
(1993-2023 рр.)

